

แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์นครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม

นางสาว สุนิดา ชินณะวงศ์

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

LANDSCAPE DEVELOPMENT GUIDELINE FOR NAKHON,
MAHASARAKHAM PROVINCE

SUNIDA CHINNAWONG

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Landscape Architecture Program in Landscape Architecture

Department of Landscape Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่นครจำปาศรี

จังหวัดมหาสารคาม

โดย

นางสาวสุนิดา ชินณะวงศ์

สาขาวิชา

ภูมิสถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นวนัฐ ไชศิริ

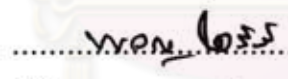
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

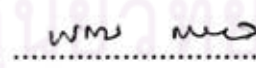

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาลัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

 ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ นิตุลล คล่องเวสสะ)

 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นวนัฐ ไชศิริ)

 กรรมการ
(ดร.พรธรรม ธรรมวิมล)

 กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพรัตน์ ตาปนานนท์)

นางสาวสุนิดา ชินณะวงศ์ : แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์นครจำปาศรี จังหวัดมหาสารคาม.
(LANDSCAPE DEVELOPMENT GUIDELINE FOR NAKHON JUMPASRI IN
MAHASARAKHAM PROVINCE)

อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นวนัฐ ไชศิริ, 190 หน้า.

นครจำปาศรีเป็นชุมชนโบราณที่สำคัญในจังหวัดมหาสารคาม มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนถึงพุทธศตวรรษที่ 12 ชุมชนแห่งนี้ได้รับวัฒนธรรมทวารวดีจากภาคกลาง มีการขุดแนวคูเมือง กำแพงเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ราวพุทธศตวรรษที่ 16 อิทธิพลขอมได้เข้ามามีบทบาทในพื้นที่ มีการสร้างถุ้่น้อยและขุดบารายมีการขยายแนวคูน้ำคันดินเพิ่มออกไปเป็นวงที่สองรอบทับคูน้ำเดิมขึ้นเพื่อเก็บน้ำในชุมชน ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ช่วงการปกครองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 มีสร้างอโรคยาศาล (กุสันดรรัตน์) ต่อมาภายหลังจากช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ชุมชนแห่งนี้ก็ได้ล่มสลายไป กระทั่งพ.ศ.2417 ชาติพันธุ์ลาวก็อพยพเข้ามาตั้งชุมชนและทำเกษตรกรรมในพื้นที่นครจำปาศรีสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน

สืบเนื่องจากทางจังหวัดมหาสารคามได้มีจัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาานครจำปาศรีและบริเวณจุดพบสถูปพระธาตุนาดูน โดยเป็นการวางแผนในการพัฒนาพื้นที่ในชั้นต้น ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นการนำเสนอแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ และตอบสนองตามแผนที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญโดยจะทำการสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่สภาพชุมชนปัจจุบันที่อยู่ภายในพื้นที่นครจำปาศรีรวมถึงศึกษาแนวคิดด้านการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถานแล้วนำหลักการพร้อมทั้งแนวคิดมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา และอนุรักษ์พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์พร้อมทั้งพัฒนาชุมชนให้คงอยู่ร่วมกับพื้นที่นครจำปาศรีได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้เมื่อทำการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวแล้วก็จะต้องมีการสนับสนุนให้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานด้วยการปลูกจิตสำนึกให้คนภายในชุมชนมีความหวงแหนที่จะรักษาความเป็นประวัติศาสตร์ในพื้นที่ของตนเองสืบทอดต่อไป จากการศึกษาครั้งนี้จะได้ผลการศึกษาที่จะใช้พัฒนาพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรี และปรับปรุงภูมิทัศน์ในส่วนพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญ เพื่อพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่อีกส่วนหนึ่งคือเพื่อแก้ปัญหาการรुकล้ำพื้นที่โบราณสถาน

ภาควิชา..... ภูมิสถาปัตยกรรม..... ลายมือชื่อนิสิต สุนิดา ชินณะวงศ์
สาขาวิชา..... ภูมิสถาปัตยกรรม..... ลายมือชื่ออ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก Nov 633
ปีการศึกษา..... 2551.....

5074162625: MAJOR LANDSCAPE ARCHITECTURE

KEY WORD: Nakhon Jumpasri/ ancient community/ Landscape development

SUNIDA CHINNAWONG: LANDSCAPE DEVELOPMENT GUIDELINES FOR NAKHON JUMPASRI, MAHASARAKHAM PROVINCE. ADVISOR: ASSISTANT PROFESSOR DR. NAVANATH OSIRI, 190 PP.

Nakhon Jumpasri is an important ancient community in Mahasarakham Province with evidence of human settlement from prehistoric times. The area had been developed continuously until the twelfth Buddhist Century or around the seventh century AD. The community had absorbed the Dharavadi culture from the central region, as evidenced by the digging of the moats along the town walls in rectangular shapes with arched corners. Around the 16th Buddhist Century, the Khmer influence had taken some role in the area, with the construction of *Ku-noi* and the digging of the *baray*, an artificial body of water, and with the expansion of the moats over the original ones, another moat around the original ones, to retain water for the community. Later in the 18th Buddhist Century, during the reign of King Jayavoraman VII, there was the construction of the Arokaya-sal or a place for the sick (Ku-Santarat). Later on in the same century, the community collapsed. The Lao ethnic group then migrated into the Nakhon Jumpasri area and settled there, dealing in agriculture in 2417 B.E. They have been living in the area up to the present.

At present Mahasarakham Province has a master plan to develop Nakhon Champasri and the excavation site where Phra That Na-doon was located. It is a plan for area development in the primary stage. This research presents the concepts for the area development in response to the above-mentioned plan to develop the area as a major tourist attraction and historical study site. In doing the research, the physical aspects of the area were studied, as well as the conditions of the present community in the Nakhon Jumpasri area. The concepts of archeological site conservation were also studied. Then the principles and concepts were applied in the development and the conservation of important historical sites, while sustaining the co-existence of the community and Nakhon Jumpasri.

Indeed, once the area has been improved and developed, the community is to be encouraged to help look after the landscape of the archeological site. A spirit and consciousness to value and to feel the need to maintain the history of the community for posterity should be fostered among community members.

Department : ... Landscape Architecture ...

Student's Signature :

Field of Study : ... Landscape Architecture ...

Principal Advisor's Signature :

Academic Year : 2008

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณา และความช่วยเหลืออย่างสูง
ยิ่งจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพนัฐ โอศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่มีความเมตตาและ
เสียสละเวลาในการตรวจงานให้ในทุกสัปดาห์

ขอขอบคุณอาจารย์วิโรจน์ ชีวาสุขถาวรผู้ให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ในพื้นที่
นครจำปาศรี และขอขอบคุณคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ฯ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ให้ข้อมูล
พื้นฐานในบางส่วนที่ใช้เป็นฐานข้อมูลที่สำคัญของวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ คุณพ่อ คุณแม่ ย่า ที่เป็นกำลังใจ และเป็นกำลังเงินในการจัดทำ
ตลอดมา และขอบคุณทุกคนที่ไม่ได้เอ่ยชื่อในที่นี้ที่ให้กำลังใจในการทำงานตลอดมา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ	ฐ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมา และความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา	3
1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา.....	7
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.5 ขั้นตอนการศึกษา	7
1.6 ระยะเวลาการทำงาน	10

บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1 นิยาม	11
2.1.1 ชุมชนโบราณ	11
2.1.2 โบราณสถาน.....	11
2.2 ชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ	12
2.2.1 รูปแบบของชุมชนโบราณ.....	12
2.2.2 หน้าที่ของคูน้ำ-คันดินที่ล้อมรอบชุมชนโบราณ.....	16
2.3 แนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนา.....	18
2.3.1 ประเภทของสิ่ง ที่ควรอนุรักษ์ภายในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์	18
2.3.2 ข้อกฎหมาย และข้อกำหนดด้านการอนุรักษ์จากหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้อง	20

2.3.3 แนวคิดด้านการพัฒนาระบบผังเมือง	25
2.3.4 แนวทางด้านการกำหนดขอบเขตภายในพื้นที่ชุมชนโบราณและโบราณสถาน	26
2.3.5 แนวทางด้านการควบคุมสิ่งปลูกสร้างภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และในเขต โบราณสถาน	28
2.3.6 แนวทางการจัดภูมิทัศน์ภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และในพื้นที่โบราณสถาน	29
2.3.7 แนวทางด้านการใช้วัสดุพืชพรรณภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และพื้นที่ โบราณสถาน	31
2.3 แผนการพัฒนาพื้นที่ และนโยบายที่เกี่ยวข้อง	33
2.3.1 แผนการบูรณะโบราณสถานกรมศิลปากร เขต 9 ขอนแก่น	33
2.3.2 โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณจุดพบสถูปพระบรมธาตุ นาคูน	33
2.3.3 แผนการพัฒนาพื้นที่บริเวณโบราณสถานกุ้งสันต์รัตนีโดยองค์การบริหารส่วนตำบลกุ้ง สันต์รัตนี	34
2.4 สรุป.....	34
บทที่ 3 ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม	
3.1 ประวัติความเป็นมา และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณนครจำปาศรี.....	35
3.1.1 ชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณแอ่งโคราช	35
3.1.2 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนภายในพื้นที่นครจำปาศรี	36
3.2 ลำดับยุคสมัยของนครจำปาศรี.....	38
3.2.1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์	38
3.2.2 ยุคทวารวดี	40
3.1.1 ยุคอารยธรรมขอม ช่วงที่ 1 ราวพุทธศตวรรษที่ 16 –18 (ตอนต้น)	41
3.1.2 ยุคอารยธรรมขอม ช่วงที่ 2 ปลายพุทธศตวรรษที่ 18.....	42
3.3 โบราณสถานภายในนครจำปาศรี	44
3.3.1 ยุคสมัยของโบราณสถานภายในนครจำปาศรี	44
3.3.2 ระดับคุณค่าของโบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรี	45
3.3.3 ลักษณะของโบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรี	45
3.4 สรุป.....	51

บทที่ 4 ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

4.1 ลักษณะทางกายภาพโดยทั่วไปของนครจำปาศรีในปัจจุบัน52

4.2 การใช้ที่ดินในส่วนของชุมชน.....53

 4.2.1 อาคาร และสิ่งปลูกสร้าง53

 4.2.2 ประเภทของพื้นที่ว่าง.....59

 4.2.3 พื้นที่เกษตรกรรม และนาข้าว61

 4.2.4 กรรมสิทธิ์ที่ดิน.....63

4.3 โบราณสถานภายในพื้นที่ศึกษา65

 4.3.1 โบราณสถาน.....65

 4.3.2 คูน้ำ-คันดิน และบาราย74

4.4 ลักษณะทางกายภาพ และการวางผังในปัจจุบัน78

 4.4.1 เส้นทางสัญจร78

 4.4.2 ทรัพยากรป่าไม้ภายในพื้นที่นครจำปาศรี83

 4.4.3 ทรัพยากรแหล่งน้ำภายในพื้นที่นครจำปาศรี86

4.5 การระบายน้ำของชุมชนในพื้นที่.....90

4.6 การจัดการด้านสาธารณสุขปโภค และสาธารณสุขการในพื้นที่92

4.7 ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว94

 4.7.1 ข้อมูลนักท่องเที่ยว95

 4.7.2 แหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียงที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ศึกษา.....96

4.8 ประเพณี และวัฒนธรรมที่สำคัญในพื้นที่99

4.9 ภัยธรรมชาติชุมชนภายในพื้นที่.....101

4.10 สรุป.....101

บทที่ 5 วิเคราะห์ศักยภาพ และปัญหา

5.1 ศักยภาพภายในพื้นที่นครจำปาศรี 102

 5.1.2 ศักยภาพของพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ 102

 5.1.3 ศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมในการรองรับการขยายตัวของชุมชนในอนาคต 107

 5.1.4 ศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ป่าชุมชน 108

 5.1.5 ศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเป็นพื้นที่รับน้ำ..... 109

5.2 ปัญหาภายในพื้นที่ศึกษา	110
5.2.1 ปัญหาด้านการสัญจร.....	110
5.2.2 ปัญหาด้านการสื่อความ	112
5.2.3 ปัญหาด้านการใช้ที่ดิน.....	112
5.2.4 ปัญหาภายในพื้นที่โบราณสถาน.....	118
5.2.5 ปัญหาภายในพื้นที่คูน้ำ และบาราย	120
5.2.6 ปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้	121
5.2.7 ปัญหาด้านระบบสาธารณูปโภค และระบบสาธารณูปการ	122
5.2.8 ปัญหาด้านการจัดการขยะมูลฝอย.....	123
5.3 สรุป.....	124
บทที่ 6 ภาคออกแบบ	
6.1 แนวทางในการพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรี	125
6.1.1 แนวคิดในการวางแผนการใช้ที่ดินของชุมชน.....	126
6.1.2 แนวคิดด้านระบบนิเวศ.....	128
6.1.3 แนวคิดด้านการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถาน.....	130
6.1.4 แนวคิดด้านการจัดการคูน้ำ-คันดิน	130
6.1.5 แนวคิดด้านระบบเส้นทางสัญจร.....	131
6.1.6 แนวคิดด้านการสื่อความ	136
6.1.7 แนวคิดด้านการใช้พืชพรรณ.....	137
6.1.8 แนวคิดด้านการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน	140
6.1.9 แนวคิดด้านการบริหารจัดการโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนา ..	140
6.1.10 แนวคิดด้านการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียง.....	141
6.2 แนวคิดด้านการพัฒนาพื้นที่โบราณสถาน	144
6.2.2 แนวคิดด้านการใช้พืชพรรณ.....	145
6.2.3 แนวคิดด้านการใช้วัสดุพื้น.....	146
6.2.4 แนวคิดด้านองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรม	146
6.3 ผังการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว.....	147
6.3.1 แนวคิดด้านการพัฒนาพื้นที่โบราณสถาน.....	147
6.3.2 แนวคิดในการจัดภูมิทัศน์.....	148

6.3.2	ผังบริเวณ และรายละเอียดในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว	151
6.4	ผังการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานกุ้งน้อย	152
6.4.1	แนวคิดด้านการพัฒนาพื้นที่โบราณสถาน	152
6.4.2	แนวคิดในการจัดภูมิทัศน์	152
6.4.3	ผังบริเวณ และรายละเอียดในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานกุ้งน้อย	154
6.5	ผังการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์	155
6.5.1	แนวคิดด้านการพัฒนาพื้นที่โบราณสถาน	155
6.5.2	แนวคิดในการจัดภูมิทัศน์	155
6.5.3	ผังบริเวณ และรายละเอียดในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์	158
บทที่ 7	สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	159
7.1	สรุปผลการศึกษา	156
7.2	สรุปผลการศึกษา	156
	เอกสารอ้างอิง	161
	ภาคผนวก	163
	ประวัติผู้เขียน	190

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1.1 แสดงระยะเวลาทำงาน	10
ตารางที่ 3.1 แสดงประวัติและกลุ่มโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร เขต 9	48
ตารางที่ 3.2 แสดงประวัติและกลุ่มโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร เขต 9	48
ตารางที่ 3.3 แสดงประวัติและกลุ่มโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร เขต 9	48
ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนครัวเรือนจำแนกตามหมู่บ้าน และครัวเรือนที่ยังไม่มีไฟฟ้า	93
ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนผู้เยี่ยมเยือนในจังหวัดมหาสารคาม ปี 2544-2548	95
ตารางที่ 4.3 แสดงจำนวนผู้เยี่ยมเยือนจำแนกตามวัตถุประสงค์หลักของการเดินทางปี 2548	95
ตารางที่ 4.4 สถานที่ท่องเที่ยวที่ผู้เยี่ยมเยือนท่องเที่ยว 5 อันดับแรก ในปี พ.ศ.2544-2548 ของ จังหวัดมหาสารคาม	96

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 1.1	แสดงขอบเขตการศึกษา และกลุ่มโบราณสถานในพื้นที่ศึกษานครจำปาศรี	4
ภาพที่ 1.2	คูน้ำ-คันดินชั้นใน ด้านทิศตะวันออกบริเวณโบราณสถานศาลานางขาว	5
ภาพที่ 1.3	คูน้ำ-คันดินชั้นใน ด้านทิศเหนือปัจจุบันเป็นอ่างเก็บน้ำของหมู่บ้านสระบัว	5
ภาพที่ 1.4	คูน้ำ-คันดินชั้นนอก ด้านทิศตะวันออกปัจจุบันเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของประชาชน ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
ภาพที่ 1.5	แสดงภาพโบราณสถานศาลานางขาว	5
ภาพที่ 1.6	บริเวณพื้นที่โบราณสถานหมายเลข 12 ปัจจุบันยังไม่ได้รับการขุดแต่ง	6
ภาพที่ 1.7	โบราณสถานคูน้ำน้อย สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราว พุทธศตวรรษที่ 16 สมัยบาบวน ซึ่ง ปัจจุบันได้รับการขุดแต่งจากทางกรมศิลปากรเรียบร้อยแล้ว	6
ภาพที่ 1.8	โบราณสถานกุ้งตันตรัตน์ อโรคยาศาลหรือโรงพยาบาลชุมชนตั้งอยู่ทางเข้าเมือง ทางด้านทิศใต้ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7	6
ภาพที่ 1.9	แสดงขั้นตอนการศึกษา.....	9
ภาพที่ 2.1	รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบอิสระ	13
ภาพที่ 2.2	รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบวงกลม	13
ภาพที่ 2.3	รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบวงรี	13
ภาพที่ 2.4	รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบมุมมน	14
ภาพที่ 2.5	รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบมุมเหลี่ยม.....	14
ภาพที่ 2.6	รูปแบบของชุมชนโบราณที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศประเภทรูปแบบคูคันดินขุด ล้อมรอบดินเนิน.....	15
ภาพที่ 2.7	รูปแบบของชุมชนโบราณที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศประเภทรูปแบบคูคันดินขุด ล้อมบนเนิน.....	15
ภาพที่ 2.8	รูปแบบของชุมชนโบราณที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศประเภทรูปแบบคูคันดินขุด ล้อมรอบทั้งบนเนินและที่ราบ	16
ภาพที่ 2.9	รูปแบบผังเมืองชุมชนโบราณนครจำปาศรีที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมปลายมน มีคูน้ำคันดินสองชั้น สันนิษฐานว่าในชั้นแรกนั้นถูกขุดในสมัยทวารวดีส่วนในชั้น ที่สองนั้นถูกขุดขึ้นในสมัยขอม.....	17
ภาพที่ 2.10	แนวทางการอนุรักษ์องค์ประกอบของชุมชนโบราณโดยเลือกระบบถนนที่สัมพันธ์	

ต่อรูปแบบทางผังเมืองของชุมชนโบราณ	25
ภาพที่ 2.11 แนวทางการควบคุมเส้นทางน้ำโบราณ โดยการไม่ปรับเปลี่ยนสภาพเดิมของเส้นทางเดินน้ำเดิม	26
ภาพที่ 2.12 แนวคิดในการอนุรักษ์คูน้ำ – คันดินเดิมโดยการไม่ปรับเปลี่ยนรูปร่างและขนาดของคูน้ำคันดินเดิม.....	26
ภาพที่ 2.13 แนวคิดในการอนุรักษ์บารายเดิม โดยไม่ปรับเปลี่ยนรูปร่างและขนาดของบาราย.....	26
ภาพที่ 2.14 แนวทางการอนุรักษ์องค์ประกอบของชุมชนโบราณ โดยการกำหนดระยะถอยร่นของสิ่งปลูกสร้างให้ห่างจากขอบคันดินโบราณ.....	28
ภาพที่ 2.15 แนวทางการจัดการชุมชนภายในพื้นที่นครจำปาศรี โดยให้ป่าชุมชนเป็นตัวแบ่งระหว่างพื้นที่ชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม ออกจากพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์.....	28
ภาพที่ 2.16 แนวทางการอนุรักษ์องค์ประกอบของชุมชนโบราณโดยการกำหนดเส้นทางสัญจรให้ห่างจากขอบคันดินโบราณ และปรับเปลี่ยนให้มีการเดินสายไฟฟ้าใต้ดิน...	29
ภาพที่ 2.17 แนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ภายในพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ควบคุมการก่อสร้างอาคารด้านหลังโบราณสถานและปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่เป็นฉากหลังของโบราณสถาน	30
ภาพที่ 2.18 แนวทางการใช้ต้นไม้บริเวณโบราณสถานโดยจะไม่นำเอาไม้ต่างถิ่นเข้ามาปลูกภายในพื้นที่ แต่จะใช้ไม้ยืนต้นพื้นถิ่นที่สูง 15 เมตรขึ้นไปมาปลูกแทน เพราะเมื่อโตเต็มที่แล้วต้นไม้จะให้ร่มเงาแก่พื้นที่โบราณสถานเกิดความเป็นธรรมชาติ	31
ภาพที่ 2.19 แนวทางการใช้ต้นไม้บริเวณโบราณสถาน และพื้นที่ประวัติศาสตร์โดยจะต้องเว้นระยะน้อยสุดประมาณ 1/2 ของทรงพุ่มเมื่อต้นไม้โตเต็มที่เพื่อป้องกันความชื้นและระบบรากที่ส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน	31
ภาพที่ 2.20 แนวทางการควบคุมการใช้ที่ดินและอาคาร โดยกำหนดไม่ให้มีกิจกรรมการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมภายในภายในพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์.....	31
ภาพที่ 2.21 แนวทางด้านการจัดวางพื้นที่จอดรถภายในพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โดยจัดที่จอดรถให้เป็นระเบียบห่างจากโบราณสถานพอสมควร และจัดทางเดินเท้าให้สะดวก ร่มรื่น	32
ภาพที่ 3.1 แผนผังแสดงลำดับการตั้งถิ่นฐานตามยุคสมัยภายในนครจำปาศรี	37
ภาพที่ 3.2 ลำห้วยวังกะฮั้งในปัจจุบันที่ต้นเขิน แต่ในฤดูน้ำหลากจะมีน้ำไหลผ่าน	

เพื่อให้ชาวบ้านที่มีที่ดินข้างเคียงได้เก็บไว้ใช้เพื่อการเกษตร.....	38
ภาพที่ 3.3 เนินดินที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ มีการขุดพบ ภาชนะดินเผา ภายในนครจำปาศรี ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่ บ้านสระบัว อ.นาขอน จ.มหาสารคาม.....	39
ภาพที่ 3.4 บริเวณพื้นที่ที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ และมีการขุดพบภาชนะดินเผา ภายในกลางเมืองนครจำปาศรี ซึ่งอยู่ถัดจาก ศาลานางขาวมาด้านทิศตะวันออก 30 เมตร ปัจจุบันเป็นพื้นที่ของประชาชน ที่ทำการเกษตรในบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง	40
ภาพที่ 3.5 คูน้ำ-คันดินด้านทิศเหนือ ภายในหมู่บ้านสระบัว ปัจจุบันต้นเขิน โดยเกิดการ ทับถมของคันดินที่พังทลาย	41
ภาพที่ 3.6 คูน้ำ-คันดินด้านทิศตะวันออก (หนองกุดโง่) ที่ประสบปัญหาเช่นเดียวกับ คูน้ำ-คันดินด้านทิศเหนือ ที่มีการพังทลายของดินริมตลิ่ง	41
ภาพที่ 3.7 ลักษณะพื้นที่โบราณสถานศาลากู่้อยในปัจจุบันโดยสันนิษฐานว่าสร้างขึ้น ราวพุทธศตวรรษที่ 16โบราณสถานภายในนครจำปาศรี	42
ภาพที่ 3.8 บารายกู่้อยที่มีการสันนิษฐานว่าถูกขุดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เพื่อใช้เป็นที่เก็บกักน้ำให้กับชุมชนขอม	42
ภาพที่ 3.9 โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ อโรคยาศาลในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ปัจจุบันได้รับการขุดแต่งและบูรณะจากกรมศิลปากรเขต 7 และเป็น สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดมหาสารคาม	43
ภาพที่ 3.10 คูน้ำ – คันดินวงนอกด้านทิศตะวันตกที่ถูกขุดขึ้นในยุคขอมปัจจุบันเป็น อ่างเก็บน้ำให้กับชุมชนบ้านเป็ล้อยน้อยมีชื่อว่าหนองกุดหล่ม	43
ภาพที่ 3.11 กลุ่มโบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรีเริ่มจากยุคทวารวดีจนถึงยุคขอม ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 -18.....	46
ภาพที่ 3.12 การจำแนกกลุ่มโบราณสถานที่ได้รับการบูรณะ และยังไม่ได้รับการบูรณะ ภายในพื้นที่นครจำปาศรี.....	47
ภาพที่ 4.1 สภาพทั่วไปในพื้นที่ศึกษาที่จะเห็นได้ว่าพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่นา และพื้นที่ทำ การเกษตร	52
ภาพที่ 4.2 แสดงสภาพบริเวณบารายกู่้อยในปัจจุบันที่เป็นอ่างเก็บน้ำ	53
ภาพที่ 4.3 แสดงสภาพคูน้ำบริเวณด้านทางทิศเหนือของเมืองในส่วนของบ้านสระบัวที่มีการ	

จัดการแนวคูคลองและแนวคันดินต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์เพื่อกักเก็บน้ำในปัจจุบัน โบราณสถานภายในพื้นที่ศึกษา	53
ภาพที่ 4.4 ภาพลายเส้นอาคารที่พักอาศัยแบบอาคารไม้ทั้งหลังใต้ถุนสูง ที่ประกอบไปด้วย ด้วยเสาข้าวคอกว้ บริเวณเก็บโอ่งน้ำ และพื้นที่ลานโล่งใต้ถุนบ้านที่มีการ ใช้งานในช่วงกลางวัน บริเวณรอบบ้าน และแนวรั้วนิยมปลูกพืชที่เข้ารับประทานได้	54
ภาพที่ 4.5 ภาพลายเส้นอาคารที่พักอาศัยแบบแบบกึ่งปูนกึ่งไม้ถึงโดยเฉลี่ยแล้วจะมี อาคารที่พักอาศัยประเภทนี้มากที่สุด มีเสาข้าว โอ่งเก็บน้ำ และการปลูกพืชที่ รับประทานได้รอบบ้าน.....	54
ภาพที่ 4.6 ภาพลายเส้นอาคารที่พักอาศัยอาคารแบบปูนทั้งหลังสูงขนาด 1 ชั้น ไม่นิยมปลูก ต้นไม้ใหญ่ไว้บริเวณบ้านเช่นเคย แต่กลับพยายามทำให้ลานบ้านดูโล่งและปลูก หญ้าไว้เพื่อเลี้ยงวัว	54
ภาพที่ 4.7 ภาพลายเส้นอาคารแบบกึ่งพานิชยกรรมที่ส่วนใหญ่แล้วจะวางตามเส้นทางถนน ภายในหมู่บ้านเพื่อเป็นการสะดวกต่อการเข้าถึง	55
ภาพที่ 4.8 อาคารสถานีอนามัยในหมู่ 2 บ้านกุ่มต้นตรัน้อยู่ข้างเคียงพื้นที่โบราณสถาน ศาลนางขาว ปัจจุบันนอกจากเป็นสถานรับเลี้ยงเด็กแล้วยังเปิดบริการนวด แผนไทยให้กับคนในชุมชนเพื่อส่งเสริมรายได้แก่คนภายในชุมชนอีกทางหนึ่ง.....	55
ภาพที่ 4.9 โรงเรียนบ้านสระบัวตั้งอยู่ในเขตบ้านสระบัวอยู่ภายในคูน้ำด้านวงนอก ด้านทิศเหนือ	56
ภาพที่ 4.10 โรงเรียนบ้านสระบัวตั้งอยู่ในหมู่ 6 บ้านสระบัว ที่ตั้งอยู่วงนอกคูน้ำด้าน ทิศเหนือของนครจำปาศรี	56
ภาพที่ 4.11 พื้นที่วัดป่าที่อยู่ในบริเวณโบราณสถานกุ่มน้อย	56
ภาพที่ 4.12 แผนที่จำแนกประเภทกลุ่มอาคารภายในพื้นที่นครจำปาศรี	58
ภาพที่ 4.13 พื้นที่สาธารณะที่อยู่บริเวณใกล้กับคูน้ำด้านทิศเหนือของนครจำปาศรีที่มี บรรยากาศค่อนข้างดีเหมาะที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งพักผ่อนแก่ชุมชน.....	59
ภาพที่ 4.14 แสดงตำแหน่งพื้นที่ว่างทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา	60
ภาพที่ 4.15 แสดงภาพของการปลูกต้นยูคาลิปตัสซึ่งเมื่ออดีตนิยมที่จะปลูกบนคันนาเท่านั้น ซึ่งจะพบเห็นอยู่โดยทั่วไปในพื้นที่ศึกษา	61
ภาพที่ 4.16 แสดงภาพพื้นที่นาข้าวของเกษตรกรบ้านสระบัวเริ่มมีการเตรียมพื้นที่สำหรับ ปลูกต้นยูคาลิปตัส	61

ภาพที่ 4.17	แผนผังแสดงประเภทของพื้นที่เกษตรกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา	62
ภาพที่ 4.18	แผนผังแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่นครจำปาศรี	64
ภาพที่ 4.19	บริเวณพื้นที่ด้านหน้าโบราณกุสันดรตันที่มีการรื้อหน้ากุเป็นการประกอบพิธีสงฆ์.....	66
ภาพที่ 4.20	ชาวบ้านกำลังสงฆ์โดยมีความเชื่อที่ว่าเป็นศิริมงคลแก่ตนเอง	66
ภาพที่ 4.21	แผ่นป้ายหินแสดงความสำคัญของพื้นที่โบราณสถานกุสันดรตันครั้งเมื่อรัชกาลที่ 9 และพระราชินีทรงเสด็จเยี่ยมชมพื้นที่ดังกล่าวเมื่อปี พ.ศ. 2514	66
ภาพที่ 4.22	บริเวณโบราณกุสันดรตัน มีการจัดภูมิทัศน์โดยใช้แนวความคิดที่จะใช้พืชสมุนไพรโดยพืชแต่ละชนิดที่นำมาปลูกจะเป็นพื้นที่ที่มีในท้องถิ่น ง่ายต่อการดูแลรักษา.....	67
ภาพที่ 4.23	บริเวณพื้นที่ด้านหลังโบราณกุสันดรตัน ที่ติดกับวัดมีต้นไม้ขึ้นรกครึ้ม และไม่มีการจัดการด้านพื้นที่ส่วนนี้	67
ภาพที่ 4.24	บริเวณพื้นที่โบราณศาลานางขาวในสภาพขาดการดูแลรักษาทำให้มีหญ้าขึ้นรกในตัวโบราณสถาน.....	68
ภาพที่ 4.25	พื้นที่ว่างบริเวณโบราณศาลานางขาวที่ไม่ได้มีการใช้งาน.....	68
ภาพที่ 4.26	พื้นที่คูน้ำหนองกุดทอง ปัจจุบันได้มีการพัฒนาให้เป็นอ่างเก็บน้ำแก้มชุมชน ซึ่งมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้	68
ภาพที่ 4.27	พื้นที่โบราณสถานในฤดูฝนที่มีน้ำท่วมขังพื้นที่ เนื่องจากโบราณสถานที่อยู่ต่ำกว่าพื้นที่บ้านเรือนชุมชน ซึ่งอาจจะต้องมีการวางท่อรองรับน้ำโดยรอบพื้นที่ เพื่อเป็นการดักน้ำก่อนที่น้ำจะเข้ามาท่วมในพื้นที่.....	69
ภาพที่ 4.28	เส้นทางเข้าสู่พื้นที่โบราณสถานในฤดูฝนที่มีน้ำท่วมเส้นทางไม่สามารถนำรถเข้าสู่พื้นที่ได้ เพราะดินในบริเวณนี้ค่อนข้างชุ่มน้ำยากต่อการเข้าถึง.....	69
ภาพที่ 4.29	ภูมิทัศน์ในบริเวณโบราณกุน้อยบางส่วนที่ขาดการดูแลรักษาทำให้พื้นที่บางส่วนถูกปกคลุมด้วยกลุ่มวัชพืช.....	70
ภาพที่ 4.30	ภูมิทัศน์ในบริเวณโบราณกุน้อยที่ไม่มีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงา.....	70
ภาพที่ 4.31	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในปัจจุบันของกุสันดรตัน.....	71
ภาพที่ 4.32	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในปัจจุบันของกุน้อย	72
ภาพที่ 4.33	องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในปัจจุบันของศาลานางขาว	73
ภาพที่ 4.34	หนองกุดหล่มที่ในอดีตเคยเป็นคูน้ำที่ถูกขุดขึ้นในช่วงยุคขอมอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของของพื้นที่ศึกษา ปัจจุบันอยู่ในเขตหมู่บ้านหนองเปลือยน้อยซึ่ง	

ยังมีการใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร และเลี้ยงสัตว์.....75

ภาพที่ 4.35 หนองหนองกุดโคกที่ซึ่งเคยเป็นคูน้ำที่ถูกขุดขึ้นในสมัยทวารวดีปัจจุบันอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพื้นที่ศึกษา มีการใช้งานในด้านเป็นแหล่งเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตร และใช้เลี้ยงสัตว์ ในคูน้ำแห่งนี้มีน้ำเต็มตลอดปี.....75

ภาพที่ 4.36 หนองสระบัวที่ซึ่งเคยเป็นคูน้ำที่ถูกขุดขึ้นในสมัยทวารวดีปัจจุบันอยู่ทางด้านทิศเหนือของพื้นที่ศึกษามีการใช้เพื่อเก็บกักน้ำของหมู่บ้านสระบัว75

ภาพที่ 4.37 หนองเลิงฟ้าส่วน หรือบารายกุ่มน้อย ปัจจุบันได้แปรสภาพมาเป็นอ่างเก็บน้ำให้แก่ชุมชน.....76

ภาพที่ 4.38 คลองชลประทานที่ใช้ในการส่งน้ำจากบารายกุ่มน้อยเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม และชุมชนที่อยู่โดยรอบพื้นที่76

ภาพที่ 4.39 โบราณสถานประเภทคูน้ำ-คันดิน และบารายที่มีการใช้งานในปัจจุบันภายในพื้นที่นครจำปาศรี.....77

ภาพที่ 4.20 แสดงภาพเส้นทางสัญจรภายในบริเวณหมู่บ้านสระบัวเป็นทางเดินเท้าเพื่อเชื่อมต่อไปบ้านข้างเคียง หรือเข้าสู่พื้นที่บ้านของตนเองแต่ก็จะมีบ้างที่ชาวบ้านนั้นจะปั่นจักรยานหรือขับขี่รถจักรยานยนต์แทนการเดินเท้า79

ภาพที่ 4.41 เส้นทางสัญจรภายในบริเวณหมู่บ้านกุ่มสันตริตันซึ่งมีการปรับปรุงพื้นผิวถนนจากเดิมเป็นถนนลูกรังมาเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กเซาะร่องด้านข้างทำรางระบายน้ำ80

ภาพที่ 4.42 เส้นทางสัญจรที่เชื่อมต่อระหว่างไปยังหมู่บ้านดงสวรรค์ไปยังหมู่บ้านหนองเปลือยน้อยซึ่งมีการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นพื้นผิวที่มีความถาวรโดยการบดอัดและลาดยางมะตอยตลอดสาย.....80

ภาพที่ 4.43 แผนผังแสดงประเภทของพื้นผิวเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่ศึกษา81

ภาพที่ 4.44 แผนผังแสดงขนาดความกว้างของเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่ศึกษา82

ภาพที่ 4.45 เติตชนิดต่างๆที่พบในเขตพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นำไปรับประทาน และนำไปขายเป็นอาชีพเสริมหลังจากการเพาะปลูก.....83

ภาพที่ 4.46 พื้นที่ดอนปู่ตาที่มีต้นไม้ลักษณะสูงใหญ่ปกคลุมพื้นที่เป็นเสมือนแหล่งอาหารและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแก่คนในชุมชน.....84

ภาพที่ 4.47 สภาพภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา และพรรณไม้ส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นชนิดที่ทนแล้งได้ดี เช่น ตะโกนา ชี่เหล็ก ต้นแคป่า เขวา เป็นต้น.....84

ภาพที่ 4.48 ลักษณะป่าชุมชนในพื้นที่ศึกษาในช่วงเดือนเมษายนซึ่งเป็นช่วงหน้าแล้งต้นไม้เริ่มทิ้งใบลดการคายน้ำ เป็นการปรับสภาพของต้นไม้ให้ดำรงชีวิตได้ในช่วงหน้าแล้ง84

ภาพที่ 4.49 ตำแหน่งป่าชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษานครจำปาศรี85

ภาพที่ 4.50 ลักษณะของบ่อน้ำขุดใหม่ที่พบเจอทั่วไปในบริเวณท้องนาของชุมชนในพื้นที่ศึกษาซึ่งหากสังเกตแล้วบริเวณบ่อจะประกอบไปด้วยต้นไม้ใหญ่ และศาลาพักคอยเพื่อเป็นการสร้างที่หยุดพักกลางวัน หรือพักผ่อนในระหว่างการทำนา.....86

ภาพที่ 4.51 ลำห้วยวังกะฮั่งในฤดูร้อนที่ตื่นเขิน.....87

ภาพที่ 4.52 ลำห้วยวังกะฮั่งในฤดูฝนยังปรากฏให้เห็นถึงลำน้ำที่ไหลผ่านลำห้วยเพื่อลงสู่คูน้ำด้านทิศตะวันออก หรือหนองกุดฮีในปัจจุบัน.....87

ภาพที่ 4.53 แผนผังแสดงประเภทแหล่งน้ำในนครจำปาศรี88

ภาพที่ 4.54 แผนผังแสดงตำแหน่งเส้นทางของลำน้ำธรรมชาติปัจจุบันที่ไหลผ่านภายในพื้นที่ศึกษา89

ภาพที่ 4.55 ลักษณะของการปล่อยน้ำเสียจากครัวเรือนลงสู่หนองกุดหล่มโดยตรงซึ่งเป็นที่สาเหตุทำให้พื้นที่น้ำในส่วนด้านบนเกิดปัญหาน้ำเริ่มเน่าเสีย.....90

ภาพที่ 4.56 บ้านเรือนที่อยู่ติดกับที่นาจะมีการปล่อยน้ำเสียจากครัวเรือนลงที่นาโดยใช้ที่นาเป็นตัวกรองอีกชั้นหนึ่งก่อนที่น้ำนั้นจะไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ หรือพื้นที่คูน้ำ90

ภาพที่ 4.57 แผนผังแสดงทิศทางการไหลของน้ำจากครัวเรือน หรือชุมชนสู่แหล่งน้ำธรรมชาติหรือคูน้ำ.....91

ภาพที่ 4.58 สถานีเก็บน้ำบาดาลของชุมชนบ้านเปลือยน้อยที่มีสภาพทรุดโทรม92

ภาพที่ 4.59 สถานีเก็บน้ำบาดาลของชุมชนบ้านสระบัวติดกับคูน้ำด้านทิศเหนือ92

ภาพที่ 4.60 สถานที่ท่องเที่ยวพระธาตุนาดูน97

ภาพที่ 4.61 บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์.....98

ภาพที่ 4.62 สถานที่ท่องเที่ยวพิพิธภัณฑน์นครจำปาศรี98

ภาพที่ 4.63 สถานที่ท่องเที่ยวพิพิธภัณฑน์บ้านอีสาน98

ภาพที่ 4.64 พรหมมณเฑียรประกอบประเพณีการสงฆ์ภายในบริเวณกุ้งสันต์รัตน์100

ภาพที่ 4.65 ชาวบ้านร่วมใจกันเดินขบวน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบประเพณีการสงฆ์....100

ภาพที่ 4.66 ขบวนแห่ที่ได้กล่าวถึงพญาคันคากที่ในตำนานว่าเป็นผู้ที่ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล..100

ภาพที่ 4.67 แหล่งหัตถกรรมชุมชนในพื้นที่ศึกษา101

ภาพที่ 5.1 โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ในปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในพื้นที่ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน	103
ภาพที่ 5.2 ตำแหน่งที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานในวัดกุ้งได้ ซึ่งชิดติดกับโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์	103
ภาพที่ 5.3 บริเวณโดยรอบโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ที่ประกอบไปด้วยกลุ่มพืชสมุนไพร	103
ภาพที่ 5.4 โบราณสถานกุ้งน้อยสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เทวสถานในชุมชนยุคขอมในอดีต	104
ภาพที่ 5.5 บารายกุ้งน้อยในปัจจุบันยังมีการใช้เป็นอ่างเก็บน้ำที่สำคัญในชุมชนบ้านดอนก่อ	104
ภาพที่ 5.6 บารายกุ้งน้อยที่หันหน้าเข้าสู่โบราณสถานกุ้งน้อยมีอาคารบดบังโบราณสถานกุ้งน้อย หากมีการพัฒนาอาจจะต้องมีการรื้อถอนอาคารเพื่อเป็นการเปิดมุมมองให้โบราณสถานสามารถเชื่อมต่อกับบารายได้	105
ภาพที่ 5.7 โบราณสถานศาลานางขาวที่ปัจจุบันยังไม่มีการใช้งานภายในพื้นที่	105
ภาพที่ 5.8 ป่าชุมชนที่อยู่ข้างเคียงโบราณสถานศาลานางขาว	106
ภาพที่ 5.9 คูน้ำด้านทิศเหนือ (หนองสระบัว) บริเวณบ้านสระบัวมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นสถานที่พักผ่อนแก่คนในชุมชน	107
ภาพที่ 5.10 หนองกุดทอง หรือคูน้ำคันดินด้านทิศตะวันออกที่ติดกับพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาวมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์	107
ภาพที่ 5.11 พื้นที่ที่มีศักยภาพเหมาะสมในการรองรับการขยายตัวของชุมชนในอนาคต	108
ภาพที่ 5.12 เส้นทางลัดที่เชื่อมโยงระหว่างโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ไปยังกุ้งน้อย	111
ภาพที่ 5.13 เส้นทางสัญจรที่เชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านกุ้งไปยังหมู่บ้านสระบัวที่มีปัจจุบันเป็นเส้นทางเดียวที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้าน มีสภาพผิวถนนที่ทรุดโทรมและคับแคบ ซึ่งอาจจะต้องมีการตัดถนนใหม่ หรือต้องขยายเส้นทางเพื่อให้เดินทางเข้าสู่พื้นที่ได้สะดวกมากขึ้น	111
ภาพที่ 5.14 เส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้านกุ้งเป็นเส้นทางเพื่อที่จะเชื่อมไปยังโบราณสถานศาลานางขาวที่จะต้องลัดเลาะเข้าภายในหมู่บ้านก่อน ซึ่งถนนนั้นมีลักษณะแคบและจะต้องใช้เส้นทางร่วมกับคนในชุมชนจึงทำให้เกิดความวุ่นวาย และส่งผลกระทบต่อคนที่อยู่อาศัยในชุมชนจึงควรจะมีการแยกเส้นทางระหว่างนักท่องเที่ยวและประชาชนในชุมชนให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น	111
ภาพที่ 5.15 เส้นทางสัญจรก่อนนำเข้าสู่พื้นที่ปรากฏป้ายบอกทางที่มีขนาดเล็ก และไม่ถาวร	112
ภาพที่ 5.16 แสดงตำแหน่งแนวคูน้ำคันดินเดิมด้านทิศตะวันตกถูกปรับสภาพกลายเป็นพื้นที่	

- นาทั้งหมด ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินแต่เป็นที่ นส.3ก.ที่ทาง
ราชการออกให้ชาวบ้านเพื่อทำการเกษตรและอยู่อาศัย 113
- ภาพที่ 5.17 บริเวณพื้นที่คาดว่าเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ปัจจุบันถูกยึด
ครองโดยพื้นที่เกษตรกรรมของคนภายในชุมชน ทำให้ไม่สามารถรับรู้ได้ถึง
ประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ภายในพื้นที่ ควรจะมีการกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดินเพื่อ
การเกษตรให้ชัดเจนขึ้น 113
- ภาพที่ 5.18 พื้นที่เกษตรกรรมที่เจ้าของพื้นที่แห่งนี้ยึดพื้นที่บางส่วนของคันดินบริเวณศาลานาง
ขาวเป็นที่ของตนเอง ถ้าหากว่าไม่มีการจัดการด้านการกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดิน
ให้ชัดเจนพื้นที่เกษตรกรรมอาจจะรุกล้ำเข้ามาในเขตของพื้นที่โบราณสถานได้ 113
- ภาพที่ 5.19 อาคารราชกรที่ตึ้งบนคันดินบริเวณใกล้กับบริเวณพื้นที่โบราณสถานศาลา
นางขาว ส่งผลกระทบต่อมุมมองเมื่อเข้ามาใช้ในพื้นที่โบราณสถาน และคูน้ำ 114
- ภาพที่ 5.20 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการใช้ที่ดินของพื้นที่นครจำปาศรีในปี พ.ศ. 2497
ทรัพยากรทางธรรมชาติยังคงอุดมสมบูรณ์ เริ่มมีการตั้งกลุ่มชุมชนภายในพื้นที่
คูน้ำคันดินยังคงสภาพสมบูรณ์ แม้ว่าบางส่วนได้ตื่นเงินหรือพังทลายไปบ้าง ยังไม่
ปรากฏการตัดเส้นทางคมนาคมอย่างชัดเจน เริ่มมีการทำการเกษตรภายในพื้นที่
นครจำปาศรีและพื้นที่โดยรอบ 115
- ภาพที่ 5.21 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการใช้ที่ดินของพื้นที่นครจำปาศรีในปี พ.ศ. 2515
เริ่มมีการตัดเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 โดยตัดผ่าบารายกุ่มน้อยออกเป็นสองส่วน
ทรัพยากรทางธรรมชาติเริ่มลดลง เกิดกลุ่มชุมชนมากขึ้น คูน้ำคันดินเริ่มพังทลาย
ขาดหายไปบางส่วน 116
- ภาพที่ 5.22 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการใช้ที่ดินของพื้นที่นครจำปาศรีในปี พ.ศ. 2543
จากผลกระทบของเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 ทำให้พื้นที่บารายกุ่มน้อยส่วน
หนึ่งที่ถูกตัดไปนั้นถูกไถกลบเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทรัพยากรทางธรรมชาติลดลง
อย่างเห็นได้ชัด มีการตั้งกลุ่มชุมชนใหม่ภายในพื้นที่มากขึ้น คูน้ำคันดินเริ่มพังทลาย
ในบางส่วนไม่สามารถกำหนดแนวเดิมของคูน้ำได้ และบางส่วนมีการทำเกษตรกรรม
ซ้อนทับในพื้นที่คูน้ำเดิม 117
- ภาพที่ 5.23 ชาวบ้านได้นำสัตว์เลี้ยงเข้าไปในบริเวณเขตพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาวโดย
สัตว์นั้นเข้าไปเหยียบย่ำตัวโบราณสถาน ซึ่งทำให้เกิดอันตรายต่อตัวโบราณสถาน
ได้ 118

ภาพที่ 5.24 เส้นทางเข้าสู่โบราณสถานคู่น้อยที่มีลักษณะค้ำแคบ เข้าถึงลำบากควรจะมีเปิด มุมมองให้โบราณสถานโดดเด่นขึ้น	119
ภาพที่ 5.25 พื้นที่ว่างภายในบริเวณโบราณสถานศาลานางขาวที่ยังไม่มีการใช้งานซึ่งมีศักยภาพ ที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ หรือส่วนพักผ่อนได้ เนื่องจากมีบรรยากาศที่สวยงาม ประกอบด้วยระบบนิเวศที่หลากหลาย เช่น คุน้ำ ป่าชุมชน และทุ่งนา ที่ให้บรรยากาศ แบบชนบท	119
ภาพที่ 5.26 บริเวณพื้นที่ด้านหลังโบราณกุสันดรต้นติดกับที่วัด เนื่องจากไม่มีการจัดการด้าน พื้นที่ส่วนนี้ทำให้มีต้นไม้ขึ้นรกไม่เป็นระเบียบ	119
ภาพที่ 5.27 บริเวณพื้นที่โบราณคู่น้อยที่ยังไม่ได้รับการจัดภูมิทัศน์ที่ดีพอ ซึ่งเป็นสาเหตุ ทำให้มีกลุ่มวัชพืชขึ้นเต็มพื้นที่ และลดทอนคุณค่าของตัวโบราณสถาน	120
ภาพที่ 5.28 แนวคูน้ำคันดินด้านทิศตะวันออกซึ่งติดกับหนองกุโด พบปัญหาด้านการรुक้า ของพื้นที่เกษตรกรรม หากไม่มีการป้องกัน หนองกุโดอาจจะกลายเป็นพื้นที่ เกษตรกรรม	120
ภาพที่ 5.29 คูน้ำ-คันดินด้านทิศตะวันตก หรือหนองกุโดหล่มที่มีการกัดเซาะ ทำให้คันดิน ดังกล่าวพังทลายลง ซึ่งควรจะมีการแก้ไขการกัดเซาะริมตลิ่งของคันดิน	121
ภาพที่ 5.30 คูน้ำ-คันดินทิศตะวันออก หรือหนองกุโดทงที่มีการกัดเซาะเช่นเดียวกันกับใน หลายคูน้ำในพื้นที่ศึกษา แต่พอเข้าไปสำรวจแล้วพบว่าพื้นที่นี้มีการกัดเซาะมากที่สุด และปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ก็อาจจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาวที่อยู่ ใกล้เคียงได้ถือว่เป็นปัญหาเร่งด่วนที่ควรจะมีการจัดการโดยเร็วที่สุด	121
ภาพที่ 5.31 ต้นยูคาลิปตัสที่ปลูกแซมไปกับสภาพแวดล้อมภายในบริเวณคันดินด้านทิศ ตะวันออก ซึ่งควรจะมีพื้นที่การปลูกให้เป็นสัดส่วนเพื่อลดอัตราการขยายตัว ของพืชต่างถิ่น	122
ภาพที่ 5.32 พื้นที่เกษตรกรรมรูก้าที่พื้นที่ป่าชุมชนในด้านทิศเหนือ ที่ควรจะมีการทำ Buffer Area ระหว่างพื้นที่เกษตรกรรมและป่าชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ พื้นที่เกษตรกรรมเข้ามาใกล้ กับพื้นที่ป่าชุมชนมากเกินไป	122
ภาพที่ 5.33 ขยะที่ถูกทิ้งไว้ตามข้างถนนภายในหมู่บ้านทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่น่ามอง	123
ภาพที่ 6.1 แนวคิดในการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย ที่มีการควบคุมการขยายตัว ภายในพื้นที่นครจำปาศรีโดยการปลูกป่าชุมชนล้อมรอบกลุ่มหมู่บ้านนั้น	127
ภาพที่ 6.2 แนวคิดด้านการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นในบริเวณริมตลิ่ง	129

ภาพที่ 6.3 รูปตัดแนวคิดด้านการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นในบริเวณริมตลิ่ง	129
ภาพที่ 6.3 แนวคิดในการควบคุมสิ่งปลูกสร้างบริเวณพื้นที่โบราณสถาน	130
ภาพที่ 6.4 แนวคิดในการจัดภูมิทัศน์ภายในพื้นที่คูน้ำ – คันดินด้านทิศเหนือ (หนองสระบัว) บริเวณบ้านหนองสระบัว	131
ภาพที่ 6.5 ทัศนียภาพก่อน - หลังการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 (วาปีปทุม-พยัคฆภูมิพิสัย)	132
ภาพที่ 6.6 แสดงภาพการจัดภูมิทัศน์ และการปรับเปลี่ยนเส้นทางหลวงสาย 2045 และเส้น ทางหลวงสาย 2381ที่จะนำเข้าสู่พื้นที่นครจำปาศรีและพระบรมธาตุนาคุณ.....	133
ภาพที่ 6.7 แผนผังประเภทของเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่นครจำปาศรี.....	134
ภาพที่ 6.8 แผนผังของเส้นทางท่องเที่ยวของกลุ่มโบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรี	135
ภาพที่ 6.9 แนวทางการจัดการเส้นทางสัญจร เพื่อใช้ในการเข้าชม และศึกษาภายในพื้นที่	136
ภาพที่ 6.10 ขนาดของเส้นทางสัญจร เพื่อใช้ในการเข้าชม และศึกษาภายในพื้นที่ภายในพื้นที่.....	136
ภาพที่ 6.11 แนวคิดในการจัดการคูน้ำ-คันดินที่กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยใช้พื้นที่ ส่วนหนึ่งของคันดินปลูกป่าชุมชน	137
ภาพที่ 6.12 แผนผังแสดงการใช้พืชพรรณภายในพื้นที่นครจำปาศรี.....	139
ภาพที่ 6.13 แนวคิดเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับพื้นที่นครจำปาศรี	143
ภาพที่ 6.14 แนวคิดในด้านการใช้พืชพรรณในเขตพื้นที่โบราณสถาน.....	145
ภาพที่ 6.15 ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยสำนักศิลปากรที่ 9 จังหวัดขอนแก่น	147
ภาพที่ 6.16 การกำหนดขอบเขตของโบราณสถานกุ่มน้อยในปัจจุบันที่ประสบปัญหาด้านการ นำสัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยงในเขตโบราณสถาน เนื่องจากว่าวัวที่นำมาใช้ ประกอบ กับประตูนั้นไม่หนาแน่นพอ.....	148
ภาพที่ 6.17 จินตภาพของพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว	149
ภาพที่ 6.18 จินตภาพของพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว	149
ภาพที่ 6.19 แนวคิดในการพัฒนาบริเวณคูน้ำ-คันดิน หนองกุดทอง ติดกับ พื้นที่ศาลานางขาว.....	150
ภาพที่ 6.20 ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยสำนักศิลปากรที่ 9 จังหวัดขอนแก่น	153
ภาพที่ 6.21 แนวคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานกุ่มน้อย	153
ภาพที่ 6.22 จินตภาพบริเวณสวนสาธารณะกุ่มน้อย.....	154

ภาพที่ 6.23 ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยสำนักศิลปากรที่ 9 จังหวัดขอนแก่น	156
ภาพที่ 6.24 จินตภาพของพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์หลังจากที่ได้ปรับปรุงด้านภูมิทัศน์.....	156
ภาพที่ 6.25 จินตภาพของพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์หลังจากที่ได้ปรับปรุงด้านภูมิทัศน์ ภายในพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ที่มีการใช้ไม้ยืนต้นที่ปลูกจากรักไผ่มาใช้ มีป้ายแสดงคุณสมบัติของพืชพรรณเหล่านั้น เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึง ความสำคัญของโบราณสถาน.....	157

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“นครจำปาศรี” ตั้งในเขตพื้นที่อำเภอนาคูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนโบราณที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ นครจำปาศรีได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมทวารวดีที่คล้ายคลึงกับเมืองนครชัยศรีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 กล่าวคือมีการขุดคูน้ำคันดินเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าปลายมน มีการสร้างสถูปขึ้นกลางเมือง และสร้างสถูปนอกเมืองสำหรับบรรจุ พระบรมสารีริกธาตุอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ 2 กิโลเมตร¹ สืบเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 อิทธิพลร่วมแบบขอมก็ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในพื้นที่ โดยมีการพบหลักฐานทางโบราณคดี และโบราณสถานที่สำคัญปรากฏหลายแห่ง เช่น สร้างเทวสถานกู่น้อยที่มีลักษณะของศิลปะแบบบาปวน มีการขุดบาราย*ในบริเวณด้านหน้าโบราณสถานกู่น้อย และขยายแนวคูน้ำคันดินเพิ่มออกไปเป็นวงที่สองเพื่อเป็นที่เก็บกักน้ำ ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 มีการสร้างอโรคยาศาล (กู่สันตรัตน์) ขึ้นเพื่อเป็นสถานรักษาพยาบาลของชุมชนในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ภายหลังจากพุทธศตวรรษที่ 18 สันนิษฐานว่าชุมชนแห่งนี้ยังมีการอยู่อาศัยสืบต่อมาเป็นระยะหนึ่ง ก่อนที่จะมีการละทิ้งเมืองเพื่อย้ายถิ่นฐานไปยังที่อื่น ต่อมาชุมชนแห่งนี้ก็ได้ล่มสลายไป กระทั่ง พ.ศ. 2417 ** ซาติพันธุ์ลาวก็อพยพเข้ามาตั้งชุมชน และทำเกษตรกรรมในพื้นที่นครจำปาศรีสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน

นครจำปาศรีเป็นที่รู้จักมากขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2522 เนื่องจากว่าในพื้นที่ดังกล่าวนั้นมีการขุดค้นพบโบราณวัตถุ พระพิมพ์ดินเผา รวมไปถึงสถูปสำริดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุภายในพื้นที่เขตชุมชนบ้านกู่ ซึ่งทำให้พื้นที่โบราณสถานหลายแห่งถูกรุกล้ำโดยการเข้าไปขุดค้นหาโบราณวัตถุ ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้พื้นที่โบราณสถานหลายแห่งถูกทำลาย ภายหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวทางจังหวัดมหาสารคามจึงได้มีการพัฒนา และขุดแต่งโบราณสถานภายในนครจำปาศรีจำนวนหนึ่ง ได้แก่ กู่น้อย ศาลนางขาว กู่สันตรัตน์ ตามลำดับ และสร้างองค์พระบรมธาตุนาคูนขึ้นตามลักษณะของสถูปสำริดที่พบ พร้อมอัญเชิญพระบรมธาตุที่ได้ขุดพบไปประดิษฐานไว้ภายในพระบรมธาตุนาคูน ในปี พ.ศ. 2528 รวมไปถึงปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบองค์พระบรมธาตุนาคูน และโบราณสถานกู่สันตรัตน์ ซึ่งในปัจจุบันทั้งสองแห่งก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทั้งในพื้นที่อำเภอนาคูน และในจังหวัดมหาสารคาม

¹ วิโรจน์ ชีวสุภาวกร. เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์ตะวันออก. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์.

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. หน้า 1-5.

* บารายดังกล่าวปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นอยู่ และยังมีการใช้งานเพื่อเก็บน้ำทางการเกษตร คือ บารายกู่น้อย

** ข้อมูลดังกล่าวได้จากการสัมภาษณ์ นายสุภาพ บุตรวิเศษ อายุ 57 ปี ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน บ้านสระบัว อำเภอนาคูน จังหวัดมหาสารคาม

ปัจจุบันทางจังหวัดมหาสารคามได้มีการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการพัฒนานครจำปาศรีและบริเวณจุดพบสถูปพระธาตุนาดูนขึ้น โดยมอบหมายให้ทางคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และ นฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นผู้รับผิดชอบในการศึกษาและจัดทำแผนในการพัฒนาดังกล่าว โดยมีการวางกรอบแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ พร้อมนำเสนอแนวความคิดในการออกแบบเบื้องต้นสำหรับพัฒนาพื้นที่ ซึ่งในแผนดังกล่าวนั้นเป็นเพียงการวางแผนในขั้นต้นที่ยังไม่ได้มีการคำนึงถึงการพัฒนาภูมิทัศน์ และพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เท่าใดนัก ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเป็นการนำเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิทัศน์ภายในพื้นที่นครจำปาศรี ซึ่งการพัฒนาพื้นที่นั้นจะเป็นการตอบสนองตามแผนที่ได้จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ นอกจากนี้ยังเป็นการเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญในพื้นที่ต่อไป โดยจะทำการสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เช่น ประเภทของการใช้ที่ดินในปัจจุบัน สภาพแวดล้อมภายในพื้นที่ประวัติศาสตร์และโบราณสถาน สภาพชุมชนปัจจุบันที่อยู่ภายในพื้นที่นครจำปาศรี รวมถึงศึกษาแนวคิดด้านการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถาน แล้วนำหลักการพร้อมทั้งแนวคิดมาประยุกต์ใช้กับพื้นที่ เพื่อการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์และโบราณสถานภายในนครจำปาศรีพร้อมทั้งพัฒนาชุมชน เช่น การวางแผนการใช้ที่ดิน การจัดการระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ ทั้งนี้เมื่อมีการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวแล้วก็จะต้องมีการสนับสนุนให้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานด้วยการปลูกจิตสำนึกให้คนภายในชุมชนมีความห่วงหาพันที่จะรักษาความเป็นประวัติศาสตร์ในพื้นที่ของตนเองสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เสนอแนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิทัศน์ในพื้นที่นครจำปาศรี

1.2.2 เสนอแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญให้เหมาะสมกับกิจกรรมของชุมชน พร้อมทั้งตอบสนองกับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของนครจำปาศรี

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา จะสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ส่วนที่จะศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทการวางแผนการใช้ที่ดิน มีเนื้อที่รวมทั้งหมดประมาณ 400 ไร่ ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ ดังต่อไปนี้

- ชุมชนโบราณ(ชุมชนในเขตพื้นที่ทับซ้อนกับนครจำปาศรี) ได้แก่ บ้านสระบัว หมู่ 6 และหมู่ 2 บ้านกู่ โดยรวมถึงพื้นที่ภายในคูน้ำคันดิน ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่บางส่วนได้ถูกทับซ้อนโดยพื้นที่ทำการเกษตร แต่ในบางส่วนของคูน้ำก็ได้ปรับ และพัฒนาให้เป็นพื้นที่เก็บน้ำแก่ชุมชน
- ชุมชนรอบบริเวณนครจำปาศรี(ชุมชนที่ตั้งมาภายหลัง โดยแยกตัวออกมาจากบ้านกู่ และบ้านสระบัว) ได้แก่ หมู่ 5 บ้านหนองกระทุ่ม, หมู่ 7 บ้านเปลือยน้อย, หมู่ 4 บ้านหนองแคนน้อย, หมู่ 3 บ้านดงสวรรค์, หมู่ 9 บ้านโนนเมือง และหมู่ 1 บ้านยางอีไล

ส่วนที่ 2 ส่วนที่จะศึกษาเพื่อการออกแบบ วางพื้นที่โบราณสถาน เลือกลุ่มพื้นที่โบราณสถาน อันได้แก่

- ศาลนางขาว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ขนาดพื้นที่ 4 ไร่ 750 ตารางวา
- โบราณสถานกู่่น้อย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ขนาดพื้นที่ 5 ไร่ 3 งาน
- กู่สันตรัตน์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ขนาดพื้นที่ 8 ไร่ 2 งาน 94 ตารางวา

ซึ่งเป็นกลุ่มพื้นที่โบราณสถานด้านทิศใต้ และทิศตะวันออกที่สำคัญภายในพื้นที่ศึกษาที่มีการขุดค้นและบูรณะโบราณสถานโดยกรมศิลปากร เขต 9 และได้มีการจัดภูมิทัศน์ไปบ้างแล้ว แต่ในปัจจุบันพื้นที่โบราณสถานนั้นยังไม่เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน และยังไม่ตอบสนองตามแผนการพัฒนา²ที่จะทำให้นครจำปาศรีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของพื้นที่

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์, 2549. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรีและบริเวณจุดพบสถาปัตยกรรม.

ภาพที่ 1.1 แสดงขอบเขตการศึกษา และกลุ่มโบราณสถานในพื้นที่ศึกษานครจำปาศรี
 ที่มา : แก้ว และปรับปรุงภาพเพิ่มเติมจากคณะสถาปัตยกรรมฯ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.รายงานฉบับ
 สมบูรณ์ โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณจุดพบสถูปพระบรมธาตุนาโดน, 2549.

ภาพที่ 1.2 คูน้ำ-คันดินชั้นใน ด้านทิศตะวันออกบริเวณโบราณสถานศาลานางขาว

ภาพที่ 1.3 คูน้ำ-คันดินชั้นใน ด้านทิศเหนือปัจจุบันเป็นอ่างเก็บน้ำของหมู่บ้านสระบัว

ภาพที่ 1.4 คูน้ำ-คันดินชั้นนอก ด้านทิศตะวันออกปัจจุบันเป็นพื้นที่เกษตรกรรมของประชาชน

ภาพที่ 1.5 แสดงภาพโบราณสถานศาลานางขาว

ภาพที่ 1.6 บริเวณพื้นที่โบราณสถานหมายเลข 12 ปัจจุบันยังไม่ได้รับการขุดแต่ง

ภาพที่ 1.7 โบราณสถานกู่น้อย สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราว พุทธศตวรรษที่ 16 สมัยบาบวน ซึ่งปัจจุบันได้รับการขุดแต่งจากทางกรมศิลปากรเรียบร้อยแล้ว

ภาพที่ 1.8 โบราณสถานกู่สันตรัตน์ อโรคยาศาลหรือโรงพยาบาลชุมชนตั้งอยู่ทางเข้าเมืองทางด้านทิศใต้ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ศึกษาเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่นครจำปาศรี
2. ศึกษาสภาพแวดล้อมในปัจจุบันของพื้นที่ การพัฒนาของเมืองที่ส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดิน ระบบนิเวศที่ปรากฏในพื้นที่ การสื่อความถึงความสำคัญของโบราณสถานในพื้นที่ศึกษา และสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อนำไปพิจารณาเป็นแนวทางวางแผนพัฒนาพื้นที่
3. ศึกษามุมมองการเข้าสู่พื้นที่โบราณสถาน องค์ประกอบทางภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่ศึกษา สภาพการจัดภูมิทัศน์ในบริเวณโบราณสถาน
4. ศึกษาทฤษฎีในการออกแบบที่เกี่ยวข้องกับการจัดภูมิทัศน์ในเขตพื้นที่โบราณสถาน รูปแบบการจัดภูมิทัศน์ การใช้พืชพรรณในพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน เพื่อที่จะทำการวางแผนและออกแบบภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถาน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.4.1 เพื่อได้รู้ถึงหลักการ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน การวางแผน และออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ในเขตพื้นที่โบราณสถาน และการจัดการในด้านการใช้ที่ดินของชุมชนต่อพื้นที่โบราณสถานได้
- 1.4.2 เพื่อได้ทราบถึงแนวทางในการควบคุมการขยายตัวของชุมชนที่เข้าไปรุกล้ำภายในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสาเหตุให้พื้นที่โบราณสถานและพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ถูกทำลาย
- 1.4.3 เพื่อทราบถึงแนวทางการวางแผน และออกแบบภูมิทัศน์ให้เหมาะสมกับพื้นที่โบราณสถาน สภาพความเป็นอยู่ของชุมชน และสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ไปปรับใช้กับชุมชนโบราณที่มีลักษณะใกล้เคียงได้

1.5 ขั้นตอนการศึกษา

ในขั้นตอนของการศึกษาจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1.5.1 การศึกษาข้อมูล วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะศึกษาข้อมูลที่สำคัญได้จาก 3 แหล่งที่มาดังต่อไปนี้

1. **ข้อมูลทางด้านเอกสาร** เก็บข้อมูลได้จาก บทความ บันทึกรวบรวม จดหมายเหตุ เอกสารที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา เพื่อนำเอาข้อมูลดังกล่าวมาใช้อ้างอิงเป็นแนวคิด และทฤษฎีที่จะต้องนำมาปรับปรุงกับพื้นที่ศึกษา

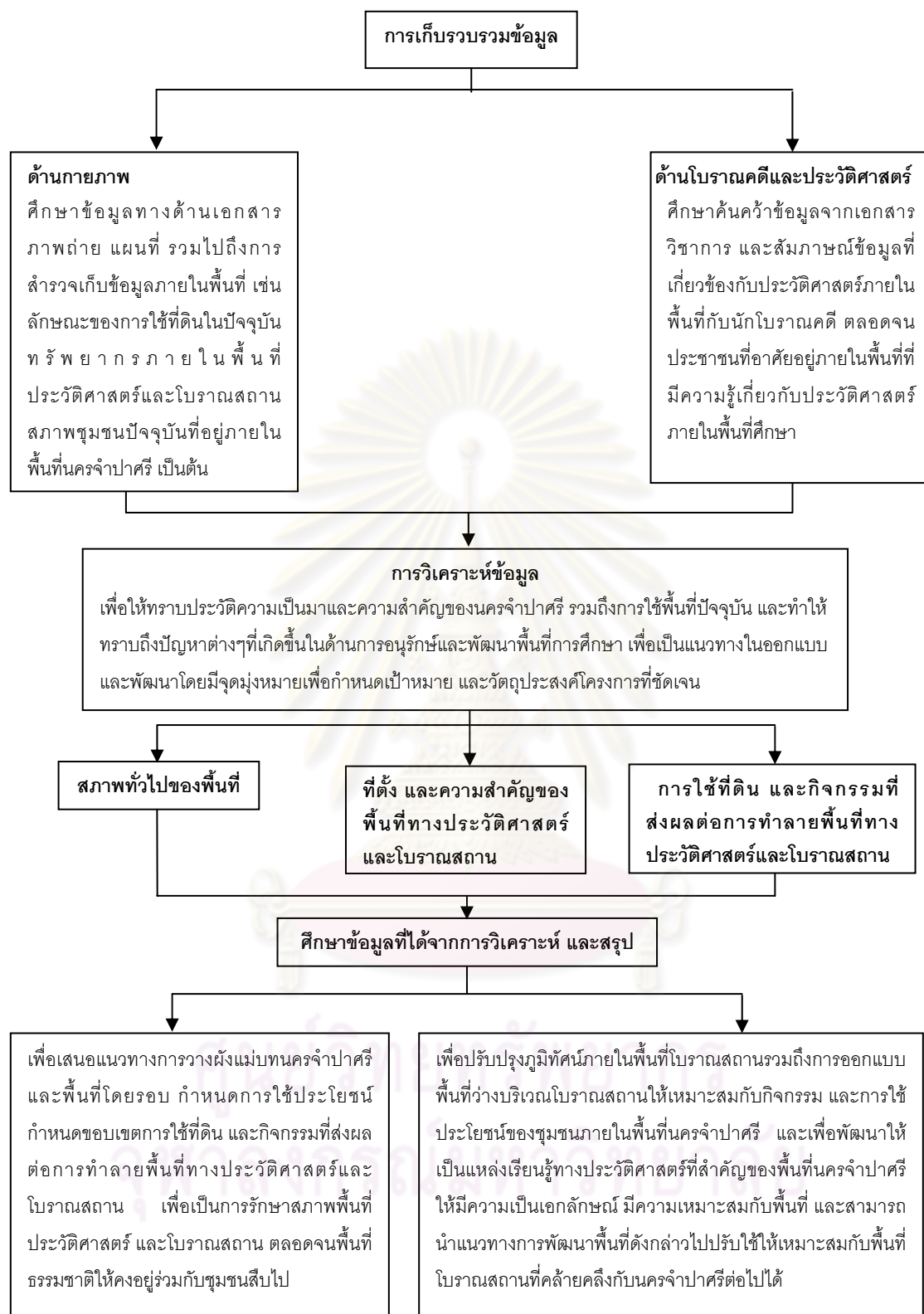
2. **ข้อมูลทางภาคสนาม** เก็บข้อมูลสภาพแวดล้อมโดยรอบพื้นที่ศึกษา สภาพการใช้พื้นที่ของประชาชนในพื้นที่คูน้ำคันดิน ซึ่งจะรวมไปถึงกลุ่มหมู่บ้านรอบคูน้ำคันดิน และนำการใช้ในปัจจุบันมาเปรียบเทียบกับการใช้พื้นที่ในอดีต เพื่อนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์หาแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ และกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดินของพื้นที่ การจัดกลุ่มของโบราณสถานในพื้นที่ศึกษาที่จะแบ่งช่วงยุคสมัยออกเป็น 2 ยุค คือ โบราณสถานในช่วงยุคสมัยทวารวดี และช่วงยุคขอม และศึกษารูปแบบการจัดภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานที่ได้จากสถานที่จริง โดยจะเก็บข้อมูลดังกล่าวจากการถ่ายภาพ การร่างภาพ และนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้วิเคราะห์สภาพพื้นที่ศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบต่อไป

3. **ข้อมูลจากการสัมภาษณ์** โดยจะสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพพื้นที่ศึกษา อันได้แก่

- เจ้าหน้าที่ อบต.กุ้งสำโรง ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรีเพื่อทราบถึงแผนและนโยบายที่มีภายในพื้นที่
- นักประวัติศาสตร์ที่มีความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่นครจำปาศรีที่ได้มีการศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของนครจำปาศรี เพื่อทราบถึงประวัติศาสตร์ ยุคสมัย และโบราณสถานที่สำคัญภายในพื้นที่
- กลุ่มประชาชนและผู้สูงอายุที่มีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของพื้นที่ เพื่อทราบถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่ได้เล่าขานกันสืบต่อมาจากบรรพบุรุษของตน เพื่อให้ทราบถึงความต้องการและความผูกพันของประชาชนภายในพื้นที่ และนำเอาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นั้นมาเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์ เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ต่อไป

1.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อศึกษาประเมินผลจากข้อมูลเบื้องต้นทั้งหมด ด้วยการเปรียบเทียบ อ้างอิง อย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมาและความสำคัญของนครจำปาศรี รวมถึงการใช้พื้นที่ปัจจุบัน และทำให้ทราบถึงปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในด้านการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่การศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบต่อไป

แผนภูมิที่ 1.1 แสดงขั้นตอนการศึกษาศึกษา

1.6 ระยะเวลาการทำงาน

ระยะเวลางาน กิจกรรม	ปี 2551						ปี 2552					หมายเหตุ
	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	
1. เก็บข้อมูลภาคสนาม - จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่า อายุ 80 ปีขึ้นไป ปราชญ์ชาวบ้าน และนักประวัติศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้อง ในด้านการทำแผนพัฒนาพื้นที่ - เก็บข้อมูลด้านพืชพรรณในบริเวณเขต พื้นที่โบราณสถาน และพื้นที่โดยรอบนคร จำปาศรี - เก็บข้อมูลโดยการถ่ายภาพ ร่างภาพ ภูมิทัศน์ในบริเวณพื้นที่นครจำปาศรี												ภายใน 20 ส.ค. 51 ต้องเก็บรวบรวม ทั้งหมดให้เรียบร้อย
2. การเก็บข้อมูลด้านเอกสาร - หาข้อมูลในห้องสมุด - หาข้อมูลด้านการอนุรักษ์พื้นที่ โบราณสถาน/หลักการ/การจัดการ												
3. รวบรวมข้อมูลเบื้องต้น - รวบรวมข้อมูลทั้งส่วนข้อมูลด้าน เอกสารและข้อมูลทางภาคสนาม												ภายใน 15 ต.ค. 51
4. สรุปข้อมูล - สรุปภาคข้อมูลเบื้องต้นทั้งหมด ทั้งใน ด้านเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการลง พื้นที่ภาคสนาม												เริ่ม 15 ต.ค. 51 เสร็จ สิ้น 31 ม.ค. 52
5. วิเคราะห์ข้อมูล												
6. เขียนรายงานการศึกษา												ทำพร้อมกับขั้นตอน อื่นๆ
7. กรรมการอ่านเล่มรายงานเพื่อเตรียม สอบวิทยานิพนธ์												วันที่ 1-7 เม.ย. 52
8. สอบ												วันที่ 20 - 22 เม.ย. 52
9. แก้ไขเล่มวิทยานิพนธ์												ก่อนวันที่ 1 พ.ค. 52
10. ส่งเล่มวิทยานิพนธ์ จัดพิมพ์ เผยแพร่												วันที่ 7-14 พ.ค. 52
11. นำเสนอผลงาน												1 พ.ค. 52

ตารางที่ 1.1 แสดงตารางระยะเวลาทำงาน

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1 นิยาม

2.1.1 ชุมชนโบราณ

คือ ชุมชนที่มีคูน้ำ-คันดิน ซึ่งตรวจพบจากการวิเคราะห์ภาพถ่ายทางอากาศ ในโครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ¹ และเป็นแหล่งที่เคยมีผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันในอดีต ไม่ว่าจะเป็ชุมชนขนาดใหญ่เป็นบ้านเป็นเมือง หรือเป็นชุมชนขนาดเล็กๆ ล้วนแต่เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่ควรรักษาให้คงไว้เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งจากการแบ่งตามลักษณะการใช้งาน *

นครจำปาศรีจัดอยู่ในประเภทเมืองที่เคยเจริญรุ่งเรืองในอดีต โดยเป็นชุมชนโบราณที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และเริ่มมีการสร้างเมืองขึ้นมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งอยู่ในยุคสมัยทวารวดีมีการขุดคูน้ำคันดินโดยรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมปลายมนเพื่อกักเก็บน้ำ มีการสร้างโบราณสถานในพื้นที่อีกหลายแห่งสืบเนื่องต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 วัฒนธรรมขอมก็ได้เข้ามาครอบครองพื้นที่ต่อเนื่องจากวัฒนธรรมทวารวดีมีการสร้างโบราณสถานเพิ่มเติมหลายแห่ง เช่น กุ้่น้อย และขยายคูน้ำคันดินเหมือนอย่างเช่นในสมัยทวารวดีเป็นวงนอกชั้นที่สอง และการขุดบาราย** เพิ่มเป็นแหล่งกักเก็บน้ำ ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เริ่มมีการสร้างอโรคยาศาลขึ้นด้านทิศใต้ของเมืองได้แก่ กุ้่นตรันต์ และการก่อสร้างเพิ่มเติมในส่วนตัวโบราณสถานศาลานางขาว เพื่อเปลี่ยนให้เป็น ธรรมศาลาในสมัยขอมแบบบายน หลังจากปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เมืองก็ถูกละทิ้ง และอาณาจักรขอมก็เสื่อมลงตามลำดับ กระทั่งปีพ.ศ. 2417 ชาติพันธุ์ลาวก็อพยพเข้ามาตั้งชุมชน และทำเกษตรกรรมในพื้นที่นครจำปาศรีสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน

2.1.2 โบราณสถาน

(มล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2542) หมายถึง บรรดางานสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมที่ชุมชนสมัยต่างๆ ในประวัติศาสตร์ได้สร้างทำขึ้น เพื่อการดำรงอยู่ทั้งในภาวะกายภาพ และการดำรงเอกลักษณ์ทางจิตใจ ตามกรณีแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม

¹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. 2549. โครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. หน้า 4.

* จากการแบ่งประเภทเมืองโบราณ ได้เป็น 3 ชนิด คือ เมืองร้าง เมืองที่เคยเจริญรุ่งเรืองในอดีต และเมืองที่เจริญรุ่งเรืองมาในอดีต และยังมีการใช้งานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อ่านเพิ่มเติมใน "แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถาน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ". 2534. หน้า 24.

** บารายดังกล่าวปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นอยู่ และยังมีการใช้งานเพื่อกักเก็บน้ำทางการเกษตร คือ บารายกุ้่น้อย

และความจริงใจที่มีอยู่ในขณะนั้น ซึ่งอาจจะเป็นทั้งอาคารเดี่ยว หรือกลุ่มผังอาคาร จนถึงระดับเมืองทั้งเมืองก็เป็นไปได้

(กรมศิลปากร, 2535) หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ และศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำกับ อสังหาริมทรัพย์นั้น ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับ ประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี โบราณสถานต้องมีสาระสำคัญด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายด้านคือ มีคุณค่าด้านอายุ มีคุณค่าด้านคุณค่าทางการก่อสร้าง และมีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

ดังนั้นจะสรุปได้ว่าโบราณสถานก็คือสิ่งปลูกสร้าง หรือโบราณวัตถุที่ติดตั้งประจำกับ สิ่งปลูกสร้างนั้น โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นโบราณสถานแบบอาคารเดี่ยว กลุ่มผังอาคาร ระบบ โครงสร้างทางวิศวกรรม จนถึงระดับเมืองทั้งเมือง แต่จะต้องมีคุณค่าทางด้านอายุ คุณค่า ทางด้านการก่อสร้าง และคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ อย่างใดอย่างหนึ่ง มีหลักฐานเกี่ยวกับ ประวัติปลูกสร้าง และมีประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี

2.2 ชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ

ปัจจุบันชุมชนโบราณได้กระจายอยู่ทั่วไปในหลายแห่งทั่วประเทศ ทั้งในบริเวณที่ราบ เจ้าพระยา บริเวณใกล้ชายฝั่งทะเลและบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินภาคเหนือและภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ ซึ่งปรากฏให้เห็นจากร่องรอยของคูน้ำคันดินโดยรอบชุมชน โบราณนั้นๆ บางพื้นที่อาจจะใช้เป็นแนวกำหนดขอบเขต หรือเพื่อป้องกันศัตรูจากภายนอก บาง แห่งอาจจะใช้เพื่อให้เป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกับแม่น้ำหรือ ทะเล หรือเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ สำหรับชุมชน ซึ่งนครจำปาศรีก็เป็นชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเช่นกันกับชุมชนโบราณ แห่งอื่น ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงจำเป็นต้องศึกษารูปแบบ และหน้าที่ของคูน้ำคันดิน เพื่อนำมา เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ลักษณะของคูน้ำคันดินที่เกิดขึ้นในพื้นที่นครจำปาศรี และสามารถ นำเอาข้อมูลที่ได้มาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาพื้นที่ต่อไป

2.2.1 รูปแบบของชุมชนโบราณแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มรูปแบบที่ไม่ขึ้นกับลักษณะภูมิประเทศ รูปแบบคูคันดินในกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่จะ อยู่ในบริเวณที่ราบมีระดับไม่แตกต่างกัน มีการระบายน้ำมาเก็บไว้ในคู และมีการ เชื่อมโยงติดต่อกับทางน้ำภายนอก อาจเป็นทางน้ำตามธรรมชาติหรือคูคลองที่ขุดขึ้น คูคันดิน ในกลุ่มนี้สามารถแบ่งย่อยออกเป็นรูปแบบประเภทต่าง ๆ โดยพิจารณาตาม รูปร่างทางเรขาคณิต ได้แก่

- **รูปแบบอิสระ** คุณคั่นดินที่ไม่มีรูปร่างแน่นอนในทางเรขาคณิต คุณคั่นดินจะบรรจบกันเป็นแนวโค้งรูปทรงอิสระ

ภาพที่ 2.1 รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบอิสระ

ที่มา : ปรับปรุงจาก ผ่องศรี จันท้าว. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้ที่ดินบริเวณคุน้ำคั่นดินชุมชนโบราณเขตอำเภอเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. หน้า 31.

- **แบบวงกลม** คุณคั่นดินประเภทนี้พบว่ามีขนาดไม่ใหญ่โตนัก ส่วนใหญ่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเล็กกว่า 500 เมตร และมักพบว่าเป็นคุณคั่น ดินสร้างซ้อนอยู่ภายในคุณคั่นดินรูปแบบอื่น ซึ่งคุน้ำคั่นดินนั้นจะเป็นแนวเรียบและบรรจบกันเป็นรูปคล้ายวงกลม

ภาพที่ 2.2 รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบวงกลม

ที่มา : ปรับปรุงจาก ผ่องศรี จันท้าว. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้ที่ดินบริเวณคุน้ำคั่นดินชุมชนโบราณเขตอำเภอเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. หน้า 31.

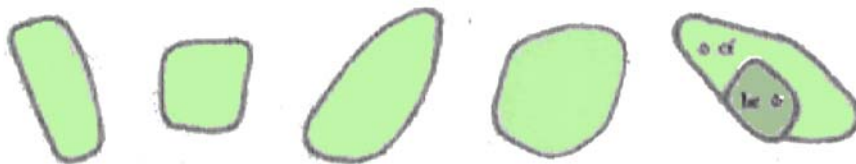
- **แบบวงรี** คุณคั่นดินรอบชุมชนโบราณประเภทนี้มีรูปร่างคล้ายรูปไข่ หรือเป็นวงรี ขนาดของชุมชนโบราณจัดอยู่ในประเภทมีขนาดปานกลางหรือขนาดใหญ่

ภาพที่ 2.3 รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบวงรี

ที่มา : ปรับปรุงจาก ผ่องศรี จันท้าว. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้ที่ดินบริเวณคุน้ำคั่นดินชุมชนโบราณเขตอำเภอเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. หน้า 31.

- รูปแบบมูมมน หรือปลายมน คุณคั่นดินรอบชุมชนโบราณประเภทนี้ มีรูปร่างเกือบเป็นเส้นตรงคล้ายรูปสี่เหลี่ยม โดยตามมุมต่างๆ จะมีลักษณะมนโค้ง

ภาพที่ 2.4 รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบมูมมน

ที่มา : ปรับปรุงจาก ผ่องศรี จันท้าว. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้ที่ดินบริเวณคูน้ำคันดินชุมชนโบราณเขตอำเภอเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. หน้า 31.

- รูปแบบมูมเหลี่ยม คุณคั่นดินรอบชุมชนโบราณประเภทนี้ จะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม มีด้านต่าง ๆ เป็นเส้นตรงตัดกันเป็นมุม ส่วนใหญ่จะมีรูปร่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน เป็นต้น

ภาพที่ 2.5 รูปแบบของชุมชนโบราณรูปแบบมูมเหลี่ยม

ที่มา : ปรับปรุงจาก ผ่องศรี จันท้าว. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้ที่ดินบริเวณคูน้ำคันดินชุมชนโบราณเขตอำเภอเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. หน้า 31.

2. กลุ่มรูปแบบที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ คุณคั่นดินที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ มีรูปร่างเป็นไปตามภูมิประเทศที่ขุดคูคั่นดินล้อมรอบ มีลักษณะเป็นเนินสูงกว่าพื้นที่รอบข้าง คุณคั่นดินในกลุ่มนี้สามารถจัดแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

- ประเภทรูปแบบคูคั่นดินขุดล้อมรอบดินเนิน ชุมชนโบราณที่จัดอยู่ในรูปแบบนี้ สัมผัสพบแต่เฉพาะในที่ราบภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือที่เรียกกันว่า "อีสาน" เป็นบริเวณที่ราบสูงรองรับด้วยชั้นหินทราย และชั้นหินที่มีเกลือแทรกอยู่ ชั้นหินเกลือที่แทรกอยู่นี้ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้บริเวณอีสานในช่วงฤดูแล้งขาดแคลนน้ำและมีดินเค็มเกิดขึ้นเป็นแห่ง ๆ ทั่วไปแหล่งชุมชนโบราณมีสัมผัสพบในบริเวณอีสาน จะเลือกสร้างอยู่ในบริเวณที่มีสภาพธรรมชาติสามารถกักเก็บน้ำได้ โดยขุดคูคั่นดินล้อมรอบดินเนินเพื่อเก็บน้ำใช้สำหรับชุมชน

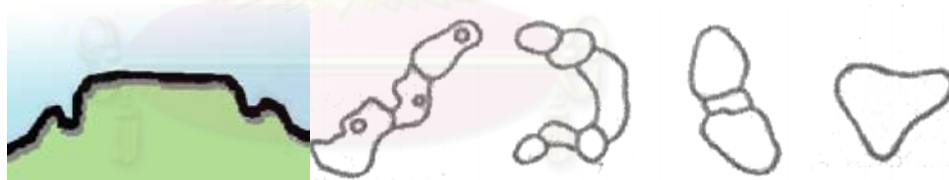
ภาพที่ 2.6 รูปแบบของชุมชนโบราณที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ

ประเภทรูปแบบคูคันดินขุดล้อมรอบดินเนิน

ที่มา : ปรับปรุงจาก ผ่องศรี จันท้าว. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้ที่ดินบริเวณคูน้ำคันดิน

ชุมชนโบราณเขตอำเภอเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. หน้า 31.

- ประเภทรูปแบบคูคันดินขุดล้อมบนเนิน ลักษณะคูคันดินตามรูปแบบนี้ พบว่า คูคันดินขุดตามขอบสันเนินซึ่งสูงกว่าที่ราบโดยรอบ คูมีลักษณะแคบและสูงชัน มีคันดินอยู่ภายในทำให้ลำบากต่อการป็นบายเข้าไปในบริเวณที่ขุดคูคันดินล้อมรอบ คูที่ขุดมีระดับ แตกต่างกันไปและไม่แสดงลักษณะของการกักเก็บน้ำ ตลอดจนไม่มีความสัมพันธ์กับทางน้ำธรรมชาติหรือคลองชลประทานในบริเวณนั้น บริเวณที่ขุดคูคันดินล้อมรอบจะอยู่บนที่สูงประมาณ 20-40 เมตร จากพื้นที่ราบโดยรอบ ที่ต่ำลงมาลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ลาดเชิงเนิน อยู่ระหว่างคูคัน ดิน กับที่ราบลุ่มทำนา

ภาพที่ 2.7 รูปแบบของชุมชนโบราณที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ

ประเภทรูปแบบคูคันดินขุดล้อมบนเนิน

ที่มา : ปรับปรุงจาก ผ่องศรี จันท้าว. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้ที่ดินบริเวณคูน้ำคันดิน

ชุมชนโบราณเขตอำเภอเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. หน้า 31.

- ประเภทรูปแบบคูคันดินขุดล้อมรอบทั้งบนเนินและที่ราบ คูคันดินที่ขุดต่อเชื่อมกันจะล้อมรอบบริเวณทั้งบนเนินและที่ราบ คูในบริเวณที่ลุ่มจะมีน้ำขังมีคันดินภายในสูงชัน เปลี่ยนแปลงระดับไปตามลักษณะภูมิประเทศ ไม่สามารถใช้ในการกักเก็บน้ำ

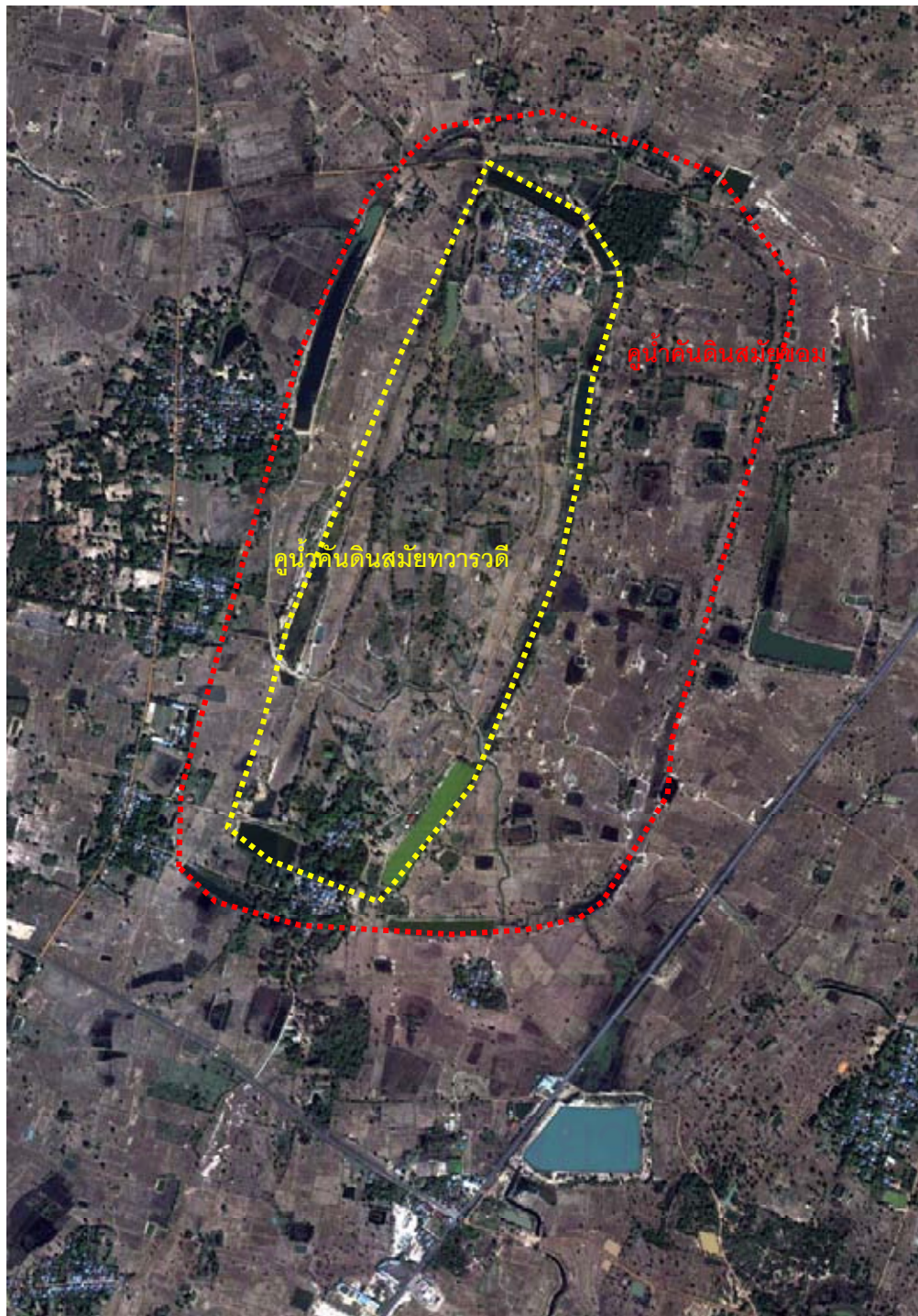
ภาพที่ 2.8 รูปแบบของชุมชนโบราณที่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ
ประเภทรูปแบบคูคันดินขุดล้อมรอบทั้งบนเนินและที่ราบ
ที่มา : ปรับปรุงจาก ผ่องศรี จันท้าว. รายงานการวิจัยเรื่องการใช้ที่ดินบริเวณคูน้ำคันดิน
ชุมชนโบราณเขตอำเภอเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. หน้า 31.

2.2.2 หน้าทีของคูน้ำ-คันดินที่ล้อมรอบชุมชนโบราณ

1. เพื่อเป็นการกำหนดขอบเขตบริเวณของชุมชน หรือบริเวณที่มีความสำคัญ
2. เพื่อเป็นการป้องกันศัตรูจากภายนอก
3. เพื่อความสะดวกในการคมนาคมเชื่อมโยงกับทางน้ำหรือเส้นทางออกสู่ทะเล
4. เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ประโยชน์สำหรับชุมชน

จากการศึกษาลักษณะการวางผังนครจำปาศรีจากภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจในพื้นที่สามารถสรุปได้ว่ารูปแบบเมืองโบราณภายในพื้นที่นครจำปาศรีจะมีการวางผังที่ไม่ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ โดยมีลักษณะการวางผังรูปแบบสี่เหลี่ยมปลายมน คูคันดินรอบชุมชนโบราณประเภทนี้ มีรูปร่างเกือบเป็นเส้นตรงคล้ายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และมีมุมต่างๆ ที่ปรากฏในผังจะมีลักษณะมนโค้ง โดยมีการขุดคูน้ำ 2 ชั้น โดยมีการสันนิษฐานว่าขุดขึ้นมาในสมัยทวารวดี และในสมัยขอม ลักษณะคันดินค่อนข้างเตี้ยเฉลี่ยความสูงเพียง 3-5 เมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 400 ไร่ สันนิษฐานว่าคูเมืองดังกล่าวไม่ได้มีการป้องกันข้าศึกศัตรู แต่เพียงใช้เป็นคูเมืองสำหรับเก็บกักน้ำและใช้เป็นตัวกำหนดอาณาเขตของเมือง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 2.9 รูปแบบผังเมืองชุมชนโบราณนครจำปาศรีที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมปลายมน มีคูน้ำคันดินสองชั้น สันนิษฐานว่าในชั้นแรกนั้นถูกขุดในสมัยทวารวดีส่วนในชั้นที่สองนั้นถูกขุดขึ้นในสมัยขอม
ที่มา : ปรับปรุงภาพจาก www.google.com

2.3 แนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนา

(สิทธิพร ภิรมย์รัตน์, 2547) ได้ให้นิยามใน “การอนุรักษ์” ที่มีหลักปฏิบัติแตกต่างกัน ซึ่งลักษณะของการอนุรักษ์ในที่นี้จะแบ่งประเภทการอนุรักษ์ออกเป็น 5 ประเภท²

1. Restoration (การปฏิสังขรณ์) การปฏิสังขรณ์เป็นการซ่อมแซมอาคารให้อยู่ในสภาพดั้งเดิม โดยการสร้างทดแทนของเดิมที่สูญหายไป และรีดถอนส่วนที่เพิ่มเติมหรือต่อเติมใหม่่ออก
2. Rehabilitation and Renovation (การฟื้นฟูบูรณะและปรับปรุงใหม่) การฟื้นฟูบูรณะและปรับปรุงใหม่เป็นการซ่อมแซมอาคารเดิมให้อยู่ในสภาพดีและสามารถใช้ประโยชน์ได้อีก อาจเปลี่ยนแปลงภายในเพื่อให้สามารถรองรับความต้องการในปัจจุบัน
3. Conservation (การสงวนรักษา) การสงวนรักษาเป็นการสงวนรักษาทรัพยากรให้สามารถใช้ประโยชน์ได้นานต่อไปอีกในอนาคต
4. Replication (การจำลองหรือสร้างขึ้นใหม่ให้เหมือนเดิม) การจำลองหรือสร้างขึ้นใหม่ให้เหมือนเดิมเป็นการสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ขึ้นมาใหม่ให้มีสภาพเหมือนกับอาคารเดิมที่ถูกทำลายไปทุกประการ
5. Relocation (การเคลื่อนย้ายไปตั้งในที่ใหม่) การเคลื่อนย้ายอาคารไปตั้งในที่ใหม่เป็นการย้ายอาคารเดิมไปสร้างในที่ตั้งใหม่ให้มีสภาพเหมือนเดิม

2.3.1 ประเภทของสิ่งที่ควรอนุรักษ์ภายในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

สิ่งที่ควรอนุรักษ์มีอยู่หลายประเภท เช่น พื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และรวมถึงวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ฯลฯ

1. บริเวณธรรมชาติ (Natural Areas) พื้นที่บริเวณที่มีสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่สวยงามหรือมีคุณค่าทางด้านนิเวศวิทยา วัฒนธรรม โบราณคดีและประวัติศาสตร์
2. เมืองเล็กและหมู่บ้าน (Town and Villages) เมืองเล็กและหมู่บ้าน แสดงให้เห็นการผสมผสานในทุก ๆ ด้านของวิถีชีวิตได้ชัดเจน บ้าน ที่ทำงาน วัด โรงเรียน ร้านค้า ไร่นา สวน อาคารสาธารณะ ฯลฯ ล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน
3. เส้นขอบฟ้าและช่องมองทิวทัศน์ (Skylines and View Corridors) เส้นขอบฟ้าเป็นเอกลักษณ์อันหนึ่งของเมือง อาจอนุรักษ์โดยการจำกัดความสูงของอาคาร

² สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2547. เอกสารการประชุมสัมมนาวิชาการเรื่อง “สถาปัตยกรรมสู่โลกกว้าง สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงท้องถิ่น”. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์.

ช่องมองทิวทัศน์ช่วยให้ผู้คนได้มองเห็นอาคาร บริเวณ หรือสถานที่สำคัญของเมือง รวมไปถึงบริเวณที่มีความสวยงามตามธรรมชาติที่ตั้งอยู่ไกลออกไป

4. ย่านและชุมชนย่อย (Districts and Neighborhoods) ในเมืองทุกเมืองมักจะมีย่านที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ หรือมีความสวยงามทางด้านสถาปัตยกรรมหรือตามธรรมชาติ ชุมชนย่อยเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนบางกลุ่มที่มีเชื้อชาติลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่น่าสนใจ และแตกต่างไปจากบริเวณอื่น ๆ

5. ภูมิทัศน์ถนน (Streetscapes) ถนนเป็นโครงสร้างและองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน แต่ละชุมชนมักจะมีถนนสายสำคัญที่แสดงเอกลักษณ์ด้วยองค์ประกอบของภูมิทัศน์ถนน เช่น ต้นไม้ อาคารสองข้าง คูประณประกอบถนน ฯลฯ

6. รูปด้านหน้าอาคาร (Façade) รูปด้านหน้าอาคารเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของภูมิทัศน์ถนน หรือที่ว่างของชุมชน (Urban Space/Plaza)

7. อาคาร หรือสิ่งปลูกสร้าง (Building) อาคารมักจะได้รับ ความสนใจที่จะอนุรักษ์เป็นลำดับแรก เนื่องจากมีคุณสมบัติตามเกณฑ์หลายข้อ ปัจจุบันมักจะรวมบริเวณที่ตั้งและบริเวณข้างเคียงให้เป็นส่วนประกอบเพิ่มเข้ามาอีก

8. วัตถุและชิ้นส่วน (Objects and Fragments) นอกเหนือจากอาคารแล้วยังมีสิ่งก่อสร้างและชิ้นส่วนของอาคาร สิ่งก่อสร้างที่ยังคงเหลืออยู่ไม่ถูกทำลายมีความสำคัญสมควรได้รับการอนุรักษ์

9. มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) มรดกทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นรูปแบบที่ชัดเจน เช่น สถานที่ หรือเป็นนามธรรม เช่น ประเพณี ปัจจุบันมรดกทางวัฒนธรรมหรือ Cultural Heritage เป็นคำที่นิยมใช้อย่างแพร่หลาย มีความหมายลึกซึ้ง กว้างขวาง และครอบคลุมสิ่งที่สมควรได้รับการอนุรักษ์ทุกประเภท

10. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม อันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มถือร่วมกัน(ค่านิยม) และได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศ เพื่อสร้างความเจริญงอกงาม และพัฒนาสังคมของมนุษย์

จากการจำแนกสิ่งที่ควรอนุรักษ์ในข้างต้น สามารถนำมาเป็นหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกสิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ภายในพื้นที่นครจำปาศรี ได้แก่ **บริเวณธรรมชาติ (Natural Areas)** ได้แก่บริเวณพื้นที่ป่าชุมชนที่มีอยู่ภายในพื้นที่นครจำปาศรีที่ประกอบไปด้วยสภาพป่าที่ค่อนข้างที่จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้พื้นถิ่น และสัตว์เฉพาะถิ่นภายในพื้นที่ป่าชุมชน เช่น กบ เขียด แอ้ง กิ้งก่า นก เป็นต้น **เมืองเล็กและหมู่บ้าน (Town and Villages)** ได้แก่ ชุมชนภายในพื้นที่นครจำปาศรีที่มีความเป็นชนบท และการดำเนินวิถีชีวิตยังสอดคล้องไปกับการทำไร่นา การทำเกษตรกรรมภายในพื้นที่ **เส้นขอบฟ้าและช่องมองทิวทัศน์ (Skylines and View Corridors)** การอนุรักษ์ในส่วนนี้จะมีการอนุรักษ์ในบริเวณส่วนพื้นที่โบราณสถานต่างๆที่มีความสำคัญภายในพื้นที่ และพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เช่น บริเวณคูน้ำ - คันดิน บริเวณแหล่งโบราณคดี และในส่วนพื้นที่นำสายตาเข้าสู่พื้นที่ศึกษา **อาคาร หรือสิ่งปลูกสร้าง (Building)** จะเป็นในส่วนของโบราณสถานที่มีความสำคัญภายในพื้นที่ เช่น กุฏิน้อย ศาลนางขาว และกุฏิสังฆราช นอกจากนี่ยังรวมถึงภูมิทัศน์ของพื้นที่ หรือ **ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)** ของชุมชนที่มีลักษณะในการที่เป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกับพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีความเป็นชนบท ประกอบกับการที่ชุมชนแห่งนี้มี **มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)** ที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ที่จัดขึ้นภายในบริเวณพื้นที่โบราณสถานกุฏิสังฆราชเป็นประจำในทุกปี ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ชุมชนแห่งนี้

2.3.2 ข้อกฎหมาย และข้อกำหนดด้านการอนุรักษ์จากหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้อง

การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ชุมชนโบราณนั้นได้มีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสนใจ ซึ่งในแต่ละหน่วยงานนั้นก็จะมีแนวความคิดในการอนุรักษ์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งในที่นี้จะยกแนวความคิดในด้านการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่มา 3 หน่วยงาน ได้แก่

1. แนวทางการปฏิบัติด้านการอนุรักษ์จากกรมศิลปากร

กรมศิลปากรจะเน้นการใช้กฎหมาย และข้อบังคับเข้ามาใช้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน และพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนโบราณ เช่น พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติมครั้งล่าสุดจาก พ.ศ.2504) ที่มุ่งเน้นในการใช้กฎหมาย และกฎข้อบังคับเข้ามาควบคุมพื้นที่โบราณสถาน เช่น หากมีการรुकล้ำ หรือทำลายโบราณสถานนั้นถือว่าผิดกฎหมาย ซึ่งมีโทษทั้งจำทั้งปรับ เป็นต้น ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน การ

อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมจะแตกต่างกันในส่วนของพระราชบัญญัติโดยจะ
ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา รักษาประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนนั้นมีการพึ่งพาตนเอง
ซึ่งชุมชนเองก็มีสิทธิได้รับทราบข้อมูลข่าวสารในด้านการพัฒนาพื้นที่จากหน่วย
ราชการหน่วยงานของรัฐ แต่ทั้งนี้จะต้องได้รับอนุญาต และต้องอยู่ภายใต้การควบคุม
ของหน่วยงานท้องถิ่น หรือภาครัฐเสียก่อน

2. กฎบัตรที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์

จากการที่คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติว่าด้วยสภาการโบราณสถาน
ระหว่างประเทศ (ICOMOS) ได้มีข้อตกลงร่วมกันในการหาข้อสรุปของการอนุรักษ์
โบราณสถาน และสภาพแวดล้อมของชุมชนโบราณ ซึ่งจะสามารถสรุปกฎบัตรที่ใช้
ร่วมกันได้ดังต่อไปนี้

- กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและ แหล่งที่ตั้ง ค.ศ. 1964 (กฎบัตรเวนิซ)

กฎบัตรฉบับนี้เป็นหลักการพื้นฐานที่ใช้เสนอแนะแนวทางในการสงวนรักษา
และบูรณะอาคารโบราณ โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับโบราณสถานต้องไม่ครอบคลุม
เฉพาะสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่รวมถึงบริบทโดยรอบพื้นที่โบราณสถานนั้นด้วย
จุดมุ่งหมายในการอนุรักษ์นั้นจะต้องอยู่ที่คุณค่าทั้งความเป็นงานศิลปะและความ
เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์โบราณสถาน ต้องได้รับการดูแลอย่าง
ถาวรเป็นพื้นฐาน มีการสนับสนุนการใช้พื้นที่โบราณสถานตามความต้องการของ
ชุมชนนั้น แต่ต้องไม่เปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่ของโบราณสถานนั้น ไม่อนุญาตให้มี
การเคลื่อนย้ายโบราณสถานทั้งหมด หรือบางส่วน เว้นแต่มีเหตุผลสำคัญยิ่งใน
ระดับนานาชาติ

- กฎบัตรเบอร์ธา (Australia Icomos)³

กฎบัตรเบอร์ธาเป็นแนวทางการอนุรักษ์ และจัดการโบราณสถานที่มี
ความสำคัญทางวัฒนธรรมถูกจัดตั้งขึ้นจากความรู้และประสบการณ์ของสมาชิก
สภาการโบราณสถานระหว่างประเทศแห่งออสเตรเลีย (Australia Icomos) โดย
กฎบัตรดังกล่าวนี้สามารถใช้ได้กับทุกโบราณสถานที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม
รวมทั้งโบราณสถานทางธรรมชาติ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์

³ อีโคโมสไทย, 2548. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2548” 2 ทศวรรษอีโคโมสไทย: การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม เส้นทางสู่กฎบัตรประเทศไทย”. หน้า 2-2.

และประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงความ เป็นมาของพื้นที่ และการอนุรักษ์นี้ยังส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมที่สำคัญสืบต่อไปยังผู้คน ในปัจจุบันและอนาคตต่อไป กฎบัตรเบอร์รานีสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลง อย่างรอบคอบ โดยที่ดูแลรักษาโบราณสถานและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ตาม สมควร ในทางกลับกันก็ควรจะเปลี่ยนแปลงให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อจะ รักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมนั้นไว้

- **กฎบัตรเพื่อการปกป้องคุ้มครองและการจัดการมรดกทางโบราณคดี ค.ศ.1990 (Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage 1990)**

สาระสำคัญของกฎบัตรฉบับนี้คือต้องการที่จะปกป้องคุ้มครองมรดกทาง โบราณคดี ให้เหมาะสมกับความต้องการกับประวัติศาสตร์และจารีตประเพณี และควรตั้งอยู่บนแนวคิดที่ว่า มรดกทางโบราณคดีคือมรดกของมนุษยชาติทั้ง มวล ไม่จำกัดว่าเป็นของใครหรือชาติใดชาติหนึ่ง เช่น กฎหมายห้ามการทำลาย หรือทำให้เสื่อมค่า กฎหมายว่าด้วยการกำหนดให้มีการบำรุงรักษา โดยกฎหมาย นั้นควรวางหลักการว่าแผนการพัฒนาควรเป็นไปในแนวทางที่จะลดผลกระทบที่มี ต่อมรดกทางโบราณคดีให้น้อยที่สุด โดยอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานของ รัฐ นักวิจัยจากสถาบันการศึกษา บริษัทเอกชนและมหาชนและสาธารณชนทั่วไป ซึ่งการปกป้องคุ้มครองมรดกทางโบราณคดีต้องอยู่บนพื้นฐานของความรู้ที่ สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การสำรวจทางโบราณคดีที่ดีจึงถือเป็นงานที่ต้อง ปฏิบัติเป็นพื้นฐานในการปกป้องคุ้มครองและจัดการมรดกทางโบราณคดี ต้องมี การบำรุงรักษาการอนุรักษ์และการจัดการที่เหมาะสม เช่น การปฏิสังขรณ์ควรทำ ด้วยความระมัดระวัง ไม่ควรก่อสร้างทับลงบนซากโบราณคดี การแสดงให้เห็น ความแตกต่างจากซากเดิม ซึ่งควรจะมีการฝึกอบรมมีอาชีพที่มีคุณภาพในสาขา ที่เกี่ยวข้องให้เพียงพอ และควรมีเวลาให้บุคคลเหล่านั้นได้พัฒนาความรู้ให้ ทันสมัย โดยมีวางมาตรฐานการฝึกอบรม และมีการพัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรม ที่เน้นเรื่องการปกป้องคุ้มครองและจัดการมรดกทางโบราณคดีเป็นพิเศษ

- **กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ Washington Charter 1987**

สาระสำคัญของกฎบัตรนี้ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์ทั้งในกลางใจเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์ รวมถึงสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ทั้งหมดของพื้นที่โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก โดยมีการอนุรักษ์รูปแบบแผนผังของเมืองที่เห็นได้จากการแบ่งพื้นที่ดินและโครงข่ายถนนความสัมพันธ์ระหว่างอาคารกับพื้นที่สีเขียว รูปลักษณะภายนอกภายในอาคารที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหรือชุมชนเมือง โดยจะใช้แผนการอนุรักษ์ที่ประกอบไปข้อมูลทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม เทคนิควิทยาศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์ เพื่อกำหนดให้เป็นมาตรการทางกฎหมายในด้านการบริหาร และเมื่อมีการอนุรักษ์แล้วจะต้องมีการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง มีการใช้สอยและกิจกรรมใหม่ควรเข้ากันได้กับลักษณะของเมืองและชุมชนประวัติศาสตร์

การประยุกต์การใช้สอยพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบัน ต้องมีการปรับปรุงสาธารณูปโภคด้วยความระมัดระวัง และเป็นไปตามวัตถุประสงค์พื้นฐานข้อหนึ่งของการอนุรักษ์ มีการควบคุมระบบที่อาจจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ต่าง ๆ เช่น เส้นทางสัญจร อาคารพื้นที่จอดรถ หรือสิ่งปลูกสร้างตามเส้นทางหลักตามผังเมืองผ่านเข้าไปในพื้นที่ประวัติศาสตร์ ซึ่งควรมีแผนงานการเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้อาศัยในพื้นที่เพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และควรมีมาตรการช่วยเหลือด้านการเงินเพื่อการอนุรักษ์

3. แนวทางการอนุรักษ์ของสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม⁴

แนวทางการอนุรักษ์ภายในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และโบราณสถานของสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม นอกจากจะต้องมีการอนุรักษ์ การฟื้นฟู/ปรับปรุง แล้ว ยังจะต้องประกอบไปด้วย การจัดการสิ่งแวดล้อม การควบคุมและพัฒนา ซึ่งทั้งนี้ต้องมีการร่วมมือทั้งองค์กรที่เกี่ยวข้อง และการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยจะต้องศึกษาทางด้านกายภาพของพื้นที่ เศรษฐกิจ การบริหาร/การปกครอง สังคม และประชากรด้วย ส่วนแนวความคิดในการออกแบบนั้นจะนำเอาองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี การผังเมือง ภูมิสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม รวมไปถึงรูปแบบอาคารที่บ่งบอกถึงสภาพยุคสมัยนั้นๆ มาใช้เป็น

⁴ http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art_n.html#a

แนวความคิดในการวางแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมของนครจำปาศรี ซึ่งขอบเขตด้านการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถานนี้จะครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่นครจำปาศรีด้วย โดยจะแบ่งเป็น 5 ส่วน คือ

- **บรรยากาศ** (Atmosphere) หมายถึง ภาพรวมทั้งหมดของเมืองซึ่งจะรวมไปถึงโบราณสถานและพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีการส่งเสริมซึ่งกันและกัน
- **แหล่งอันครอนุรักษ์** (Nucleus) หมายถึง พื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือโบราณสถานซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องอนุรักษ์
- **พื้นที่สงวน** (Preservation Area) หมายถึง พื้นที่ที่มีคุณค่าทางวิชาการ และมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบที่ทำให้ถูกทำลายได้ง่าย ในพื้นที่นี้ห้ามกระทำการใดๆ ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพดั้งเดิมของโบราณสถานโดยเด็ดขาด
- **พื้นที่อนุรักษ์** (Conservation Area) หมายถึง พื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือบริเวณพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน ซึ่งเมื่อพื้นที่นี้ถูกทำลายย่อมมีผลกระทบต่อการคงอยู่ของโบราณสถานด้วย ในบริเวณนี้ยินยอมให้ทำกิจกรรมได้บางประการ ที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพเท่าใดนัก
- **พื้นที่บริการและการจัดการหรือพัฒนา** (Service and Management Area) หมายถึง พื้นที่ข้างเคียงหรือโดยรอบแหล่งโบราณสถานที่มีความเกี่ยวพันกับตัวโบราณสถานน้อยมาก ยินยอมให้มีการพัฒนาได้ แต่ต้องอยู่ในการควบคุมของหน่วยงานที่รับผิดชอบว่ากิจกรรมที่จะเกิดขึ้นจะไม่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการทำลายคุณค่าของโบราณสถาน

จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าสิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์นั้นไม่ได้มีเพียงแค่โบราณสถาน หรือแหล่งโบราณคดีในพื้นที่เพียงเท่านั้น แต่จะยังรวมถึงอาณาเขตพื้นที่โดยรอบ และชุมชนที่อาศัยอยู่ภายในพื้นที่ที่มีคุณค่าที่ควรจะอนุรักษ์เช่นเดียวกัน โดยจะรวมถึงวัฒนธรรม และประเพณี ภายในท้องถิ่นนั้น ซึ่งการอนุรักษ์นี้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในท้องถิ่นเป็นหลัก

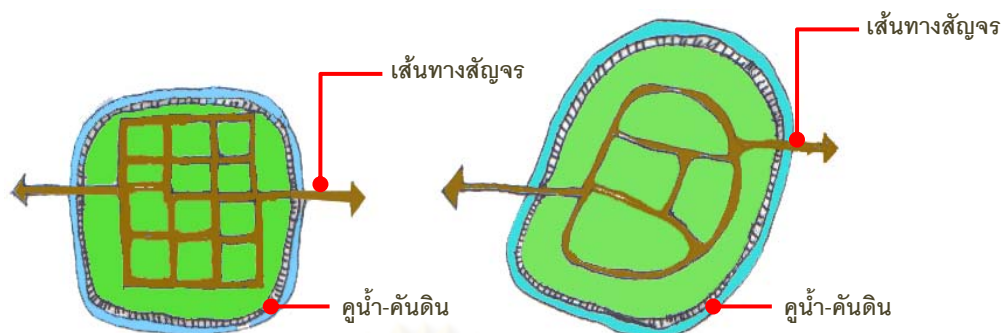
2.3.3 แนวคิดด้านการพัฒนาระบบผังเมือง⁵

สืบเนื่องจากนครจำปาศรีเป็นชุมชนโบราณที่มีการซ้อนทับหลายช่วงยุคสมัย ประกอบกับในปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวได้มีการครอบครองของกลุ่มชุมชนใหม่ และเกิดปัญหา ด้านการรุกล้ำพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์หลายแห่งในพื้นที่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษา แนวคิดในด้านการพัฒนาระบบผังเมือง โดยมุ่งเน้นไปที่การอนุรักษ์สภาพของผังเมืองเดิมที่มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัด เช่น ระบบคูน้ำคันดิน เส้นทางสัญจรโบราณ ผังเมืองในสมัยขอมที่มี รูปสี่เหลี่ยม และมีบารายอย่างชัดเจน เป็นต้น โดยจะมีหลักในการอนุรักษ์ดังต่อไปนี้

1. การควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยกำหนดย่านการใช้ประโยชน์ที่ดิน (Zone) เพื่อควบคุมชนิดและประเภท ตลอดจนความหนาแน่นของการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมชุมชนโบราณ
2. การควบคุมระบบสัญจรประเภทยานพาหนะ และการจัดที่จอดรถภายในเขต ชุมชนโบราณ
3. การควบคุมและเสริมสร้างองค์ประกอบโครงสร้างชุมชนโบราณ เช่น การกำหนด พื้นที่ว่างในแนวแกนของเมือง และแนวเชื่อมโยงระหว่างหลักเมืองและเมืองบริวารใน ระบบชุมชนโบราณ
4. การควบคุมรูปแบบสาธารณูปโภค เช่น การตัดถนน และการพัฒนาแหล่งน้ำ จำเป็นต่อการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบที่สอดคล้องและรักษารูปลักษณ์เดิมให้ได้มากที่สุด นอกจากนี้สาธารณูปโภคที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของ ชุมชนควรหลีกเลี่ยงให้อยู่ในระยะห่างจากบริเวณชุมชนจนพ้นจากผลกระทบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2549. โครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ. หน้า 143.

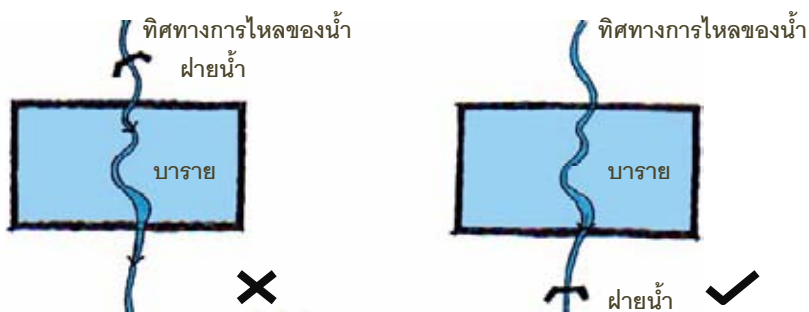

ภาพที่ 2.10 แนวทางการอนุรักษ์องค์ประกอบของชุมชนโบราณโดยเลือกระบบถนนที่สัมพันธ์ต่อรูปแบบทางผังเมืองของชุมชนโบราณ
ที่มา : แก้ไขและปรับปรุงภาพจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. กันยายน. 2549. หน้า 144.

2.3.4 แนวทางการกำหนดขอบเขตภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และโบราณสถาน

การกำหนดขอบเขตนั้นเป็นป้องกันในพื้นที่ชุมชนโบราณ และพื้นที่โบราณสถานจากสิ่งที้อาจจะเข้าไปส่งผลกระทบต่อภายในพื้นที่นั้น หรือเป็นการกำหนดเพื่อแสดงให้เห็นถึงขอบเขตของชุมชน หรือโบราณสถานในอดีต ซึ่งจะมีข้อกำหนดในการกำหนดขอบเขตดังต่อไปนี้

1. ควรจะมีการครอบคลุมพื้นที่โบราณสถาน และพื้นที่ทางประวัติศาสตร์มากที่สุด
2. ควรที่จะมีพื้นที่กันชนรอบตลอดแนว เพื่อเป็นการป้องกันพื้นที่ด้านใน และเป็นแนวปรับเปลี่ยนของพื้นที่ภายนอก-ภายในโครงการ
3. แนวขอบเขตสังเกตง่าย และสะดวกในการควบคุม โดยพิจารณาใช้แนวต่างๆที่สำคัญดังนี้
 - แนวเขตตามภูมิประเทศ หรือแนวเขตตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ลำธาร ฯลฯ
 - แนวเขตการปกครองและกรรมสิทธิ์ที่ดิน
 - แนวเขตสิ่งก่อสร้างสำคัญของทางราชการ เช่น ถนน คลองส่งน้ำ
4. มีพื้นที่สำหรับกิจกรรมที่จำเป็นของโครงการ
5. มีการเข้าถึงที่สะดวก

ภาพที่ 2.11 แนวทางการควบคุมเส้นทางน้ำโบราณ โดยการไม่ปรับเปลี่ยนสภาพเดิมของเส้นทางเดินน้ำเดิม

ที่มา : แก้ไขและปรับปรุงภาพจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. กันยายน. 2549. หน้า 144.

ภาพที่ 2.12 แนวคิดในการอนุรักษ์คูน้ำ - คันดินเดิมโดยการไม่ปรับเปลี่ยนรูปร่างและขนาดของคูน้ำคันดินเดิม

ที่มา : แก้ไขและปรับปรุงภาพจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. กันยายน. 2549. หน้า 144.

ภาพที่ 2.13 แนวคิดในการอนุรักษ์บารายเดิม โดยไม่ปรับเปลี่ยนรูปร่างและขนาดของบาราย

ที่มา : แก้ไขและปรับปรุงภาพจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. กันยายน. 2549. หน้า 144.

2.3.5 แนวทางด้านการควบคุมสิ่งปลูกสร้างภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และในเขตโบราณสถาน

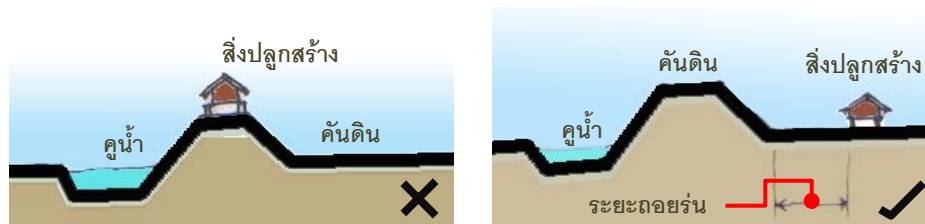
แนวทางในด้านการควบคุมสิ่งปลูกสร้างนั้นมุ่งเน้นที่จะการควบคุมความสูงอาคาร โดยรอบเขตโบราณสถาน การควบคุมมวลของอาคาร (Mass) ให้มีขนาดที่เหมาะสมซึ่งจะไม่ข่มขนาดของโบราณสถาน ควบคุมรูปแบบและลักษณะของสถาปัตยกรรมมิให้แปลกแยกหรือขัดแย้งกับองค์ประกอบชุมชนและโบราณสถานและควบคุมระยะถอยร่นอาคาร จากองค์ประกอบหลักของชุมชนโบราณซึ่งมีข้อกำหนดดังต่อไปนี้

1. กำหนดระยะควบคุมสภาพแวดล้อม ควรจะพิจารณากำหนดระยะควบคุมสภาพแวดล้อมเฉพาะพื้นที่ หรือโครงการนั้นๆอีกด้วย ในส่วนของความสูงอาคารภายในพื้นที่ต้องมีความสูงไม่เกินกว่า 6 เมตร หรือไม่เกินกว่ายอดของกลุ่มต้นไม้ในบริเวณนั้น เพื่อเป็นการป้องกันหรือเตรียมพื้นที่ศึกษาไว้สำหรับ ศึกษาค้นคว้า วิจัยในอนาคต

2. การเสนอข้อมูลเพื่อพัฒนาโบราณสถาน การนำเสนอข้อมูลเพื่อพัฒนา หรือทำการซ่อมแซมโบราณสถานนั้นจะต้องตามการวิเคราะห์หรือสันนิษฐานให้เห็นโครงสร้างในการวางผังอาคาร สิ่งก่อสร้าง หรือสภาพผังเมืองโบราณ

3. ตำแหน่ง ควรพิจารณากำหนดตำแหน่งอาคาร และสิ่งก่อสร้างทั้งหมดซึ่งเป็นโครงสร้างใหม่ของพื้นที่ให้สอดคล้องกับการใช้สอยและสามารถสังเกตเห็นความแตกต่างของโครงสร้างใหม่ทั้งหมดนั้นได้ชัดเจน ไม่สับสนต่อโครงสร้างของโบราณสถานในพื้นที่ แต่ในขณะเดียวกันต้องไม่ข่มหรือเด่นเกินกว่าตัวโบราณสถาน ไม่กีดขวางหรือบดบังมุมมองที่สำคัญ

4. รูปแบบ ได้แก่ การพิจารณารูปทรง วัสดุ สี ให้ดูกลมกลืนต่อสภาพแวดล้อม พยายามเลือกใช้วัสดุท้องถิ่น และรูปแบบเทคนิคกลมกลืน หรือแบบเดียวกันกับโบราณสถานในพื้นที่

ภาพที่ 2.14 แนวทางการอนุรักษ์องค์ประกอบของชุมชนโบราณ โดยการกำหนดระยะถอยร่นของสิ่งปลูกสร้างให้ห่างจากขอบคันดินโบราณ
ที่มา : แก้ไขและปรับปรุงภาพจากโครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ .คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. กันยายน. 2549. หน้า 144

ภาพที่ 2.15 แนวทางการจัดการชุมชนภายในพื้นที่นครจำปาศรี โดยให้ป่าชุมชนเป็นตัวแบ่งระหว่างพื้นที่ชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม ออกจากพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์

2.3.6 แนวทางการจัดภูมิทัศน์ภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และในพื้นที่โบราณสถาน

การจัดภูมิทัศน์ภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และในเขตพื้นที่โบราณสถานนั้นมีส่วนสำคัญทางด้านส่งเสริมความโดดเด่นของพื้นที่ และสามารถกำหนดขอบเขตระหว่างพื้นที่ชุมชนโบราณหรือพื้นที่โบราณสถานกับชุมชนใหม่หรือเขตเกษตรกรรมได้ ซึ่งก็เป็นผลดีในการที่ป้องกันการรुक้าของพื้นที่เกษตรกรรมต่อชุมชนโบราณหรือพื้นที่โบราณสถานโดยจะมีแนวทางในการควบคุมดังต่อไปนี้

1. การควบคุมการพัฒนาพื้นที่ในส่วนที่เป็นฉากหน้า (Foreground) และฉากหลัง (Back-ground) ของโบราณสถาน โดยห้ามการก่อสร้างหรือเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในลักษณะที่อาจจะบดบังการมองเห็นหรือลดคุณภาพทางภูมิทัศน์ของโบราณสถาน

2. การเปิดแนวมอง (Visual Corridor) และควบคุมการพัฒนาแนวมอง โดยเฉพาะในแนวแกนสำคัญ (Main Axis) เช่น ในกรณีชุมชนขอม ควบคุมพัฒนาเส้นทางคมนาคมของชุมชนให้สอดคล้องกับแนวแกน และเน้นแนวแกนให้ปรากฏด้วยการเปิดพื้นที่โล่งเข้าหาโบราณสถานและสร้างกรอบข้างด้วยแนวองค์ประกอบที่ไม่หลากหลาย
3. การควบคุมการใช้วัสดุพืชพันธุ์ที่จะให้ภาพประกอบกับโบราณสถาน que แสดงถึงความมีอายุยาวนานและมีความเป็นกลุ่มก้อน นอกจากนี้ยังควรที่จะใช้พืชพื้นถิ่น ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและช่วยกันดูแลรักษาได้ง่าย
4. การกำหนดที่ว่างระหว่างโบราณสถานและชุมชน เพื่อเน้นให้เห็นถึงความแตกต่างและการรับรู้ขอบเขต ตลอดจนป้องกันการรुक้าเข้ามาในเขตโบราณสถาน
5. การกำหนดวัสดุพื้นผิว เช่น ลาน ทางเท้า ให้พื้นที่ต่อเนื่องกับเขตโบราณสถาน ให้มีความกลมกลืนและเพื่อส่งเสริมภาพโบราณสถานให้ปรากฏเด่นชัดขึ้น นอกจากนี้ อาจจะกำหนดให้ใช้วัสดุพื้นถิ่นที่เหมาะสมกับการใช้สอยเพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กับท้องถิ่นได้โดยเฉพาะ

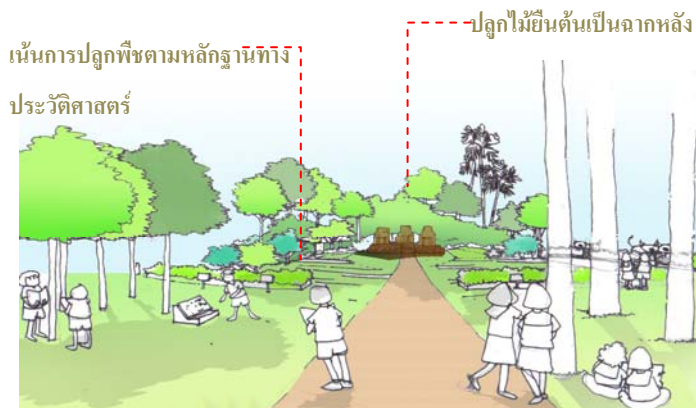

ภาพที่ 2.16 แนวทางการอนุรักษ์องค์ประกอบของชุมชนโบราณ
โดยการกำหนดเส้นทางสัญจรให้ห่างจากขอบคันดินโบราณ

และปรับเปลี่ยนให้มีการเดินสายไฟฟ้าใต้ดิน

ที่มา : แก้ไขและปรับปรุงภาพจาก โครงการจัดทำแบบการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุง

แหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ . คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. กันยายน. 2549. หน้า 144.

ภาพที่ 2.17 แนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์ภายในพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ควบคุมการก่อสร้างอาคารด้านหลังโบราณสถาน และปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่เป็นฉากหลังของโบราณสถาน

2.3.7 แนวทางการใช้วัสดุพืชพรรณภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และพื้นที่โบราณสถาน

การใช้เลือกวัสดุพืชพรรณนอกจากจะช่วยส่งเสริมพื้นที่ และตัวโบราณสถานแล้วยังมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมภายในพื้นที่ชุมชนโบราณ และพื้นที่โบราณสถาน กล่าวคือหากมีการจารึกหรือมีการบันทึกไว้ว่าในพื้นที่ดังกล่าวเคยมีพืชพรรณใดอยู่ก็เป็นส่วนสำคัญในการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเดิมนั้นมาเป็นแหล่งเรียนรู้ของพื้นที่ได้ โดยจะมีการเลือกใช้วัสดุพืชพรรณดังต่อไปนี้

1. ควรมีการพิจารณาปลูกพืชพรรณตามหลักฐานสภาพพืชพรรณเดิมในสมัยโบราณ เช่นเดียวกับอาคารหรือสิ่งปลูกสร้าง
2. ควรใช้พืชพรรณให้ตอบสนองต่อการใช้สอย และมุมมอง เช่น มีการปลูกต้นไม้เป็นฉากหลังเพื่อส่งเสริมตัวโบราณสถาน และปิดบังมุมมองที่ไม่น่าดู
3. หากในพื้นที่รอบๆโบราณสถาน และพื้นที่ประวัติศาสตร์มีพรรณไม้เดิมอยู่แล้ว ควรพิจารณาใช้พันธุ์ไม้เฉพาะหญ้า ไม้ยืนต้นและไม้พุ่มขนาดใหญ่ พยายามหลีกเลี่ยงการใช้ไม้คลุมดินและไม้พุ่มขนาดเล็ก-กลาง เพราะดูแลรักษายาก ทำให้เกิดความรุงรังได้ง่าย ควรปลูกเป็นกลุ่มเป็นแนว และมีน้อยชนิด

ภาพที่ 2.18 แนวทางการใช้ต้นไม้บริเวณโบราณสถานโดยจะไม่นำเอาไม้ต่างถิ่นเข้ามาปลูกภายในพื้นที่ แต่จะใช้ไม้ยืนต้นพื้นถิ่นที่สูง 15 เมตรขึ้นไปมาปลูกแทน เพราะเมื่อโตเต็มที่แล้วต้นไม้จะให้ร่มเงาแก่พื้นที่โบราณสถานเกิดความเป็นธรรมชาติ

ที่มา : ปรับปรุงจาก http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art_n.html#a

ภาพที่ 2.19 แนวทางการใช้ต้นไม้บริเวณโบราณสถาน และพื้นที่ประวัติศาสตร์โดยจะต้องเว้นระยะน้อยสุดประมาณ $\frac{1}{2}$ ของทรงพุ่มเมื่อต้นไม้โตเต็มที่เพื่อป้องกันความชื้นและระบปรากที่ส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน

ที่มา : ปรับปรุงภาพจาก http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art_n.html#a

ภาพที่ 2.20 แนวทางการควบคุมการใช้ที่ดินและอาคาร โดยกำหนดไม่ให้มีกิจกรรมการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมภายในพื้นที่โบราณสถาน และพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

ที่มา : ปรับปรุงภาพจาก http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art_n.html#a

ภาพที่ 2.21 แนวทางด้านการจัดวางพื้นที่จอดรถภายในพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โดยจัดที่จอดรถให้เป็นระเบียบห่างจากโบราณสถานพอสมควร และจัดทางเดินทำให้สะอาด ร่มรื่น
ที่มา : ปรับปรุงภาพจาก http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art_n.html#a

2.4 แผนการพัฒนาพื้นที่ และนโยบายที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาแผนงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องในพื้นที่สามารถสรุปได้ดังนี้

2.4.1 แผนการบูรณะโบราณสถานกรมศิลปากร เขต 9 ขอนแก่น

ภายหลังจากเหตุการณ์กรูแตก ทำให้โบราณสถานถูกทำลายเป็นจำนวนมาก กรมศิลปากรจึงได้เข้ามาสำรวจโบราณสถานภายในนครจำปาศรี และทำการบูรณะ และขุดแต่งโบราณสถานบางส่วนในช่วงปี พ.ศ.2522 อย่างไรก็ดีแผนการพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์ยังมีได้มีการจัดทำเป็นรูปธรรมเท่าที่ควร ต่อมาในปี พ.ศ. 2528 ได้มีการจัดสร้างพระบรมธาตุนาดูน ขึ้นโดยกรมศิลปากรเป็นผู้ออกแบบ บริเวณพื้นที่ทางด้านทิศตะวันออกห่างจากจุดพบสถูปพระบรมสารีริกธาตุประมาณ 2 กิโลเมตร และมีการจัดภูมิทัศน์โดยรอบบริเวณพระบรมธาตุนาดูน และโบราณสถานบางแห่งในนครจำปาศรีขึ้นเป็นลำดับ

2.4.2 โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณขุดพบสถูปพระบรมธาตุนาดูน

จัดทำขึ้นโดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยจังหวัดมหาสารคามเป็นผู้ว่าจ้าง โดยมีรายละเอียดของแผนปฏิบัติการที่ประกอบไปด้วย แผนงานโครงการที่จะเกิดในอนาคต วัตถุประสงค์ในแต่ละโครงการ เป้าหมายของโครงการ งบประมาณที่เกี่ยวข้อง แผนการดำเนินงานในระยะต่างๆ ที่แบ่งออกได้ 3 ระยะ คือระยะสั้นภายใน 1-3 ปี, ระยะกลางภายใน 3-10 ปี และระยะยาว 10 ปีขึ้นไป ซึ่งมีองค์การบริหารส่วนตำบลภูสีฐาน และกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ แผนปฏิบัติการโครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณขุดพบสถูปพระบรมธาตุนาดูน แบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ได้ 6 ด้านดังนี้

1. แผนปฏิบัติการด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน และประวัติศาสตร์
2. แผนปฏิบัติการด้านศิลปวัฒนธรรม

3. แผนปฏิบัติการด้านกายภาพ
4. แผนปฏิบัติการด้านเศรษฐศาสตร์
5. แผนปฏิบัติการด้านสังคม
6. แผนปฏิบัติการด้านการบริหารจัดการ

2.4.3 แผนการพัฒนาพื้นที่บริเวณโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์โดยองค์การบริหารส่วนตำบลกุ้งสันตรัตน์

แผนดังกล่าวจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2550 โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และ นฤมิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้เข้ามาประสานงานกับองค์การบริหารส่วนตำบล กุ้งสันตรัตน์ ซึ่งแผนนี้ได้จัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาพื้นที่โดยรอบโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ และวัดกุ้งได้ มีการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สำหรับเก็บรักษาโบราณวัตถุที่ขุดพบภายในบริเวณกุ้งสันตรัตน์ เพื่อจัดทำเป็นส่วนเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน

ซึ่งในการจัดทำผังแม่บทนี้จะนำแผนงานดังกล่าวมาใช้เป็นพื้นฐานในการค้นคว้าหาข้อมูล เพื่อนำมาประกอบในการวางผังเพื่อพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้ถูกต้องและเหมาะสมตามวัตถุประสงค์ของแผนการพัฒนา และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

2.5 สรุป

จากแนวคิดที่ได้ทำการศึกษาในข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการที่จะอนุรักษ์หรือรักษา สภาพแวดล้อมของนครจำปาศรี และพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ให้คงสภาพที่ดีนั้น นอกจากที่ จะส่งเสริมสภาพแวดล้อมของเมืองแล้วยังจะต้องคำนึงถึงคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน ในปัจจุบันที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่นครจำปาศรี เพื่อที่จะนำข้อมูลของพื้นที่นั้นมาวิเคราะห์ เพื่อที่จะนำเสนอแนวทางในการปรับปรุง และพัฒนาภูมิทัศน์ภายในพื้นที่นครจำปาศรีต่อไป

บทที่ 3

ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

3.1 ประวัติความเป็นมา และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณนครจำปาศรี

3.31 ชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณแอ่งโคราช

แอ่งโคราชครอบคลุมพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำชีตอนบน ลุ่มแม่น้ำชีตอนใต้และกลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง หรือกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีอาณาเขตที่กว้างใหญ่มากกว่าแอ่งสกลนคร และครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำหลายสาย เริ่มตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำมูลที่เป็นขอบเขตทางด้านใต้และลุ่มน้ำชี ในช่วงฤดูฝนพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีน้ำท่วมขังแต่ในฤดูแล้งพื้นที่ก็จะแห้งแล้ง ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำเนื่องจากลักษณะดินที่ร่วนปนทรายเก็บกักน้ำได้ไม่ดีนัก ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้จะเลือกตั้งชุมชนที่อยู่อาศัยบนที่เนินหรือลานตะพักแม่น้ำ (River terrace) สูงจากระดับน้ำท่วม และส่วนใหญ่จะอยู่ไม่ห่างไกลจากลำน้ำธรรมชาติที่ไหลผ่านบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ได้แก่ ลำพลับพลาและลำเสียวใหญ่ โดยลำน้ำธรรมชาติดังกล่าวทำหน้าที่ระบายน้ำได้อย่างดีในบริเวณชุมชนโบราณที่อยู่ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ มีลักษณะการระบายน้ำให้ไหลไปตามระดับที่ลาดต่ำ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะการกระจายตัวและการเชื่อมโยงของเส้นทางน้ำกับชุมชนโบราณ การใช้ประโยชน์คูคลองในลักษณะของการชลประทานของชุมชนโบราณ ซึ่งในเขตพื้นที่นครจำปาศรีก็จะมีลำห้วยวังกระซิ่งไหลผ่านกลางเมืองเช่นกัน

ชุมชนโบราณภายในแอ่งโคราชนั้นจะมีมากกว่า 400 เมือง โดยกระจายตามบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชีและลำน้ำที่เป็นสาขา ได้แก่ ลำฝาง ลำพลับพลา ลำเตา ลำเสียว ลำชี ลำเซบาย ลำเซบก ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย ลักษณะของเมืองโบราณที่พบในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้มีการพัฒนามาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ต่อเนื่องมายังสมัยทวารวดีจนถึงสมัยขอม ซึ่งบางเมืองก็ยังคงมีการอยู่อาศัยสืบเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน

ลักษณะการวางผังเมืองของชุมชนโบราณในบริเวณนี้จะเป็นการขุดคูเมือง และสร้างกำแพงเมืองล้อมรอบที่มีรูปแบบและขนาดต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเกิดชุมชนที่เริ่มขยายตัวจากบริเวณที่น้ำท่วมถึงเข้ามาในระยะแรกของสมัยประวัติศาสตร์¹ จำนวนชุมชนโบราณเฉพาะในท้องที่จังหวัดมหาสารคามมีประมาณ 40 แห่ง โดยส่วนใหญ่เมืองโบราณเหล่านี้จะตั้งอยู่ในเขตอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ซึ่งเป็นอำเภอใต้สุดของจังหวัดมหาสารคาม

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม. อีศาน "ความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีคูเมือง กำแพงเมือง กับการเกิดของรัฐในประเทศไทย". ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (พ.ย.) 2529. หน้า 137.

ช่วงติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งนครจำปาศรีนี่จะเป็นชุมชนโบราณที่อยู่ในเขตของกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ ลักษณะของผังเมืองจะมีคูเมือง-กำแพงเมืองล้อมรอบเช่นเดียวกับชุมชนโบราณในเขตอื่นๆ สันนิษฐานว่านครจำปาศรีนั้นมีการติดต่อกับเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองฟ้าแดดสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองร้อยเอ็ด เป็นต้น

3.3.2 การตั้งถิ่นฐานของชุมชนภายในพื้นที่นครจำปาศรี

นครจำปาศรี หรือเมืองสระบัวตั้งอยู่เขตพื้นที่ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตนครจำปาศรีหลายหมู่บ้านประกอบไปด้วย หมู่ 6 บ้านสระบัว, หมู่ 2 บ้านกู่ ซึ่งเป็นกลุ่มหมู่บ้านในเขตพื้นที่นครจำปาศรีดังที่ปรากฏในปัจจุบัน และหมู่บ้านรอบบริเวณนครจำปาศรีเป็นชุมชนที่ตั้งมาภายหลัง โดยแยกตัวออกมาจากบ้านกู่ และบ้านสระบัว อันได้แก่ หมู่ 5 บ้านหนองกระทุ่ม, หมู่ 7 บ้านเปลือยน้อย, หมู่ 4 บ้านหนองแคนน้อย, หมู่ 3 บ้านดงสวรรค์, หมู่ 9 บ้านโนนเมือง และหมู่ 1 บ้านยางอีไล บริเวณใจกลางเมืองนครจำปาศรีพบหลักฐานทางโบราณคดีหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย โดยขุดพบโครงกระดูก ชากภาชนะดินเผาที่มีลักษณะคล้ายกับภาชนะดินเผาในแถบทุ่งกุลาทที่มีลักษณะเป็นภาชนะแบบเรียบสีขาวน้ำตาล สีเทา รวมทั้งพบภาชนะเคลือบสีเขียวอ่อน และสีน้ำตาลแก่แบบขอมกระจายอยู่ทั่วไปทั้งบริเวณอีกด้วย² ซึ่งอารยธรรมในการผลิตภาชนะดังกล่าวมาข้างต้นนั้นจะพบมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชี และลำน้ำสาขาต่างๆ ภายในเขตทุ่งกุลาททั้งสิ้น

นครจำปาศรีจัดว่าเป็นชุมชนโบราณที่มีความสำคัญอีกแห่งหนึ่งในสมัยทวารวดี บริเวณแถบลุ่มน้ำลำเตา โดยเริ่มมีการตั้งชุมชนเป็นหลักแหล่งเมื่อพุทธศตวรรษที่ 14 มีการนับถือพระพุทธศาสนาตามแบบของยุคทวารวดีในภาคกลาง ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่มีการสร้างสถูปเพื่อสักการบูชา ซึ่งในเวลาต่อมาก็ได้มีการขุดพบสถูปนอกเมืองบวรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งปัจจุบันกำลังได้รับการขุดแต่งเพื่อเป็นสถานที่สำคัญของชุมชนแห่งนี้ต่อไป มีนักวิชาการหลายสาขาได้สันนิษฐานถึงการสถูปนอกเมืองไว้ว่า การสร้างสถูปนอกเมืองนั้นเป็นการสร้างไว้เพื่อให้ทุกคนที่ผ่านไปมา ตลอดจนเมืองบวรโดยรอบนครจำปาศรีได้สักการบูชา ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าในอดีตยังมีเมืองโบราณขนาดเล็กหลายแห่งที่กระจายอยู่ใกล้กับบริเวณนครจำปาศรี โดยพบหลักฐานเป็นเศษภาชนะดินเผาเป็นกลุ่มๆ กระจาย

² ศรีศักร วัลลิโภดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ) กุมภาพันธ์ 2546. หน้า 205.

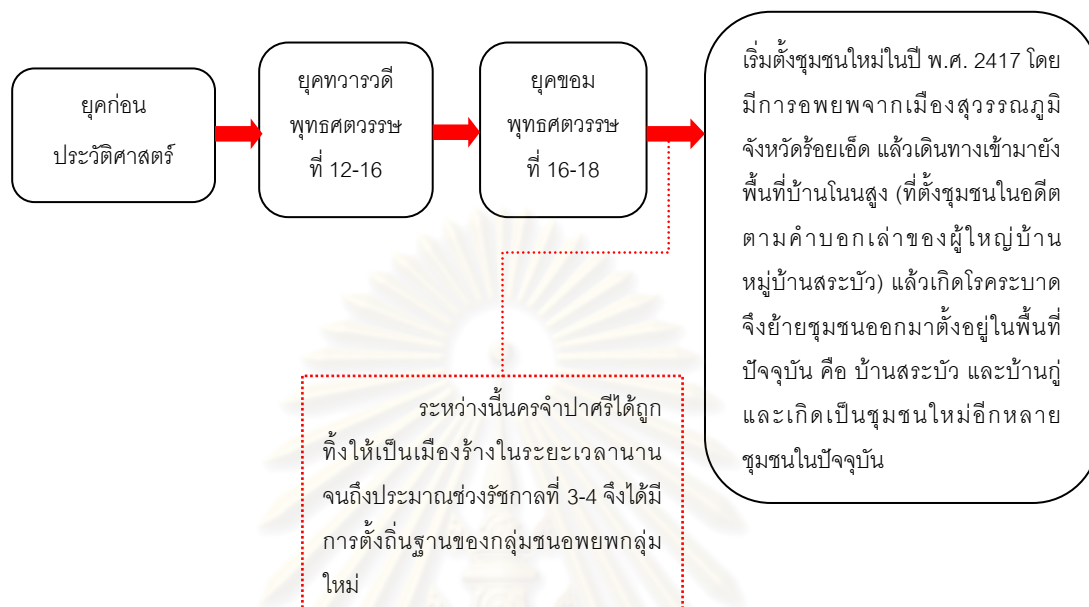
กระจายอยู่ทั่วไปในเขตนี้ นอกจากนี้ภายในนครจำปาศรียังมีการสร้างโบราณสถานขึ้นอีกหลายแห่ง ดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันก็คือศาลานางขาวที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นโบสถ์ที่สร้างในสมัยทวารวดีตามคติความเชื่อของพุทธศาสนาในสมัยนั้น นอกจากนี้ยังมีการขุดคูน้ำ-คันดินไว้รอบเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมปลายมนเพื่อเก็บกักน้ำในฤดูฝนไว้นำไปใช้ในฤดูแล้ง การตั้งชุมชนในสมัยทวารวดีสืบเนื่องต่อมาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 16 อารยธรรมขอมก็ได้เข้ามาครอบครองพื้นที่แห่งนี้

อารยธรรมขอมได้เข้ามาครอบครองพื้นที่ในราวพุทธศตวรรษที่ 16 จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งอารยธรรมขอมนั้นจะครอบครองชุมชนแห่งนี้ต่อเนื่องจากอารยธรรมทวารวดีในช่วงแรกที่อารยธรรมขอมเข้ามาครอบครองพื้นที่ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านผังเมืองกล่าวคือได้มีการขุดคูน้ำ-คันดินขึ้นเป็นวงที่สองครอบวงเดิมที่เคยเป็นคูน้ำ-คันดินในสมัยทวารวดี โดยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงผังเมืองจากในช่วงยุคทวารวดี โดยมีนักวิชาการบางกลุ่มได้กล่าวไว้ว่าการกระทำเช่นนี้เป็นการแสดงอำนาจที่ได้เข้าครอบครองชุมชนโบราณแห่งนี้ นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างโบราณสถานกุ่มน้อยขึ้นเป็นศาสนสถานประจำชุมชน และได้มีการขุดบารายกุ่มน้อยขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งเก็บกักน้ำให้กับชุมชน และได้มีการปรับเปลี่ยนโบราณสถานศาลานางขาวให้เป็นเทวสถานแก่ชุมชนขอมที่แผ่ขยายเข้ามาในพื้นที่นครจำปาศรี โดยมีหลักฐานจากศิลาจารึกที่ได้ค้นพบภายในโบราณสถานศาลานางขาวที่ได้กล่าวถึง “พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 (พ.ศ.1623 - 1650) ที่มีราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาราชาปติวรมันทั้ง 3 คน คือ มรตาทู กัมรเตง และกำเสตง ให้หน้าจารึกสุพรรณภูมิไปเก็บรักษาไว้ในเทวสถาน³” ลำดับต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก็ได้สร้างกุ้งสันตริตัน หรืออโรคยศาลขึ้นนอกเมือง เพื่อใช้เป็นโรงพยาบาลหรือที่รักษาพยาบาลกับคนในชุมชน โดยมีการสันนิษฐานว่าการตั้งชุมชนในช่วงยุคขอมนี้จะตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของเมือง⁴ เนื่องจากว่าการสร้างอโรคยศาลนั้นจะสร้างไว้หน้าเมืองหรือทางเข้าหลักของเมือง ต่อมาหลังจากช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ชุมชนแห่งนี้ก็เริ่มล่มสลายและถูกทิ้งร้างตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2417 กลุ่มชาติพันธุ์ลาวก็อพยพจากเมืองร้อยเอ็ดเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในพื้นที่แห่งนี้ มีการทำไร่นา ทำการเกษตรภายในพื้นที่ซึ่งในช่วงแรกนั้นชุมชนกลุ่มนี้เข้ามาอาศัยในบริเวณเนินดินกลางเมือง เนื่องจากว่าในบริเวณนั้นมีเส้นทางน้ำธรรมชาติ (ลำห้วยวังกระอู้ง) พาดผ่านและมีความอุดมสมบูรณ์

³ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. โครงการจัดทำแผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กันยายน 2539. หน้า 172.

⁴ ธาดา สุทธิธรรม. ภูมิที่ตั้งอโรคยศาล: ความสัมพันธ์กับบริบททางผังเมือง. เมืองโบราณ ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (พ.ย.) 2529. หน้า 137.

มากกว่าแห่งอื่นภายในพื้นที่ ในช่วงต่อมาได้เกิดโรคระบาดชุมชนได้แยกออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มหมู่บ้านสระบัวที่ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือ และกลุ่มหมู่บ้านกุโนนเมืองที่ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ และมีการขยายตัวเพิ่มเป็นกลุ่มหมู่บ้านต่างๆดังที่ได้ปรากฏในปัจจุบัน

ภาพที่ 3.1 แผนผังแสดงลำดับการตั้งถิ่นฐานตามยุคสมัยภายในนครจำปาศรี

3.2 ลำดับยุคสมัยของนครจำปาศรี

วิวัฒนาการของพื้นที่นครจำปาศรีสามารถแบ่งเป็น 4 ช่วง ได้แก่

3.2.1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์

นครจำปาศรีเป็นหนึ่งในชุมชนโบราณภายในแอ่งโคราชอยู่ในกลุ่มแม่น้ำชีตอนใต้หรือกลุ่มทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งจากชุมชนโบราณทั้งหมดในพื้นที่นี้กว่า 400 แห่ง ชุมชนบริเวณนี้จะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยที่หนาแน่นมากที่สุด ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าในบริเวณนี้มีแหล่งธาตุอาหารมากมายโดยเฉพาะเกลือ ซึ่งในสมัยนั้นเป็นเสมือนสิ่งสำคัญ และในบางพื้นที่ก็มีหลักฐานแสดงให้ถึงการถลุงเหล็กมาตั้งแต่ช่วงก่อนประวัติศาสตร์

ลักษณะที่บ่งบอกว่าพื้นที่นี้เคยเป็นที่ตั้งชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีในนครจำปาศรีในบริเวณห่างจากศาลานางขาวไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 30 เมตร และห่างออกไปทางบรื่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ มีการขุดพบโครงกระดูกที่คาดว่าได้มีประเพณีการฝังศพในบริเวณนี้⁵ โดย

⁵ พัชรีย์ สาริกบุตร. ประเพณีการฝังศพที่เมืองโบราณนครจำปาศรี อ.นาอน จ.มหาสารคาม. เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ ฝรั่งเศส-ไทย ครั้งที่ 3 เรื่อง พัฒนาการของรัฐในประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดี วันที่ 11-13 ธ.ค. 2538. (ศิลปากร: กรุงเทพฯ) หน้า 102 - 103.

ปรากฏว่ามีโครงกระดูกที่บรรจุในภาชนะดินเผา ซึ่งในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ได้มีการฝังศพแล้ว ก็ขุดซากกระดูกของผู้ตายขึ้นมาเพื่อบรรจุลงในหม้อ หรือภาชนะดินเผาอีกครั้ง ซึ่งเป็นลักษณะของประเพณีการฝังศพครั้งที่ 2 และหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องจากการฝังศพนี้ก็สอดคล้องกับพื้นที่หลายแห่งที่ปรากฏการตั้งถิ่นฐานในช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น วัฒนธรรมบ้านเชียงอยู่แถบบริเวณตะวันออกเฉียงของสกลนครที่ปรากฏการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่กระจายตามลำน้ำสงครามซึ่งก็มีประเพณีการฝังศพครั้งที่ 2 เช่นกัน และสันนิษฐานว่าอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น

การตั้งชุมชนในระยะแรกของจะตั้งในเนินดินตรงกลางนครจำปาศรี และมีลำห้วยวังกะฮุ้ง ซึ่งเป็นลำน้ำธรรมชาติไหลผ่านมาทางทิศเหนือ การที่ชุมชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ก็อาจจะเป็นเพราะว่าในบริเวณดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ มีเส้นทางน้ำไหลผ่านอีกทั้งในบริเวณดังกล่าวเป็นจุดที่สูงหรือเป็นที่เนินในพื้นที่ยากต่อการถูกน้ำท่วม มีการสันนิษฐานว่าในช่วงยุคดังกล่าวนี้เริ่มมีการทำเกษตรกรรม และเพาะปลูกพืชเพื่อบริโภคบ้างแล้ว ซึ่งจะเห็นได้จากเศษภาชนะดินเผาที่ปรากฏในพื้นที่

ภาพที่ 3.2 ลำห้วยวังกะฮุ้งในปัจจุบันที่ต้นเขิน แต่ในฤดูน้ำหลากจะมีน้ำไหลผ่าน เพื่อให้ชาวบ้านที่มีที่ดินข้างเคียงได้เก็บไว้ใช้เพื่อการเกษตร

ภาพที่ 3.3 เนินดินที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ มีการขุดพบภาชนะดินเผา ภายในนครจำปาศรี ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่ บ้านสระบัว อ.นาตาล จ.มหาสารคาม

ภาพที่ 3.4 บริเวณพื้นที่ที่มีการสันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ และมีการขุดพบภาชนะดินเผา ภายในกลางเมืองนครจำปาศรี ซึ่งอยู่ถัดจากศาลานางขาวมาด้านทิศตะวันออก 30 เมตร ปัจจุบันเป็นพื้นที่ของประชาชนที่ทำการเกษตรในบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง

3.2.2 ยุคทวารวดี

“นครจำปาศรี” เป็นชุมชนโบราณในสมัยทวารวดีที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากศิลปะแบบทวารวดีสัมพันธ์กับคติความเชื่อที่ยึดถือพุทธศาสนาเป็นหลัก ดังนั้น ในนครจำปาศรีก็ได้มีการสร้างสถูป เจดีย์ และ ศาสนสถานสำคัญไว้หลายแห่ง แต่ที่ยังคงหลงเหลือสภาพให้เห็นได้ในปัจจุบันก็คือ ศาลานางขาวที่ปรากฏหลักฐานในการสร้างเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 14 ในการขุดแต่งได้พบใบเสมาปักอยู่รอบตัวอาคาร สันนิษฐานว่าเป็นโบสถ์ของชุมชนในสมัยทวารวดี และมีการขุดพบซากเจดีย์ที่กระจายทั่วบริเวณนครจำปาศรี และสถูปอยู่นอกเมืองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งแสดงถึงการแพร่กระจายคติการบูชาพระบรมธาตุจากภาคกลางมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อปี พ.ศ.2522 กรมศิลปากรเขต 7 ได้ขุดพบพระบรมธาตุสำริดภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุบริเวณนอกนครจำปาศรี ต่อมาในวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2528 ก็ได้สร้างองค์พระบรมธาตุนาคนขึ้นตามลักษณะของสถูปสำริดที่พบและอัญเชิญพระบรมธาตุที่ได้ขุดพบไปประดิษฐานไว้ภายในพระบรมธาตุนาคน โดยลักษณะในการสร้างสถูปนั้นก็ได้รับจากภาพสลักที่ปรากฏบนแผ่นเสมาหินสมัยทวารวดีที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไป เช่น ในเมืองฟ้าแดดสูงยาง ซึ่งเป็นการแสดงถึงลัทธิการบูชาพระบรมธาตุแบบทวารวดีนั้นมีแพร่หลายทั่วไปในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ⁶

ในยุคนี้เริ่มมีการจัดการแหล่งน้ำโดยมีการขุดคูเมือง กำแพงเมืองชั้นรอบเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมนสำหรับกำหนดขอบเขตชุมชนของตนเอง และเป็นการเก็บกักน้ำเพื่อใช้สำหรับการเพาะปลูกข้าว และทำการเกษตร แต่เนื่องจากว่าวัฒนธรรมของทวารวดีเป็น

⁶ ศรีศักร วัลลิโภดม, *แหล่งอารยธรรมอีสาน*, (กรุงเทพฯ : มติชน) ธันวาคม 2533. หน้า 201.

วัฒนธรรมข้าว จึงทำให้นิยมการเพาะปลูกข้าวมากกว่าพืชชนิดอื่น เพราะว่าข้าวนั้นถือว่าเป็นอาหารหลักและสินค้าที่ใช้แลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นๆของคนในยุคนั้น ซึ่งบางครั้งก็จะได้จากอิฐที่นำมาสร้างเจดีย์จะมีแลกเปลี่ยนอยู่เช่นกันจึงถือว่าข้าวนั้นเป็นพืชที่นิยมปลูกอย่างแพร่หลาย ชุมชนนี้ได้อยู่ต่อเรื่อยมาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 16 ยุคขอมก็ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทภายในพื้นที่แห่งนี้

ภาพที่ 3.5 คูน้ำ-คันดินด้านทิศเหนือ ภายในหมู่บ้านสระบัว
ปัจจุบันตื้นเขิน โดยเกิดการทับถมของคันดินที่พังทลาย

ภาพที่ 3.6 คูน้ำ-คันดินด้านทิศตะวันออก (หนองกุดโต) ที่ประสบปัญหา
เช่นเดียวกับคูน้ำ-คันดินด้านทิศเหนือ ที่มีการพังทลายของดินริมตลิ่ง

3.2.3 ยุคอารยธรรมขอม ช่วงที่ 1 ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 (ตอนต้น)

อารยธรรมขอมได้เข้าครอบครองสืบต่อจากอารยธรรมทวารวดีตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 16 โดยเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมแบบทวารวดีที่นับถือพุทธศาสนาเป็นการนับถือเทพเจ้าในศาสนาฮินดู มีการวางขยายคูน้ำเพิ่มออกไปเป็นวงที่สอง โดยครอบคูน้ำ

เดิมที่ถูกขุดขึ้นในสมัยยุคทวารวดี ซึ่งการที่ขอมได้เข้ามาครอบครองพื้นที่แห่งนี้ไม่ได้เป็นการครอบครองโดยการบุกรุกหรือทำลายเพื่อที่จะสร้างชุมชนใหม่ และเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นชุมชนขอม แต่จะเป็นการครอบครองโดยคงรูปแบบการวางผังเมืองเดิมไว้โดยไม่ได้แก้ไข การวางผังของขอมในพื้นที่ศึกษานั้นเป็นการวางผังไว้เพื่อทำการเกษตร และสร้างชุมชนของตนเอง เนื่องจากลักษณะคันดินที่เตี้ยและราบเหมาะสำหรับการใช้เก็บกักน้ำเพื่อการเกษตรและกำหนดขอบเขตเมืองเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างบารายขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บกักน้ำในชุมชนได้แก่ บารายกุ่มน้อยที่ปัจจุบันยังคงเป็นอ่างเก็บน้ำให้กับชุมชนใกล้เคียง มีการสร้างโบราณสถานขึ้นอีกหลายแห่งในนครจำปาศรี แต่ที่สามารถระบุยุคสมัยได้อย่างชัดเจนมีเพียง 1 แห่ง คือ กุ่มน้อย ที่มีการสันนิษฐานว่าถูกสร้างในพุทธศตวรรษที่ 16 ตอนปลายเป็นศิลปะขอมแบบบาปวน และยังมีการปรับเปลี่ยนให้ศาลานางขาวเป็นเป็นเทวสถานแก่ชุมชนโดยมีหลักฐานจากศิลาจารึกที่ได้ค้นพบภายในโบราณสถานศาลานางขาว

ภาพที่ 3.7 ลักษณะพื้นที่โบราณสถานศาลากุ่มน้อยในปัจจุบัน
โดยสันนิษฐานว่าสร้างขึ้น ราวพุทธศตวรรษที่ 16

ภาพที่ 3.8 บารายกุ่มน้อยที่มีการสันนิษฐานว่าถูกขุดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16
เพื่อใช้เป็นที่เก็บกักน้ำให้กับชุมชนขอม

3.2.4 ยุคอารยธรรมขอม ช่วงที่ 2 พุทธศตวรรษที่ 18

อารยธรรมขอมได้ปกครองมาถึงในช่วงยุคปลายพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นระยะสุดท้ายที่อำนาจทางการเมืองของขอมที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแต่ก่อนค่อยๆ เสื่อมลง แต่ในช่วงแรกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ตอนต้นยุคขอมจะเรืองอำนาจมากที่สุดภายใต้การปกครองของ

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งภายในนครจำปาศรีเองก็ได้มีการสร้างกุ้งสันตริตันหรืออโรคยาศาลขึ้นนอกเมือง เพื่อใช้เป็นโรงพยาบาลหรือที่รักษาพยาบาลกับคนในชุมชน มีการส่งของจำพวกสมุนไพรจากเมืองพระนคร (ปัจจุบันตั้งอยู่ในเมืองเสียมเรียบ ประเทศกัมพูชา) เข้ามาให้ประชาชนในเขตการปกครองแห่งนี้ ต่อมาหลังจากช่วงที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สวรรคตชุมชนน้อยใหญ่ก็เริ่มล่มสลาย และนครจำปาศรีก็เป็นหนึ่งในชุมชนนั้นที่มีการล่มสลายไปตามกาลเวลา โดยสันนิษฐานจากปริมาณของเศษภาชนะดินเผาที่พบนั้นในยุคนั้นลดจำนวนลงอย่างมาก อาจแสดงถึงจำนวนประชากรที่น้อยลง แต่กระนั้นชุมชนก็ยังมีผู้คนอาศัยสืบต่อมาจนกระทั่งได้ถูกทิ้งร้างไปในที่สุด จากนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวก็อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในพื้นที่แห่งนี้ ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 3.9 โบราณสถานกุ้งสันตริตัน อโรคยาศาลในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ปัจจุบันได้รับการขุดแต่งและบูรณะจากกรมศิลปากรเขต 7 และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 3.10 คูน้ำ – คันดินวงนอกด้านทิศตะวันตกที่ถูกขุดขึ้นในยุคขอม ปัจจุบันเป็นอ่างเก็บน้ำให้กับชุมชนบ้านเปลือยน้อยมีชื่อว่าหนองกุดหล่ม

3.3 โบราณสถานภายในนครจำปาศรี

3.3.1 ยุคสมัยของโบราณสถานภายในนครจำปาศรี

โบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรีมีทั้งหมด 24 แห่ง⁷ เป็นโบราณสถานที่เกิดในยุคทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 14-16) 10 แห่งและยุคขอม (พุทธศตวรรษที่ 16-18) 2 แห่งและไม่สามารถระบุยุคสมัยได้ 12 แห่ง ปัจจุบันมีโบราณสถานหลายแห่งที่ถูกทำลายจากการเข้าไปขุดค้นหาโบราณวัตถุ และเกิดจากการที่ชาวบ้านเข้าไปทำการเกษตรในพื้นที่โบราณสถาน แต่ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์จึงทำให้เครื่องมือทำการเกษตรเข้าทำลายตัวโบราณสถานส่งผลให้ตัวโบราณสถานเกิดความเสียหายและพังทลาย แต่ยังมีโบราณสถาน 3 แห่งที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร ได้แก่ โบราณสถานกู่สันตรัตน์ (กู่โนนเมืองหรือกู่ใหญ่), โบราณสถานกู่น้อย และโบราณสถานศาลานางขาว จากข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่ที่สามารถแบ่งช่วงอายุโบราณสถานออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่

1. ช่วงยุคทวารวดี ประกอบไปด้วย

- โบราณสถานหมายเลข 2
- โบราณสถานหมายเลข 5 (ศาลานางขาว)
- โบราณสถานหมายเลข 6
- โบราณสถานหมายเลข 7
- โบราณสถานหมายเลข 11
- โบราณสถานหมายเลข 12
- โบราณสถานหมายเลข 15
- โบราณสถานหมายเลข 21
- โบราณสถานหมายเลข 23
- โบราณสถานหมายเลข 24 (อยู่นอกเมืองนครจำปาศรีเป็นที่ขุดพบสลูปลำริต)
- คูน้ำคันดินด้านทิศเหนือ และทิศตะวันออกที่มีการสันนิษฐานว่าถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเก็บน้ำ เพื่อการเกษตรของคนในสมัยทวารวดี

2. ช่วงยุคขอม ประกอบไปด้วย

- โบราณสถานหมายเลข 9 (กู่สันตรัตน์)
- โบราณสถานหมายเลข 10 (กู่น้อย)

⁷ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์, 2549. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณขุดพบสลูปลำริต. 6-1.

นอกจากนี้ยังปรับเปลี่ยนโบราณหมายเลข 5 (ศาลานางขาว) ศาสนสถานใน ยุคทวารวดีให้เป็นเทวสถานในยุคขอม

จากข้อมูลดังกล่าวจะพบว่าโบราณสถานส่วนใหญ่ในปัจจุบันไม่ได้รับการขึ้นทะเบียน ไม่ปรากฏประวัติการสร้าง และอีกหลายแห่งที่พังทลายจนไม่สามารถระบุช่วงยุคสมัยในการสร้างได้ ดังนั้นควรจะมีการบูรณะและขุดแต่งโบราณสถานที่เหลือเพื่อที่จะพัฒนาให้เป็น สถานที่ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่นี้ต่อไป

3.3.2 ระดับคุณค่าของโบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรี

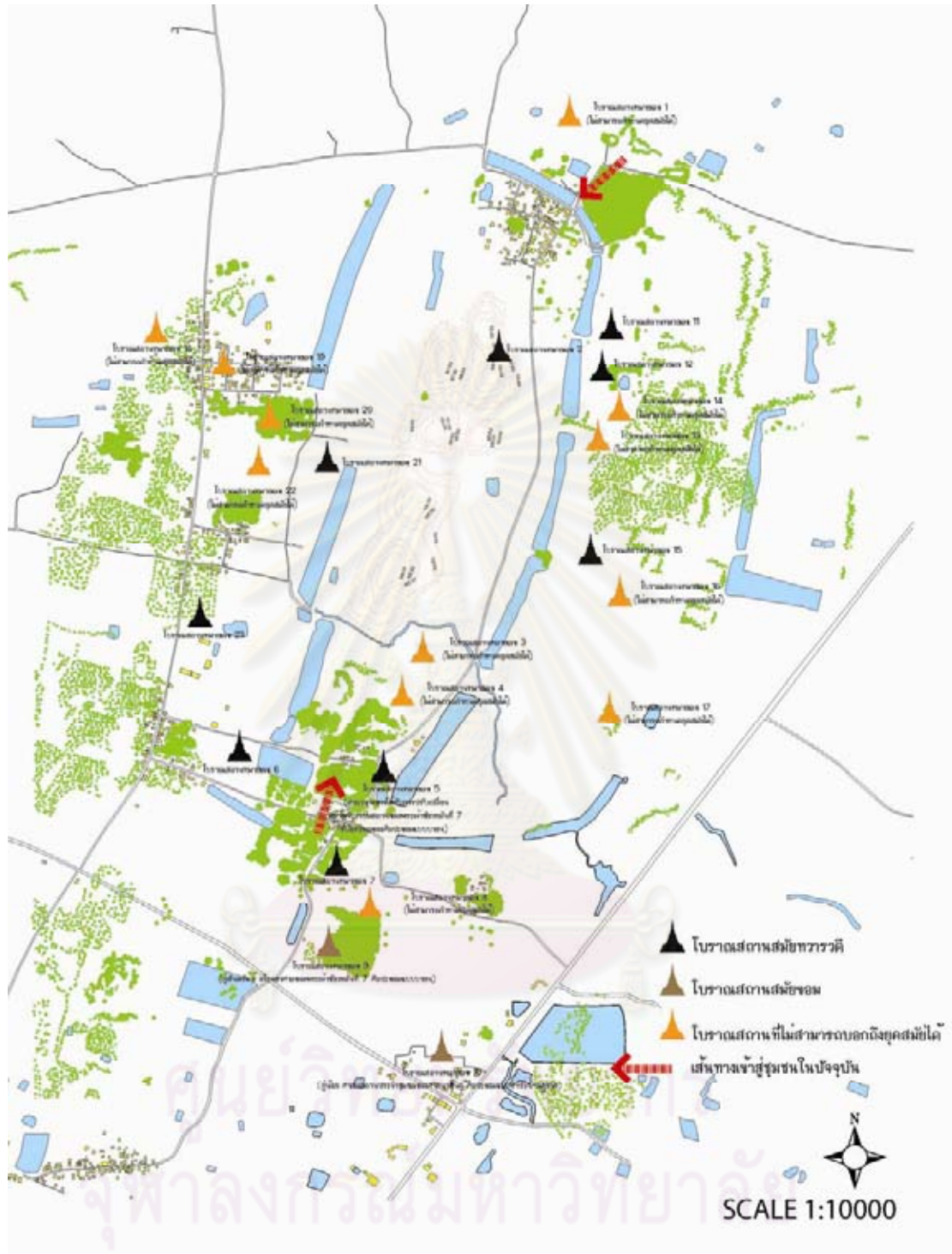
จากการที่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2503:37 ได้กำหนดระดับคุณค่าของ โบราณสถานไว้ 3 ประเภท * และเมื่อนำมาวิเคราะห์สภาพของโบราณสถานภายในพื้นที่ นครจำปาศรีจึงสามารถแบ่งโบราณสถานตามระดับคุณค่าออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ โบราณสถานแบบเดี่ยวที่มีความสำคัญในตัวเอง และประเภทกลุ่มโบราณสถาน และพื้นที่ บริเวณโดยรอบโบราณสถาน ซึ่งจะรวมไปถึงพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ พื้นที่ทั้งหมดของนครจำปาศรี โบราณสถาน และแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในพื้นที่

3.3.3 ลักษณะของโบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรี

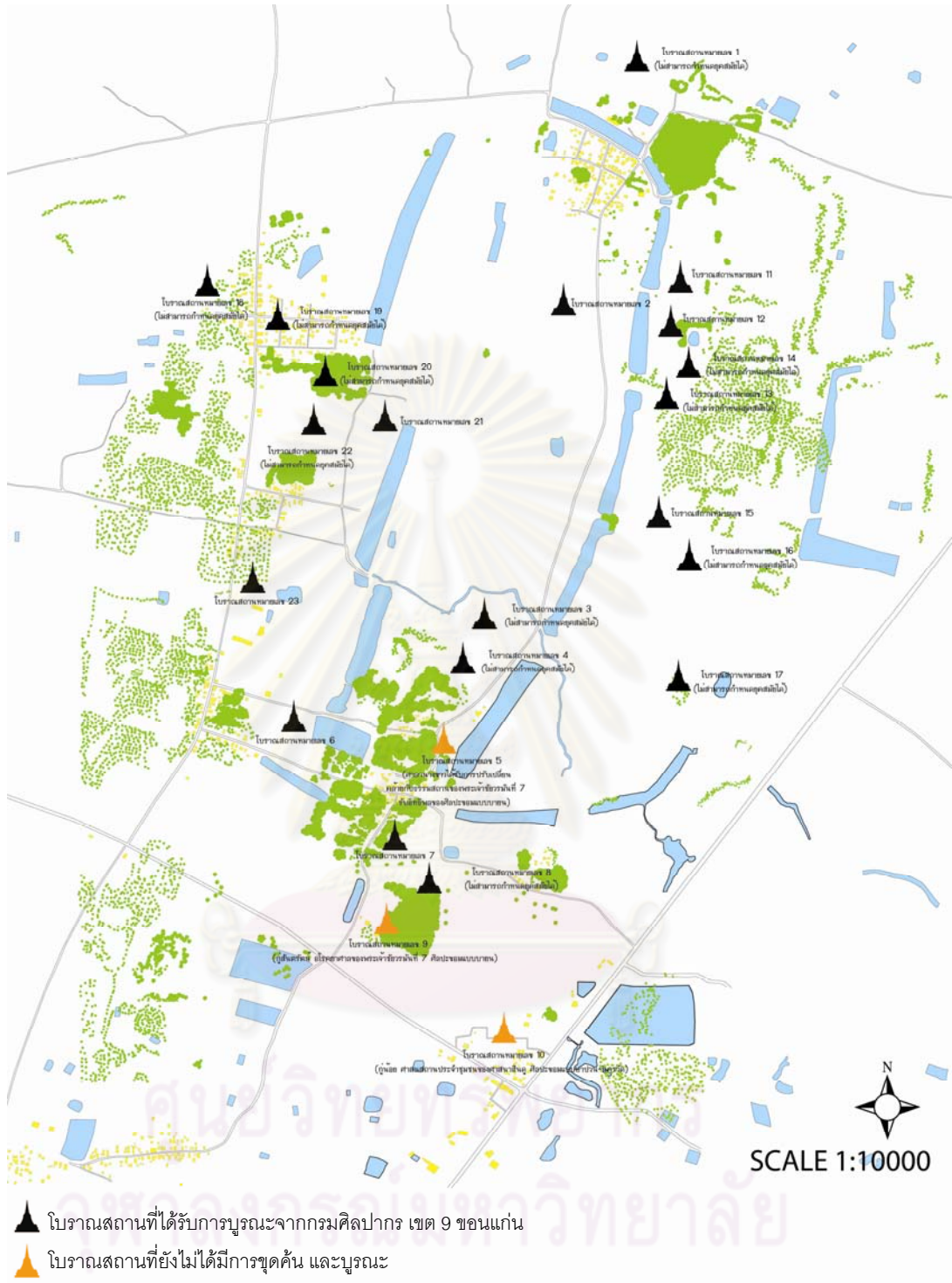
จากการศึกษาลักษณะของโบราณสถานตามที่ได้ปรากฏภายในพื้นที่นครจำปาศรี สามารถแบ่งได้ทั้งโบราณสถานที่ปรากฏรูปร่างชัดเจน และซากโบราณสถาน** โดย โบราณสถานที่ปรากฏให้เห็นรูปร่างชัดเจนนั้น ได้แก่ โบราณสถานกู่น้อย โบราณสถานกู่ สันตริตัน และโบราณสถานศาลานางขาว ส่วนโบราณสถานที่ไม่มีรูปร่างเด่นชัด หรือเป็น ซากโบราณสถานนั้น ได้แก่ คูน้ำ-คันดิน ถนนโบราณที่เชื่อมทางเข้าออกสู่พื้นที่นครจำปาศรี กับพื้นที่ภายนอกที่ปรากฏในบริเวณหนองกุดทอง เนินดินที่ยังไม่ได้มีการขุดค้นที่พบเห็นได้ โดยทั่วไป และยังสามารถพบเจอเศษเครื่องปั้นดินเผาที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปภายในพื้นที่นคร จำปาศรี

* โบราณสถานออกเป็น 3 ประเภท คือ โบราณสถานแบบเดี่ยว (โบราณสถานที่มีความสำคัญในตัวเอง) โบราณสถานแบบกลุ่ม และกลุ่มโบราณสถาน และ พื้นที่บริเวณโดยรอบโบราณสถาน. อ่านเพิ่มเติมใน : ประสงค์ เขี่ยมอนันต์, การพัฒนา และอนุรักษ์เมืองเก่าลพบุรี, 2534. วารสารหน้าจั่ว ฉบับที่ 11.

** ICOMOS แบ่งประเภทโบราณสถานตามลักษณะที่ปรากฏออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ โบราณสถานที่เห็นรูปร่างชัดเจน และซากโบราณสถาน. อ่าน เพิ่มเติมใน : อีโคโมสไทย. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ. 2548.

ภาพที่ 3.11 กลุ่มโบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรี
เริ่มจากยุคทวารวดีจนถึงยุคขอม ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 -18
ที่มา : ปรับปรุงจากโครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณจุดพบสถูปพระบรมธาตุนาคุณ

ภาพที่ 3.12 การจำแนกกลุ่มโบราณสถานที่ได้รับการบูรณะ
และยังไม่ได้ได้รับการบูรณะภายในพื้นที่นครจำปาศรี
ที่มา : ปรับปรุงจากโครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณจุดพบสถูปพระบรมธาตุนาโดน

ยุคสมัย	โบราณสถาน / พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์	ผังบริเวณพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์	ความสำคัญของโบราณสถาน / พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์
<p>ยุคทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12-16</p>	<p>โบราณสถาน</p> 	 <p>ระยะที่ 1: สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยทวารวดี ทิวทิศตะวันตกระยะที่ 13-14 สร้างด้วยอิฐพญูปอดมีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าก่อด้วยอิฐแดง ได้มีการสันนิษฐานไว้ว่ามีการใช้โครงสร้างไม้</p> <p>ระยะที่ 2 สมัยทวารวดีตอนปลายสัมพันธ์กับสมัยศิลปะเขมรตอน มีก่อสร้างต่อเนื่องจากเดิม แต่ยังคง Function ภาวใช้งานเหมือนเดิมคือเป็นอุโบสถ แต่มีการประดับลวดลายที่ดูดีขึ้น แล้วก่อสร้างให้มีขนาดเล็กลงกว่าเดิม พร้อมกับสร้างแผ่นบุราชนิเวศน์อีกที่ส่วน ทางด้านเหนือและทางด้านใต้มีบันไดลงอีก</p> <p>ระยะที่ 3 สมัยศิลปะวัฒนธรรมเขมรตอน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโบราณสถานจากผังเดิมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบขอม การวางผังอาคารจะมีลักษณะคล้ายกับพระนครที่พระเจ้ายโศวรมันที่ 7 และยึดหลักการสำคัญของเครื่องไม้และกระเบื้องเคลือบที่คาดเดาว่าเป็นโครงการของหลังคา เช่นเดียวกับอาคารที่ประดิษฐานอยู่ใกล้เคียงกัน</p> <p>ที่มา : ปรับปรุงภาพจากสำนักงานกรมศิลปากร เขต 9</p>	<p>ศาลาทรงทรงแปดเหลี่ยมเป็นศาสนสถานที่มีการสร้างขึ้นในสมัยทวารวดีพุทธศตวรรษที่ 13-14 และมีการก่อสร้างเพิ่มเติมในสมัยวัฒนธรรมเขมรตอนพุทธศตวรรษที่ 18 เพื่อเปลี่ยนแปลงมาให้เป็นศาสนสถานในสมัยวัฒนธรรมเขมรตอน ศาลาทรงทรงแปดเหลี่ยมภายในคันดินเมืองเก่านครจำปาศักดิ์ ในแถบทางทิศใต้ของตัวเมือง มีขนาด 2514 หน่วยศิลปะปรางค์ที่ 7 ขอบถนนใต้ทำการบูรณะ และประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478</p> <p>ขนาดพื้นที่ : 4 ไร่ 750 ตารางวา</p>

ตารางที่ 1.1 แสดงประวัติและกลุ่มโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร เขต 9

ยุคสมัย	โบราณสถาน / พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์	ผังบริเวณพื้นที่โบราณสถานพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์	ความสำคัญของโบราณสถานพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์
<p>ยุคอาณาจักรขอม พุทธศตวรรษที่ 16-18</p>	<p>- โบราณสถานหมายเลข 10 (กู๋น้อย)</p> 	 <p>กู๋น้อยประกาศให้เป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ ในวันที่ 8 มีนาคม 2478 และประกาศขอบเขตพื้นที่ในวันที่ 18 พฤศจิกายน 2526 เป็นการรื้อถอน ด้วยขนาดพื้นที่ 8 ไร่ 2 งาน 94 ตารางวา ลักษณะของตัวโบราณสถานกู๋น้อยประกอบไปด้วย กำแพงแก้ว โคปุระ และปราสาทประธานที่ก่อด้วยศิลาแดง โบราณวัตถุที่ค้นพบได้ส่งไปไว้ในพิพิธภัณฑ์ที่ขอนแก่น ในปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้รับการใช้งานเพื่อประกอบกิจกรรมเหมือนเช่นโบราณสถานกู๋สันตริคม ส่วนอาคารของกู๋ในปัจจุบันเป็นที่วางเก็บน้ำของหมู่บ้านบ้านโพธิ์ทองและบ้านคอนก้อ ด้านการดูแลรักษาพื้นที่ในปัจจุบันเป็นหน้าที่ของวัดที่อยู่ข้างเคียง และประชาชนในวงวนละแวกนั้น</p> <p>ที่มา : ปรับปรุงภาพจากสำนักงานกรมศิลปากร เขต 9</p>	<p>- โบราณสถานกู๋น้อยสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 สันนิษฐานว่าอยู่ในยุคศิลปะขอมสมัยบาปวน และมีการสร้างต่อเนื่องจนถึงพุทธศตวรรษที่ 17 เป็นศิลปะขอมสมัยนครวัด จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานในชุมชน ด้านหน้ากู๋ปรากฏบารายสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 300 x 500 เมตร ระบายน้ำจากลำห้วยวังตะขิงสู่บึงปัจจุบัน (ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้) แต่ราวปี 2496 มีการตัดถนนหลวงผ่านดินสาย 2046 (หลักกม.กม.ที่ 13-14 ปทุมธานี) ผ่านพื้นที่ป่าชายดังกล่าวทำให้เกิดการแบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยในปัจจุบันพื้นที่อีกส่วนได้ถูกถมและกลายเป็นพื้นที่ทำการเกษตร</p> <p>ขนาดพื้นที่ : 8 ไร่ 2 งาน 94 ตารางวา</p>

ตารางที่ 1.2 แสดงประวัติและกลุ่มโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร เขต 9

ยุคสมัย	โบราณสถาน / พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์	ผังบริเวณพื้นที่โบราณสถานพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์	ความสำคัญของโบราณสถาน/พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์
<p>ยุคอาณาจักรขอม พุทธศตวรรษที่ 16-18</p>		 <p>โบราณสถานกุ้งสันตรัตนประกอบไปด้วยค้ำโครงค้ำเป็นประธานหลัก และมีระเบียงแก้วโดยรอบ ส่วนบริเวณด้านข้างจะเป็นพื้นที่ของวัดคูโดยในดินที่วัดแห่งนี้จะเป็นสถานที่เก็บโบราณวัตถุที่สำคัญของกุ้งสันตรัตน</p> <p>ที่มา : ปรับปรุงภาพจากสำนักงานกรมศิลปากร เขต 9</p>	<p>- โบราณสถานกุ้งสันตรัตนสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 18 สันนิษฐานประเภทยุคแบบขอม ตัวอาคารก่อด้วยศิลาแลง มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ใต้เท้ากระชูดแจ้งจากหน่วยศิลปากรที่ 7 ชอนแก่น เมื่อ พ.ศ. 2514 พบโบราณวัตถุที่สำคัญมากมาย คือ พระพุทธรูปปางนาคปรก(ศิลาทราย) และพระวิฆเนศวร(ศิลาทราย) ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น ต่อมาในปี พ.ศ.2533-2538 ได้มีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยศิลปากรและฝรั่งเศส ร่วมกันขุดค้นภายในและภายนอกกุ้งสันตรัตนอีก 6 หลุม และครั้งล่าสุดในปี พ.ศ. 2542 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ได้ขุดแต่งและบูรณะด้วยวิธีนวัตศิลป์และขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญในวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2478 และประกาศขอบเขตโบราณสถานในวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2525 โบราณสถานกุ้งสันตรัตนมีขนาดพื้นที่ : 5 ไร่ 3 งาน</p>

ตารางที่ 1.3 แสดงประวัติและกลุ่มโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร เขต 9

3.4 สรุป

จากการศึกษาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ของนครจำปาศรีนั้นจะทำให้ทราบถึงความ เป็นมา การตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการวางผังเมือง รูปแบบโบราณสถาน และประวัติศาสตร์ภายใน พื้นที่ โดยจะนำเอาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ภายในพื้นที่มาใช้ประกอบกับทฤษฎีและแนวคิดที่ เกี่ยวข้องกับพื้นที่ เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบ หรือปรับปรุงพื้นที่ดังกล่าวให้ถูกต้องและ เป็นไปตามสิ่งที่เคยเป็นมาในอดีต และพัฒนาเพื่อที่จะพัฒนาพื้นที่ให้เหมาะสมกับการเป็นแหล่ง เรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

4.1 ลักษณะทางกายภาพโดยทั่วไปของนครจำปาศรีในปัจจุบัน

จากการศึกษาลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่นครจำปาศรีนั้น ทำให้ทราบถึงลักษณะพื้นที่นครจำปาศรีในปัจจุบัน ตลอดจนของชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบพื้นที่ โดยปัจจุบันนครจำปาศรีตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลภูสันตวัตร์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลหนองไผ่ และตำบลดงยาง เขตพื้นที่
อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดกับ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2045
(สายมหาสารคาม – พัคคภูมิพิสัย)

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ทิศใต้ ติดกับ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2381
(สายนาดูน – นาเชือก)

นครจำปาศรีมีการวางผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ขนาด 1,500 X 2,700 เมตร พื้นที่ประกอบไปด้วยคูน้ำ 2 ชั้น ขนาดความกว้างของคูน้ำประมาณ 20 เมตร คูน้ำวงแรกสันนิษฐานว่าเป็นคูน้ำที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยทวารวดี และมีการสร้างครอบทับเพิ่มขึ้นเป็นวงนอกในยุคขอม กำแพงดินสูงประมาณ 3-4 เมตร ภูมิประเทศของนครจำปาศรีเต็มไปด้วยเนินสูงๆต่ำๆ ด้านทิศตะวันออกและบริเวณกลางเมือง เกือบปกคลุมไปด้วยเศษภาชนะดินเผาสมัยต่างๆ เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าพื้นที่แห่งนี้มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง พื้นที่ส่วนใหญ่ในนครจำปาศรีปัจจุบันเป็นพื้นที่นาข้าว และมีการขุดสระน้ำเล็กๆจำนวนมากกระจายกระจายภายในพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อใช้ในการเก็บกักน้ำไว้ใช้ มีลำห้วยวังกระฮุ้งไหลผ่านกลางเมือง ซึ่งปัจจุบันลำห้วยนั้นต้นเขินจากการพังทลายของดินริมตลิ่ง จึงส่งผลให้ทางระบายน้ำของพื้นที่เกิดความเปลี่ยนแปลง และเกิดน้ำท่วมซ้ำหลายพื้นที่ในฤดูฝน

ภาพที่ 4.1 สภาพทั่วไปในพื้นที่ศึกษาที่จะเห็นได้ว่าเป็นที่นา และพื้นที่ทำการเกษตร

ภาพที่ 4.2 แสดงสภาพบริเวณบารายกุ่มน้อยในปัจจุบันที่เป็นอ่างเก็บน้ำ

ภาพที่ 4.3 แสดงสภาพคูน้ำบริเวณด้านทางทิศเหนือของเมืองในส่วนของบ้านสระบัวที่มีการจัดการแนวคูคลองและแนวคันดินต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์เพื่อกักเก็บน้ำในปัจจุบัน

4.2 การใช้ที่ดิน

จากสภาพปัจจุบันของนครจำปาศรีที่ได้มีชุมชนอพยพจากเมืองร้อยเอ็ดเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2417 ซึ่งในปัจจุบันชุมชนดังกล่าวก็ได้แยกตัว และขยายอาณาเขตเข้ามารุกล้ำในพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่สำคัญมากขึ้น ดังนั้นการที่จะศึกษาข้อมูลด้านการใช้ที่ดินในส่วนของชุมชนนั้นก็เพื่อที่จะหาแนวทางในการควบคุมการขยายตัวของชุมชนต่อไป ซึ่งจะสามารถแบ่งการใช้ที่ดินในส่วนของชุมชนได้ดังนี้

4.2.1 อาคาร และสิ่งปลูกสร้างภายในชุมชน

อาคาร และสิ่งปลูกสร้างภายในพื้นที่มีภูมิทัศน์ความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 1-2 ชั้น และสิ่งปลูกสร้างนั้นมีการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งสามารถสรุปประเภทของอาคาร และสิ่งปลูกสร้างภายในชุมชนได้ดังนี้

1. อาคารประเภทที่พักอาศัย

อาคารประเภทพักอยู่อาศัยในพื้นที่มีชั้นความสูงเฉลี่ยประมาณ 6-7 เมตร ซึ่งอาคารที่พักอาศัยส่วนใหญ่ในพื้นที่จะเป็นอาคารไม้ทั้งหลังใต้ถุนสูงที่มีการใช้พื้นที่ใต้ถุนประกอบกิจกรรมในช่วงเวลากลางวัน

ภาพที่ 4.4 ภาพลายเส้นอาคารที่พักอาศัยแบบอาคารไม้ทั้งหลังใต้ถุนสูง ที่ประกอบไปด้วยเล้าข้าวคอกวัว บริเวณเก็บไถ่น้ำ และพื้นที่ลานโล่งใต้ถุนบ้านที่มีการใช้งานในช่วงกลางวัน บริเวณรอบบ้าน และแนวรั้วนิยมปลูกพืชที่รับประทานได้

ภาพที่ 4.5 ภาพลายเส้นอาคารที่พักอาศัยแบบแบบกึ่งปูนกึ่งไม้ถึงโดยเฉลี่ยแล้วจะมีอาคารที่พักอาศัยประเภทนี้มากที่สุด มีเล้าข้าว ไถ่น้ำ และการปลูกพืชที่รับประทานได้รอบบ้าน

ภาพที่ 4.6 ภาพลายเส้นอาคารที่พักอาศัยอาคารแบบปูนทั้งหลังสูงขนาด 1 ชั้น นิยมปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้บริเวณบ้านเช่นเคย แต่กลับพยายามทำให้ลานบ้านดูโล่งและปลูกหญ้าไว้เพื่อเลี้ยงวัวแทน

2. อาคารประเภทกึ่งพานิชยกรรม

เมื่อเริ่มเกิดชุมชนก็จะมีอาคารร้านค้าเกิดขึ้นเพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ซึ่งอาคารแบบกึ่งพานิชยกรรมภายในพื้นที่นั้นจะเป็นอาคารที่พักอาศัยแบบกึ่งปูนกึ่งไม้ทั่วไปที่นำเอาส่วนพื้นที่ต่อเติมด้านหน้าบ้าน และส่วนชั้นล่างมาปรับเป็นร้านขายของชำร้านขายอาหารตามสั่ง แต่ในส่วนอาคารชั้นสอง และส่วนหลังบ้านนั้นจะใช้สำหรับพักอาศัย บริเวณบ้านจะนิยมปลูกพืชที่รับประทานได้ เช่นเดียวกับที่พบเห็นโดยทั่วไปในหลายพื้นที่ มีเล้าข้าวอยู่ด้านหลังบ้าน ส่วนพื้นที่

พักผ่อนนั้นจะอยู่หน้าบ้านในบริเวณใต้ต้นไม้ที่นิยมปลูกไว้เพื่อให้ร่มเงา และบริเวณหลังบ้าน

ภาพที่ 4.7 ภาพลายเส้นอาคารแบบกึ่งพานิชกรรมที่ส่วนใหญ่แล้วจะวางตามเส้นทางถนนภายในหมู่บ้านเพื่อเป็นการสะดวกต่อการเข้าถึง

3. อาคารประเภทส่วนราชการ และโรงเรียน

อาคารราชการในส่วนของพื้นที่ศึกษาจะสามารถจำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนสถานีอนามัยที่อยู่ในพื้นที่หมู่ 2 บ้านกุ้งสันต์รัตน์ ใกล้เคียงกับพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาวนอกจากจะเป็นสถานีอนามัยแล้วยังเป็นศูนย์รับเลี้ยงเด็กไปด้วย ลักษณะอาคารจะเป็นปูนทั้งหลังสูง 2 ชั้นในอาณาบริเวณมีอาคารอีกหนึ่งหลังไว้เพื่อสำหรับรับเลี้ยงเด็ก มีสนามเด็กเล่นขนาดเล็ก ไม่มีต้นไม้ใหญ่จากสภาพพื้นที่โดยรอบอาคารไม่ค่อยได้รับการดูแลเท่าใดนัก มีหญ้าขึ้นค่อนข้างรก อีกส่วนหนึ่งของอาคารประเภทราชการคือโรงเรียน ซึ่งในพื้นที่ศึกษานี้จะมีโรงเรียน 2 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนกุ้งสันต์รัตน์ ตั้งอยู่ในหมู่ 3 บ้านดงสวรรค์ ปัจจุบันจัดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เป็นโรงเรียนขนาดเล็กมีเด็กนักเรียนรวมทั้งโรงเรียนแล้วประมาณไม่เกิน 200 คน และอีกโรงเรียนคือโรงเรียนบ้านสระบัวตั้งอยู่ในหมู่ 6 บ้านสระบัว อยู่วงนอกคูน้ำด้านทิศเหนือของนครจำปาศรี

ภาพที่ 4.8 อาคารสถานีอนามัยในหมู่ 2 บ้านกุ้งสันต์รัตน์อยู่ข้างเคียงพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว ปัจจุบันนอกจากเป็นสถานรับเลี้ยงเด็กแล้วยังเปิดบริการนวดแผนไทยให้กับคนในชุมชนเพื่อส่งเสริมรายได้แก่คนภายในชุมชนอีกทางหนึ่ง

ภาพที่ 4.9 โรงเรียนบ้านสระบัวตั้งอยู่ในเขตบ้านสระบัวอยู่ภายในคูน้ำด้านทิศเหนือ

4. อาคารประเภทวัด

วัดเป็นเสมือนแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนนั้นๆ ในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยวัดทั้งหมด 5 แห่ง ได้แก่ วัดบ้านสระบัว วัดบ้านเปลือยน้อย วัดบ้านหนองทุ่ม วัดบ้านหนองแคนน้อย วัดบ้านดงสวรรค์ นอกจากนี้ยังมีวัดที่อยู่กับพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญหนึ่งแห่ง ได้แก่ วัดกุ้งสันตรัตน์ที่มีพื้นที่ติดกับโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ ส่วนวัดอีกแห่งหนึ่งนั้นเป็นคล้ายกับสำนักสงฆ์ที่มีพระจำศีลอยู่ คือ วัดบ้านกู่ที่อยู่ในอาณาเขตเดียวกันกับโบราณสถานกู่เปลือยน้อย ซึ่งวัดที่อยู่ชิดติดกับพื้นที่โบราณสถานนั้นจะผลดีต่อการดูแลพื้นที่โบราณสถาน และมีบทบาทสำคัญในการที่จะอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่โบราณสถานต่อไปได้ในอนาคต

ภาพที่ 4.10 โรงเรียนบ้านสระบัวตั้งอยู่ในหมู่ 6 บ้านสระบัวที่ตั้งอยู่นอกคูน้ำด้านทิศเหนือของนครจำปาศรี

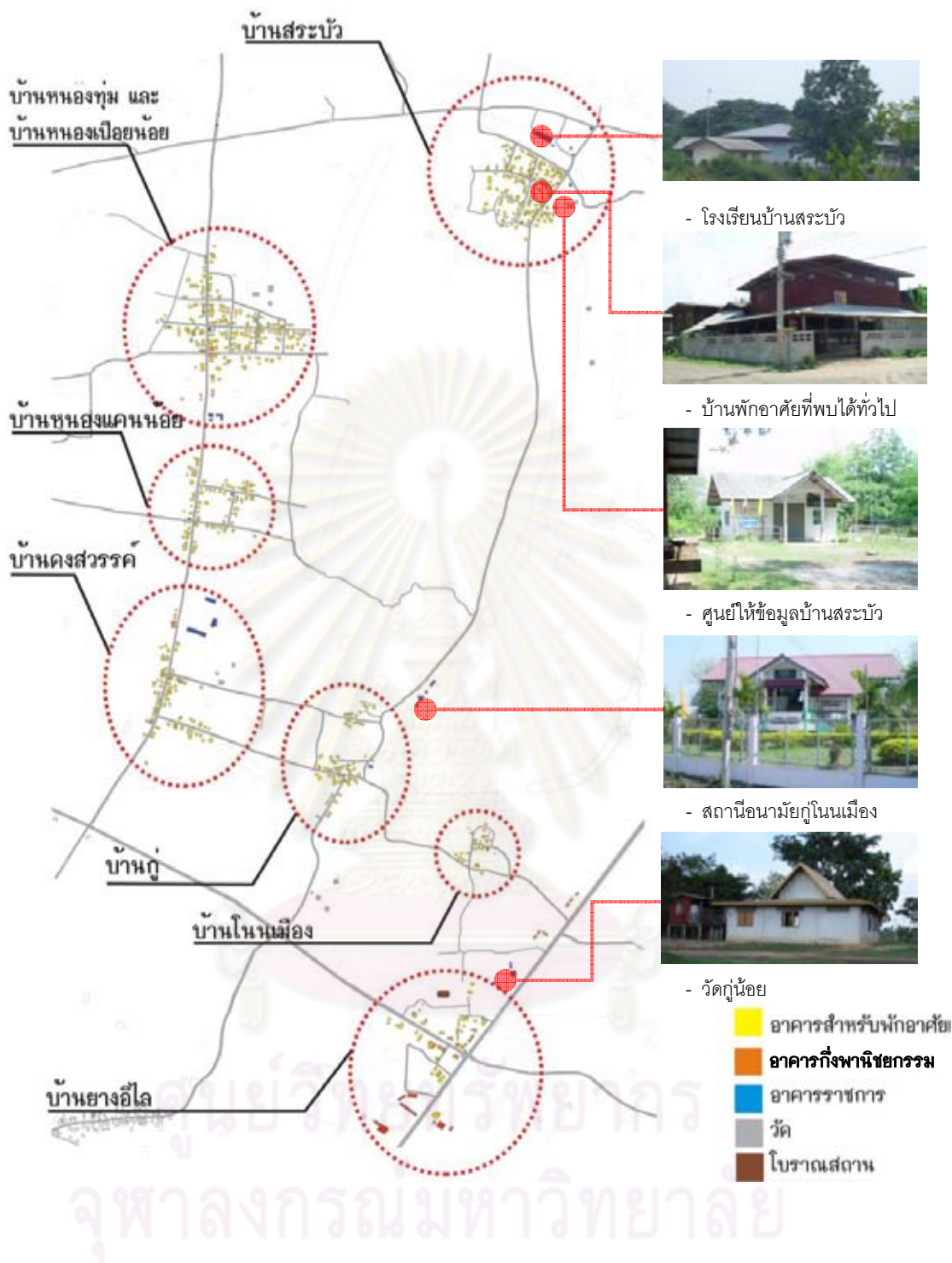

ภาพที่ 4.11 พื้นที่วัดป่าที่อยู่ในบริเวณโบราณสถานกู่เปลือยน้อย

จากการแบ่งแยกประเภทของอาคารในข้างต้นจะสามารถสรุปได้ว่าอาคารประเภทที่พักอาศัยจะมีจำนวนมากที่สุด แต่ในพื้นที่นี้ยังประกอบไปด้วยอาคารที่มีการใช้สอยเพื่อกิจกรรมอย่างอื่น เช่น ยุ้งข้าว อาคารบริการชุมชนต่างๆ โดยเฉพาะอาคารที่เป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนโดยส่วนใหญ่เป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ล่าสุดที่ใช้จึงเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน ส่วนอีกประเภทหนึ่งคืออาคารของเอกชนที่ใช้ประกอบการอย่างอื่นนอกเหนือจากพักอาศัย ได้แก่ โรงสีข้าว และโรงงานทำไม้ในหมู่ 1 บ้านโพธิ์ทอง และนอกจากประเภทอาคารแล้วยังมีสิ่งปลูกสร้างอื่นประกอบในพื้นที่ ได้แก่ สถานีเก็บน้ำบาดาลที่มีประจำอยู่ในชุมชนบ้านสระบัว และชุมชนบ้านเปลือยน้อย ซึ่งสิ่งปลูกสร้างนี้บางส่วนนั้นมีผลต่อมุมมองในบริเวณพื้นที่

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.12 แผนผังจำแนกประเภทกลุ่มอาคารภายในพื้นที่นครจำปาศรี
 ที่มา : ปรับปรุงจาก รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาออกแบบ
 เพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณจุดพบสถูปพระบรมธาตุนาตุน.

4.2.2 ประเภทของพื้นที่ว่าง และกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

การศึกษาประเภทพื้นที่ว่าง และกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นจะทำให้ทราบถึงพื้นที่ว่างที่ยังมีการใช้งานในพื้นที่ และกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ที่จะสามารถบอกพื้นที่นั้นเหมาะสม หรือสามารถรองรับกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้มากน้อยเพียงใด โดยจะแบ่งพื้นที่ว่างที่ได้มีการประกอบกิจกรรมภายในนครจำปาศรีได้ดังต่อไปนี้

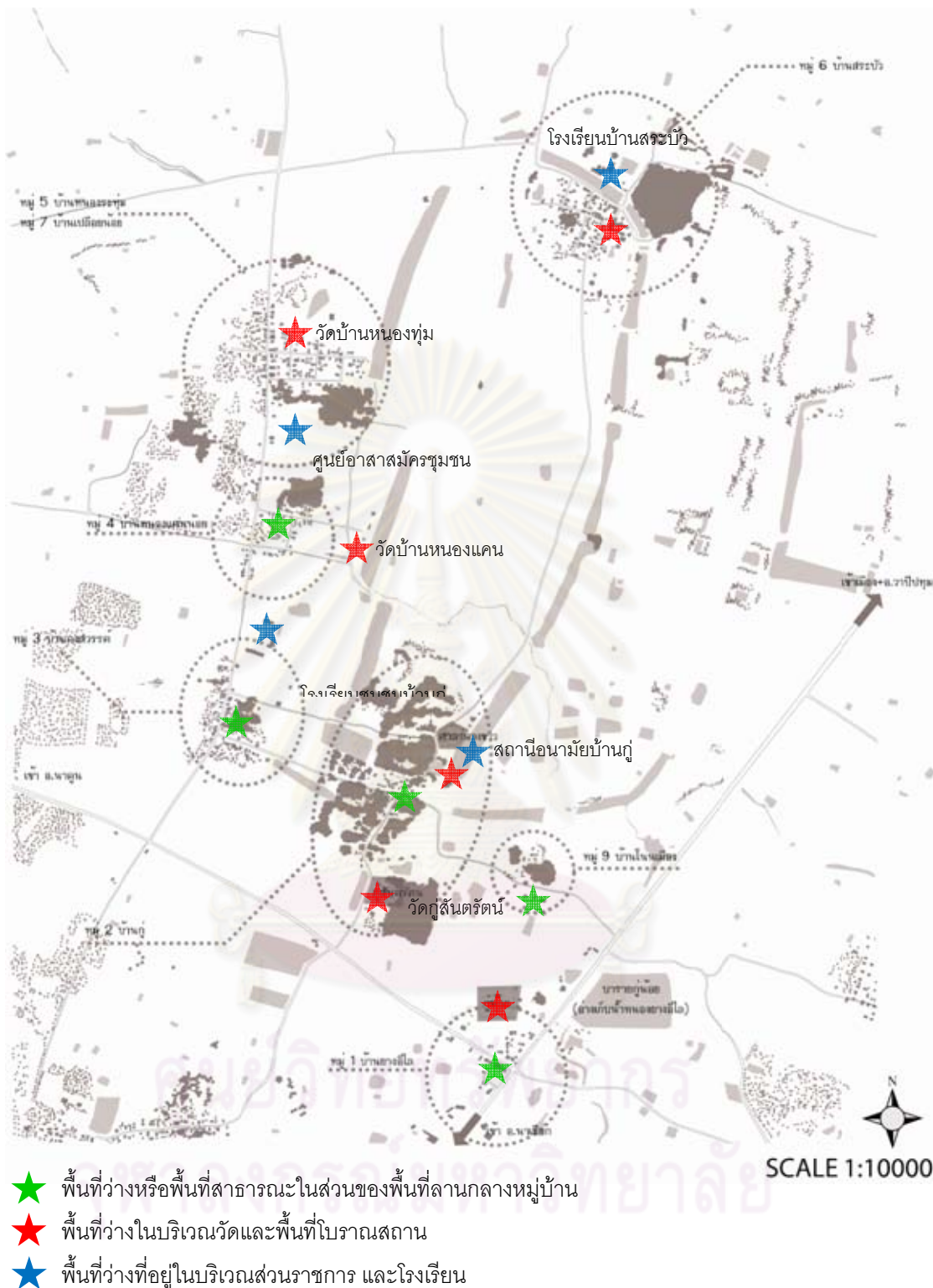
1. **พื้นที่ว่าง หรือพื้นที่สาธารณะในส่วนของพื้นที่ลานกลางหมู่บ้าน** ซึ่งเป็นที่ชุมนุมและพบปะกันของคนภายในหมู่บ้าน จะอยู่ในส่วนของบ่อบ้าน (ลานกลางบ้าน) มีต้นไม้ใหญ่ประกอบกับอาคารโถงโถงชั้นเดียวขนาดเล็กเพื่อรองรับการทำกิจกรรมของชุมชน

2. **พื้นที่ว่างในบริเวณวัดและพื้นที่โบราณสถาน** ในส่วนของพื้นที่ว่างบริเวณวัดจะมีลานโถงสำหรับทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนา เช่น ตักบาตรวันออกพรรษา และงานประเพณีทั่วไปต่างๆ ส่วนพื้นที่ว่างในบริเวณพื้นที่โบราณสถานในบางส่วนนั้นจะใช้เป็นลานประกอบกิจกรรมในงานสงกรานต์ เช่น พื้นที่ว่างในบริเวณโบราณสถานกู่สันตร์รัตน์ เป็นต้น ส่วนพื้นที่โบราณสถานอีกหลายแห่งยังไม่ปรากฏการใช้งานพื้นที่ ยังเป็นเพียงพื้นที่ที่ประชาชนนำสัตว์เลี้ยงเข้ามากินหญ้าเท่านั้น บริเวณ อีกส่วนหนึ่งคือบริเวณคูน้ำ-คันดิน โดยในส่วนของคูน้ำ-คันดินด้านทิศเหนือของพื้นที่ศึกษาจะเป็นส่วนของพื้นที่ศูนย์ข้อมูลหมู่บ้าน โดยจะให้บริการข้อมูลต่างๆ แก่ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันไม่ได้มีการใช้งานในส่วนนี้แล้วจึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นแหล่งมั่วสุมของเด็กวัยรุ่น และปล่อยทิ้งพื้นที่ดังกล่าวให้รกร้างขาดการดูแลรักษา ซึ่งถ้าหากพัฒนาพื้นที่เหล่านี้แล้วอาจจะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามาทำกิจกรรมเพื่อเป็นประโยชน์ และหารายได้เข้าสู่ครอบครัวของตนเองได้เช่นกัน

3. **พื้นที่ว่างที่อยู่ในบริเวณส่วนราชการ และโรงเรียน** โดยประชาชนทั่วไปในบางส่วนมักจะเข้าไปใช้พื้นที่ในบริเวณนี้เพื่อออกกำลังกาย โดยจะพื้นที่ในส่วนหน้าศูนย์ราชการหรือสนามกีฬาของโรงเรียน

ภาพที่ 4.13 พื้นที่สาธารณะที่อยู่ในบริเวณใกล้กับคูน้ำด้านทิศเหนือของนครจำปาศรีที่มีบรรยากาศค่อนข้างดีเหมาะที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งพักผ่อนแก่ชุมชน

ภาพที่ 4.14 แสดงตำแหน่งพื้นที่ว่างทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา

4.2.3 พื้นที่เกษตรกรรม และนาข้าว

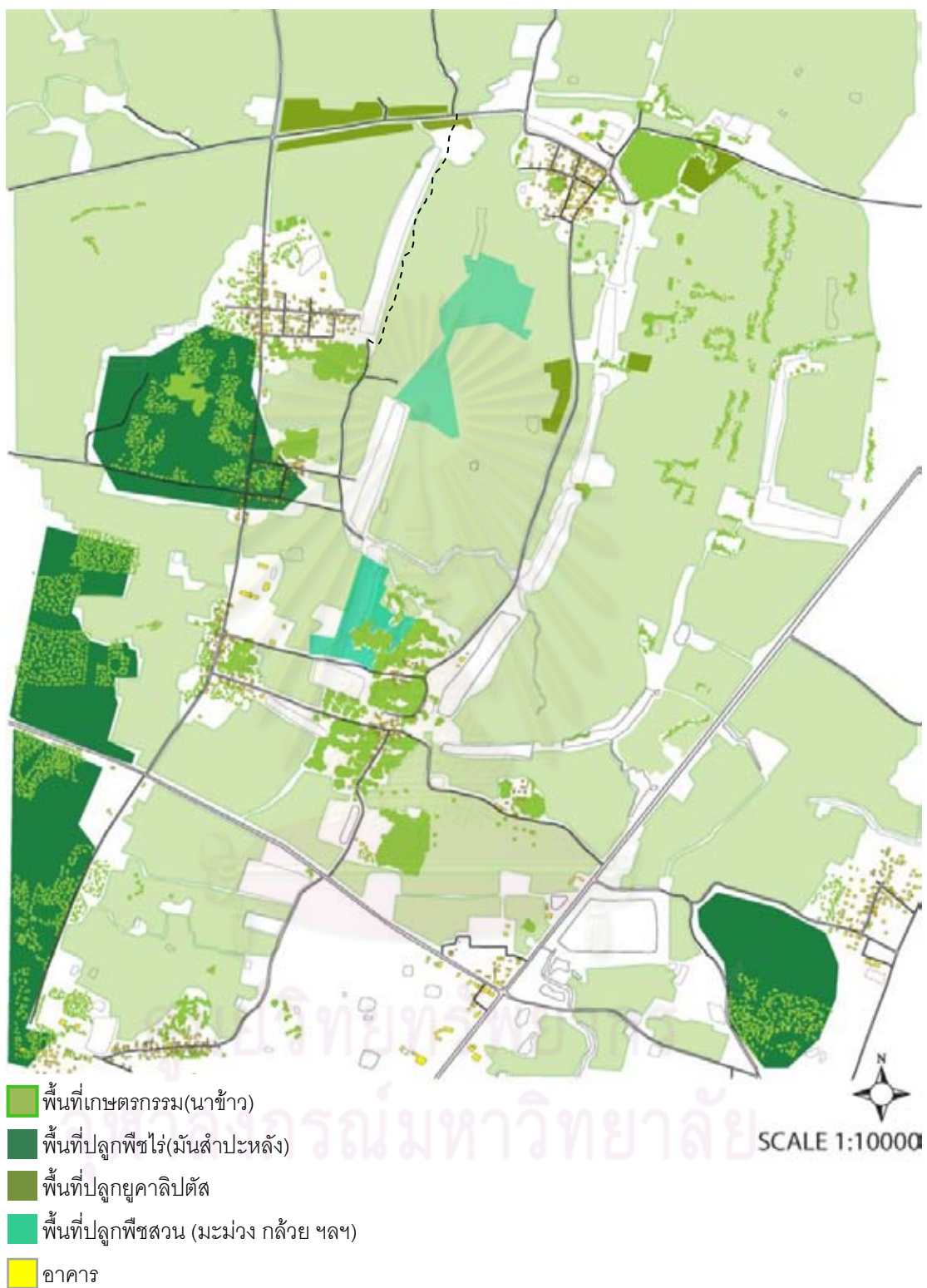
ปัจจุบันในพื้นที่ศึกษามีการเพาะปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักของประชากรในพื้นที่ ซึ่งนับได้ว่าพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นาเกือบทั้งหมด นอกจากนี้ยังมีการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ อีก ได้แก่ มันสำปะหลัง เนื่องจากว่าหลังฤดูเก็บเกี่ยวพื้นที่ที่เคยทำนาก็จะถูกปล่อยทิ้งให้ว่างเปล่า ดังนั้นเกษตรกรส่วนใหญ่จึงหันมาปลูกมันสำปะหลังเพื่อเป็นการหารายได้อีกทางหนึ่งในช่วงหน้าแล้ง และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จสิ้นก็จะเข้าสู่ฤดูทำนาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการทำเกษตรกรรมทั้งสองสิ่งนี้ก็จะเพาะปลูกหมุนเวียนกันไปในแต่ละปี นอกจากนี้ชาวนาบางส่วนก็หันมาปลูกต้นยูคาลิปตัสเพื่อเพิ่มรายได้ในครัวเรือนของตนเอง โดยการปลูกยูคาลิปตัสในช่วงแรกนั้นจะปลูกบนคันนาของตนเอง แต่ภายหลังความต้องการพืชเศรษฐกิจชนิดนี้มีค่อนข้างสูง ทำให้เกษตรกรบางคนปรับเปลี่ยนที่นาของตนมาใช้สำหรับปลูกต้นยูคาลิปตัสโดยเฉพาะ ต้นยูคาลิปตัสมีความต้องการน้ำมากกว่าพืชชนิดอื่น ซึ่งหากมีการนำมาปลูกมากเกินไป อาจส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับแหล่งสะสมอาหารสำหรับพืชท้องถิ่นได้ ถ้าหากว่าไม่ได้มีการจัดการพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกต้นยูคาลิปตัสที่ดีอาจจะส่งผลทำให้พืชท้องถิ่นลดลงได้

ภาพที่ 4.15 แสดงภาพของการปลูกต้นยูคาลิปตัสซึ่งเมื่ออดีตนิยมที่จะปลูกบนคันนาเท่านั้น ซึ่งจะพบเห็นอยู่โดยทั่วไปในพื้นที่ศึกษา

ภาพที่ 4.16 แสดงภาพพื้นที่นาข้าวของเกษตรกรบ้านสระบัว เริ่มมีการเตรียมพื้นที่สำหรับปลูกต้นยูคาลิปตัส

ภาพที่ 4.17 แผนผังแสดงประเภทของพื้นที่เกษตรกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา

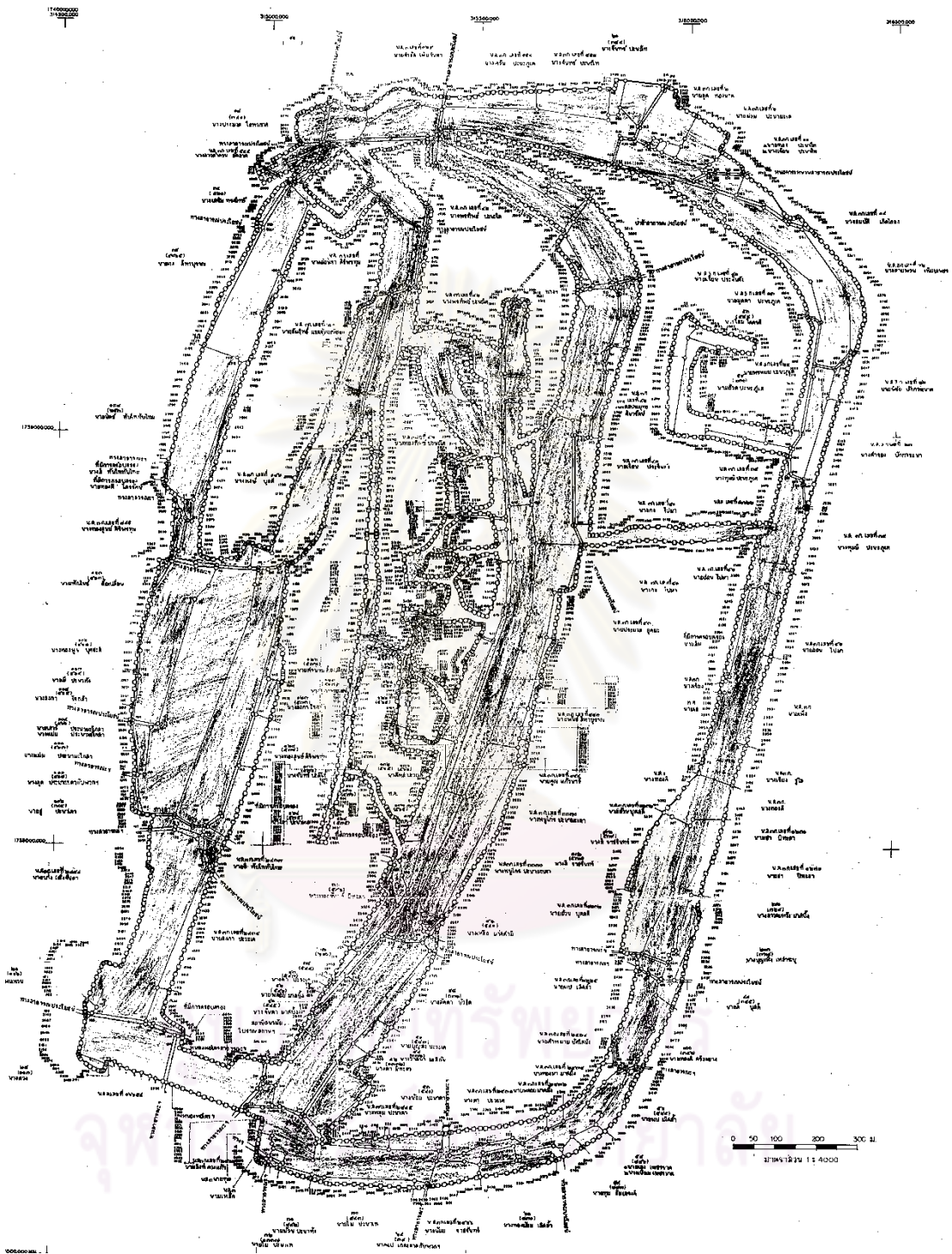
4.2.4 กรรมสิทธิ์ที่ดิน

จากการศึกษาข้อมูลของกรรมสิทธิ์ที่ดินภายในพื้นที่นครจำปาศรีจากระวางที่ดิน ตำบลภูสันตรัตน์ ตำบลหนองไผ่ที่จัดทำโดยสำนักงานที่ดินจังหวัดมหาสารคาม พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่นส.3 ก.ที่ทางราชการออกให้ประชาชนเพื่อทำการเกษตร นอกเหนือจากนี้ยังประกอบไปด้วย ที่ดินสาธารณประโยชน์ และที่ดินราษฎรซึ่งมีการครอบครอง หรือมีการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินจากทางราชการ ซึ่งที่ดินบางแห่งก็ซ้อนทับกับที่ดินกำแพงเมือง – คูเมือง และเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาการรื้อพื้นที่คูน้ำคันดิน ส่งผลให้คูน้ำคันดินบางแห่งกลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและที่นา โบราณสถานบางแห่งก็ถูกรบกวนโดยประชาชน มีการบุกรุกโบราณสถานภายในพื้นที่ทั้งจากการขุดหาโบราณวัตถุ และการปรับพื้นที่เพื่อการเกษตรทำให้โบราณสถานถูกทำลาย เสื่อมสภาพ กระจายอยู่ทั่วไปภายในเมือง

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่
แสดงขอบเขตที่ดินกำแพงเมือง - คูเมือง เมืองจำปาศักดิ์

ภาพที่ 4.18 แผนผังแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่นครจำปาศักดิ์

ที่มา : รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาออกแบบ
เพื่อพัฒนานครจำปาศักดิ์ และบริเวณจุดพบสถาปัตยกรรมาตุนาดูน.

4.3 โบราณสถานภายในพื้นที่ศึกษา

จากการสำรวจพื้นที่นครจำปาศรีสามารถแบ่งประเภทโบราณสถานที่ยังพบภายในนครจำปาศรีออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ โบราณสถานที่ยังปรากฏรูปร่างชัดเจน ได้แก่ กู่สันตรัตน์ ศาลนางขาว และกู่น้อย ซึ่งโบราณสถานสำคัญในระดับต้นๆ* ที่จะทำให้การพัฒนาพื้นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร เขต 9 เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และโบราณสถานประเภทคูน้ำ-คันดิน และบาราย โดยมีรายละเอียดของโบราณสถานแต่ละประเภทดังต่อไปนี้

4.3.1 ประเภทโบราณสถาน

โบราณสถานที่ยังปรากฏรูปร่างชัดเจนนั้นคือโบราณสถานที่สามารถมองเห็น และรับรู้ได้ทันที ซึ่งในพื้นที่นครจำปาศรีนั้นจะประกอบไปด้วยโบราณสถานทั้งหมด 24 แห่ง แต่จะมีเพียง 3 แห่งเท่านั้นที่ได้รับการขึ้นทะเบียน และบูรณะจากกรมศิลปากรแล้ว ซึ่งจากการสำรวจจะพบว่าโบราณสถานดังกล่าวนั้นมีการใช้งานพื้นที่แตกต่างกันไป โดยจะมีการอธิบายลักษณะการใช้งานภายในพื้นที่โบราณสถานตามลำดับความสำคัญของโบราณสถานที่ยุทธศาสตร์ให้ความสนใจดังต่อไปนี้

1. กู่สันตรัตน์

กู่สันตรัตน์ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่วัดบ้านกู่ใต้ บริเวณโดยรอบประกอบไปด้วยสวนพื้นที่บาราย กำแพงแก้วที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ และตัวปราสาท กู่สันตรัตน์เป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญต่อชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากว่าชาวบ้านจะใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมสงฆ์ในทุกปี โดยจะใช้พื้นที่บางส่วนของบริเวณกู่สันตรัตน์ทำกิจกรรมดังกล่าว ซึ่งหากว่าในปีที่มีคนเข้ามาชมมากก็อาจจะมีที่รองรับไม่พออาจจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่โบราณสถานได้ ประกอบกับแผนการพัฒนาพื้นที่ขั้นต่อไปที่จะทำการสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น** ซึ่งจะสร้างอยู่บริเวณพื้นที่โล่งว่างด้านทางเข้าด้านหน้าของวัดกู่สันตรัตน์ขึ้นมา เพื่อเป็นที่เก็บรักษาโบราณวัตถุที่ขุดพบในเขตพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้ ดังนั้นพื้นที่แห่งนี้จึงอาจจะต้องมีการปรับปรุงภูมิทัศน์และพื้นที่ดังกล่าวเพื่อให้มีความเหมาะสมกับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

* จากการจัดลำดับความสำคัญของตัวโบราณสถานเพื่อจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาฯ วิเคราะห์ตามลักษณะของโบราณสถานที่มีความสมบูรณ์ และความงดงามในเชิงสถาปัตยกรรม และศิลปกรรม และมีความสำคัญในระดับพื้นที่มาก ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานโดยกรมศิลปากร และได้รับการบูรณะแล้ว เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชุมชน อ่านเพิ่มเติม รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรีและบริเวณขุดพบสถูปพระบรมธาตุนาคุณ. คณะสถาปัตยกรรมฯ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. หน้า 8-33.

** จากแผนปฏิบัติการด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีนโยบายที่จะจัดสร้างพิพิธภัณฑ์เก็บรักษาโบราณวัตถุที่พบในพื้นที่นครจำปาศรี อ่านเพิ่มเติมรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาออกแบบ เพื่อพัฒนานครจำปาศรีและบริเวณขุดพบสถูปพระบรมธาตุนาคุณ. คณะสถาปัตยกรรมฯ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. หน้า 10-8.

ภาพที่ 4.19 บริเวณพื้นที่ด้านหน้าโบราณถ้ำสัตว์ตวันมีการจำหน่ายอุปกรณ์พิธีสงฆ์

ภาพที่ 4.20 ชาวบ้านกำลังสรวงถ้ำโดยมีความเชื่อที่ว่าเป็นศิริมงคลแก่ตนเอง

ภาพที่ 4.21 แผ่นป้ายหินแสดงความสำคัญของพื้นที่โบราณสถานถ้ำสัตว์ตวัน
ครั้งเมื่อรัชกาลที่ 9 และพระราชินีทรงเสด็จเยี่ยมชมพื้นที่ดังกล่าวเมื่อปี พ.ศ. 2514

ภาพที่ 4.22 บริเวณโบราณกู่สันตริตรัน มีการจัดภูมิทัศน์โดยใช้แนวความคิดที่จะใช้พืชสมุนไพรโดยพืชแต่ละชนิดที่นำมาปลูกจะเป็นพื้นที่มีในท้องถิ่น
ง่ายต่อการดูแลรักษา

ภาพที่ 4.23 บริเวณพื้นที่ด้านหลังโบราณกู่สันตริตรัน ที่ติดกับวัด
มีต้นไม้ขึ้นรกครึ้ม และไม่มีการจัดการด้านพื้นที่ส่วนนี้

2. ศาลนางขาว

ศาลนางขาวเป็นศาสนสถานที่มีการสร้างขึ้นทับซ้อนกันหลายสมัยโดยเริ่มตั้งแต่สมัยทวารวดี ไปจนถึงสมัยขอมบายน รวพุทธศตวรรษที่ 18 สร้างอยู่ในคันดินเมืองเก่านครจำปาศรี โดยอยู่เยื้องลงมาทางทิศใต้ของตัวเมือง สันนิษฐานว่าเป็นปราสาทขอมก่อด้วยศิลาแลง มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ปัจจุบันองค์กุ้งพังทลายเกือบหมด ลักษณะของพื้นที่ส่วนใหญ่หลังจากได้รับการขุดแต่งและปรับปรุงพื้นที่บางส่วนแล้วในปัจจุบันยังขาดการจัดการ ทำให้มีวัชพืชขึ้นคลุมดินดูรก้าง สภาพพื้นที่คูน้ำที่อยู่ข้างเคียงเกิดการเสื่อมสภาพขาดการพัฒนา พื้นที่โบราณสถานไม่ได้รับการวางผังที่เหมาะสม เพื่อที่จะรองรับกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามแผนการพัฒนาพื้นที่ ทำให้พื้นที่ว่างบางส่วนไม่ได้รับการใช้งาน ซึ่งพื้นที่โดยรอบโบราณสถานนั้นควรจะมีการกำหนด

ขอบเขตอย่างชัดเจน และควรมีการพัฒนาพื้นที่ว่างในบริเวณโบราณสถานให้มีความเหมาะสมกับตามแผนการพัฒนาพื้นที่ต่อไป

ภาพที่ 4.24 บริเวณพื้นที่โบราณศาลานางขาวในสภาพขาดการดูแลรักษาทำให้มีหญ้าขึ้นรกในตัวโบราณสถาน

ภาพที่ 4.25 พื้นที่ว่างบริเวณโบราณศาลานางขาวที่ไม่ได้มีการใช้งาน

ภาพที่ 4.26 พื้นที่คูน้ำหนองกุดทอง ปัจจุบันได้มีการพัฒนาให้เป็นอ่างเก็บน้ำแก่ชุมชน ซึ่งมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้

3. กุ๋น้อย

กุ๋น้อยเป็นโบราณสถานที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยขอม ปัจจุบันกุ๋น้อยอยู่ภายในชุมชน ทำให้มีการเข้าถึงค่อนข้างลำบาก เส้นถนนแคบไม่สามารถเข้าถึงตัวโบราณสถานได้ทันที มีพื้นที่ชุมชนโดยรอบบริเวณได้สร้างบ้านปิดส่วนทางเข้าหลักที่เคยเป็นทำให้ต้องลัดเลาะจากเส้นทางสัญจรที่มีขนาดเล็กและแคบก่อนที่จะเข้าสู่โบราณสถาน

โบราณสถานขาดความโดดเด่นและยากต่อการพบเห็นประกอบกับมีสำนักสงฆ์มาตั้งอยู่ในส่วนด้านหน้าทำให้โบราณสถานนั้นขาดความสำคัญ

จากสภาพปัญหาที่พบในบริเวณโบราณสถานคู่มือ คือ น้ำท่วมขังในหน้าฝนภายในพื้นที่โบราณสถาน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้โบราณสถานเกิดการซึกร่อนได้ ส่วนปัญหาอีกอย่างคือการละเมิดกฎ โดยการนำสัตว์เข้ามาเลี้ยงในเขตพื้นที่โบราณสถาน ซึ่งในที่นี่เป็นสัตว์เลี้ยงเพื่อการเกษตรของประชาชนที่เข้าไปในเขตพื้นที่โบราณสถาน โดยอาจจะทำให้ส่งผลกระทบต่อตัวโบราณสถานได้

ภาพที่ 4.27 พื้นที่โบราณสถานในฤดูฝนที่มีน้ำท่วมขังพื้นที่ เนื่องจากโบราณสถานที่อยู่ต่ำกว่าพื้นที่บ้านเรือนชุมชน ซึ่งอาจจะต้องมีการวางท่อรองรับน้ำโดยรอบพื้นที่เพื่อเป็นการดักน้ำก่อนที่น้ำจะเข้ามาท่วมในพื้นที่

ภาพที่ 4.28 เส้นทางเข้าสู่พื้นที่โบราณสถานในฤดูฝนที่มีน้ำท่วมเส้นทางไม่สามารถนำรถเข้าสู่พื้นที่ได้ เพราะดินในบริเวณนี้ค่อนข้างชุ่มน้ำยากต่อการเข้าถึง

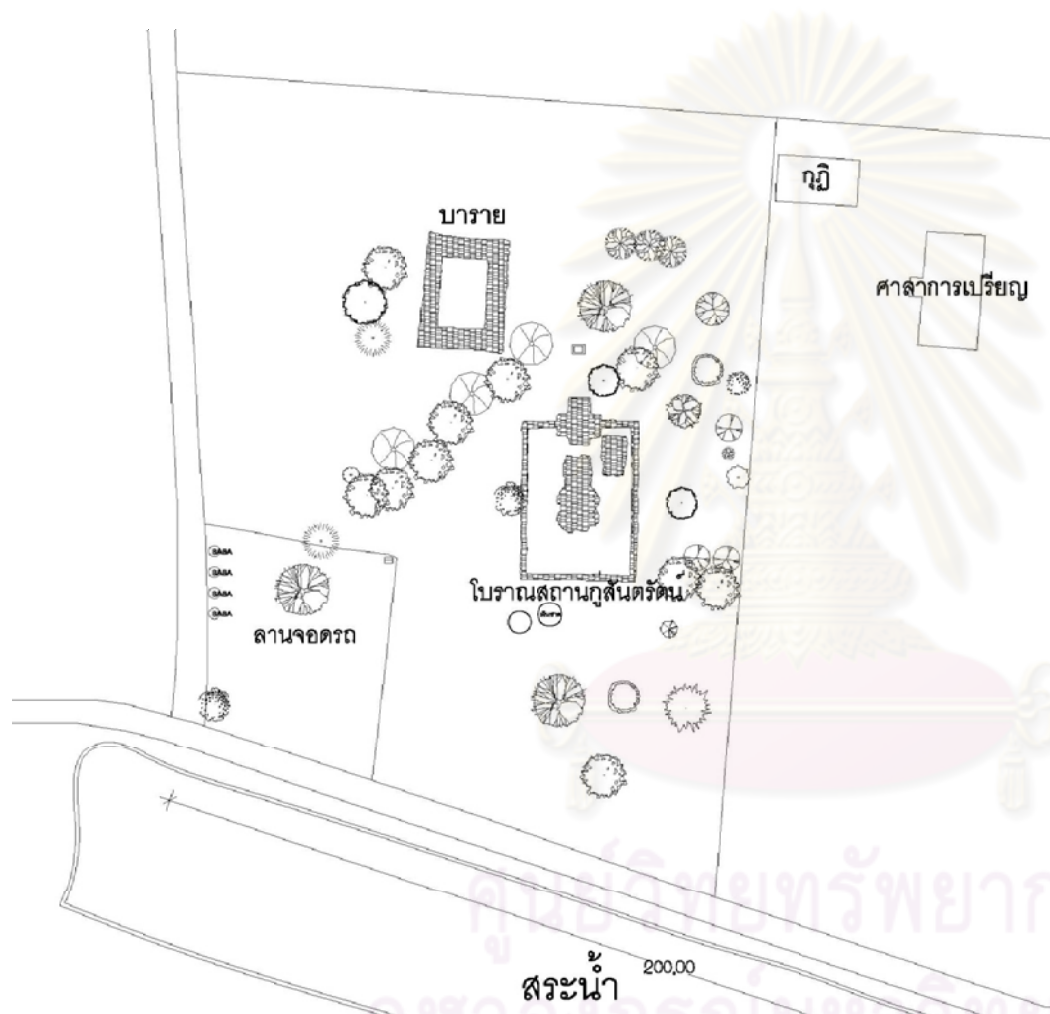

ภาพที่ 4.29 ภูมิทัศน์ในบริเวณโบราณกุ่มน้อยบางส่วนที่ขาดการดูแลรักษา
ทำให้พื้นที่บางส่วนถูกปกคลุมด้วยกลุ่มวัชพืช

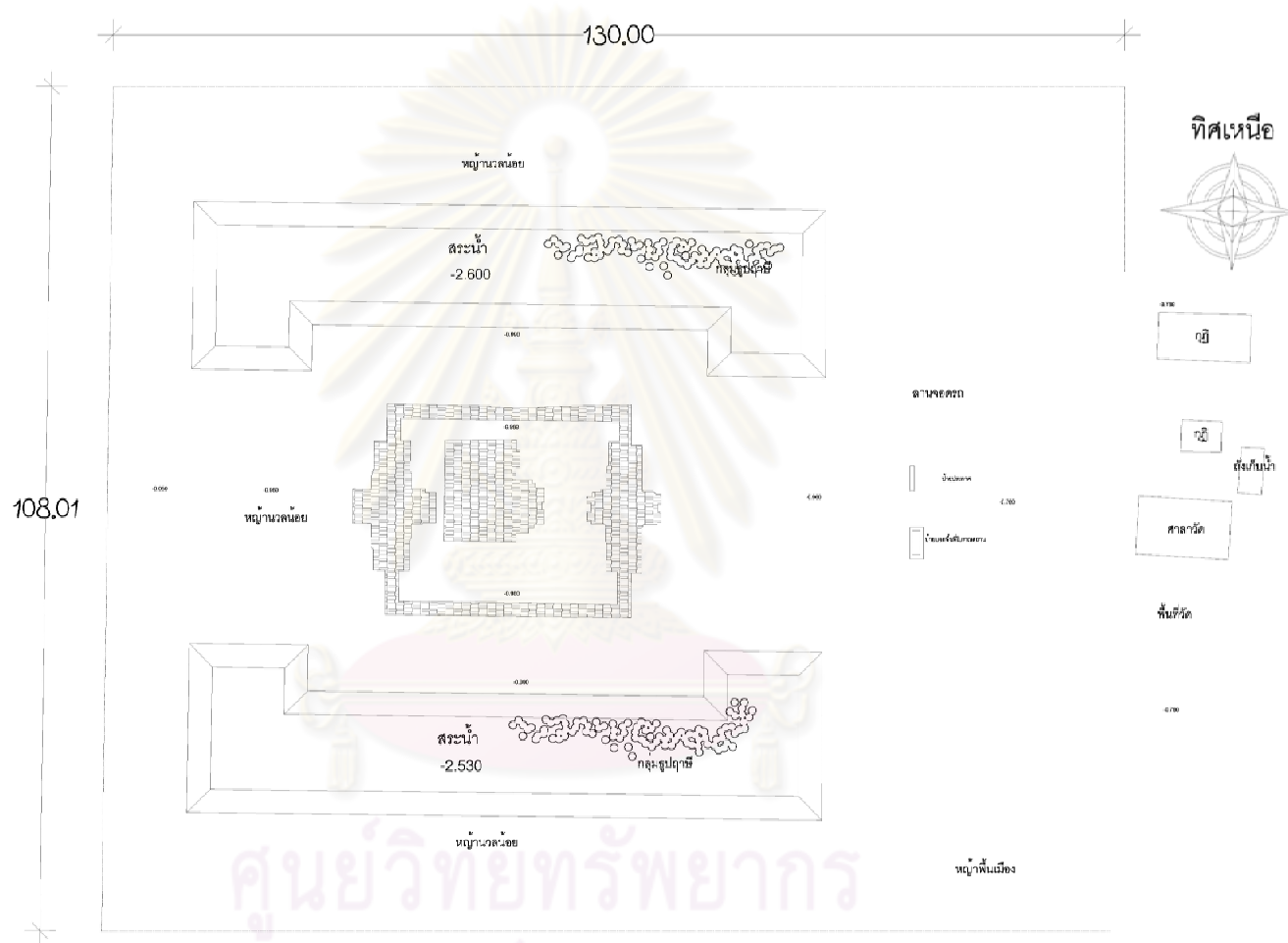
ภาพที่ 4.30 ภูมิทัศน์ในบริเวณโบราณกุ่มน้อยที่ไม่มีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางไม้ยืนต้นในพื้นที่	
	กะเจาะ(ตุมตั้ง)
	โพธิ์ทะเล
	หางนกยูง
	มะกอก
	ยางนา
	ตะกร้อ
	ปีป
	เขาว
	ช้อย
	ตะโก
	ตะแบก
	มะเกลือ
	จุมจัง
	ลำदान
	สะเดา
	สีลาวดี
	ดินเบ็ด
	ชะจาว

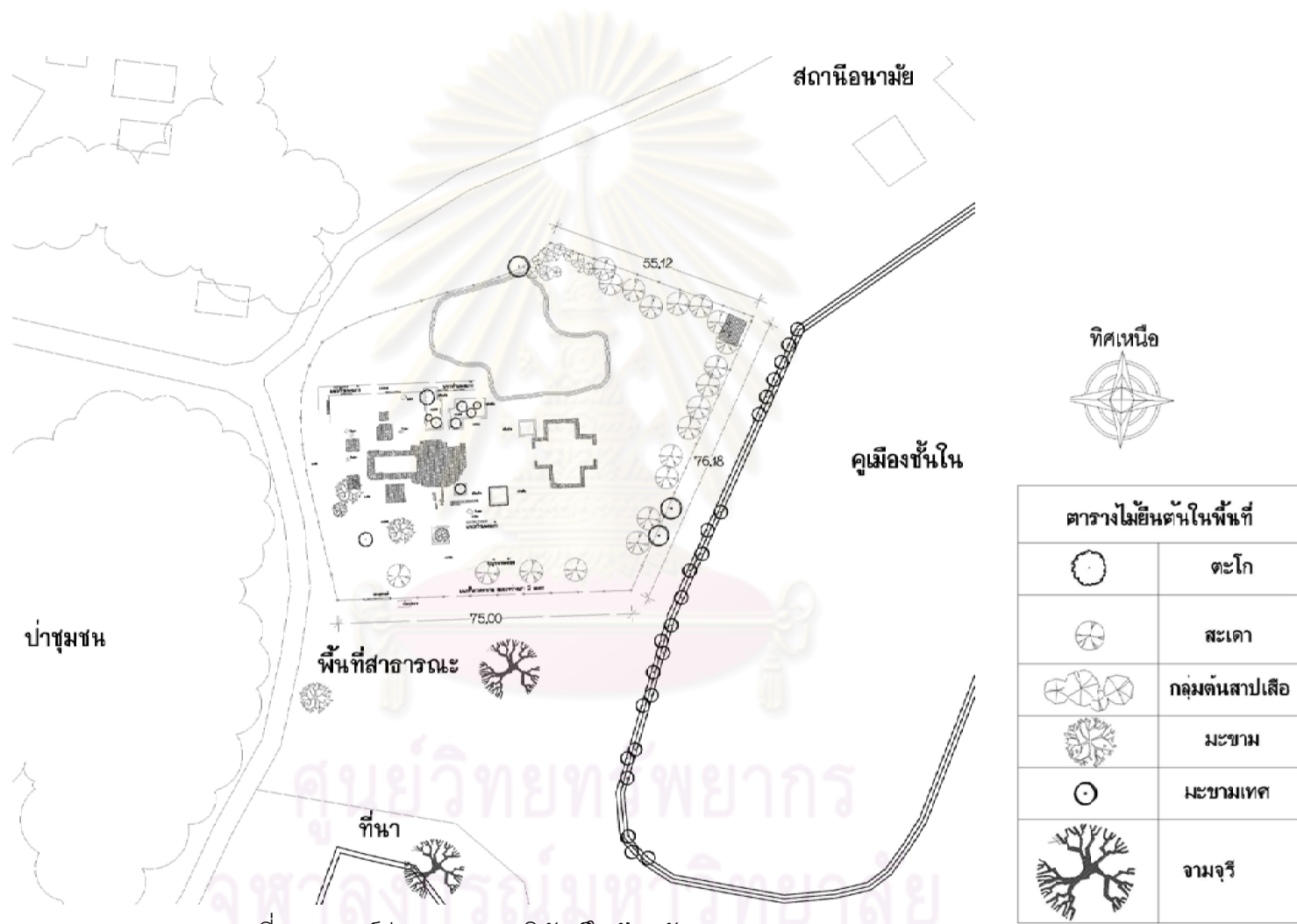
ภาพที่ 4.31 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในปัจจุบันของกุสินตรัตน์
ที่มา : ปรับปรุงเพิ่มเติมจากกรมศิลปากรเขต 9 ขอนแก่น

ศูนย์วิทยุวิทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.32 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในปัจจุบันของกุ่มน้อย

ที่มา : ปรับปรุงเพิ่มเติมจากกรมศิลปากรเขต 9 ขอนแก่น

ภาพที่ 4.33 องค์ประกอบทางภูมิทัศน์ในปัจจุบันของศาลานางขาว

ที่มา : ปรับปรุงเพิ่มเติมจากกรมศิลปากรเขต 9 ขอนแก่น

4.3.2 ประเภทคูน้ำ-คันดิน และบาราย

1. ประเภทคูน้ำ-คันดิน

จากการศึกษาข้อมูลของแหล่งน้ำประเภทคูน้ำ-คันดิน สามารถบอกได้ว่า คูน้ำ-คันดินนั้นมีการขุดตั้งแต่สมัยทวารวดีสืบเนื่องต่อมาต่อมาจนกระทั่งถึงช่วงยุค สมัยขอมเรื่องอำนาจ ซึ่งในสมัยขอมนั้นจะมีการขุดคูน้ำขึ้นทับสมัยทวารวดีออกมา เป็นวงด้านนอก ซึ่งการขุดคูน้ำทั้งสองสมัยนี้มีการขุดขึ้นมาเพื่อนำไปใช้ในด้าน การเกษตร เนื่องจากว่าลักษณะคูน้ำคันดินที่ไม่สูงมากนัก และยังปรากฏหลักฐาน ทางโบราณคดีที่ได้พบเจอกับเมล็ดข้าวที่กระจัดกระจายโดยรอบบริเวณพื้นที่คูน้ำ หลายแห่งในพื้นที่ศึกษา ปัจจุบันพื้นที่คูน้ำบางแห่งได้ตื่นเงินจากเดิมมาก บางส่วน นั้นขาดแหงและหายไป ซึ่งเกิดจากการที่ชาวบ้านนั้นเข้าไปรุกกล้าในพื้นที่คูน้ำโดย การถมดิน และไถเปลี่ยนพื้นที่เพื่อทำการเกษตรและปลูกข้าว จากผลสำรวจภายใน พื้นที่ที่สามารถระบุได้ว่าคูน้ำที่ยังหลงเหลือและยังใช้ประโยชน์นั้นมีประมาณ 9 แห่ง ซึ่งจะแบ่งเป็นคูน้ำที่ขุดในช่วงยุคทวารวดี 7 แห่ง คือ

- หนองตะคลอง ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของนครจำปาศรี
- หนองกุดทอง ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของนครจำปาศรี
- หนองกุดลอก ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงบนนครจำปาศรี
- หนองกุดโก ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงบนนครจำปาศรี
- หนองสระบัว ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศเหนือของนครจำปาศรี
- หนองกุดอ้อ ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศใต้ของนครจำปาศรี
- หนองกุดนามอง ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศตะวันตกของนครจำปาศรี

คูน้ำที่ขุดในช่วงยุคขอม

- หนองกุดหล่ม ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศตะวันตกของนครจำปาศรี
- หนองกุดฮี ในอดีตเป็นคูน้ำด้านทิศใต้ของนครจำปาศรี

หากจะกล่าวโดยสรุปแล้วในปัจจุบันยังมีการใช้น้ำในคูน้ำอยู่เช่นเดียวกับในอดีต แต่หากเพียงแค่ว่าในปัจจุบันนั้นการใช้น้ำในคูน้ำจะใช้เฉพาะในด้านการเกษตร เท่านั้น เนื่องจากว่าในปัจจุบันชุมชนมักจะใช้น้ำบาดาล และน้ำประปามากกว่า อย่างไรก็ตามคูน้ำก็ยังเป็นส่วนสำคัญต่อชุมชนเช่นเดิม เพราะนอกจากที่ชุมชนจะใช้ เพียงเพื่อการเกษตรแล้ว ในฤดูแล้งน้ำที่ถูกเก็บไว้ในคูน้ำยังมีประโยชน์ต่อการนำมา ใช้เลี้ยงสัตว์ ใช้ซักผ้า ฯลฯ ซึ่งหากไม่อนุรักษ์หรือเก็บรักษาคูน้ำไว้ก็อาจจะเกิด ผลกระทบต่อชุมชนได้เช่นกัน

ภาพที่ 4.34 หนองกุหล่มที่ในอดีตเคยเป็นคูน้ำที่ถูกขุดขึ้นในช่วงยุคขอมอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของของพื้นที่ศึกษา ปัจจุบันอยู่ในเขตหมู่บ้านหนองเปลือยน้อยซึ่งยังมีการใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร และเลี้ยงสัตว์

ภาพที่ 4.35 หนองหนองกุดโตที่ซึ่งเคยเป็นคูน้ำที่ถูกขุดขึ้นในสมัยทวารวดีปัจจุบันอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพื้นที่ศึกษา มีการใช้งานในด้านเป็นแหล่งเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตร และใช้เลี้ยงสัตว์ ในคูน้ำแห่งนี้มีน้ำเต็มตลอดปี

ภาพที่ 4.36 หนองสระบัวที่ซึ่งเคยเป็นคูน้ำที่ถูกขุดขึ้นในสมัยทวารวดีปัจจุบันอยู่ทางด้านทิศเหนือของพื้นที่ศึกษามีการใช้เพื่อเก็บกักน้ำของหมู่บ้านสระบัว

2. ประเภทบาราย

บาราย หรือ สระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งชาวเขมรอ่านว่า “บโร” เป็นองค์ประกอบที่สำคัญทางผังเมืองของชุมชนเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยการสร้างบารายจะเป็นการผนวกความคิดในการสร้างมหาสมุทรเชิงเขาพระสุเมรุ

ให้เข้ากับประโยชน์ใช้สอยด้านการจัดหาแหล่งน้ำให้กับชุมชนในภูมิภาคที่มีความแห้งแล้งในฤดูร้อน³ ปรากฏเป็นองค์ประกอบที่สำคัญทางผังเมืองของชุมชนเขมร ปรากฏภายในพื้นที่ศึกษามี 1 แห่งได้แก่ ปรากฏกุ่มน้อยซึ่งปัจจุบันเป็นอ่างเก็บน้ำที่มีความสำคัญต่อชุมชนบ้านโพธิ์ทองและบ้านดอนก่อ

ภาพที่ 4.37 หนองเล็งฟ้าส่วน หรือบารายกุ่มน้อย
ปัจจุบันได้แปรสภาพมาเป็นอ่างเก็บน้ำให้แก่ชุมชน

ภาพที่ 4.38 คลองชลประทานที่ใช้ในการส่งน้ำจากบารายกุ่มน้อยเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมและชุมชนที่อยู่โดยรอบพื้นที่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ ธาดา สุทธิธรรม. "ภูมิที่ตั้งรอยศาลา: ความสัมพันธ์กับบริบททางผังเมือง" เมืองโบราณ ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 (เมษายน - มิถุนายน 2542)

4.4 ลักษณะทางกายภาพ และการวางผังในปัจจุบัน

จากการลงสำรวจพื้นที่นครจำปาศรีในปัจจุบันนอกจากจะสำรวจชุมชนที่อยู่บริเวณโดยรอบแล้ว ยังได้ทำการสำรวจลักษณะทางกายภาพ และการวางผังของพื้นที่ในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้ทราบถึงเส้นทางการเข้าออกของคนในพื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ และจะการศึกษาข้อมูลดังกล่าวเพื่อให้รู้ถึงศักยภาพที่มีอยู่ในแต่ละส่วนของพื้นที่ในบทยกไป ดังนั้นในการเก็บข้อมูลเบื้องต้นของลักษณะทางกายภาพ และการวางผังของพื้นที่ในปัจจุบันนั้นจะมีรายละเอียดในแต่ละส่วนดังต่อไปนี้

4.4.1 เส้นทางสัญจร

การคมนาคมที่เชื่อมเข้าสู่พื้นที่ศึกษาสามารถเข้าออกได้จากเส้นทางหลวง 2 เส้นทางด้วยกัน คือ เส้นทางสัญจรสาย 2045 เป็นเส้นทางหลักที่เชื่อมต่อระหว่างตัวจังหวัดมหาสารคามผ่านเข้าสู่เส้นทางอำเภอลำปุม และถนนสายนาคูน-นาเชือก หมายเลข 2381 นั้นเป็นเส้นทางสายรองที่เชื่อมเส้นทางเข้าสู่พื้นที่โครงการด้านทิศใต้ ถนนสายนี้ที่เชื่อมผ่านไปยังพื้นที่ตำบล และอำเภอที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษา อีกทั้งยังสามารถเชื่อมโยงกับสถานที่ที่มีความสำคัญต่างๆ เช่น พระบรมธาตุนาคูน นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางที่จะผ่านไปยังจังหวัดต่างๆ เช่น นครราชสีมา และบุรีรัมย์ ดังนั้นถนนทั้งสองสายนี้จึงเป็นถนนที่มีปริมาณการจราจรค่อนข้างหนาแน่น

ส่วนเส้นทางสัญจรเชื่อมโยงผ่านในแต่ละหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นดินลูกรัง มีลักษณะที่ค่อนข้างแคบ และบางส่วนต้องผ่านเข้าจากกลุ่มบ้านเรือนของประชาชนก่อนที่จะเข้าสู่ตำแหน่งพื้นที่โบราณสถาน หรือเชื่อมต่อไปยังหมู่บ้านต่างๆในพื้นที่ศึกษา พื้นที่ผิวดินบางส่วนขรุขระ ซึ่งหากจะแยกลักษณะพื้นผิวดินในพื้นที่ศึกษา จะสามารถแยกถนนที่เชื่อมโยงภายในพื้นที่ศึกษาออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

- เส้นทางสัญจรประเภทที่มีผิวดินเป็นยางมะตอยที่ใช้เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน ดงสวรรค์ บ้านหนองแคนน้อย บ้านหนองกระทุ่ม และบ้านหนองเปลือยน้อย
- เส้นทางสัญจรประเภทที่มีผิวดินเป็น คสล. ใช้เชื่อมต่อจากเส้นทางสายนาคูน-นาเชือก (ถนนทางหลวงหมายเลข 2381) เข้าสู่พื้นที่ศึกษาโดยผ่านจากบริเวณหน้าโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ และกำลังก่อสร้างเพื่อเชื่อมระหว่างหมู่บ้านกุ้ง โดยใช้เส้นทางที่ผ่านด้านหน้าโบราณสถานศาลานางขาวไปยังบ้านดงสวรรค์
- เส้นทางสัญจรประเภทที่มีผิวดินเป็นดินลูกรังบดอัดที่ใช้เชื่อมต่อระหว่างบ้านหนองทุ่ม บ้านหนองเปลือยน้อย ไปสู่ บ้านสระบัว, บ้านดงสวรรค์ ไปสู่ บ้านกุ้งสันตรัตน์ไปบ้านโนนเมือง ไปสู่ถนนสายมหาสารคาม-พยัคฆภูมิพิสัย

- เส้นทางสัญจรประเภทที่มีผิวถนนเป็นหินคลุกที่เชื่อมต่อระหว่างบ้านกุสันต์รัตน์ไปสู่บ้านสระบัว
- เส้นทางสัญจรประเภทที่มีผิวถนนเป็นดินทรายโดยทั่วไปจะใช้เชื่อมต่อการเดินทางภายในหมู่บ้าน ประกอบไปด้วย บ้านหนองกระทุ่มบ้านหนองเปลือยน้อย บ้านสระบัวและบ้านหนองแคนน้อย

ภายในพื้นที่โครงการนอกจากจะแบ่งตามลักษณะของพื้นผิวถนนแล้วยังสามารถแยกจากขนาดความกว้างของถนน ได้แก่

- ถนนลาดยางกว้างประมาณ 6 เมตร
- ถนนดินกว้างประมาณ 6.00 เมตร
- ถนนหินบดอัดกว้างประมาณ 6.00 เมตร
- ถนนลูกรังกว้างประมาณ 3.00-5.00 เมตร
- ถนนคอนกรีตเสริมเหล็กกว้าง 4.00-6.00 เมตร

ส่วนเส้นทางของถนนสายย่อยที่เป็นโครงข่ายเชื่อมโยงภายในหมู่บ้านต่างๆโดยส่วนใหญ่จะเป็นถนนดินทรายที่มีความกว้างประมาณ 3-4 เมตร ซึ่งโครงข่ายของเส้นทางสัญจรนี้จะเป็นทางเดินเท้า แต่ก็มีบ้างที่จะปั่นจักรยานหรือขับจักรยานยนต์เพื่อเชื่อมต่อไปบ้านข้างเคียง หรือเข้าสู่พื้นที่บ้านของตนเอง

ภาพที่ 4.40 แสดงภาพเส้นทางสัญจรภายในบริเวณหมู่บ้านสระบัวเป็นทางเดินเท้าเพื่อเชื่อมต่อไปบ้านข้างเคียง หรือเข้าสู่พื้นที่บ้านของตนเองแต่ก็จะมีบ้างที่ชาวบ้านนั้นจะปั่นจักรยานหรือขับจักรยานยนต์แทนการเดินเท้า

ภาพที่ 4.41 เส้นทางสัญจรภายในบริเวณหมู่บ้านกุ้งตันตันซึ่งมีการปรับปรุงพื้นผิวถนนจากเดิมเป็นถนนลูกรังมาเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก
เซาะร่องด้านข้างทำรางระบายน้ำ

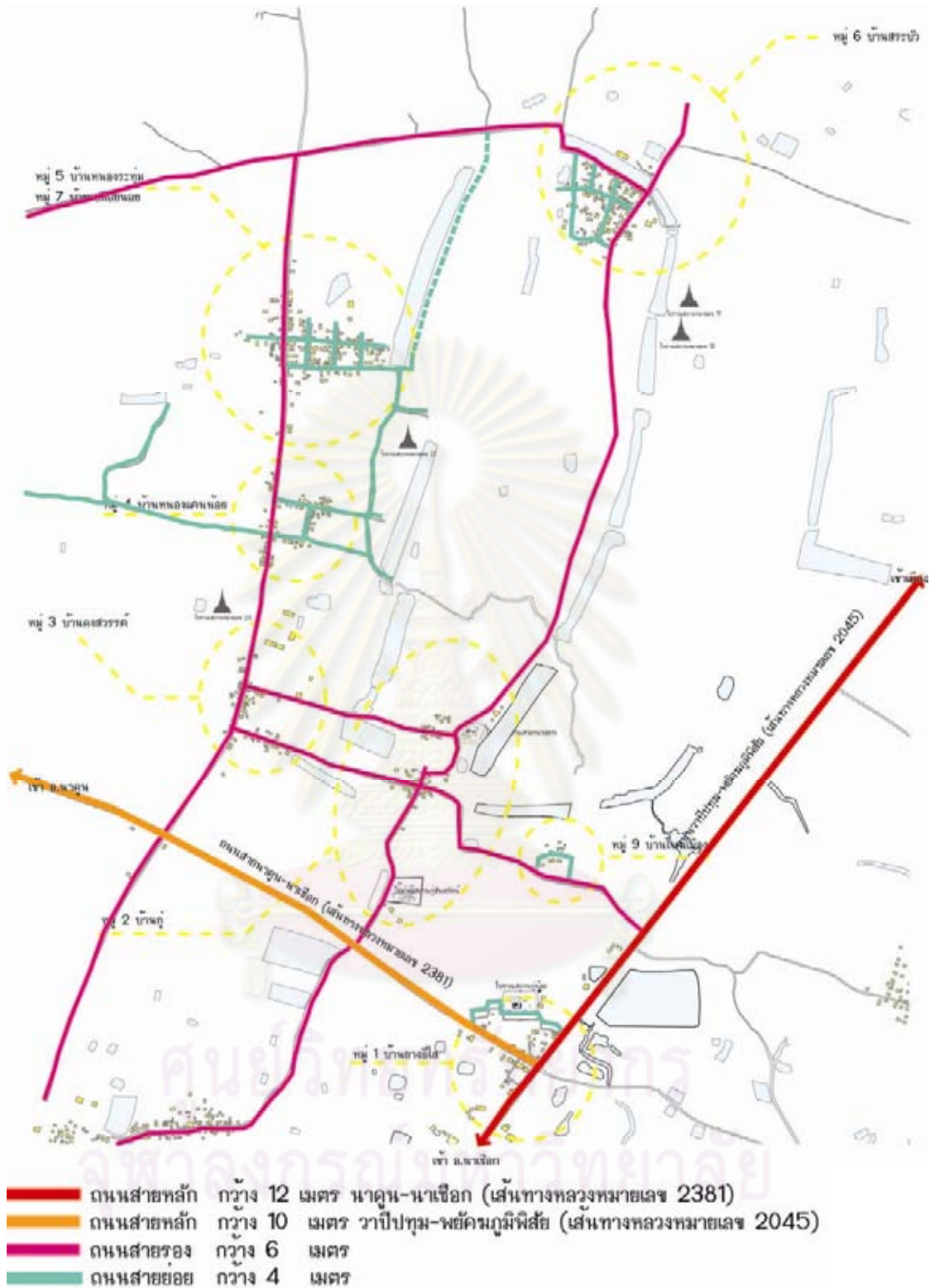

ภาพที่ 4.42 เส้นทางสัญจรที่เชื่อมต่อระหว่างไปยังหมู่บ้านดงสวรรค์
ไปยังหมู่บ้านหนองเปลือยน้อยซึ่งมีการพัฒนาพื้นให้เป็นพื้นผิวที่มี
ความถาวรโดยการบดอัด และลาดยางมะตอยตลอดสาย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 4.43 แผนผังแสดงประเภทของพื้นผิวเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่ศึกษา

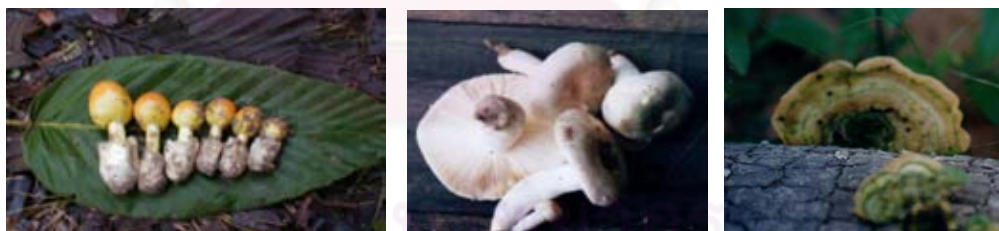
ภาพที่ 4.44 แผนผังแสดงขนาดความกว้างของเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่ศึกษา

4.4.2 ทรัพยากรป่าไม้ภายในพื้นที่นครจำปาศรี

ลักษณะของสภาพป่าไม้ในพื้นที่ศึกษามีลักษณะเป็นป่าเต็งรัง ป่าโปร่งมีต้นไม้ขนาดเล็ก และขนาดกลาง ต้นไม้ที่โดดเด่นในพื้นที่จะเป็นต้นไม้ในวงศ์ยาง และมีกฎเกณฑ์ของคนภายในชุมชนที่จะควบคุมการใช้พื้นที่ป่าชุมชนอย่างอย่างยั่งยืน เช่น ห้ามจับสัตว์ ห้ามตัดไม้ ห้ามแสดงกิริยาและ ห้ามประพฤติตนในเชิงกามารมณ์ หรือมีวสุมเสพของมีนเมา ห้ามลอบหลู่ และกล่าววาจาใดที่สื่อเจตนาไม่เคารพต่อปู่ตา ด้วยเหตุที่มีข้อห้ามเหล่านี้ พื้นที่ดอนปู่ตาจึงมักเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้หนาแน่น มีสัตว์อาศัยอยู่ เป็นจำนวนมาก

จากการเข้าไปสำรวจป่าไม้ในบ้านหนองเปลือยน้อย บ้านกุ่มสันตรัตน์ และบ้านโนนเมือง พบว่าป่าชุมชนนั้นมีระบบนิเวศยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก เนื่องจากยังคงมีสัตว์ป่าเฉพาะในท้องถิ่นอาศัยอยู่ และยังมีต้นไม้ที่ได้รับการอนุรักษ์โดยชุมชนที่ขึ้นอยู่ในบริเวณป่าชุมชนนั้นๆ ต้นไม้ในบริเวณพื้นที่สูงโปร่งหนาแน่น ในฤดูฝนได้มีผลผลิต เช่น เห็ด ผักหวานป่า ปู กบ และอื่นๆอีกมากมายจากป่าชุมชนซึ่งเป็นการสร้างรายได้อีกทางหนึ่งแก่คนในชุมชน

ดังนั้นหากจะกล่าวได้โดยสรุปแล้วป่าชุมชนพื้นที่ศึกษานอกจากจะเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนยังเป็นเสมือนแหล่งสร้างรายได้อีกทางหนึ่งให้แก่คนในชุมชนอีกด้วยป่าชุมชนแห่งนี้จึงคุณสมบัติมากพอที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเป็นแหล่งให้ความรู้ด้านระบบนิเวศเฉพาะถิ่นแก่ผู้ที่ต้องการศึกษาได้ต่อไปในอนาคต

ภาพที่ 4.45 เห็ดชนิดต่างๆที่พบในเขตพื้นที่ป่าชุมชน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่นำไปรับประทาน และนำไปขายเป็นอาชีพเสริมหลังจากการเพาะปลูก

ภาพที่ 4.46 พื้นที่ดอนปู่ตา*** หรือป่าชุมชนมีต้นไม้ลักษณะสูงใหญ่ปกคลุมพื้นที่ เป็นเสมือนแหล่งอาหาร และที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแก่คนในชุมชน

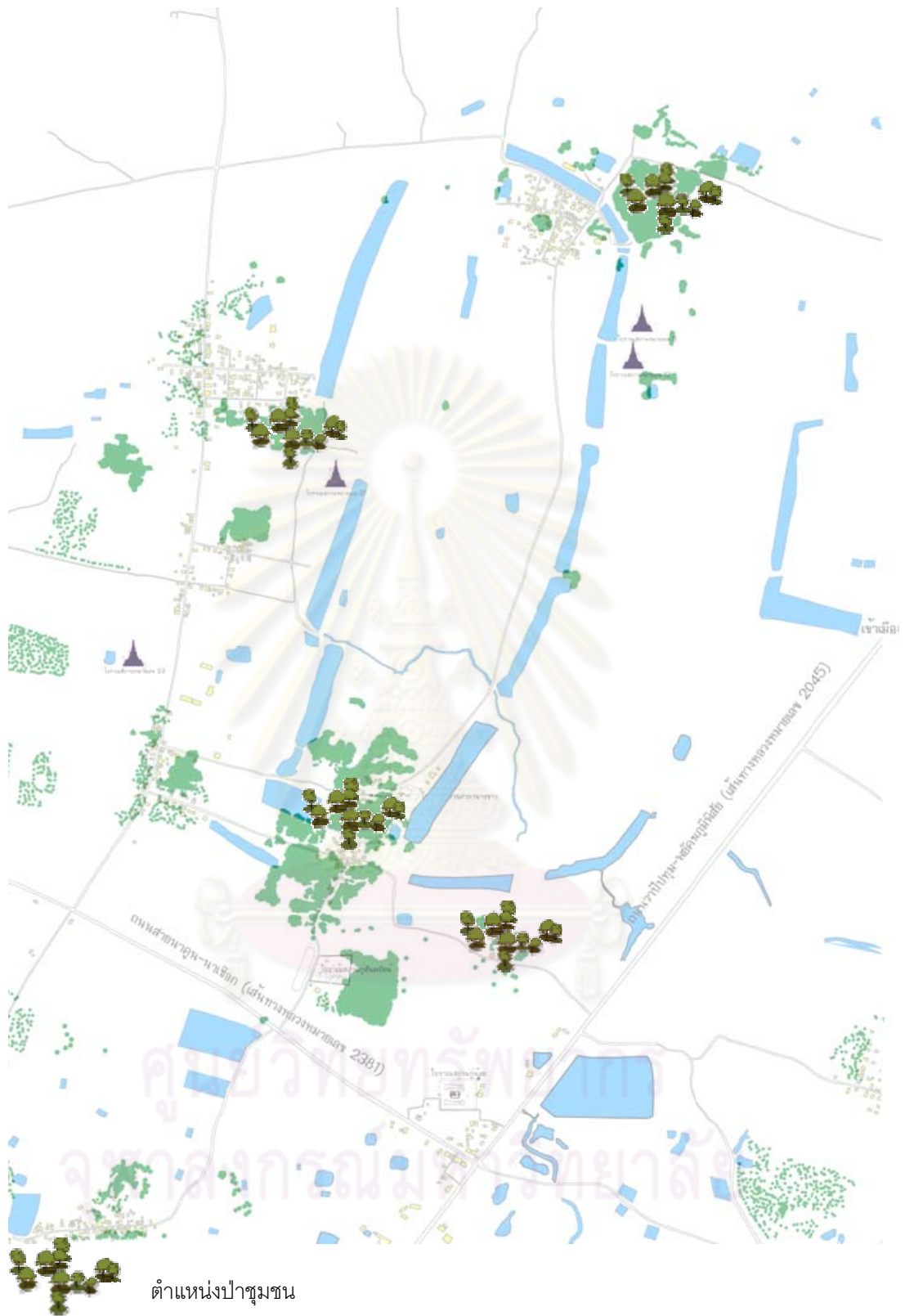

ภาพที่ 4.47 สภาพภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาที่ส่วนใหญ่เป็นทุ่งนา และพรรณไม้ส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นชนิดที่ทนแล้งได้ดี เช่น ตะโกนา ชี้เหล็ก ต้นแคป่า เขวา เป็นต้น

ภาพที่ 4.48 ลักษณะป่าชุมชนในพื้นที่ศึกษาในช่วงเดือนเมษายนซึ่งเป็นช่วงหน้าแล้ง ต้นไม้เริ่มทิ้งใบลดการคายน้ำ เป็นการปรับสภาพของ ต้นไม้ให้ดำรงชีวิตได้ในช่วงหน้าแล้ง

*** ดอนปู่ตา หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ของชุมชนที่ให้ความเคารพ และอนุรักษ์รักษาไว้ในป่าไม้นั้นๆ ซึ่งมีคติความเชื่อที่ว่าพื้นที่ดังกล่าวมีเทพรักษาอยู่

ภาพที่ 4.49 ตำแหน่งป่าชุมชนในเขตพื้นที่ศึกษานครเจ้าฟ้าศรี

4.4.3 ทรัพยากรแหล่งน้ำภายในพื้นที่นครจำปาศรี

จากการเข้าไปสำรวจแหล่งน้ำทั้งหมดที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ศึกษาสามารถแบ่งแยกประเภทของแหล่งน้ำ และลักษณะการใช้ประโยชน์ ได้แก่

- แหล่งน้ำประเภทคูน้ำคันดิน
- แหล่งน้ำประเภทบาราย
- แหล่งน้ำประเภทบ่อขุดใหม่
- แหล่งน้ำประเภทลำน้ำธรรมชาติ

จากหัวข้อที่ผ่านมาพบว่ามีการใช้ประโยชน์จากคูน้ำ-คันดิน และบารายจากชุมชนโดยรอบพื้นที่แล้ว แต่นอกจากชุมชนจะใช้ประโยชน์ของคูน้ำ และบารายแล้ว บางพื้นที่ที่ไม่ได้อยู่ใกล้เคียงกับคูน้ำก็จะมี การขุดบ่อเก็บน้ำขึ้นใหม่ เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตรและใช้เลี้ยงปลาในที่นาของตนเอง เนื่องจากที่นาบางพื้นที่อยู่ห่างจากคูน้ำยากต่อการผันน้ำจากคูน้ำมาใช้เพื่อการเกษตรในที่นาของตนเอง นอกจากนี้เมื่อปลาโตเต็มที่ชาวบ้านก็จะนำขายปลาออกขายเพื่อนำรายได้เข้าสู่ครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง

ภาพที่ 4.50 ลักษณะของบ่อน้ำขุดใหม่ที่พบเจอทั่วไปในบริเวณท้องนาของชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่ามีลำห้วยวังกะฮุ้งซึ่งเป็นเส้นทางน้ำธรรมชาติไหลผ่านกลางเมืองซึ่งต้นกำเนิดของลำห้วยวังกะฮุ้งนั้นคือ “ลำเตา” ซึ่งลำเตานี้ไหลผ่านอำเภอนาดูนเข้าสู่พื้นที่นครจำปาศรี ชุมชนโดยรอบมีการใช้ประโยชน์จากลำห้วยวังกะฮุ้งอย่างต่อเนื่องซึ่งในปัจจุบันยังคงใช้น้ำจากลำห้วยเพื่อการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ในช่วงฤดูฝนลำห้วยจะมีน้ำไหลผ่านโดยประชาชนก็จะได้ใช้ประโยชน์จากลำห้วยดังกล่าว แต่เนื่องจากพื้นที่นั้นเป็นดินทราย จึงทำให้ไม่สามารถเก็บกักน้ำได้ถึงหน้าร้อนดังนั้นอาจจะต้องขอความร่วมมือจากกรมชลประทานที่จะต้องทำการขุดลอก และเชื่อมเส้นทางน้ำเข้ากับคูน้ำที่อยู่ใกล้กัน เพื่อให้มีน้ำไหลหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมได้โดยทั่วถึง

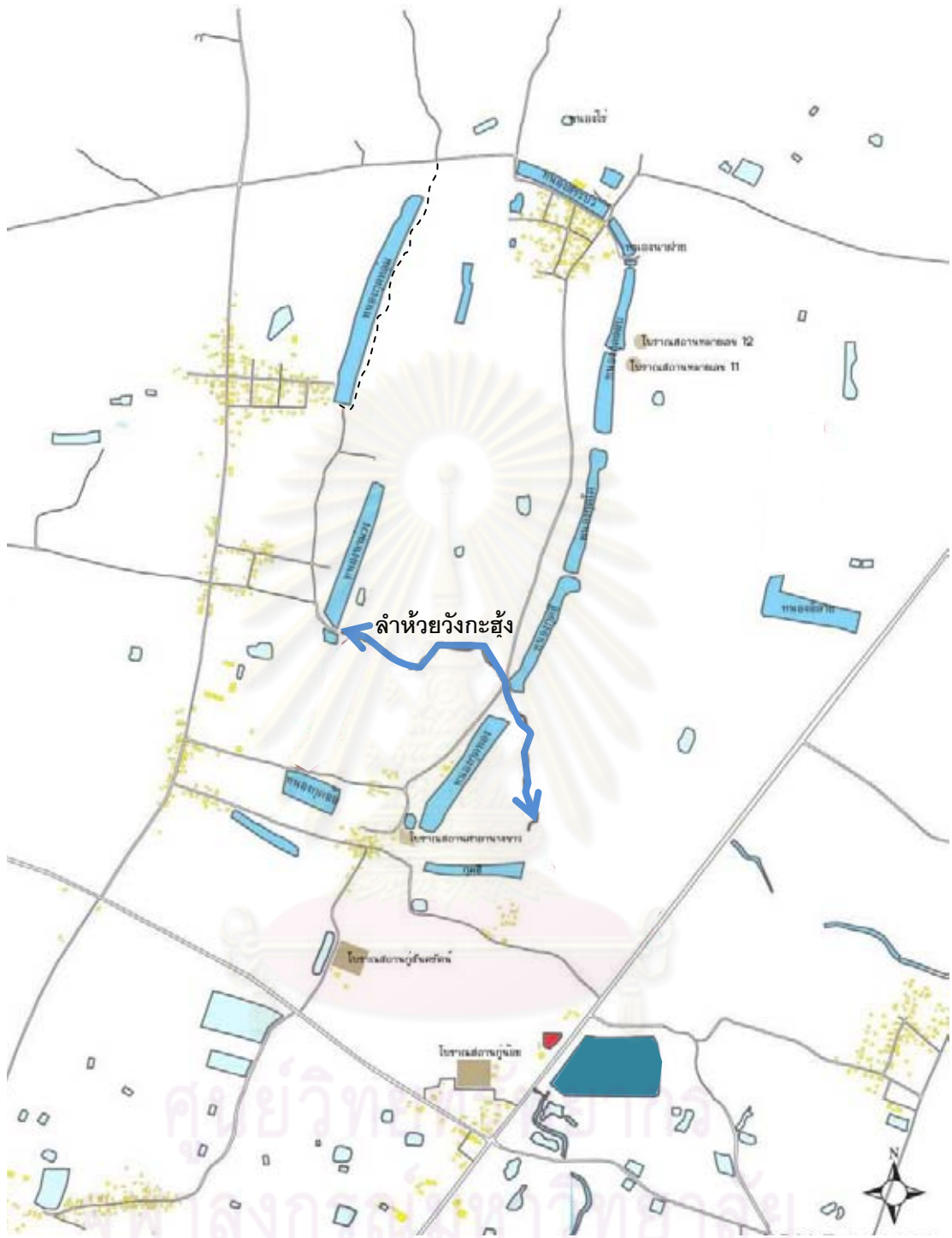
นอกจากจะเป็นลำน้ำที่ตัดผ่านเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์กับพื้นที่แล้วลำห้วยยังมีความสำคัญต่อพื้นที่ศึกษาที่จะบอกเล่าถึงเรื่องราวในอดีตของชุมชนที่มีการพึ่งพาลำห้วยในการหาอาหาร การเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ แสดงความเป็นอยู่แบบชนบทให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่ชุมชนพึ่งพาแหล่งน้ำในการดำรงชีวิต มีการบอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาของลำห้วยแก่คนรุ่นหลังเพื่อเป็นการให้คนรุ่นหลังนั้นช่วยกันรักษา และอนุรักษ์ลำห้วยนี้ไว้ แต่อย่างไรก็ตามยังไม่ได้มีการให้ความรู้ในด้านการอนุรักษ์หรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของเกษตรกรที่หวังผลด้านผลผลิตมากเกินไปจนการเห็นความสำคัญของลำห้วยดังนั้นการที่จะให้ความรู้ ความเข้าใจแก่เกษตรกรและคนในพื้นที่นั้นจึงเป็นเรื่องเร่งด่วนเพราะหากว่าไม่ได้มีการจัดการที่ดีพอลำห้วยแห่งนี้อาจจะตื้นเขิน และสูญหายไปได้

ภาพที่ 4.51 ลำห้วยวังกะฮุ้งในฤดูร้อนที่มีสภาพตื้นเขิน

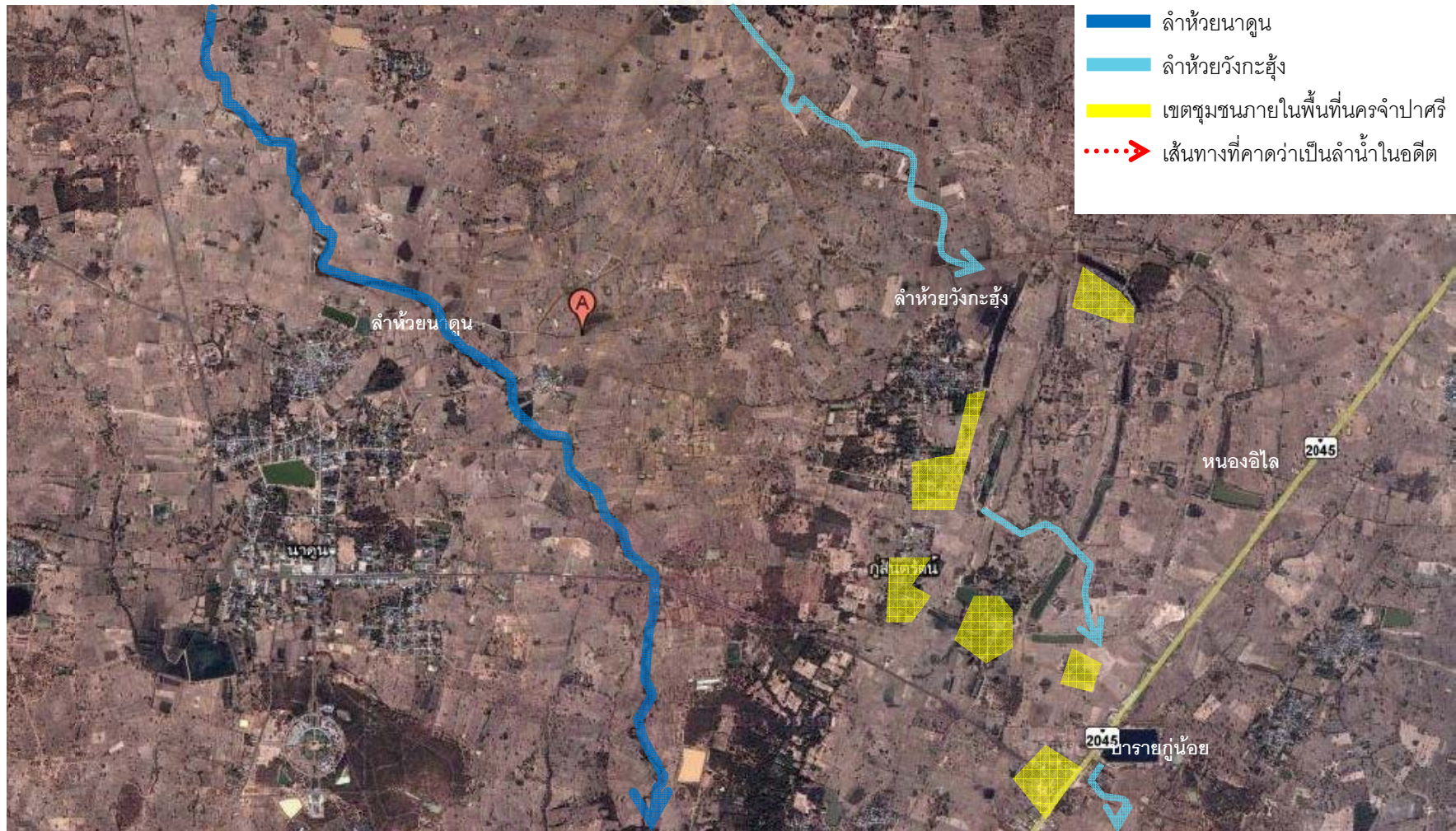

ภาพที่ 4.52 ลำห้วยวังกะฮุ้งในฤดูฝนยังปรากฏให้เห็นถึงลำน้ำที่ไหลผ่านลำห้วยเพื่อลงสู่คูน้ำด้านทิศตะวันออก หรือหนองกุดฮีในปัจจุบัน

- แหล่งน้ำประเภทคูน้ำคันดิน
- แหล่งน้ำประเภทบาราย
- แหล่งน้ำประเภทบ่อขุดใหม่
- ↔ แหล่งน้ำประเภทลำน้ำธรรมชาติ

ภาพที่ 4.53 แผนผังแสดงประเภทแหล่งน้ำในนครจำปาศรี

ภาพที่ 4.54 แผนผังแสดงตำแหน่งเส้นทางของลำน้ำธรรมชาติปัจจุบันที่ไหลผ่านภายในพื้นที่ศึกษา

ที่มา : ปรับปรุง และแก้ไขภาพจากเว็บไซต์ www.Google Map.com

4.5 การระบายน้ำของชุมชนภายในพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาในปัจจุบันยังไม่ได้มีการจัดการเรื่องระบบระบาย ดังนั้นการระบายน้ำต่างๆจึงถ่ายเทไปตามลักษณะภูมิประเทศไหลเข้าสู่ที่นาและไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติหรือคูน้ำ น้ำจากการใช้ในครัวเรือนเมื่อไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็นน้ำนิ่งเช่นนี้เป็นระยะเวลาช้านานอาจส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียได้ แต่ในส่วนของหมู่บ้านก็ได้มีการพยายามที่จะทำรางระบายน้ำ แต่เป็นเพียงการระบายน้ำฝนเท่านั้นเพราะว่าไม่ได้มีบ่อดักหรือบ่อดักน้ำก่อนที่จะส่งน้ำลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ

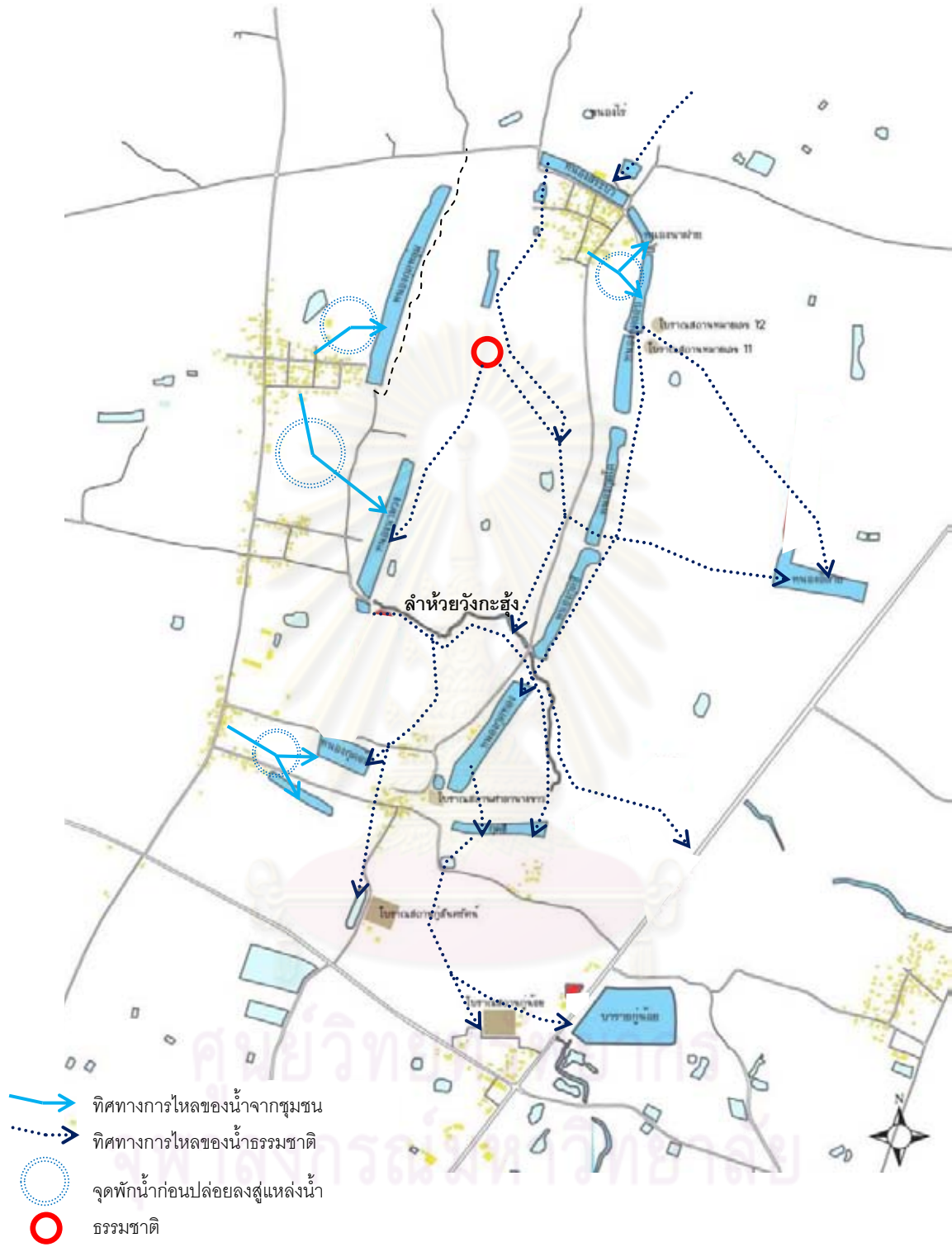
ดังนั้นหากว่ามีการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวเพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่มีการนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นอาจจะส่งผลทำให้การสภาวะระบายน้ำไม่ทัน และมีน้ำเน่าเสียในชุมชนหรือพื้นที่คูน้ำคันดินเกิดภาพที่ไม่น่าดูเนื่องจากบริเวณคูน้ำเป็นน้ำนิ่งไม่มีการถ่ายเท ดังนั้นจึงควรจะมีการจัดการเรื่องระบบระบายน้ำให้ดี โดยเริ่มจากบ้านเรือนประชาชนเป็นอันดับแรก โดยส่งเสริมให้ประชาชนนั้นรู้จักการนำน้ำที่เกิดจากการล้างจาน อาบน้ำ หรือล้างหน้า มาบำบัดเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่อีกครั้งโดยการนำไปรดน้ำต้นไม้ หรือบำบัดก่อนที่จะปล่อยลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติต่อไป

ภาพที่ 4.55 ลักษณะของการปล่อยน้ำเสียจากครัวเรือนลงสู่หนองกุตหล่มโดยตรง ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้พื้นที่น้ำในส่วนด้านบนเกิดปัญหาน้ำเริ่มเน่าเสีย

ภาพที่ 4.56 บ้านเรือนที่อยู่ติดกับที่นาจะมีการปล่อยน้ำเสียจากครัวเรือนลงที่นาโดยใช้ที่นาเป็นตัวกรองอีกชั้นหนึ่งก่อนที่จะไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ หรือพื้นที่คูน้ำ

ภาพที่ 4.57 แผนผังแสดงทิศทางการไหลของน้ำจากครัวเรือน หรือชุมชนสู่แหล่งน้ำธรรมชาติหรือคูน้ำ

4.6 การจัดการด้านระบบสาธารณสุขปโภค และสาธารณสุขการของพื้นที่ศึกษา

จากการเข้าไปสำรวจพื้นที่พบว่าการจัดการด้านระบบสาธารณสุขปโภค และสาธารณสุขการยังไม่ทั่วถึง ทำให้พื้นที่บางส่วนนั้นไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร ดังนั้นการสำรวจพื้นที่ในด้านระบบสาธารณสุขปโภค และสาธารณสุขการนี้จึงเป็นการสำรวจเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมมาแก้ไขปัญหาในพื้นที่ และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาพัฒนาพื้นที่ต่อไป ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่นี้จะสามารถแบ่งการจัดการด้านระบบสาธารณสุขปโภค และสาธารณสุขการได้ดังต่อไปนี้

1. น้ำใช้

การใช้น้ำในชุมชนส่วนใหญ่ใช้น้ำประปาในการอุปโภคและบริโภค ในบางจุดมีแหล่งน้ำบาดาลบริการคนในพื้นที่นอกเหนือจากประปา ได้แก่ บ้านสระบัว สถานีเก็บน้ำประจำชุมชนนั้นจะอยู่บริเวณด้านทิศเหนือถัดขึ้นไปจากคูน้ำอยู่บริเวณใกล้กับโรงเรียนบ้านสระบัว บ้านเรือนประชาชนบางส่วนก็มีบ่อบาดาลประจำพื้นที่บ้านตนเองเช่นกันกับ บ้านหนองเปือยน้อยที่ยังไม่ได้มีน้ำประปาใช้ มีสถานีเก็บน้ำอยู่บริเวณใกล้กับบริเวณพื้นที่หนองนาม่วง ซึ่งในจุดที่เป็นสังเกตเห็นได้ชัดเจน เมื่อเวลาเดินทางเข้าสู่พื้นที่ศึกษา

ภาพที่ 4.58 สถานีเก็บน้ำบาดาลของชุมชนบ้านเปือยน้อยที่มีสภาพทรุดโทรม

ภาพที่ 4.59 สถานีเก็บน้ำบาดาลของชุมชนบ้านสระบัวติดกับคูน้ำด้านทิศเหนือ เป็นสิ่งที่ควรได้รับการแก้ไขและเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ เนื่องจากส่งผลกระทบต่อมุมมอง

2. การโทรคมนาคม

- โทรศัพท์สาธารณะตั้งกระจายอยู่ในแหล่งชุมชนตามหมู่บ้าน มีจำนวนทั้งสิ้น 13 จุด
 - ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข – แห่ง
- เนื่องจากในปัจจุบันมีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีสูงขึ้นถึงแม้ว่าจะไม่มีโทรศัพท์บ้าน แต่คนในพื้นที่ศึกษาประมาณร้อยละ 80 เกือบทุกหมู่บ้านมีโทรศัพท์เคลื่อนที่ที่เป็นของตนเอง และโทรศัพท์สาธารณะ หมู่บ้านละ 1-2 หมายเลข

3. การไฟฟ้า

ตำบลกู่สันตรัตน์มีไฟฟ้าเข้าถึงให้บริการภายในตำบลทุกหมู่บ้าน แต่ยังไม่ครบทุกครัวเรือน จำแนกรายละเอียดตามหมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่	ครัวเรือน	ครัวเรือนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้
1	114	5
2	61	10
3	58	8
4	81	19
5	54	2
6	114	4
7	82	7
8	92	4
9	19	3
รวม	675	62

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลกู่สันตรัตน์

ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนครัวเรือนจำแนกตามหมู่บ้านและครัวเรือนที่ยังไม่มีไฟฟ้า

4. การจัดการด้านการขจัดสิ่งปฏิกูล

ปัจจุบันยังไม่มีระบบการจัดการขยะในพื้นที่ศึกษา ทั้งนี้ปัจจุบันไม่มีปัญหาด้านขยะ อาจเนื่องจากพื้นที่ศึกษายังเป็นชนบท ทำให้มีขยะในปริมาณที่ต่ำ (0.40 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน) จากการสอบถามพบว่าประชาชนยังไม่ตระหนักถึงปัญหาและความจำเป็นให้มีระบบจัดการขยะ ทั้งนี้ถ้ามีการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรม

ท่องเที่ยวในท้องถิ่น อาจก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าวเนื่องจากนักท่องเที่ยวจะผลิตขยะในปริมาณมาก (1.50-3.00 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน)

ดังนั้นในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวควรมีการวางแผนจัดการด้านระบบกำจัดขยะ โดยสามารถระบุเป็นแผนระยะสั้น ทั้งในรูปของการเก็บขนไปทิ้งรวมกับพื้นที่อื่น การหาสถานที่ฝังกลบชั่วคราว หรือการจัดตั้งศูนย์รีไซเคิลชุมชนเพื่อลดปริมาณขยะและเพิ่มรายได้ และแผนระยะยาวในการรวบรวมขยะไปทิ้งในศูนย์การจัดการขยะมูลฝอยชุมชนของจังหวัด โดยควรมีมาตรการในการดำเนินงานที่ชัดเจน และให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมบังคับให้เป็นไปตามมาตรการ เช่น การรณรงค์ให้นักท่องเที่ยวประหยัดการใช้ทรัพยากร และลดปริมาณขยะ การควบคุมร้านค้าให้มีการลดขยะ และจัดเก็บขยะของตนเอง การจัดเก็บที่ดี โดยคำนึงถึง ปริมาณและตำแหน่งของถังขยะ รถเก็บขยะ เจ้าหน้าที่ เวลาการจัดเก็บ และการกำจัดขยะที่ดี โดยการทิ้งให้เป็นไปในหลุมฝังกลบแบบถูกสุขาภิบาล เป็นต้น

4.7 ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว

จากข้อมูลของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พบว่าการท่องเที่ยวในจังหวัดมหาสารคามมีการเพิ่มจำนวนของนักท่องเที่ยวมากขึ้น จากการพิจารณาจำนวนผู้เยี่ยมชมเยือนในจังหวัดมหาสารคามในปี พ.ศ. 2544-2548 พบว่ามีจำนวนผู้เยี่ยมชมเยือนมายังจังหวัดเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอในปี พ.ศ.2544-2547 ทั้งนี้ในส่วน ปี 2547 เมื่อเทียบกับปี 2546 ซึ่งมีผู้เยี่ยมชมเยือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.41 จากการวิเคราะห์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย⁴ เห็นว่าสถานการณ์การท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคาม โดยภาพรวมดีขึ้น เป็นผลมาจากการจัดประชุม/สัมมนาในโรงแรมของหน่วยงานต่าง ๆ มากขึ้น ในส่วนการเติบโตของปี พ.ศ. 2548 เมื่อเปรียบเทียบกับปี พ.ศ. 2547 พบว่าเพิ่มขึ้นในอัตราก้าวหน้า เช่นเดียวกันกับค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมชมเยือนโดยรวมและรายได้จากผู้เยี่ยมชมเยือนที่เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอสอดคล้องกัน และมีการอัตราการเติบโตเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในปี พ.ศ.2548 จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบถึงจำนวนของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ และยังเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำไปพิจารณาในด้านการจัดการในการท่องเที่ยวภายในพื้นที่นครจำปาศรีต่อไป

⁴ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

ปี พ.ศ.	จำนวนผู้เยี่ยมเยือน(คน)			ค่าใช้จ่ายของผู้เยี่ยมเยือน(บาท/คน/วัน)		ระยะเวลาพักเฉลี่ย(วัน/คน)		อัตราเข้าพักโรงแรมของโรงเรียนเฉลี่ย(ร้อยละ)
	ชาวไทย	ชาวต่างประเทศ	รวม	ชาวไทย	ชาวต่างประเทศ	ชาวไทย	ชาวต่างประเทศ	
2544	293,902	439	294,341	299.6	502.2	2.9	1.4	72
2545	306,197	482	306,679	302.5	506.8	2.9	1.3	72.7
2546	324,100	466	324,566	310.3	508.7	2.9	1.4	67.5
2547	338,402	490	338,892	312.4	517.6	2.9	1.4	62.4
2548	406,703	2875	409,578	402.4	484.47	2.49	1.23	55.3

ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนผู้เยี่ยมเยือนในจังหวัดมหาสารคาม ปี 2544 - 2548

หมายเหตุ : 1 จำนวนผู้เยี่ยมเยือน หมายถึง จำนวนนักท่องเที่ยว(ผู้เยี่ยมเยือนที่มีการเข้าพักโรงแรม) + จำนวนนักท่องเที่ยว(ผู้เยี่ยมเยือนที่ไม่มีการเข้าพักโรงแรม)

: 2 ไม่ปรากฏข้อมูลช่วงก่อนปี พศ 2544

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

4.7.1 ข้อมูลนักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาจังหวัดมหาสารคามส่วนใหญ่จะเดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวและพักผ่อนเป็นหลัก คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 74.81 รองลงมาคือการประชุมสัมมนาร้อยละ 7.87 ธุรกิจ ร้อยละ 7.58 การปฏิบัติราชการ 7.17 ส่วนการทัศนศึกษามีเพียงร้อยละ 1.61 แต่เมื่อพิจารณาจำแนกระหว่างนักท่องเที่ยวและนักทัศนาจรพบว่า นักทัศนาจรมีสัดส่วนจากจำนวนนักทัศนาจรทั้งหมดที่มาท่องเที่ยวและพักผ่อนมากกว่านักท่องเที่ยว รวมถึงการประชุมสัมมนาด้วย

วัตถุประสงค์หลักของการเดินทาง	นักท่องเที่ยว		นักทัศนาจร		ผู้เยี่ยมเยือน	
	รวม(คน)	ร้อยละ	รวม(คน)	ร้อยละ	รวม(คน)	ร้อยละ
1. ท่องเที่ยว/พักผ่อน	233,609	73.91	72,794	77.84	306,403	74.81
2. ธุรกิจ	28,143	8.90	2,912	3.11	31,055	7.58
3. ปฏิบัติราชการ	23,218	7.35	6,143	6.57	29,361	7.17
4. ประชุม/สัมมนา	23,393	7.40	8,836	9.45	32,229	7.87
5. ทัศนศึกษา	4,935	1.56	1,656	1.77	6,591	1.61
6. อื่น ๆ	2,764	0.87	1,175	1.26	3,939	0.96
รวมทั้งหมด	316,062	100.00	93,516	100.00	409,578	100.00

ตารางที่ 4.3 แสดงจำนวนผู้เยี่ยมเยือน จำแนกตามวัตถุประสงค์หลักของการเดินทางปี 2548

ที่มา : รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี

และบริเวณจุดพบสถูปพระบรมธาตุนาดูน. หน้า 7-18.

จากวัตถุประสงค์หลักของการเดินทางมาท่องเที่ยวพักผ่อน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ระบุว่าในปี พ.ศ. 2548 สถานที่ท่องเที่ยวที่มีผู้เยี่ยมชมเยอะมากที่สุด 5 อันดับแรกของจังหวัดได้แก่ วนอุทยานโกสัมพี ร้อยละ 14.61 ส่วนพระบรมธาตุนาดูนเป็นอันดับที่ 2 ร้อยละ 5.62 สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวชร้อยละ 4.49

สถานที่ท่องเที่ยว	ร้อยละ
วนอุทยานโกสัมพี	14.61
พระบรมธาตุนาดูน	5.62
สถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช	4.49
แก่งเลิงจาน	3.37
หาดบ้านเย็น [†]	2.25

ตารางที่ 4.3 สถานที่ท่องเที่ยวที่มีผู้เยี่ยมชมเยอะ 5 อันดับแรก

ในปี พ.ศ. 2548 ของจังหวัดมหาสารคาม

ที่มา : รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี

และบริเวณจุดพบสถาปัตยกรรม. หน้า 7-19.

จากข้อมูลข้างต้นประเมินได้ว่า จากระดับความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวจะเห็นว่า พระบรมธาตุนาดูน ซึ่งมีความสำคัญในระดับจังหวัดและระดับภาค แม้เมื่อนับรวมสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวชซึ่งอยู่ในบริเวณพื้นที่เดียวกันยังมีสัดส่วนเพียงประมาณร้อยละ 10.11 หรือเมื่อคาดเป็นจำนวนผู้เยี่ยมชม จะมีจำนวน 41,408 คนต่อปีเท่านั้น เมื่อเทียบกับวนอุทยานโกสัมพี จากข้อมูลดังกล่าวเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า เป็นผลมาจากทำเลที่ตั้งของอำเภอนาดูนซึ่งอยู่ห่างจากเส้นทางหลักของภูมิภาคเป็นอย่างมาก และไม่อยู่ในเส้นทางหลักจากจังหวัดใกล้เคียงที่จะเชื่อมต่อไปยังเมืองมหาสารคามที่อำเภอเมือง ประกอบกับขาดแรงดึงดูดในพื้นที่ที่สามารถดึงดูดผู้เยี่ยมชมให้เข้ามาในพื้นที่ได้อย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาพื้นที่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมพื้นที่มากยิ่งขึ้น

4.7.2 แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่บริเวณใกล้เคียงที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ศึกษา

จากการศึกษาถึงแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษาพบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด 4 แห่ง ได้แก่ พระธาตุนาดูนพุทธมณฑลแห่งอีสาน บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ พิพิธภัณฑสถานจำปาศรี และพิพิธภัณฑสถานบ้านอีสาน ซึ่งในแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งนั้นก็มีความสำคัญแตกต่างกันไป โดยจะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

[†] อุทยานวังมัจฉา และ หาดบ้านเย็น ตั้งอยู่วัดบ้านโขงกุดหวาย อำเภอเมือง ห่างจากตัวเมืองประมาณ 5 กิโลเมตร.

1. พระธาตุนาดูน พุทธมณฑลแห่งอีสาน

ตั้งอยู่ที่บ้านนาดูน เขตอำเภอนาดูน เป็นเขตที่มีการขุดพบที่มีการขุดพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีต เพราะบริเวณนี้ได้เคยเป็นที่ตั้งของนครจำปาศรีมาก่อน โบราณวัตถุต่างๆ ที่ค้นพบได้นำไปแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดขอนแก่น และที่สำคัญยิ่งก็คือ การขุดพบสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุบรรจุในตลับทองคำ เงิน และสำริด ซึ่งสันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 13-15 สมัยทวารวดี รัฐบาลจึงอนุมัติให้ดำเนินการก่อสร้างพระธาตุนาดูนขึ้นในเนื้อที่ 902 ไร่ โดยบริเวณรอบๆ จะมีพิพิธภัณฑสถานทางศาสนาและวัฒนธรรม สวนรุกขชาติ สวนสมุนไพร ซึ่งตกแต่งให้เป็นสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนา การเดินทางไปได้จากตัวเมืองมหาสารคาม โดยใช้เส้นทางหมายเลข 2040 ผ่านอำเภอแกดำ อำเภอวาปีปทุม แล้วเลี้ยวขวาเข้าเส้นทาง 2045 ถึงอำเภอนาดูนทางลาดยางตลอด ห่างจากตัวเมืองประมาณ 65 กิโลเมตร

ภาพที่ 4.60 สถานที่ท่องเที่ยวพระธาตุนาดูน

2. บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

เป็นบ่อน้ำตั้งอยู่บริเวณบ้านหนองไฉ้ หมู่ที่ 2 ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน ห่างจากที่ตั้งอำเภอนาดูนไปทางทิศเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร ที่บริเวณนี้จะมีน้ำไหลซึมออกมาตลอดปี มีการขุดค้นพบเศษกระเบื้องไห พระพิมพ์ดินเผาและพระสำริดจำนวนมาก โดยเฉพาะเนินด้านทิศใต้ของหนองนาดูน เป็นป่ารกมีต้นประดู่ใหญ่ใช้เป็นที่ตั้งศาลพระภูมิของหมู่บ้าน ซึ่งมีประเพณีจัดเป็นประจำทุกปีเรียกว่า “บุญหนองดูน” นอกจากนี้ น้ำจากหนองดูนยังถูกนำไปใช้เป็นน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ในการจัดส่งไปร่วมงานมหามงคลมังคลาภิเษกในพระราชพิธีรัชมหามงคลบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัววราชากร ที่ 7 ทรงเสวยราชย์ในส่วนของจังหวัดมหาสารคาม และในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ (5 ธันวาคม พ.ศ.2530) ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง

ภาพที่ 4.61 บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

3. พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี

ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ขององค์พระบรมธาตุนาดูน เป็นสถานที่ให้ข้อมูลเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุนาดูนที่ขุดพบ

ภาพที่ 4.62 สถานที่ท่องเที่ยวพิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี

4. พิพิธภัณฑ์บ้านอีสาน

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ก่อนถึงองค์พระบรมธาตุนาดูน ภายในสถาบันวิจัยวลัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มีการนำบ้านเรือนอีสานในท้องถิ่นต่าง ๆ มาปลูกไว้บนสนามหญ้ากว้างกว่าสิบหลัง เรือนแต่ละหลังจัดแสดงอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวอีสาน และรวบรวมเกี่ยวมากกว่า 20 เล่ม มาจัดแสดงไว้เป็นพิพิธภัณฑ์เกี่ยวด้วย

ภาพที่ 4.63 สถานที่ท่องเที่ยวพิพิธภัณฑ์บ้านอีสาน

จากการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องใกล้เคียงกับพื้นที่นครจำปาศรีที่ได้กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าหากจะต้องมีการพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรีแล้วจำเป็นต้องจัดให้มีการเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวด้วย เพราะว่าแหล่งที่ท่องเที่ยวที่ได้กล่าวมานั้นมีความสัมพันธ์กับพื้นที่นครจำปาศรี เช่น พระบรมธาตุนาดูนที่มีการสร้างขึ้นภายหลังจากการขุดพบสถูปที่อยู่นอกเมืองนครจำปาศรี หรือพิพิธภัณฑสถานนครจำปาศรีที่บอกเล่าถึงความเป็นมาของพื้นที่ ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวนี้ยังสามารถส่งเสริมให้นครจำปาศรีมีความโดดเด่น และนำเข้าไปศึกษาได้มากขึ้นเช่นกัน

4.8 ประเพณี และวัฒนธรรมที่สำคัญในพื้นที่

วัฒนธรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องในศาสนาพุทธของชาวอีสานทั่วไปเป็นที่รู้จักและเรียกว่า “ฮีต 12” คือประเพณีพิธีกรรมงานบุญในรอบปีทั้ง 12 เดือน เป็นประเพณีที่จัดทำกันทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเพณีบุญฮีต 12 ของชาวอีสานทั่วไปตามอุดมคติจะกำหนดให้มีงานบุญต่างๆประจำแต่ละเดือนครบทั้ง 12 เดือน คือ เดือนอ้ายหรือเดือนเจียง – บุญข้าวกรรม(บุญปริวาสกรรม) ,เดือนยี่ – บุญคุณลาน, เดือน 3 – บุญข้าวจี, เดือน 4 – บุญมหาชาติ (บุญผะเหวดหรือบุญมหาชาติ), เดือน 5 – บุญสงกรานต์(บุญสงน้ำ) ,เดือน 6 – บุญบั้งไฟ, เดือน 7 – บุญข้าสยะ(บุญเลี้ยงบ้าน) ,เดือน 8 บุญเข้าพรรษา, เดือน 9 บุญข้าวประดับดิน, เดือน 10 บุญข้าวสาก, เดือน 11 - บุญออกพรรษา, เดือน 12 – บุญกฐิน

ประเพณีฮีต 12 ที่หมู่บ้านต่างๆในพื้นที่ที่ศึกษาจัดทำกันทั่วไป คือ บุญคุณลาน(ทำกันทั่วไปในอดีต-ปัจจุบันหาได้ยากแล้ว) บุญข้าวจี,บุญมหาชาติ,บุญสงกรานต์ บุญข้าสยะ, บุญเข้าพรรษา,บุญข้าวสาก,บุญออกพรรษา,และบุญกฐิน

ประเพณีฮีต 12 ในพื้นที่ที่ศึกษาที่ทำกันในหมู่บ้านและมีบ้านหนึ่งเป็นเจ้าภาพโดยมีหมู่บ้านอื่นเข้าร่วมงาน คือ บุญเข้ากรรมและบุญบั้งไฟ

ประเพณีฮีต 12 ในพื้นที่ศึกษาว่างเว้นไปนานจนไม่จัดแล้วคือ บุญข้าวประดับดิน

ประเพณีฮีต 12 ในพื้นที่ที่ศึกษาที่บางหมู่บ้านมีการเลื่อนย้ายเวลาการจัดงานไปรวมกันคือ บุญข้าวจีกับบุญมหาชาติ, บุญสงกรานต์กับบุญบั้งไฟและบุญข้าสยะ.บุญข้าวประดับดินกับบุญข้าวสาก

ส่วนงานบุญที่สำคัญแห่งหนึ่งของพื้นที่ คือ พิธี “สงกรานต์” ที่จะจัดขึ้นทุก วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตกาล โดยจะจัดขึ้นในบริเวณพื้นที่ กุ้งสันตรัตน์ (กุ้งโนนเมือง) ที่มีอิทธิพลต่อความเคารพศรัทธาของชาวบ้านในเขตอำเภอนาดูน และใกล้เคียงหลายอำเภอ โดยจะจัดให้มีงานรื่นเริง มีการเดินขบวนของคนชุมชน ซึ่งก่อนวันสงกรานต์ชาวบ้านก็จะเข้าไปดูแลและทำความสะอาดบริเวณพื้นที่โบราณสถาน มีการนำทรายเข้าไปก่อไว้โดยรอบพื้นที่โดยมีความเชื่อว่า

เป็นการตอบแทนที่ภู่นันดูแลรักษา ให้ความสงบร่มเย็นต่อชุมชนของตนเอง นอกจากนี้จะทำความ สะอาดในบริเวณภู่นันดูแลแล้วชุมชนยังให้ความสำคัญต่อโบราณสถานอีกสองแห่ง(ศาลานาง ชาว และภู่น้อย)โดยการเข้าไปดูแล และทำความสะอาดพื้นที่โบราณสถานนั้นด้วย ซึ่งชุมชนจะให้ ความเคารพนับถือ และไม่ล่วงละเมิดต่อพื้นที่โบราณสถานหากมีการอันใดที่กระทำไปแล้วไม่ ถูกต้อง หรือไม่เหมาะสมกับโบราณสถานก็จะต้องมีการขอขมาต่อสิ่งเหล่านั้น โดยการนำดอกไม้ ธูปเทียน เข้าไปกราบไหว้ในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านที่มีความ ผูกพันต่อโบราณสถาน ซึ่งควรจะส่งเสริมให้คนในชุมชนที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ไว้สืบ ต่อให้รุ่นหลานต่อไป

ภาพที่ 4.64 พราหมณ์ผู้ประกอบประเพณีการสงฆ์ภายในบริเวณภู่นันดูแล

ภาพที่ 4.65 ชาวบ้านร่วมใจกันเดินขบวน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบประเพณีการสงฆ์

ภาพที่ 4.66 ขบวนแห่ที่ได้กล่าวถึงพญาคันคากที่ในตำนานว่าเป็นผู้ที่ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล

4.9 หัตถกรรมชุมชนในพื้นที่ศึกษา

งานหัตถกรรมในพื้นที่ยังพอมืออยู่บ้าง แต่ในปัจจุบันยังขาดการสนับสนุนจากทางองค์การบริหารส่วนตำบลแต่ก็ยังมีช่างฝีมือดีอยู่เช่นกัน โดยจะมีช่างฝีมือตีเหล็ก (กรณีบ้านโกทา ตำบลพระบรมธาตุ, บ้านดงสวรรค์ ตำบลกุ้งสันตรัตน์) งานฝีมือช่างจักสานไม้ไผ่ (กรณีบ้านไต้ ตำบลพระบรมธาตุ, บ้านนาหาด ตำบลพระบรมธาตุ) นอกจากนี้ยังมีงานช่างฝีมือทอผ้า ที่พบมีการทอผ้าทั่วไปในภาคอีสาน ฯลฯ และยังมีช่างในหมู่บ้านทำบั้งไฟ รวมทั้งการทำตะไล พลุหลายชนิด เพื่อใช้ในการบุญบั้งไฟ งานเลี้ยงผีปู่ตา การทำโคมไฟ เพื่อใช้ในการปล่อยโคมเป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า มีหมอยาสมุนไพรที่เป็นเรื่องของการรักษาพยาบาลแบบแพทย์แผนไทยหรือการแพทย์ทางเลือก ที่วงการสาธารณสุขให้ความสนใจกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆอยู่บ้าง ซึ่งถ้ามีการศึกษาค้นคว้ากันโดยละเอียดต่อไป เชื่อว่าจะได้พบตำรายา ตำรับต่างๆที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับภูมิปัญญาและสภาพแวดล้อมธรรมชาติของท้องถิ่นได้

ภาพที่ 4.67 แหล่งหัตถกรรมชุมชนในพื้นที่ศึกษา

4.10 สรุป

จากการศึกษาสภาพโดยทั่วไปในพื้นที่นครจำปาศรีพบว่าชุมชนนั้นอาศัยอยู่ร่วมกับพื้นที่นครจำปาศรีได้อย่างกลมกลืน ซึ่งชุมชนเองก็มีส่วนในการดูแลรักษาพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยเข้าไปดูแลพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ก่อนที่จะทำพิธีกรรมสงกรานต์ในทุกปี หรือแม้กระทั่งการให้ความเคารพต่อโบราณสถานที่เปรียบเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนก็ล้วนแต่เป็นการอนุรักษ์โบราณสถานทั้งสิ้น และถ้าหากโบราณสถานอยู่ใกล้กับพื้นที่วัด โบราณสถานในพื้นที่นั้นก็จะได้รับการดูแลมากกว่าโบราณสถานแห่งอื่น เช่น กุ้งสันตรัตน์ และกุ้งน้อย ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่าชุมชนเองยังให้ความสำคัญต่อโบราณสถานและพื้นที่อยู่โดยรอบบริเวณโบราณสถาน ซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่ดีที่จะปลูกฝังให้คนในชุมชนนั้นอนุรักษ์ และฟื้นฟูพื้นที่นครจำปาศรีต่อไปในอนาคต

บทที่ 5

วิเคราะห์ศักยภาพ และปัญหา

5.1 ศักยภาพภายในพื้นที่นครจำปาศรี

จากศักยภาพของพื้นที่นครจำปาศรีที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ มีการขุดค้นทางด้านวัฒนธรรมระหว่างยุคทวารวดีและยุคขอม ดังปรากฏให้เห็นได้จากคูน้ำคันดินที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญกระจายไปตามพื้นที่โบราณสถาน เช่น เศษภาชนะดินเผาต่างๆ นอกจากนี้ในพื้นที่ยังประกอบด้วยโบราณสถานทั้ง 24 แห่ง ซึ่งมีโบราณสถาน 3 แห่งที่ได้รับการขุดแต่งจากกรมศิลปากร เขต 9 ได้แก่ โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ โบราณสถานกุ้งน้อย และโบราณสถานศาลานางขาว ศักยภาพที่นอกเหนือจากการเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์แล้ว จากการสำรวจสภาพพื้นที่พบว่าภายในพื้นที่นั้นยังมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทางด้านทรัพยากรทางด้านระบบนิเวศ เช่น สภาพป่าชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้พื้นถิ่นหลากหลายสายพันธุ์ สัตว์ท้องถิ่น เห็ดป่า เป็นต้น อีกทั้งชุมชนที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันนั้นมิกิจกรรมสร้างกุ้งสันตรัตน์ที่เป็นประเพณีสำคัญของพื้นที่ ซึ่งทำให้เป็นการร่วมมือกันให้เกิดสภาพชุมชนเข้มแข็ง จากการข้อมูลที่ได้ศึกษาในข้างต้นทำให้แบ่งศักยภาพที่มีทั้งหมดภายในพื้นที่ได้ดังต่อไปนี้

5.1.1 ศักยภาพของพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์

จากการสำรวจพื้นที่ในบทที่ผ่านมาพบว่าในพื้นที่นั้นประกอบไปด้วยโบราณสถานหลายแห่งที่มีความสำคัญในพื้นที่ เช่น โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ โบราณสถานกุ้งน้อย โบราณสถานศาลานางขาว คูน้ำคันดิน และบาราย(กุ้งน้อย) นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยกลุ่มโบราณสถานอีกหลายแห่งที่ยังไม่ได้รับการบูรณะ ซึ่งหากมีการวางแผนพัฒนาพื้นที่ก็จะสามารถพัฒนาพื้นที่โบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ได้ ซึ่งจะสามารถจำแนกศักยภาพของโบราณสถานในแต่ละแห่งได้ดังต่อไปนี้

1. โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์

โบราณสถานศาลากุ้งสันตรัตน์สร้างขึ้นในยุคขอมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยมีวัตถุประสงค์ด้านการสร้างเพื่อให้เป็น “อโรคยาศาล” หรือโรงพยาบาลประจำชุมชน ซึ่งในปัจจุบันชุมชนนั้นได้มิกิจกรรมสร้างกุ้งภายในพื้นที่แห่งนี้ ประกอบกับสภาพพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ที่มีกลุ่มต้นไม้ที่เป็นพืชสมุนไพรขนาดใหญ่ อีกทั้งยังมีแผนในการพัฒนาพื้นที่บริเวณโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์โดยองค์การบริหารส่วนตำบลกุ้งสันตรัตน์และวัดกุ้งที่อยู่ข้างเคียง โดยการจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานขึ้นเพื่อเก็บรักษาโบราณวัตถุที่ขุดพบภายในบริเวณกุ้งสันตรัตน์ เพื่อจัดทำเป็นส่วนเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของชุมชน

ดังนั้นศักยภาพของพื้นที่จึงเหมาะสมที่จะเป็นศูนย์กลางในการให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ และสถานที่เรียนรู้ด้านพืชพรรณสมุนไพรเพื่อให้สอดคล้องกับการที่กุสันทรัตน์เป็นโรงพยาบาลหรือโรงพยาบาลประจำชุมชนต่อไป

ภาพที่ 5.1 โบราณสถานกุสันทรัตน์ในปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในพื้นที่ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน

ภาพที่ 5.2 ตำแหน่งที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานอยู่ในวัดกุฎีใต้ ซึ่งชิดติดกับโบราณสถานกุสันทรัตน์

ภาพที่ 5.3 บริเวณโดยรอบโบราณสถานกุสันทรัตน์ที่ประกอบไปด้วยกลุ่มพืชสมุนไพร

2. โบราณสถานกุ่มน้อย และบารายกุ่มน้อย

กุ่มน้อยเป็นเทวสถานที่สร้างขึ้นในสมัยขอม (ราวพุทธศตวรรษที่ 16) ประกอบไปด้วยตัวโบราณสถาน และบารายกุ่มน้อย ตั้งอยู่ในอาณาเขตของชุมชนบ้านกุ่ม ติดกับเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 ซึ่งเป็นเส้นทางสายหลักเพื่อเข้าสู่พื้นที่นครจำปาศรี ปัจจุบันกุ่มน้อยและบารายได้ถูกเส้นทางหลวงดังกล่าวตัดแบ่งระหว่างพื้นที่โบราณสถาน และบารายออกจากกัน แต่จากศักยภาพในพื้นที่นี้คือเป็นโบราณสถานกลุ่มแรกที่ติดกับเส้นทางสัญจรสายหลัก ประกอบกับโบราณสถานแห่งนี้มีองค์ประกอบทางโบราณคดีที่หลากหลาย กล่าวคือ มีทั้งตัวโบราณสถาน และมีทั้งบารายขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการแสดงถึงการวางผังโบราณในช่วงยุคขอมได้ดี ดังนั้นจึงมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นส่วนต้อนรับก่อนที่จะเข้าสู่พื้นที่ศึกษา ส่วนให้ความรู้ทางด้านลักษณะการวางผังโบราณสถานในช่วงยุคขอม ส่วนบารายนั้นปัจจุบันเป็นอ่างเก็บน้ำให้กับชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบ (ชุมชนบ้านดอนก่อ) อยู่แล้ว ดังนั้นศักยภาพในตัวบารายที่สามารถจะพัฒนาได้คือปล่อยให้เป็นอ่างเก็บน้ำประจำชุมชนเช่นเดิมดังที่เคยเป็นมาในอดีต อีกส่วนหนึ่งที่เชื่อมต่อกับโบราณสถานกุ่มน้อยก็แบ่งให้เป็นพื้นที่สำหรับพักผ่อน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าลักษณะของการวางผังในช่วงยุค (พุทธศตวรรษที่ 16) นั้นที่มีการวางบารายด้านหน้าเทวสถานอีกของบาราย

ภาพที่ 5.4 โบราณสถานกุ่มน้อยสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เทวสถานในชุมชนยุคขอมในอดีต

ภาพที่ 5.5 บารายกุ่มน้อยในปัจจุบันยังมีการใช้เป็นอ่างเก็บน้ำที่สำคัญในชุมชนบ้านดอนก่อ

ภาพที่ 5.6 บารายกุ่มน้อยที่หันหน้าเข้าสู่โบราณสถานกุ่มน้อยมีอาคารบังโบราณสถานกุ่มน้อย หากมีการพัฒนาอาจจะต้องมีการรื้อถอนอาคารเพื่อเป็นการเปิดมุมมองให้โบราณสถานสามารถเชื่อมต่อกับบารายได้

3. โบราณสถานศาลานางขาว

ศาลานางขาวเป็นโบราณที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดี และมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเพิ่มเติมในสมัยขอม ศาลานางขาวถูกเรียกตามชื่อเทวรูปหินสีขาวมีรูปร่างเป็นผู้หญิงขนาดเท่ากับตัวคนอยู่ภายในกุ่ม* โบราณสถานศาลานางขาวตั้งอยู่ในเขตพื้นที่คุน้ำคันดินทางด้านทิศตะวันออก (หนองกุดทอง) ประกอบด้วยมีป่าชุมชน มีบรรยากาศที่สวยงาม ดังนั้นในบริเวณพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้ควรจะส่งเสริมให้มีการปลูกป่า จัดภูมิทัศน์ให้เป็นเสมือนแหล่งเรียนรู้ด้านระบบนิเวศ และจัดพื้นที่บางส่วนให้เป็นสถานที่พักผ่อนแก่คนในชุมชนต่อไป

ภาพที่ 5.7 โบราณสถานศาลานางขาวที่ปัจจุบันยังไม่มีการใช้งานภายในพื้นที่

* ข้อมูลดังกล่าวได้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่บ้านสระบัว อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม.

ภาพที่ 5.8 แสดงภาพป่าชุมชนที่อยู่ข้างเคียงโบราณสถานศาลานางขาว

4. คุน้ำคั่นดิน

จากการสำรวจคุน้ำ-คั่นดินที่มีอยู่ภายในพื้นที่ปรากฏว่าคุน้ำ-คั่นดินหลายแห่งได้มีการใช้งานจนถึงปัจจุบัน เช่น

คุน้ำที่ขุดในช่วงยุคทวารวดี

- หนองตะคลอง คุน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
- หนองกุดทอง คุน้ำด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้
- หนองกุดลอก คุน้ำด้านทิศตะวันออก
- หนองกุดโก คุน้ำด้านทิศตะวันออก
- หนองสระบัว คุน้ำด้านทิศเหนือ
- หนองกุดอ้อ คุน้ำด้านทิศใต้
- หนองกุดนามอง คุน้ำด้านทิศตะวันตก

คุน้ำที่ขุดในช่วงยุคขอม

- หนองกุดหล่ม ในอดีตเป็นคุน้ำด้านทิศตะวันตกของนครจำปาศรี
- หนองกุดฮี ในอดีตเป็นคุน้ำด้านทิศใต้ของนครจำปาศรี

โดยคุน้ำคั่นดินที่กล่าวมาในข้างต้นนั้นเป็นเสมือนพื้นที่เก็บน้ำให้ชุมชนใช้ในการเกษตรในพื้นที่ ซึ่งศักยภาพที่นอกเหนือจากการเก็บกักน้ำแล้ว ในพื้นที่คุน้ำบางส่วนยังมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และสถานที่พักผ่อนของชุมชนได้ เช่น คุน้ำด้านทิศเหนือบริเวณบ้านสระบัวที่มีทิวทัศน์ของคุน้ำที่สวยงามประกออบกับมีพื้นที่ว่างซึ่งเป็นการเหมาะสมที่จะจัดให้เป็นพื้นที่สำหรับพักผ่อน และนอกจากการพัฒนาให้เป็นสถานที่พักผ่อนแก่คนในชุมชนยังพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ด้วย

ภาพที่ 5.9 คูน้ำด้านทิศเหนือ (หนองสระบัว) บริเวณบ้านสระบัวมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นสถานที่พักผ่อนแก่คนในชุมชน

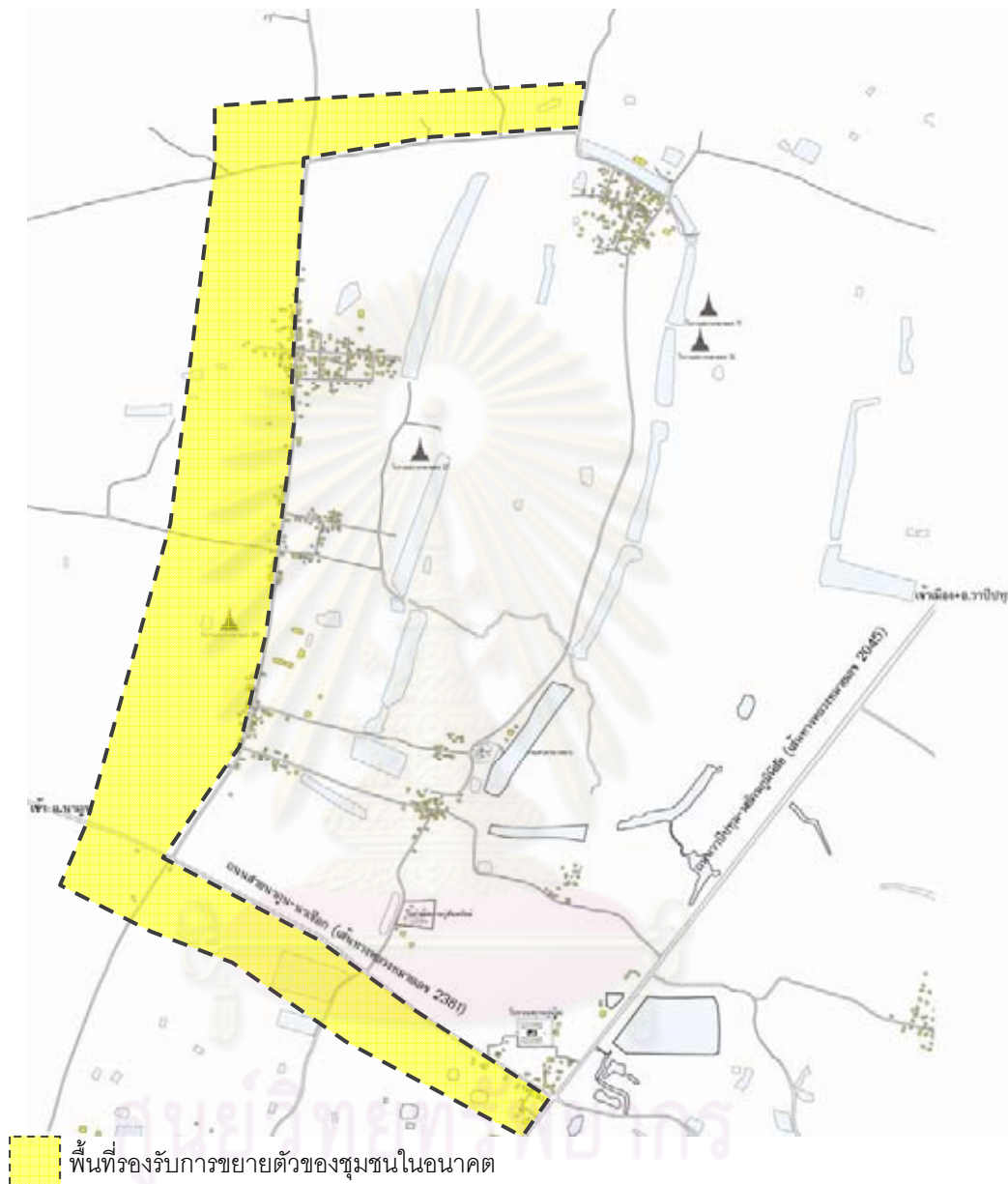
ภาพที่ 5.10 หนองกุดทอง หรือคูน้ำคันดินด้านทิศตะวันออกที่ติดกับพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาวมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์

นอกจากโบราณสถานที่ได้กล่าวมาในข้างต้นแล้วยังมีโบราณสถานอีกหลายแห่งในพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการบูรณะ ตลอดจนแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏหลักฐานสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ก็มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เช่นกัน ดังนั้นศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์จึงครอบคลุมภายในตัวเมืองนครจำปาศรีทั้งหมด เพราะว่าการจำปาศรีนั้นเป็นชุมชนโบราณที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน และปรากฏหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีมากมายจึงเหมาะสมที่จะเป็นพื้นที่ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ได้

5.1.2 ศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมในการรองรับการขยายตัวของชุมชนในอนาคต

พื้นที่ที่มีศักยภาพเหมาะสมต่อการขยายตัวของชุมชนในอนาคตจะต้องเป็นที่ราบ มีขนาดใหญ่เหมาะสมต่อการตั้งชุมชน และจะต้องเป็นพื้นที่ที่ไม่ซ้อนทับกับพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ จากการศึกษาลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นพื้นที่เนินสูงๆต่ำๆ จะพบว่าพื้นที่ที่เหมาะสมและมีศักยภาพในการขยายตัวของชุมชนในอนาคตคือพื้นที่ทางด้านทิศ

ตะวันตกของนครจำปาศรี ที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบขนาดใหญ่และอยู่นอกขอบเขตนครจำปาศรี ซึ่งจะเป็นการดีในการตั้งชุมชนที่จะไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มากนัก

ภาพที่ 5.11 พื้นที่ที่มีศักยภาพเหมาะสมในการรองรับการขยายตัวของชุมชนในอนาคต

5.1.3 ศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาให้เป็นพื้นที่ป่าชุมชน

จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพของพื้นที่พบว่าป่าชุมชนในพื้นที่นั้นถูกรุกล้ำจากพื้นที่เกษตรกรรม ส่งผลให้ป่าชุมชนลดลง ซึ่งพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับปลูกป่าชุมชนใหม่นั้นจะต้องเป็นพื้นที่ที่ใกล้กับป่าชุมชนเดิม มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากว่าพื้นที่ป่าชุมชนจะสามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นในส่วนของพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาเป็นป่าชุมชนคือพื้นที่ใน

บริเวณด้านทิศเหนือที่เป็นพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านสระบัว พื้นที่ป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานศาลนางขาว ในเขตหมู่บ้านกุ และพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านดงสวรรค์ นอกจากนี้พื้นที่ป่าชุมชนเดิมที่มีศักยภาพที่เหมาะสมในการปลูกป่าชุมชนเพิ่มแล้วในบริเวณคันดินเดิมที่ถูกทำลายสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรมก็มีศักยภาพในการปลูกป่าชุมชนเพิ่มเติมเช่นกัน เนื่องจากว่าพื้นที่ดังกล่าวนั้นอยู่ติดกับคูน้ำคันดินในปัจจุบัน

5.1.4 ศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเป็นพื้นที่รับน้ำ

ศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเป็นพื้นที่รับน้ำคือจะต้องเป็นพื้นที่ต่ำ มีแหล่งน้ำที่สามารถรองรับน้ำจากพื้นที่นครจำปาศรีได้ ซึ่งการศึกษาลักษณะทางกายภาพของพื้นที่พบว่าพื้นที่ในส่วนของพื้นที่ด้านทิศตะวันออกจะเป็นที่ต่ำที่สุด โดยจะสังเกตได้จากเส้นทางน้ำไหลของลำห้วยวังกระฮุ้งที่พาดผ่านจากทางด้านเหนือสุดของนครจำปาศรี ไหลผ่านตัวเมืองและเชื่อมต่อไปยังคูน้ำด้านทิศตะวันออก ซึ่งจะไหลลงไปยังคูน้ำด้านทิศตะวันออกและเชื่อมต่อไปยังหนองอีไลและบารายกุ่มน้อย ดังนั้นคูน้ำด้านทิศตะวันออก หนองอีไล และบารายกุ่มน้อยจึงมีศักยภาพที่จะรองรับน้ำในพื้นที่ได้ และลำห้วยวังกระฮุ้งยังมีศักยภาพในการเป็นเส้นทางระบายน้ำภายในพื้นที่ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวนั้นเกิดปัญหาคุน้ำตื้นเขิน เนื่องจากมีการทับถมของดินที่พังทลายตามธรรมชาติ จึงอาจจะต้องทำการขุดลอกพื้นที่ดังกล่าวเสียก่อน นอกจากนี้คูน้ำคันดินยังมีศักยภาพเป็นพื้นที่รองรับน้ำให้กับชุมชนก่อนที่จะไหลลงสู่เส้นทางน้ำธรรมชาติในพื้นที่ได้เช่นกัน

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.2 ปัญหาภายในพื้นที่ศึกษา

จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาที่มีภายในพื้นที่ที่สามารถสรุปปัญหาได้เป็น 3 ส่วน คือ ปัญหาภายในชุมชนคือปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนหรือปัญหาที่เกิดจากชุมชนแล้วส่งผลกระทบต่อพื้นที่ต่างๆภายในนครจำปาศรี ส่วนที่สองคือปัญหาภายในพื้นที่อนุรักษ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่โบราณสถาน คุน้ำคันดิน ลำน้ำโบราณ (ห้วยวังกระซู้) และพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ภายในพื้นที่นครจำปาศรีที่ได้รับผลกระทบจากการเกษตรกรรม ชุมชน และผลกระทบที่เกิดจากระบบธรรมชาติ เช่น การกัดเซาะ การพังทลาย หรือการเสื่อมสภาพ เป็นต้นและส่วนท้ายสุดคือปัญหาด้านมุมมอง ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นในส่วนนี้จะครอบคลุมไปถึงปัญหาที่เกิดในทุกที่ไม่ว่าจะเป็นในส่วนพื้นที่ชุมชน หรือในส่วนของพื้นที่โบราณสถาน จากสภาพปัญหาทั้ง 3 ส่วนสามารถแยกเป็นรายละเอียดในแต่ละส่วนได้ดังต่อไปนี้

5.2.1 ปัญหาด้านการสัญจร

เส้นทางการคมนาคมสายหลักที่เชื่อมโยงเข้าสู่พื้นที่ศึกษา คือ เส้นถนนสาย 2381 ซึ่งเป็นถนนสายที่เชื่อมไปยังอำเภอนาคูน โดยเส้นทางสายนี้จะเชื่อมต่อมาจากเส้นทางหลวงสาย 2045 ถนนสายวาปีปทุม - พยัคฆภูมิพิสัย ซึ่งถนนสายนี้จะตัดผ่านบารายกุ่มน้อยออกเป็นสองส่วนซึ่งเป็นการทำลายความสำคัญของประวัติศาสตร์ในพื้นที่นครจำปาศรีโดยตรง จากการถนนที่เชื่อมโยงเข้าสู่พื้นที่ศึกษานั้นเป็นถนนสายหลักเพื่อเชื่อมไปยังอำเภอต่างๆ จึงทำให้เส้นทางสัญจรนั้นมีการจราจรที่ค่อนข้างหนาแน่นเกือบทั้งวัน และอาจจะต้องมีการปรับเส้นถนนเพื่อลดปัญหาด้านการคมนาคมที่หนาแน่น และลดผลกระทบด้านที่เกิดขึ้นกับพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

ส่วนปัญหาเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่ศึกษาก็คือเส้นทางสัญจรหลักสำหรับเข้าสู่พื้นที่ศึกษามีเพียงเส้นทางเดียว และพื้นที่โบราณสถานบางแห่งยากที่จะเข้าถึง เช่น โบราณสถานกุ่มน้อยที่จะต้องลัดเลาะเข้าสู่ชุมชนก่อนเข้าถึงพื้นที่โบราณสถาน หรือเส้นทางสัญจรบางแห่งที่ใช้เชื่อมต่อระหว่างตัวโบราณสถานอีกที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งนั้นจะต้องลัดเลาะผ่านหมู่บ้าน และทำให้ผู้คนภายนอกอาจจะไม่สามารถรับรู้ในการเดินทางเข้าสู่พื้นที่โบราณสถานที่สำคัญได้ ควรจะมีการจัดการหรือขยายเส้นทาง และมีการทำป้ายบอกทาง เพื่อที่จะสามารถนำนักท่องเที่ยวเข้าไปยังกลุ่มโบราณสถาน หรือเพื่อที่จะเข้ามาทำการศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่ได้สะดวกขึ้น

ภาพที่ 5.12 เส้นทางลัดที่เชื่อมโยงระหว่างโบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ไปยังกุ้งน้อย ถ้าหากว่าเส้นทางนี้มีการพัฒนาก็อาจจะเป็นทางเลือกในการเข้าชมโบราณสถานได้ง่ายมากขึ้น

ภาพที่ 5.13 เส้นทางสัญจรที่เชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านกุ้งไปยังหมู่บ้านสระบัวที่มีปัจจุบันเป็นเส้นทางเดียวที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้าน มีสภาพผิวถนนที่ทรุดโทรมและคับแคบ ซึ่งอาจจะต้องมีการตัดถนนใหม่หรือต้องขยายเส้นทางเพื่อให้เดินทางเข้าสู่พื้นที่ได้สะดวกมากขึ้น

ภาพที่ 5.14 เส้นทางสัญจรภายในหมู่บ้านกุ้งเป็นเส้นทางเพื่อที่จะเชื่อมไปยังโบราณสถานศาลานางขาวที่จะต้องลัดเลาะเข้าภายในหมู่บ้านก่อน ซึ่งถนนนั้นมีลักษณะแคบและจะต้องใช้เส้นทางร่วมกับคนในชุมชนจึงทำให้เกิดความวุ่นวาย และส่งผลกระทบต่อคนที่อยู่อาศัยในชุมชนจึงควรจะมีการแยกเส้นทางระหว่างนักท่องเที่ยวและประชาชนในชุมชนให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น

5.2.2 ปัญหาด้านการสื่อความ

เนื่องจากเป็นพื้นที่ชุมชนโบราณที่มีขนาดใหญ่ ประกอบกับพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์หลายแห่งถูกทำลาย จึงทำให้ไม่สามารถแสดงถึงความสำคัญของพื้นที่ได้ และยากที่จะสื่อให้ผู้ที่เข้ามาเยี่ยมชมพื้นที่ได้รับรู้ว่าเดินทางเข้าสู่พื้นที่แล้ว หรือกำลังเดินทางเพื่อจะไปยังกลุ่มโบราณสถานต่างๆ ในพื้นที่ ดังนั้นควรจะมีการสร้างสัญลักษณ์หรือกำหนดขอบเขตของพื้นที่โบราณสถานให้ชัดเจนขึ้น เพื่อเป็นการบ่งบอกว่ากำลังจะเข้าสู่พื้นที่โบราณสถาน หรือพื้นที่นครจำปาศรี

ภาพที่ 5.15 เส้นทางสัญจรก่อนนำเข้าสู่พื้นที่ขาดการรับรู้ได้ว่ากำลังเดินทางเข้าสู่พื้นที่แล้ว

5.2.3 ปัญหาด้านการใช้ที่ดิน

จากข้อมูลด้านกรรมสิทธิ์ที่ดินพบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเอกสารสิทธิ์ นส.3 ก.ที่ทางรัฐออกให้ประชาชนในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งจากสภาพการใช้ที่ดินในปัจจุบันพบว่าพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่ใช้ในด้านเกษตรกรรม แต่ในปัจจุบันพบว่าขยายตัวของชุมชนในบางส่วนนั้นส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ เช่น บ้านหนองเปลือยน้อยซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่เข้าไปรุกล้ำในพื้นที่คูน้ำทางด้านตะวันตก ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่าพื้นที่ชุมชนดังกล่าวตั้งอยู่ใกล้กับคูน้ำขอบนอกที่ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคูน้ำขุดขึ้นในสมัยอาณาจักรขอม ซึ่งชุมชนแห่งนี้ได้ขยายตัวเองเข้าซ้อนทับกับพื้นที่คูน้ำไปบางเป็นบางส่วน ส่งผลกระทบต่อพื้นที่คูน้ำดังจะเห็นได้จากสภาพปัจจุบันที่พบว่าพื้นที่คูน้ำนั้นได้ขาดหายไปเป็นช่วงๆ หรือชุมชนบ้านสระบัวนั้นตั้งอยู่ในบริเวณคูน้ำด้านทิศเหนือ ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าในอนาคตถ้าหากไม่ได้มีการจัดการด้านการขยายตัวของชุมชนอาจจะทำให้เข้าไปในเขตพื้นที่คูน้ำทำให้ในปัจจุบันพื้นที่คูน้ำนั้นแคบลง และในบางส่วนก็ถูกกลายสภาพเป็นพื้นที่สำหรับปลูกสร้างที่อยู่อาศัย และพื้นที่เกษตรกรรม

ดังนั้นควรจะมีการมาตรการด้านการควบคุมการขยายตัวของชุมชนใช้ในพื้นที่ ซึ่งอาจจะต้องอาศัยความร่วมมือในการจัดการด้านนี้กับผู้นำชุมชน และชาวบ้านต่อไป

ภาพที่ 5.16 แสดงตำแหน่งแนวคูน้ำคันดินเดิมด้านทิศตะวันตกถูกปรับสภาพกลายเป็นพื้นที่นาทั้งหมด ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินแต่เป็นที่ นส.3ก. ที่ทางราชการออกให้ชาวบ้านเพื่อทำการเกษตรและอยู่อาศัย

ภาพที่ 5.17 บริเวณพื้นที่คาดว่าเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ปัจจุบันถูกยึดครองโดยพื้นที่เกษตรกรรมของคนภายในชุมชน ทำให้ไม่สามารถรับรู้ได้ถึงประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ภายในพื้นที่ ควรจะมีการกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรให้ชัดเจนขึ้น

ภาพที่ 5.18 พื้นที่เกษตรกรรมที่เจ้าของพื้นที่แห่งนี้ยึดพื้นที่บางส่วนของคันดินบริเวณศาลา นางขาวเป็นที่ของตนเอง ถ้าหากว่าไม่มีการจัดการด้านการกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดินให้ชัดเจนพื้นที่เกษตรกรรมอาจจะรุกล้ำเข้ามาในเขตของพื้นที่โบราณสถานได้

ภาพที่ 5.19 อาคารราชการที่ตั้งบนคันดินบริเวณใกล้กับบริเวณพื้นที่โบราณสถานศาลนางขาว
ส่งผลกระทบต่อมุมมองเมื่อเข้ามาใช้ในพื้นที่โบราณสถาน และคูน้ำ

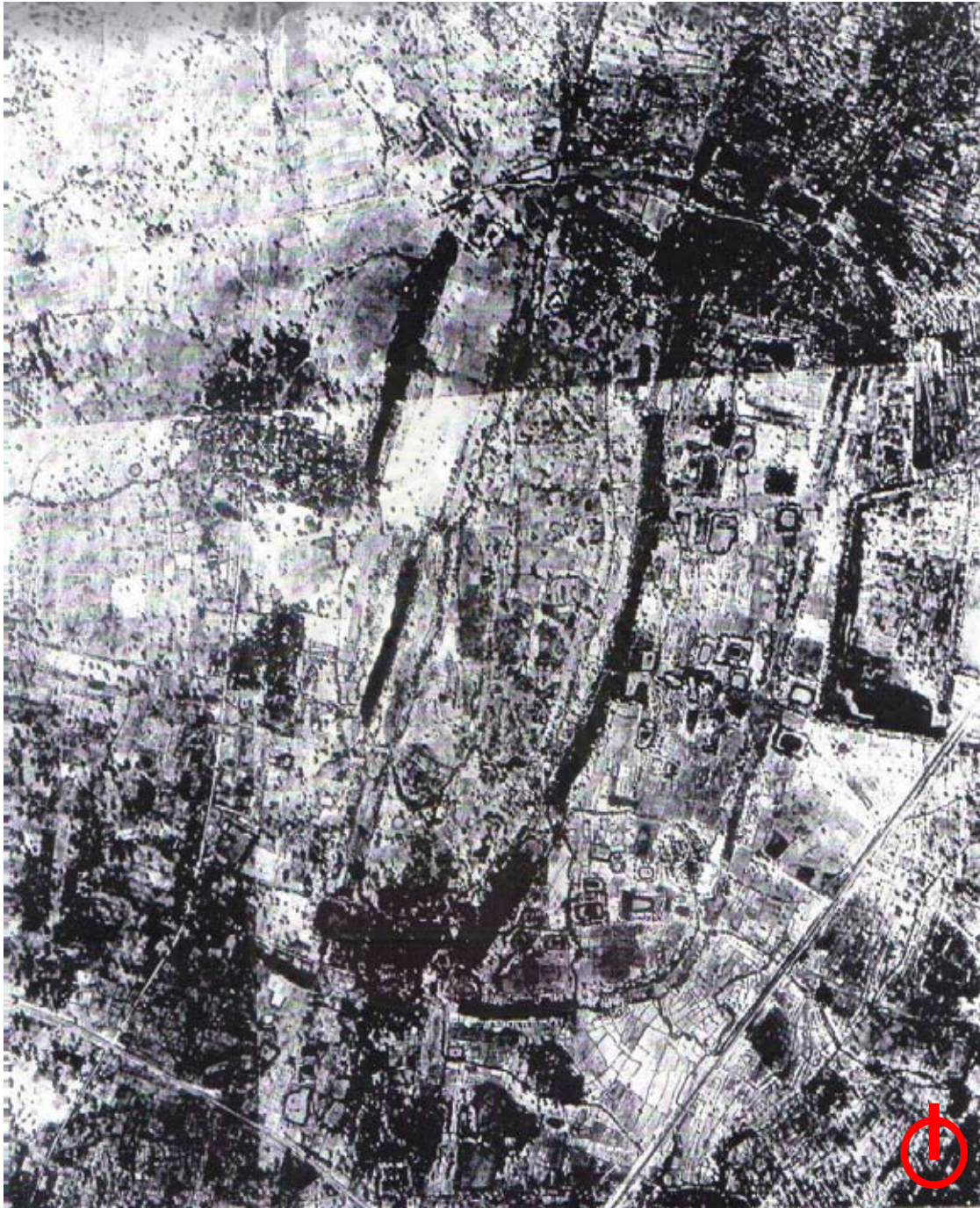
ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

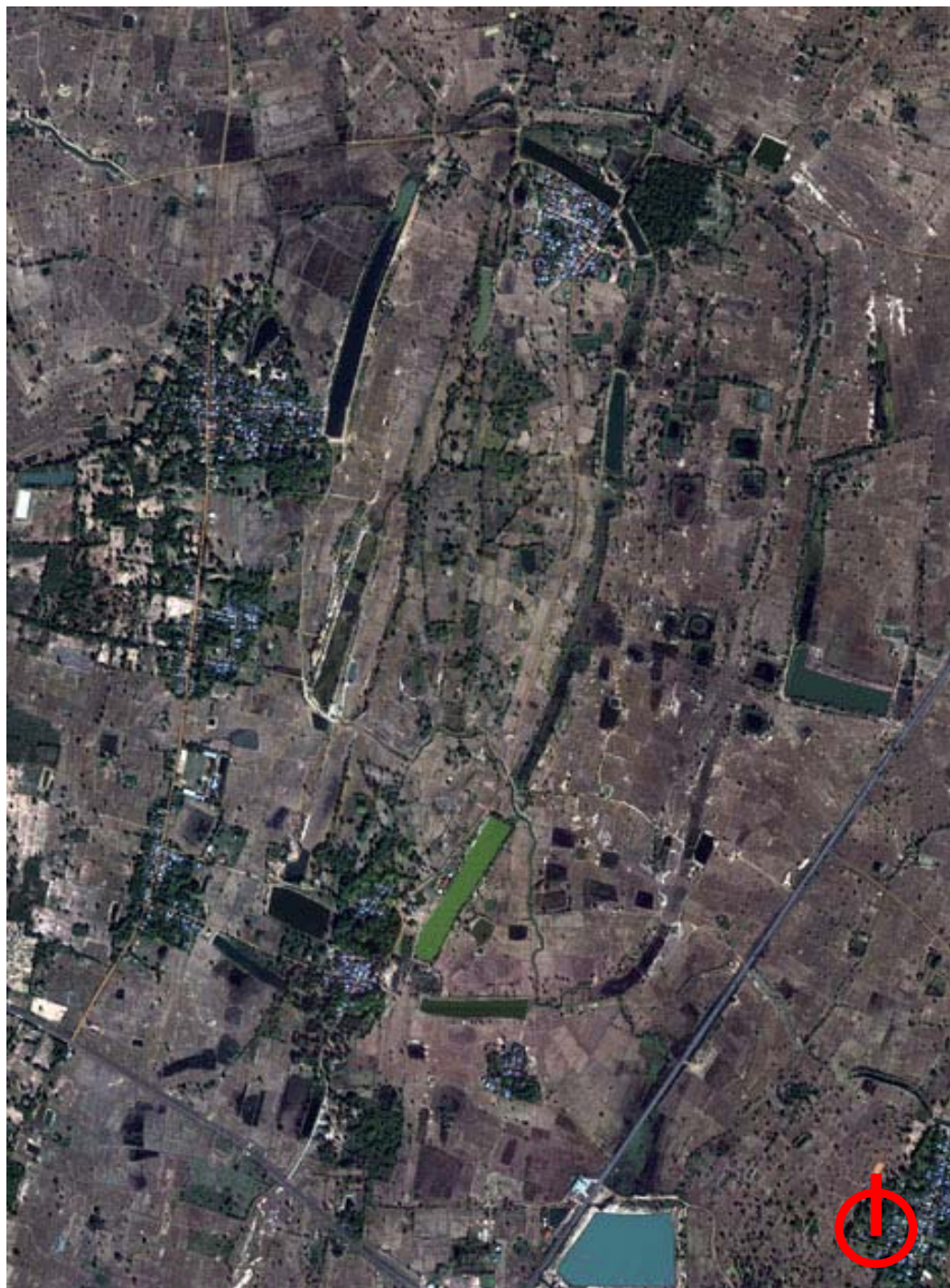
ภาพที่ 5.20 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการใช้ที่ดินของพื้นที่นครจำปาศรีในปี พ.ศ. 2497 ทรัพยากรทางธรรมชาติยังคงอุดมสมบูรณ์ เริ่มมีการตั้งกลุ่มชุมชนภายในพื้นที่ คุน้ำคั้นดินยังคงสภาพสมบูรณ์ แม้ว่าบางส่วนได้ตื่นเงินหรือพังทลายไปบ้าง ยังไม่ปรากฏการตัดเส้นทางคมนาคมอย่างชัดเจน เริ่มมี

การทำการเกษตรภายในพื้นที่นครจำปาศรีและพื้นที่โดยรอบ

ที่มา: ปรับปรุงภาพจากสำนักงานบริหารที่ราชพัสดุ 3. กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง. การกำหนดขอบเขตที่ดินกำแพงเมืองคูเมือง บ้านสระบัว ตำบลภูสันตรัตน์ อำเภอนาคูน จังหวัดมหาสารคาม. หน้า 6.

ภาพที่ 5.21 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการใช้ที่ดินของพื้นที่นครจำปาศรีในปี พ.ศ. 2515
 เริ่มมีการตัดเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 โดยตัดผ่าบารายกุ่มน้อยออกเป็นสองส่วนทรัพยากรทาง
 ธรรมชาติเริ่มลดลง เกิดกลุ่มชุมชนมากขึ้น คุน้ำคันดินเริ่มพังทลายขาดหายไปบางส่วน
 ที่มา : ปรับปรุงภาพจากสำนักงานบริหารที่ราชพัสดุ 3. กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง. การกำหนดขอบเขตที่ดิน
 กำแพงเมืองคูเมือง บ้านสระบัว ตำบลกุ่มน้อย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. หน้า 7.

ภาพที่ 5.22 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการใช้ที่ดินของพื้นที่นครจำปาศรีในปี พ.ศ. 2543 จากผลกระทบของเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 ทำให้พื้นที่บารายกุ่มน้อยส่วนหนึ่งที่ถูกตัดไปนั้นถูกไถกลบเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทรัพยากรทางธรรมชาติลดลงอย่างเห็นได้ชัด มีการตั้งกลุ่มชุมชนใหม่ภายในพื้นที่มากขึ้น คุน้ำคันดินเริ่มพังทลายในบางส่วนไม่สามารถกำหนดแนวเดิมของคุน้ำได้ และบางส่วนมีการทำเกษตรกรรมซ้อนทับในพื้นที่คุน้ำเดิม

ที่มา : ปรับปรุงภาพจาก www.googlemap.com

5.2.4 ปัญหาภายในพื้นที่โบราณสถาน

จากการสำรวจพื้นที่นครจำปาศรีพบว่าภายในนครจำปาศรีมีโบราณสถานทั้งหมด 24 แห่ง แต่กรมศิลปากร เขต 9 นั้นได้ทำการขึ้นทะเบียนโบราณสถานเพียง 3 แห่ง คือ กู่สันต-
รัตน์ ศาลานางขาวและกู่น้อย ซึ่งโบราณสถานแห่งอื่นก็ยังคงรอการบูรณะอยู่เช่นกัน ปัจจุบันพื้นที่
โบราณสถานมีการบุกรุกของประชาชนเพื่อทำเป็นที่การเกษตร และเข้าไปขุดค้นหา
โบราณวัตถุ มีการนำสัตว์เลี้ยงเข้ามากินหญ้าในเขตพื้นที่โบราณสถาน ซึ่งสัตว์เลี้ยงได้เข้าไป
เหยียบย่ำภายในพื้นที่ ส่งผลให้โบราณสถานชีกกร่อน และถูกทำลาย พื้นที่ว่างในเขต
โบราณสถานบางแห่งยังขาดการใช้งาน และไม่เหมาะสมต่อการทำกิจกรรม เนื่องจากพื้นที่
โบราณสถานนั้นยังไม่ได้มีการพัฒนา

นอกจากปัญหาที่ได้กล่าวมาในข้างต้นยังมีปัญหาอีกประเภทหนึ่งคือปัญหาทางด้าน
มุมมองในส่วนพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญอยู่ภายในชุมชนเช่น โบราณสถานกู่น้อยที่แทรกตัวอยู่
ภายในกลุ่มชุมชน จึงทำให้พื้นที่โบราณสถานนั้นเป็นมุมอับ ไม่มีการเปิดมุมมองเข้าสู่ตัว
โบราณสถานอย่างชัดเจน หรือมุมมองในพื้นที่บริเวณคูน้ำด้านทิศเหนือไม่มีการพรางสายตา
อาคารโรงเรียนบ้านสระบัวที่ปลูกสร้างใกล้ชิดกับตัวคูน้ำมีความสูง 4 ชั้น ส่งผลให้ตัวคูน้ำนั้นถูก
ลดทอนความสำคัญไม่ว่าจะเป็นการใช้ที่ดิน หรือเข้าไปรุกกล้าในพื้นที่ก็ตาม

ดังนั้นควรจะมีมาตรการหรือออกกฎแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น ควรมีการพัฒนาพื้นที่ว่าง
บริเวณโบราณสถานสำหรับพักผ่อน และจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนเพื่อส่งเสริมความรู้เมื่อเดิน
ทางเข้ามาสู่พื้นที่โบราณสถาน หรือจัดพื้นที่บางส่วนไว้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติ สวน
สมุนไพร การกำหนดขอบเขตการนำสัตว์เลี้ยงเข้ามาในพื้นที่ การให้คนมีส่วนร่วมในการดูแล
พื้นที่โบราณสถานโดยการให้ความรู้และปลูกจิตสำนึกในการดูแลรักษาโบราณสถาน เป็นต้น ซึ่ง
การจัดการพื้นที่นี้จะมีส่วนทำให้เกิดบรรยากาศที่ดีแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมชม
โบราณสถานเกิดความประทับใจในพื้นที่ และเป็นการพัฒนาพื้นที่ได้ในระยะยาวด้วย

ภาพที่ 5.23 ชาวบ้านได้นำสัตว์เลี้ยงเข้าไปในบริเวณเขตพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว
โดยสัตว์นั้นเข้าไปเหยียบย่ำตัวโบราณสถาน ซึ่งทำให้เกิดอันตรายต่อตัวโบราณสถานได้

ภาพที่ 5.24 เส้นทางเข้าสู่โบราณสถานกุ๋นน้อยที่มีลักษณะคับแคบ เข้าถึงลำบาก
ควรจะมีเปิดมุมมองให้โบราณสถานโดดเด่นขึ้น

ภาพที่ 5.25 พื้นที่ว่างภายในบริเวณโบราณสถานศาลานางขาวที่ยังไม่มีการใช้งาน
ซึ่งมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ หรือส่วนพักผ่อนได้
เนื่องจากมีบรรยากาศที่สวยงามประกอบด้วยระบบนิเวศที่หลากหลาย
เช่น คุ้งน้ำ ป่าชุมชน และทุ่งนา ที่ให้บรรยากาศแบบชนบท

ภาพที่ 5.26 บริเวณพื้นที่ด้านหลังโบราณกุ๋นสัตว์รัตนติดกับที่วัด
เนื่องจากไม่มีการจัดการด้านพื้นที่ส่วนนี้ทำให้มีต้นไม้ขึ้นรกไม่เป็นระเบียบ

ภาพที่ 5.27 บริเวณพื้นที่โบราณคู่น้อยที่ยังไม่ได้รับการจัดภูมิทัศน์ที่ดีพอ ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้มีกลุ่มวัชพืชขึ้นเต็มพื้นที่ และลดทอนคุณค่าของตัวโบราณสถาน

5.2.5 ปัญหาภายในพื้นที่คู่น้ำ และบาราย

จากสภาพปัญหาภายในพื้นที่คู่น้ำ บาราย และลำห้วยวังกระซุ้งภายในพื้นที่ศึกษาพบว่า มีการรुक้าพื้นที่ คู่น้ำคันดินด้านทิศตะวันตก บริเวณหมู่บ้านหนองกระทุ่มมีการกัดเซาะของคันดิน ทำให้คู่น้ำคันดินบางส่วนพังทลาย และมีการปล่อยของเสียจากชุมชนลงแหล่งน้ำโดยไม่มีการบำบัดก่อน ในระยะยาวอาจส่งผลให้แหล่งน้ำเน่าเสียได้ นอกจากนี้ยังพบว่าบริเวณคู่น้ำ บาราย และลำน้ำธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่นั้นมีการรुक้าพื้นที่เพื่อทำเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ดังนั้นพื้นที่คู่น้ำในบางส่วนจึงขาดหายไปเป็นช่วงๆ เช่น คู่น้ำ-คันดินทิศตะวันออกที่มีการกัดเซาะมากที่สุดและปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ก็อาจจะส่งผลต่อพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาวที่อยู่ใกล้เคียงได้ถือ ว่าเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ควรจะมีการจัดการโดยเร็วที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่าคู่น้ำวางนอกด้านทิศ ตะวันออกและพื้นที่คู่น้ำด้านทิศตะวันตกมีการปรับสภาพมาเป็นพื้นที่นา ซึ่งอาจจะส่งผลทำให้คู่น้ำค่อยๆเริ่มหายไปทีละน้อย และถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรมไปเสียทั้งหมด ในอนาคต อาจจะให้ความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้สูญหายไป

ภาพที่ 5.28 แนวคู่น้ำคันดินด้านทิศตะวันออกซึ่งติดกับหนองกุดโต พบปัญหาด้านการรुक้าของพื้นที่ เกษตรกรรม หากไม่มีการป้องกัน หนองกุดโตอาจจะกลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรม

จากปัญหาที่ได้กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าควรจะมีการแก้ไขในส่วนทรัพยากรแหล่งน้ำในพื้นที่ควรจะมีการขุดลอกคูน้ำคันดินให้สามารถเก็บกักน้ำ หรือรองรับน้ำไว้ใช้ในการเกษตรมากขึ้น พยายามสร้างขอบเขตในส่วนบริเวณส่วนพื้นที่คูน้ำขึ้นมาใหม่และส่งเสริมให้ดูแลรักษาคันดินโดยการปลูกพืชคลุมคันดินเพื่อลดการกัดเซาะ ให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของพื้นที่คูน้ำในอดีตให้กับชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้ถึงความสำคัญ ทั้งนี้จะต้องอาศัยความร่วมมือหน่วยงานภาครัฐอภัย และชุมชนให้ช่วยกันรักษาและอนุรักษ์พื้นที่นี้ต่อไป

ภาพที่ 5.29 คูน้ำ-คันดินด้านทิศตะวันตก หรือหนองกุดหล่มที่มีการกัดเซาะ ทำให้คันดินดังกล่าวพังทลายลง ซึ่งควรจะมีการแก้ไขการกัดเซาะริมตลิ่งของคันดิน

ภาพที่ 5.30 คูน้ำ-คันดินทิศตะวันออก หรือหนองกุดทองที่มีการกัดเซาะ เช่นเดียวกันกับในหลายคูน้ำในพื้นที่ศึกษา

5.2.6 ปัญหาด้านทรัพยากรป่าไม้

ป่าชุมชนภายในพื้นที่เกิดความเสื่อมโทรม ขาดการดูแลรักษา ถูกบุกรุกด้วยการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชนทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลง มีการปลูกพืชต่างถิ่นมากขึ้น เช่น ยูคาลิปตัสที่ปลูกอยู่ในพื้นที่ด้านทิศเหนือ และในบริเวณด้านทิศตะวันออกที่เริ่มมีการจัดทำพื้นที่เพื่อ

เพาะปลูกมากขึ้น ในพื้นที่นี้ยังมีกลุ่มโบราณสถานอยู่ ซึ่งการที่ปลูกพืชชนิดนี้อาจจะส่งผลให้รากชอนไชเข้าไปทำลายโครงสร้างโบราณสถานได้ นอกจากนี้การที่นำเอาพืชต่างถิ่นเข้ามาปลูกในพื้นที่ก็จะส่งผลทำให้ระบบนิเวศท้องถิ่นแต่เดิมเริ่มสูญหายไป และยังส่งผลทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของพื้นที่ลดลง หากในอนาคตยังไม่มีการจัดการอาจจะส่งผลให้ไม่พื้นที่ที่เคยมีอยู่อาจจะหายไปได้

ภาพที่ 5.31 ต้นยูคาลิปตัสที่ปลูกแซมไปกับสภาพแวดล้อมภายในบริเวณคันดินด้านทิศตะวันออก ซึ่งควรจะต้องจัดพื้นที่การปลูกให้เป็นสัดส่วนเพื่อลดอัตราการขยายตัวของพืชต่างถิ่น

ภาพที่ 5.32 พื้นที่เกษตรกรรมรูก้าที่พื้นที่ป่าชุมชนในด้านทิศเหนือ ที่ควรจะมีการทำ Buffer Area ระหว่างพื้นที่เกษตรกรรมและป่าชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้พื้นที่เกษตรกรรมเข้ามาใกล้ กับพื้นที่ป่าชุมชนมากเกินไป

5.2.7 ปัญหาด้านระบบสาธารณูปโภค และระบบสาธารณสุข

ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่คือชุมชนบางส่วนยังไม่มีระบบน้ำประปา และไฟฟ้าเข้าถึง เช่น บริเวณบ้านสระบัวที่ปัจจุบันยังใช้น้ำบาดาล และน้ำที่คูน้ำด้านทิศเหนือ เส้นทางสัญจรเชื่อมต่อกันระหว่างหมู่บ้านยังไม่มีไฟฟ้าตามรายทาง ตามที่ชุมชนหรือที่สาธารณะของหมู่บ้านไม่มีไฟฟ้าใช้ ทำให้ เกิดอุบัติเหตุและความไม่สะดวกในการเดินทางของผู้สัญจรไปมา พื้นที่ชุมชนส่วนใหญ่ขาดโทรศัพท์ใช้ในหมู่บ้านทำให้การติดต่อประสานงานต่าง ๆ เกิดความล่าช้าและไม่ทันต่อ

เหตุการณ์ ดังนั้นในพื้นที่ส่วนสำคัญของชุมชนควรจะมีการตั้งเครื่องโทรศัพท์สาธารณะไว้เพื่อใช้ยามฉุกเฉิน และควรจะมีการติดตั้งไฟฟ้าให้แสงสว่างตามเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่

5.2.8 ปัญหาด้านการจัดการขยะมูลฝอย

เนื่องจากว่าพื้นที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่ประกอบด้วยมีหลายหมู่บ้าน จากการที่ได้เข้าไปสำรวจในพื้นที่แล้วปรากฏว่าในพื้นที่ศึกษานั้นยังไม่ได้มีการจัดการด้านขยะมูลฝอย ทุกหมู่บ้าน ไม่มีที่ทิ้งขยะมูลฝอยประชาชนไม่มีเตาเผาขยะ จึงพบเห็นการนำขยะมาทิ้งตามเส้นทางถนนทำให้เกิดความไม่น่ามอง อาจส่งผลให้ก่อให้เกิดโรคระบาดที่เกิดจากขยะ และขยะส่งกลิ่นเหม็นทำลายบรรยากาศที่ดีเมื่อเดินทางเข้ามาในพื้นที่ศึกษา ดังนั้นอาจจะต้องมีการจัดหาพื้นที่เพื่อกำจัดขยะในชุมชนหรือให้ความรู้แก่คนในชุมชนเรื่องการกำจัดขยะ หรืออาจจะจัดสรรพื้นที่เพื่อฝังกลบขยะภายในชุมชนทั้งนี้จะต้องอยู่ห่างจากพื้นที่โบราณสถาน และพื้นที่ประวัติศาสตร์พอสมควร

ภาพที่ 5.33 ขยะที่ถูกทิ้งไว้ตามข้างถนนภายในหมู่บ้าน ทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่น่ามอง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.3 สรุป

จากศักยภาพและปัญหาที่ได้กล่าวขึ้นมาในข้างต้นพบว่าพื้นที่นครจำปาศรีนั้นมีศักยภาพที่ดีในการที่จะพัฒนาแหล่งโบราณสถานที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว และพัฒนาให้เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่าระดับภาคได้ ประกอบกับการคมนาคมภายในพื้นที่โดยรวมมีความสะดวกสบายและเชื่อมต่อกับภูมิภาคได้ง่ายประชากรหรือนักท่องเที่ยวจึงเดินทางเข้าถึงได้สะดวก อีกทั้งชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ก็มีสงบสุขตามวิถีชุมชนชนบท จึงเป็นการง่ายต่อการพัฒนาพื้นที่ต่อไปได้ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ก็จะมีปัญหาด้านประชากรในพื้นที่ขาดความรู้ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์ ทำให้แหล่งโบราณสถานที่สำคัญในพื้นที่ถูกลักลอบทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ไม่หลากหลาย นโยบายการพัฒนาพื้นที่นำสู่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่เหมาะสม คุณภาพของทรัพยากรไม่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม ขาดการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม การบริการพื้นฐานไม่ได้มาตรฐานเสื่อมโทรม และประชาชนมีระดับรายได้ต่ำ ถ้าหากจะมีการพัฒนาพื้นที่แล้วก็ควรจะให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้รับรู้ถึงความสำคัญของพื้นที่นครจำปาศรี และพัฒนาด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมต่อความต้องการของชุมชน ส่งเสริมรายได้และการบริการขั้นพื้นฐานให้กับชุมชนเพื่อเป็นการพัฒนาพื้นที่นี้ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

ภาคการออกแบบ

6.1 แนวทางในการพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรี

จากการศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง ค.ศ.1964 (กฎบัตรเวนิซ) มีสาระสำคัญว่า “การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นไม่จำเป็นว่าจะอนุรักษ์แค่ตัวสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่การอนุรักษ์นั้นจะต้องรวมถึงพื้นที่ที่พบหลักฐานทางอารยธรรม พัฒนาการที่สำคัญของพื้นที่ หรือเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ภายในพื้นที่นั้นๆด้วย”

จากแนวคิดที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนั้นจะเป็นกรอบแนวคิดหลักที่จะนำมาพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรี ประกอบกับการวิเคราะห์ศักยภาพ และปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ ดังนั้นจึงสามารถสรุปแนวทางการพัฒนาพื้นที่ได้ว่าการพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรีนั้นจะต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและบริหารจัดการพื้นที่ โดยการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้รู้จักหวงแหน รักษาสิ่งที่มีค่าภายในชุมชนของตน เช่น จัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่โบราณสถาน และป่าชุมชน จัดให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่นครจำปาศรีแก่คนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนนั้นได้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ และเพื่อให้ชุมชนนั้นรักษาพื้นที่ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญภายในพื้นที่ของตนเองวัตถุประสงค์ในการพัฒนาพื้นที่คือให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ของชุมชน โดยใช้แนวคิดด้านการอนุรักษ์ และพัฒนาโบราณสถานให้อยู่ร่วมกันกับชุมชนอย่างยั่งยืน มีการปลูกป่าชุมชนเพื่อใช้เป็นตัวกำหนดขอบเขตระหว่างชุมชนกับเขตพื้นที่โบราณสถาน โดยจะปลูกเป็นแนวเขตป้องกัน (Buffer) การรुकล้ำพื้นที่จากชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรม มีการควบคุมความสูงในเขตพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และในเขตพื้นที่โบราณสถานโดยกำหนดชั้นความสูงของอาคารอยู่ในระดับไม่เกินยอดของกลุ่มต้นไม้ภายในพื้นที่นั้นๆ มีการตัดเส้นทางเบี่ยงออกจากเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 เพื่อลดการจราจรที่หนาแน่นในปัจจุบัน ส่วนเส้นทางสัญจรภายในนครจำปาศรีจะเน้นการเดินทางด้วยจักรยาน และรถรางหรือเกวียนแทนโดยให้ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในการรับผิดชอบด้านการท่องเที่ยว มีการขุดลอกคูน้ำบางส่วนขึ้นมาใหม่และในส่วนของคูน้ำ-คันดินที่ได้พังทลายไปแล้วให้มีการปลูกป่าขึ้นเป็นสัญลักษณ์ของคูน้ำ-คันดินแทน

จากแนวคิดที่ได้กล่าวมาในข้างต้นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการพื้นที่ด้วย ซึ่งจะมีรายละเอียดในแนวคิดการจัดการด้านต่างๆดังต่อไปนี้

6.1.1 แนวคิดในการวางแผนการใช้ที่ดินของชุมชน

ภายในพื้นที่นครจำปาศรีประกอบไปด้วยกลุ่มชุมชน โบราณสถาน และแหล่งโบราณคดีหลายแห่ง แต่จากสภาพการใช้ที่ดินในปัจจุบันนั้นยังไม่สอดคล้องต่อการพัฒนาเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ของชุมชนโบราณ เช่น มีการขยายตัวของชุมชนเข้ารุกล้ำพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และพื้นที่โบราณสถาน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการวางแผนการใช้ที่ดิน เพื่อที่จะเป็นการควบคุมการใช้ที่ดินของชุมชนให้เหมาะสมกับการพัฒนาพื้นที่ โดยแนวคิดในการวางแผนการใช้ที่ดินนี้จะต้องสอดคล้องกับสภาพชุมชนในปัจจุบัน และส่งผลกระทบต่อพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และพื้นที่โบราณสถานให้น้อยที่สุด ซึ่งในแผนการใช้ที่ดินนี้จะแบ่งการใช้ที่ดินออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. ที่ดินประเภทพื้นที่ป่าไม้

คือ พื้นที่ป่าไม้หรือป่าชุมชนเดิมภายในพื้นที่นครจำปาศรี แต่จะมีการปลูกต้นไม้ ท้องถิ่นทดแทน และเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป และจะรวมไปถึงเขตพื้นที่สำหรับปลูกป่าไม้เดิมขึ้นทดแทน ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้กับนครจำปาศรี และเพื่อสร้างสัญลักษณ์หรืออาณาเขตของพื้นที่อนุรักษ์ เช่น แนวเขตคูน้ำ-คันดิน แนวเขตชุมชน เป็นต้น

2. ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย

คือ พื้นที่ที่ชุมชนเดิมในปัจจุบันอาศัยอยู่มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะกำหนดขอบเขตการควบคุมจำนวนอาคาร ที่จะรวมไปถึงพื้นที่รองรับการขยายตัวของชุมชนในอนาคต ซึ่งพื้นที่ส่วนนี้จะทำหน้าที่สำหรับรองรับอาคารประเภทที่พักอาศัย ตลาคอาคารพานิชกรรม ตลาคอนโรงงาน และอาคารประเภทต่างๆที่เมื่อก่อสร้างภายในพื้นที่นครจำปาศรีแล้วอาจจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และพื้นที่โบราณสถาน โดยให้ประโยชน์ต่อการพัฒนานครจำปาศรี โดยมีการกำหนดชั้นความสูงไม่เกิน 1-2 ชั้น และควบคุมการขยายตัวของชุมชน ซึ่งถ้าหากมีอาคารที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ศึกษาจัดให้มีการรื้อถอนได้ และจ่ายค่าชดเชยตามระเบียบของราชการ กำหนดระยะขอบเขตชุมชนให้ออกห่างจากโบราณสถานโดยรอบไม่น้อยกว่า 50 เมตร (กรมศิลปากร, 2535: 125) หรือในส่วน of พื้นที่รอยต่อระหว่างพื้นที่ชุมชนกับพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์หรือพื้นที่โบราณสถานให้ใช้ป่าชุมชนเป็นตัวกำหนดเขตการขยายตัวและเป็นแนวกันระหว่างพื้นที่นั้นๆ

ภาพที่ 6.1 แนวคิดในการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย ที่มีการควบคุมการขยายตัวภายในพื้นที่นครจำปาศรีโดยการปลูกป่าชุมชนล้อมรอบกลุ่มหมู่บ้านนั้น

3. ที่ดินประเภทแหล่งน้ำ , คูคลอง

คือ พื้นที่แหล่งน้ำภายในนครจำปาศรีที่ประกอบไปด้วย ลำห้วยวังกระอุ้ง บาราย และคูน้ำ มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะพัฒนาให้เป็นอย่างเก็บน้ำสำหรับชุมชนภายในพื้นที่ที่จะนำน้ำไปใช้ในการเกษตร ปัจจุบันพื้นที่นี้ได้รับการดูแลจากกรมชลประทานที่ทำหน้าที่ขุดลอกและดูแลรักษา ซึ่งในบางส่วนของคูน้ำ-คันดินจะมีการจัดการเป็นแหล่งให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และประโยชน์คูน้ำ-คันดินในอดีต และในส่วนของบารายจะมีการแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งให้เป็นพื้นที่พักผ่อน และทำกิจกรรมภายในชุมชน

4. พื้นที่ประเภทเขตอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมควบคุมความสูงอาคาร และสิ่งปลูกสร้าง

ประกอบไปด้วยพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่ภายในเขตคูน้ำ-คันดิน คูน้ำคันดิน และพื้นที่โบราณสถานต่างๆที่อยู่ภายในพื้นที่นครจำปาศรี ซึ่งในพื้นที่นี้จะมีข้อกำหนดในการใช้เครื่องมือด้านการเกษตรภายในพื้นที่เพื่อลดผลกระทบในการทำเกษตรกรรมต่อพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และงดใช้เครื่องจักรกลขนาดใหญ่ในพื้นที่นี้ เช่น กำหนดให้ใช้วัวหรือควายไถนาแทนเครื่องคูโบต้า จัดให้มีการลงแขกเกี่ยวข้าวแทนรถเกี่ยวข้าว เป็นต้นคือ แนวเขตที่ดินที่ต้องการที่จะอนุรักษ์ เช่น พื้นที่โบราณสถาน คูน้ำ-คันดิน บาราย และพื้นที่สำคัญทางโบราณคดี โดยจะมีการกำหนดระยะห่างจากขอบเขตนั้นออกมา ประมาณ 20-40 เมตร (กรมศิลปากร, 2535: 125) และจัดให้มี

ช่วงแนวเขตป้องกัน (Buffer) ประมาณ 10 เมตร ระหว่างพื้นที่เกษตรกรรม และชุมชนที่คาดว่าเข้ารุกล้ำพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์นั้นๆ

5. พื้นที่เกษตรกรรม

คือ เขตพื้นที่ที่มีการกำหนดให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมโดยเฉพาะ และเพื่อให้คงสภาพของชนบทที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ประกอบไปด้วย สวน ไร่ นา เปรียบเสมือนพื้นที่พอกอากาศบริสุทธิ์ให้กับพื้นที่นครจำปาศรี

6.1.2 แนวคิดด้านระบบนิเวศ

จากปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศของพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดด้านการจัดการด้านระบบนิเวศนั้นจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. **ประเภทป่าไม้หรือป่าชุมชน** จากสภาพปัญหาในปัจจุบันพบว่าพื้นที่ป่าไม้ หรือป่าชุมชนในพื้นที่นครจำปาศรีนั้นลดจำนวนลงอย่างมาก เนื่องจากการขยายตัวของพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน จากแนวคิดหลักในการพัฒนาที่จะมีการพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรีให้สอดคล้องไปกับความเป็นอยู่ของชุมชนในปัจจุบันให้มีความยั่งยืนมากที่สุด ดังนั้นการพัฒนาในส่วนของพื้นที่ป่าไม้ หรือป่าชุมชนจึงสามารถพัฒนาได้ดังนี้

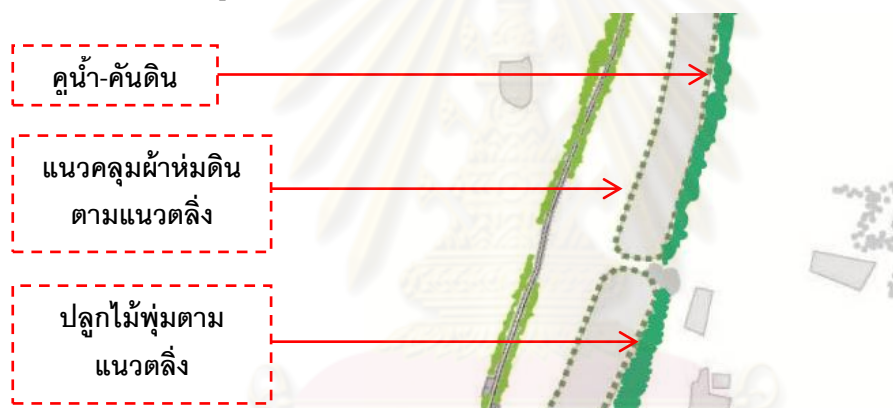
- ส่งเสริมให้คนภายในชุมชนปลูกป่าชุมชนเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป และปลูกในส่วนของคนดินเดิมเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการบ่งบอกถึงขอบเขตค้ำน้ำ-คนดินเดิมที่เคยมีอยู่ในพื้นที่
- กำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าชุมชนให้ชัดเจน เช่น การวางหินโดยรอบพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการทำเกษตรเข้ารุกล้ำพื้นที่ป่าชุมชนได้
- กำหนดการใช้ป่าชุมชนร่วมกัน โดยกำหนดช่วงเวลาในการเข้าไปเก็บหาของป่า เช่น การเก็บเห็ดควรจะเก็บในเฉพาะหน้าฝนเท่านั้น และจัดส่วนบริเวณพื้นที่เก็บของป่าเพื่อให้พื้นที่ป่าชุมชนบางส่วนมีการฟื้นฟู เลือกดัดไม้ภายในพื้นที่ป่าชุมชน โดยการเลือกตัดเฉพาะต้นไม้ที่ใกล้จะล้ม หรือเลือกเก็บไม้ทำฝืนเฉพาะกิ่งไม้ที่ร่วงจากต้นแล้วเท่านั้น

ประสานงานหน่วยงาน และองค์การบริหารตำบลกลุ่มสันตวิรัตน์ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบต่างๆภายในพื้นที่ป่าชุมชน ทั้งนี้อาจจะใช้กฎระเบียบตามประเพณีท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่น หากมีการละเมิดหรือล่วงล้ำในพื้นที่ป่าชุมชนจะเป็นการกระทำผิดต่อศาลปู่ตา (เทพผู้คุ้มครองป่า) เป็นต้น

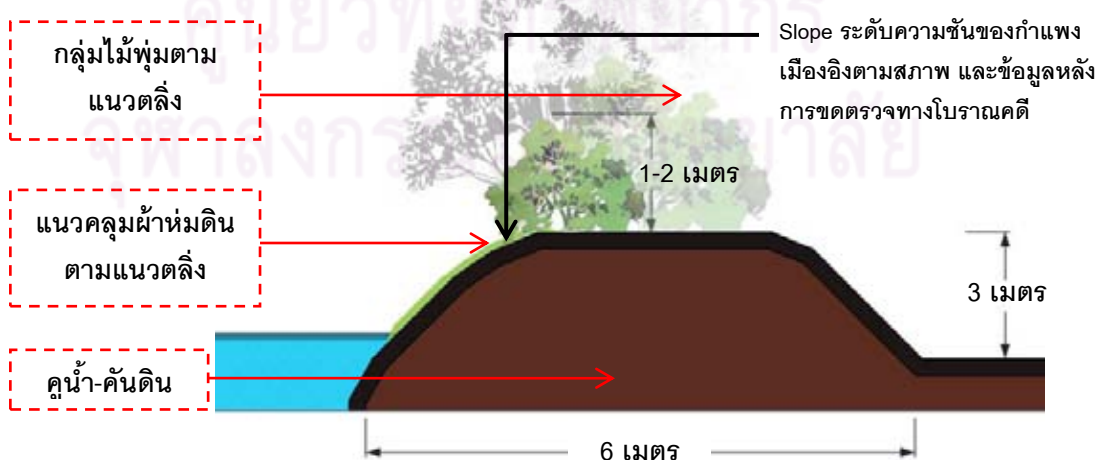
2. ประเภทแหล่งน้ำที่ได้รับผลกระทบด้านการพังทลายของดิน (Erosion)

จากสภาพปัญหาของพื้นที่แหล่งน้ำพบว่าแหล่งน้ำบางส่วนมีการตื้นเขินที่เกิดจากการพังทลายของดินริมตลิ่งบริเวณรอบขอบพื้นที่แหล่งน้ำนั้นๆ ในส่วนของการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรแหล่งน้ำนั้นจะสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- ส่วนพื้นที่แหล่งน้ำที่เกิดการทับถมของดินและมีการตื้นเขินให้มีการจัดการพื้นที่โดยอาจจะต้องมีการขุดลอกพื้นที่แหล่งน้ำที่ตื้นเขิน เพื่อให้เพียงพอต่อการเก็บน้ำสำหรับนำมาใช้ในการเกษตรกรรมโดยรอบพื้นที่
- ส่วนของแหล่งน้ำที่มีการพังทลายของตลิ่งจัดให้มีการใช้พืชคลุมดิน หรือผ้าห่มดิน ชั้นตอนแรกให้ทำการปรับพื้นที่ของริมขอบตลิ่งที่มีการพังทลายเสียก่อน เพื่อให้ดิน ต่อมาให้นำเอาผ้าห่มดิน หรือพืชคลุมดินเข้ามาปลูกในบริเวณนั้น และเมื่อริมตลิ่งเริ่มดีขึ้นไม่มีการพังทลายเพิ่มก็อาจจะใช้พืชที่มีรากยึดเกาะดินได้มาปลูกทดแทนต่อไป

ภาพที่ 6.2 แนวคิดด้านการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นในบริเวณริมตลิ่ง

ภาพที่ 6.3 รูปตัดของแนวคิดในด้านการลดผลกระทบที่เกิดขึ้นในบริเวณริมตลิ่ง

6.1.3 แนวคิดด้านการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถาน

กำหนดและควบคุมสิ่งปลูกสร้างภายในพื้นที่โบราณสถาน หรือพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะกำหนดชั้นความสูงของสิ่งปลูกสร้างให้มีระดับความสูงไม่เกิน 2 ชั้น หรือไม่เกินจากยอดไม้ในบริเวณพื้นที่โบราณสถาน กำหนดสิ่งปลูกสร้างให้มีลักษณะรูปแบบและสีสันทันไปในทิศทางเดียวกัน โดยส่งเสริม และอนุรักษ์อาคารไม้ภายในพื้นที่ หรือหากเป็นสิ่งปลูกแบบปูนก็ให้ใช้สีโทนอุ่นแทนสีสันทันที่จัดจ้าน กำหนดระยะห่างของสิ่งปลูกสร้างจากเขตพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์โดยรอบไม่น้อยกว่า 20-50 เมตร โดยอาศัยความร่วมมือจากชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องภายในพื้นที่โบราณสถาน และพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ภายในนครจำปาศรีด้วย

ภาพที่ 6.4 แนวคิดในการควบคุมสิ่งปลูกสร้างบริเวณพื้นที่โบราณสถาน

6.1.4 แนวคิดด้านการจัดการคูน้ำ-คันดิน

จัดให้มีการขุดลอกขึ้นมาใหม่ในส่วนที่ตื้นเขิน และจัดภูมิทัศน์ ในส่วนของคูน้ำคันดินด้านทิศตะวันออก (หนองกุดทอง) ที่อยู่ติดกับพื้นที่ศาลานางขาวโดยการจำลองและสร้างคูน้ำ-คันดินขึ้นมาใหม่ (Replication) ให้มีสภาพเหมือนเดิมก่อนที่ถูกทำลายเพื่อให้เป็นสถานที่เรียนรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ความสำคัญ และประโยชน์ของคูน้ำ-คันดินในอดีต สำหรับผู้ที่เข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์ภายในพื้นที่และคนภายในพื้นที่ และจัดภูมิทัศน์ของพื้นที่คูน้ำ-คันดินด้านทิศเหนือ (หนองสระบัว) เพื่อให้เป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรม และพักผ่อนสำหรับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง นอกจากนี้ยังจัดให้เป็นส่วนศูนย์หัตถกรรมภายในชุมชน สำหรับจำหน่ายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่

ภาพที่ 6.5 แนวคิดในการจัดภูมิทัศน์ภายในพื้นที่คูน้ำ – คันดิน
ด้านทิศเหนือ (หนองสระบัว) บริเวณบ้านหนองสระบัว

6.1.5 แนวคิดด้านระบบเส้นทางสัญจร

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นด้านระบบเส้นทางสัญจรที่นำเข้าสู่พื้นที่ที่ประสบปัญหา ด้านการจราจรหนาแน่นในเส้นทางหลวงสาย 2045 และเส้นทางหลวงสาย 2381 ที่ประสบ ปัญหาการจราจรที่หนาแน่น และเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่นครจำปาศรีที่ประสบปัญหาผิว ถนนขรุขระ เส้นถนนแคบ ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาต่อการเข้าชมพื้นที่ ดังที่ได้กล่าวถึงสภาพ ปัญหาที่มีทั้งหมดนั้นสามารถสรุปแนวทางการแก้ไขปัญหาได้ดังต่อไปนี้

1. แนวความคิดในการแก้ไขปัญหาเส้นทางสัญจรที่นำเข้าสู่พื้นที่ศึกษา ได้แก่ เส้นทางหลวงหมายเลข 2045 (วาปีปทุม-พยัคฆภูมิพิสัย) และเส้นทางหลวง หมายเลข 2318 (นาดูน-นาเชือก) ที่มีสภาพการจราจรที่หนาแน่นเนื่องจากเป็นถนน สายสำคัญที่เชื่อมโยงไปยังอำเภอ และจังหวัดใกล้เคียงต่างๆ แนวทางการแก้ไข ปัญหาในส่วนนี้คือจัดให้มีการขยายเส้นทางเบี่ยงในเส้นถนนที่เชื่อมไปยัง บ้านดอนก่อ ปรับเปลี่ยนเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 ให้เลี้ยวออกจากบารายกุ่มน้อย เพื่อลดปริมาณการสัญจรที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน จัดภูมิทัศน์ในบริเวณริมถนน ทั้ง 2 เส้นทาง ทั้งเส้นทางหลวงหมายเลข 2045 เพื่อเป็นการนำสายตาให้เข้าสู่พื้นที่ นครจำปาศรี และเส้นทางหลวงหมายเลข 2318 (นาดูน-นาเชือก) เพื่อให้เป็นการนำ สายตาไปยังพระบรมธาตุนาดูน อำเภอนาดูน

ภาพที่ 6.6 ทิศนี้ภาพก่อน - หลังการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณ
เส้นทางหลวงหมายเลข 2045 (วาปีปทุม-พยัคฆภูมิพิสัย)

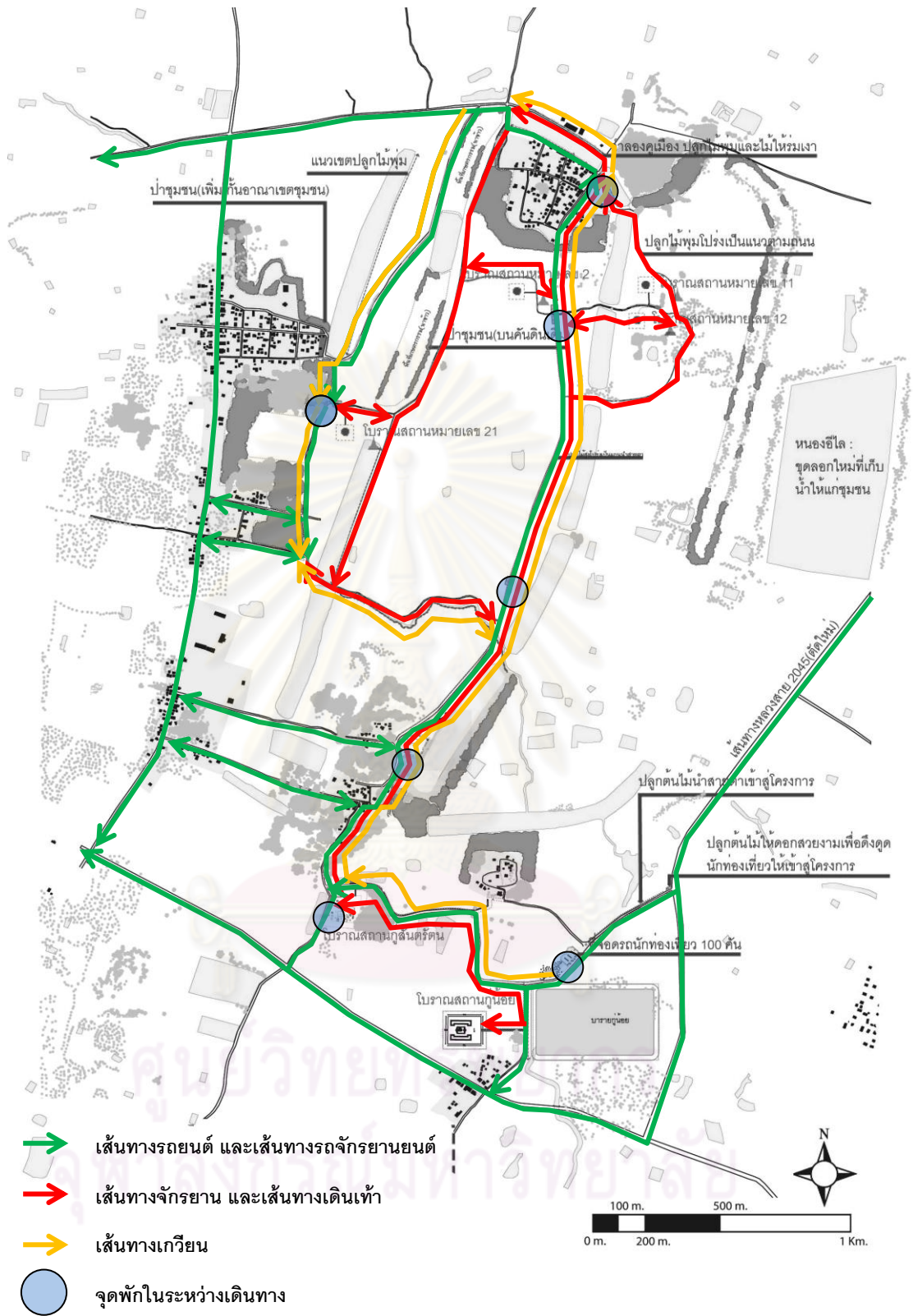
2. แนวความคิดในการแก้ไขปัญหาในระบบเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่นครจำปาศรี จากสภาพปัญหาที่พบในปัจจุบันจะพบว่าเส้นทางสัญจรส่วนใหญ่ภายในพื้นที่จะมีขนาดเล็กและแคบ บางแห่งประสบปัญหาพื้นผิวเป็นหลุมเป็นบ่อซึ่งปัญหาเหล่านี้ อาจส่งผลกระทบต่อ การเข้าชมและศึกษาประวัติศาสตร์ภายในพื้นที่ได้ ดังนั้น แนวทางในการแก้ไขปัญหาในส่วนนี้คือขยายเส้นทางหลักที่จะนำเข้าสู่พื้นที่นคร จำปาศรีมีการแบ่งเส้นทางระหว่างเลนจักรยาน รถยนต์หรือเกวียนอย่างชัดเจน เพื่อ ความปลอดภัยในการเข้าชมพื้นที่ ตัดเส้นทางใหม่ในบางจุดเพื่อเป็นการลด ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสัญจรของชุมชนในปัจจุบันต่อเส้นทางท่องเที่ยว โดย เส้นทางสัญจรนี้จะมีการหยุดเป็นจุดพักตามกลุ่มโบราณสถานที่สำคัญภายในพื้นที่ เช่น โบราณสถานกุ่มน้อย โบราณสถานกุ่มสันตรัตน์ โบราณสถานศาลานางขาว กลุ่ม โบราณสถาน 12, 13, 14 โบราณสถานหมายเลข 2 เป็นต้น

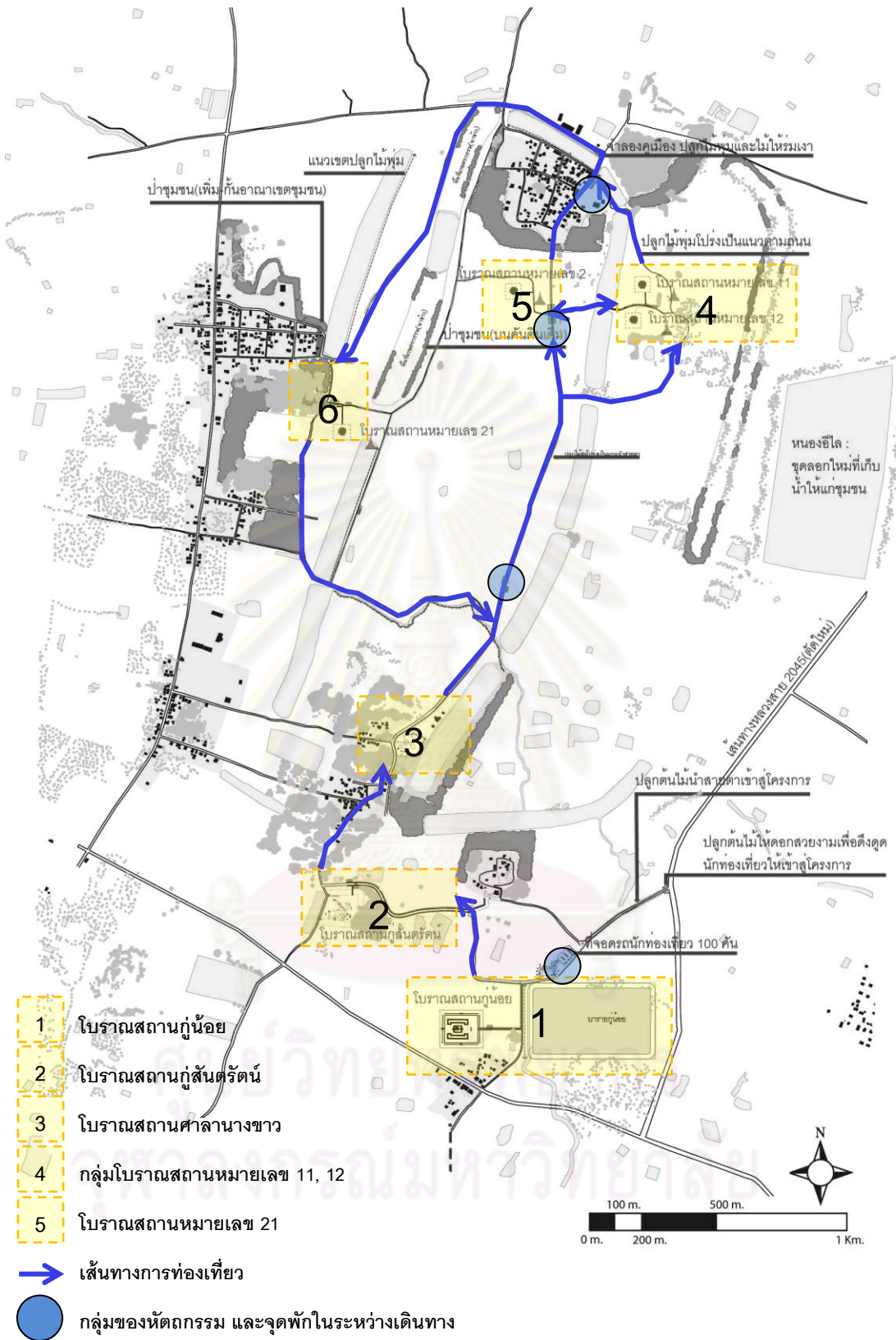
ภาพที่ 6.7 แสดงภาพการ จัดภูมิทัศน์ และการปรับเปลี่ยนเส้นทางหลวงสาย 2045 และเส้นทางหลวงสาย 2381 ที่จะนำเข้าสู่พื้นที่นครจำปาศรีและพระบรมธาตุนาดูน

จากแนวคิดด้านระบบเส้นทางสัญจรในข้างต้นสามารถสรุปเส้นทางที่ใช้ในการสัญจร ออกเป็น 3 เส้นทางหลัก ได้แก่

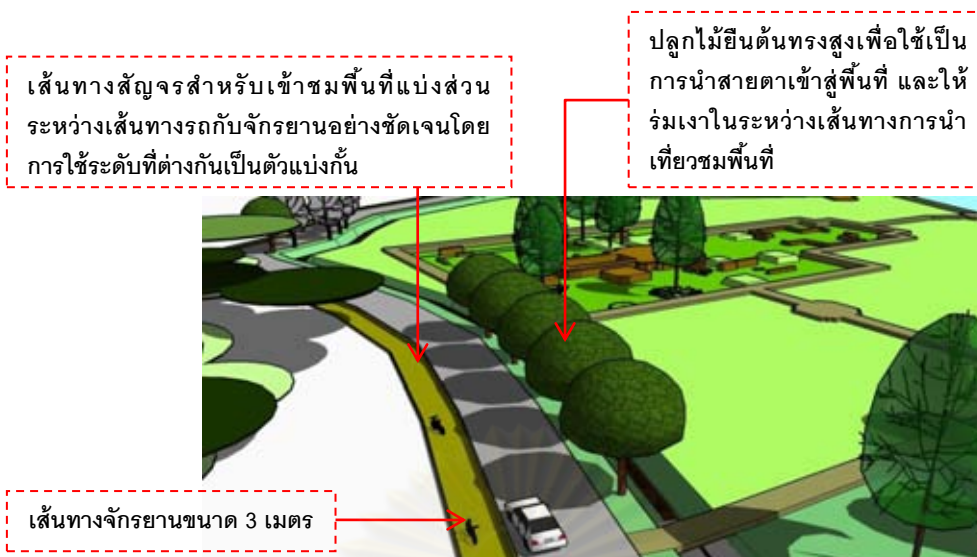
- เส้นทางรถยนต์และเส้นทางจักรยานยนต์จะใช้ในส่วนที่เส้นทางสายหลักซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรของชุมชนในปัจจุบันของพื้นที่โดยจะเชื่อมโยงไปยังหมู่บ้านต่างๆ โดยเส้นทางนี้จะต้องหลีกเลี่ยงออกจากพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เพื่อเป็นการช่วยลดผลกระทบที่จะเกิดกับพื้นที่ดังกล่าว
- เส้นทางจักรยาน และเส้นทางเดินเท้าจะใช้ในส่วนของเส้นทางที่จะต้องเข้าประชิดกับตัวโบราณสถาน ซึ่งเส้นทางนี้จะมีขนาดเล็กประกอบกับพาหนะที่ใช้นั้นไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่โบราณสถานมากนัก
- เส้นทางเกวียน จะใช้ร่วมกับเส้นทางสายหลักของพื้นที่ แต่จะเป็นมีการแบ่งช่องทางอีกทางหนึ่งเพื่อให้ผู้เข้าชมได้นั่งเกวียนสัมผัสบรรยากาศของพื้นที่ และให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการจัดการเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับตนเอง

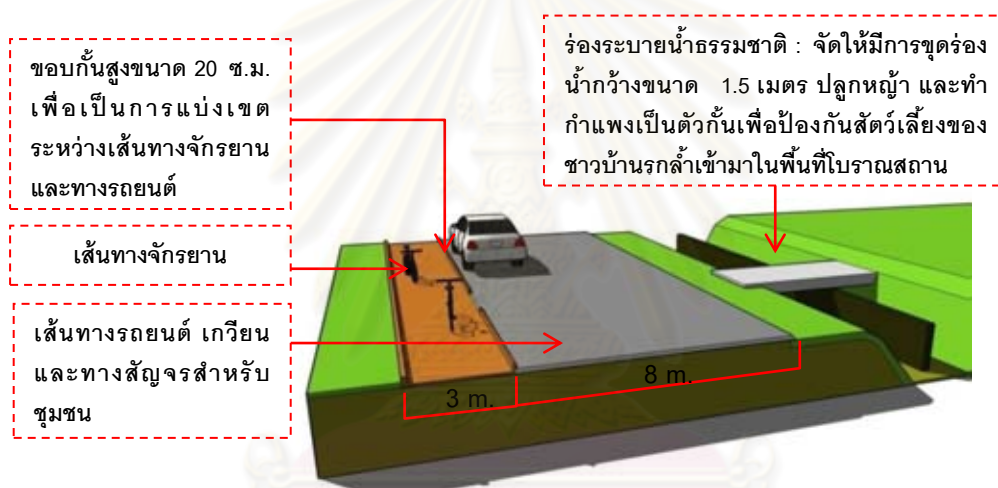
ภาพที่ 6.8 แผนผังประเภทของเส้นทางสัญจรภายในพื้นที่นครจำปาศรี

ภาพที่ 6.9 แผนผังของเส้นทางท่องเที่ยวของกลุ่มโบราณสถานภายในพื้นที่นครจำปาศรี

ภาพที่ 6.10 แนวทางการจัดการเส้นทางสัญจรเพื่อใช้ในการเข้าชม และศึกษาพื้นที่นครจำปาศรี

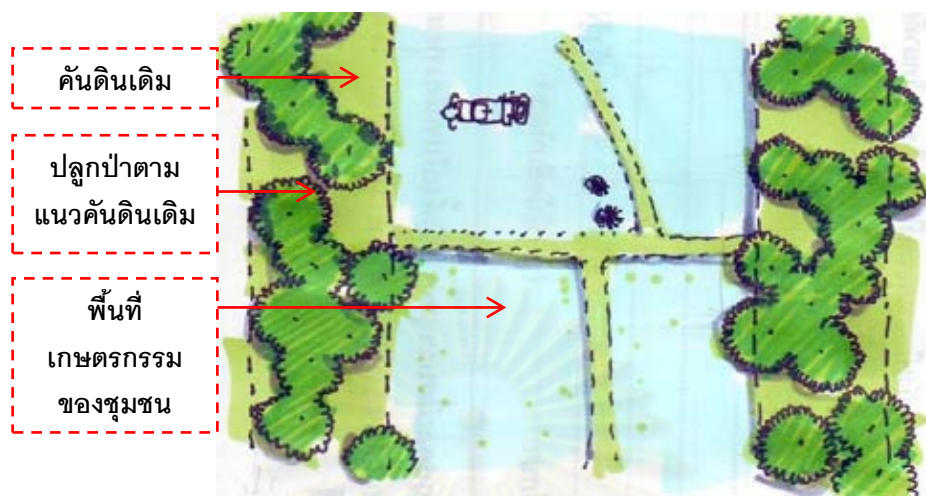

ภาพที่ 6.11 ขนาดของเส้นทางสัญจรเพื่อใช้ในการเข้าชม และเข้าศึกษาภายในพื้นที่นครจำปาศรี

6.1.6 แนวคิดด้านการสื่อความ

จากสภาพของพื้นที่นครจำปาศรีที่มีขนาดใหญ่และยากต่อการสื่อความหมายให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ ดังนั้นอาจจะต้องใช้สัญลักษณ์บ่งบอกแทนว่าถึงพื้นที่นั้นๆแล้ว เช่น การใช้เปลี่ยนรูปแบบของต้นไม้ที่นำสายตเข้าสู่พื้นที่โดยใช้ไม้ยืนต้นที่มีดอกสวยงามปลูกต่อเนื่องจากต้นไม้ถนนเมื่อกำลังจะเดินทางเข้าสู่พื้นที่ หรือใช้ส่วนของพื้นที่คูน้ำ-คันดินในส่วนนี้ถูกกลายสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และที่นาของชาวบ้านไปเกือบหมดแล้ว ซึ่งการที่จะขุดหรือจำลองแบบคูน้ำขึ้นมาใหม่ก็อาจจะส่งผลกระทบต่อพื้นที่นาหรือพื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านในส่วนนั้น ดังนั้นการที่จะอนุรักษ์และบ่งบอกความเป็นมาของพื้นที่แต่เดิมจึงใช้เป็นการแสดงสัญลักษณ์ (Symbol) แทน โดยการปลูกป่าชุมชน หรือปลูก

ต้นไม้ตามแนวคั่นดินเดิม ซึ่งแนวคิดในการจัดการพื้นที่นี้จะสำเร็จลุล่วงไปได้ก็จะต้องอาศัยความร่วมมือจากเกษตรกรเจ้าของพื้นที่นั้นๆ ด้วย

ภาพที่ 6.12 แนวคิดในการจัดการภายในพื้นที่คูน้ำ – คั่นดินที่กลายเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยการใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของคั่นดินปลูกป่าชุมชน

6.1.7 แนวคิดด้านการใช้พืชพรรณ

แนวคิดด้านการใช้พืชพรรณจะแบ่งตามลักษณะของการใช้งานในแต่ละพื้นที่ เช่น บริเวณเส้นทางสัญจร บริเวณพื้นที่โบราณสถาน บริเวณพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ การใช้พืชพรรณบริเวณคูน้ำ บาราย และเส้นทางน้ำธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งจะสามารถจำแนกกลุ่มของพืชพรรณได้ดังต่อไปนี้

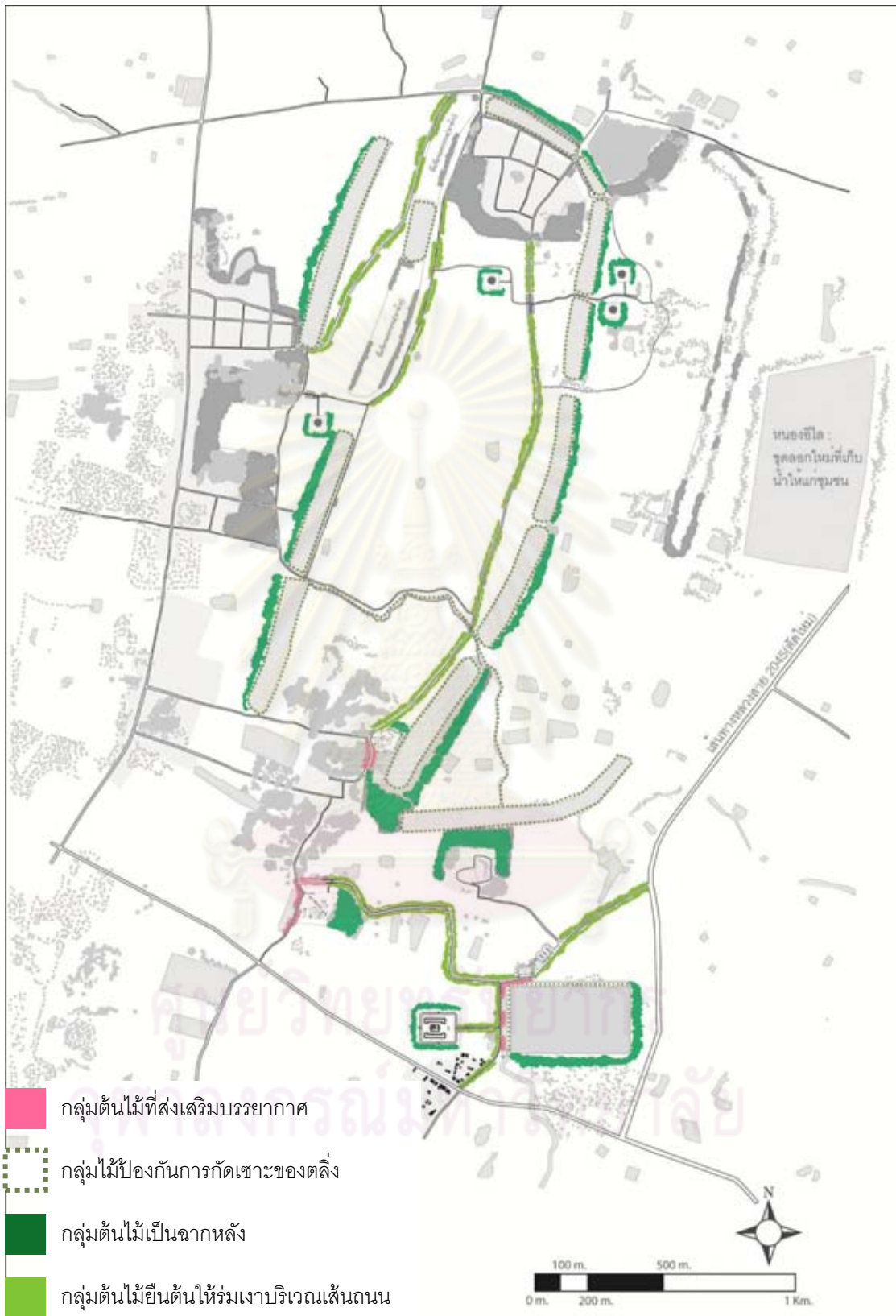
1. **กลุ่มต้นไม้ที่ส่งเสริมบรรยากาศ** โดยจะจัดในส่วน of พื้นที่ที่จะต้องมีการเปิดมุมมองโดยจะใช้พืชที่ง่ายต่อการดูแลรักษา อาจจะใช้ต้นไม้ยืนต้นที่ทนสภาพพื้นที่ได้ดี เช่น ยางนา ตะแบก ต้นเขวา เป็นต้น
2. **กลุ่มไม้ป้องกันกักตุนของตลิ่ง** ใช้พืชคลุมดิน หรือพืชที่ได้มาระบุไว้ว่าใช้สำหรับปลูกบนแนวคูน้ำในอดีตที่มีนามแหลมคมไว้ป้องกันข้าศึกหรือสัตว์ร้าย หรืออาจใช้พวกวัชพืชหรือผ้าห่มดิน เป็นต้น
3. **กลุ่มต้นไม้เป็นฉากหลัง** จะใช้ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ และไม้พุ่มขนาดกลางมา เช่น กลุ่มยางนา ตะแบก มะเกลือ และต้นเขวา เป็นต้น เพื่อเป็นการปิดมุมมองที่ไม่สวยงาม และส่งเสริมโบราณสถานให้มีความโดดเด่น
4. **การใช้ในบริเวณเส้นทาง** ใช้พืชพรรณท้องถิ่นที่มีลำต้นสูงโปร่ง หรือพืชจำพวก เช่น ต้นตาล ตะแบก หรือไม้ให้ดอกสวยงาม เพื่อเป็นการดึงดูดสายตาในระหว่างเดิน

ทางเข้าสู่พื้นที่ศึกษา ไม่ควรใช้ไม้พุ่มขนาดกลางเนื่องจากว่าบดบังวิสัยทัศน์ในการมองเห็นเวลาขับรถเข้าสู่พื้นที่

พืชพรรณที่ใช้อยู่โดยทั่วไปในปัจจุบันภายในพื้นที่โบราณสถานนั้น ค่อนข้างที่จะมีการดูแลรักษายากพอสมควร ดังนั้นจากการวิเคราะห์สภาพพื้นที่โบราณสถานภายในพื้นที่ศึกษาสามารถสรุปได้ว่าการพืชพรรณที่เหมาะสมภายในพื้นที่นั้น ควรจะเป็นพืชพรรณที่ง่ายต่อการดูแลรักษา หรือหากว่ามีการใช้จำพวกหญ้าในพื้นที่ก็ควรจะใช้หญ้าที่มีในท้องถิ่นนั้น เช่น หญ้าแพรก เพราะจากการศึกษาแล้วหญ้าแพรกนั้นจะขึ้นได้ดีในพื้นที่ดินทราย และทนต่อสภาพแห้งแล้งได้ดี นอกจากนี้พืชพรรณท้องถิ่นก็ยังง่ายต่อการดูแลรักษา และควรจะต้องมีการการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 6.13 แผนผังแสดงการใช้พืชพรรณภายในพื้นที่นครจำปาศรี

6.1.8 แนวคิดด้านการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน

ระบบโครงสร้างพื้นฐานที่ประสบปัญหาภายในพื้นที่นครจำปาศรีประกอบไปด้วยระบบประปาและไฟฟ้า เส้นทางสัญจรที่มีผิวถนนขรุขระ การระบายน้ำภายในพื้นที่ ซึ่งแนวทางในการแก้ปัญหาในแต่ละส่วนนั้นจะต้องอาศัยการจัดการรวมกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ กรมโยธาธิการ องค์กรบริหารส่วนตำบลกุ่มแสนรินทร์ และกรมชลประทาน ซึ่งการจัดการนั้นจำเป็นต้องให้สาธารณูปโภค สาธารณูปการ มีการเข้าถึงได้อย่างเหมาะสม มีการปรับปรุงผิวถนนภายในพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงการสัญจรระหว่างหมู่บ้านให้มีความสะดวกขึ้น ลดอันตรายที่จะเกิดขึ้นในระหว่างการเดินทาง เนื่องจากกว่าเส้นทางสัญจรระหว่างหมู่บ้านจะเป็นทั้งการสัญจรของคนในชุมชน และอาจจะเป็นเส้นทางท่องเที่ยวที่ใช้เชื่อมโยงโบราณสถานในพื้นที่ให้เกิดการเข้าถึงได้โดยง่าย ส่วนงานด้านระบบระบายน้ำภายในพื้นที่นั้นจะจัดให้มีการขุดลอกลำห้วยวังกระฮุ้งขึ้นมาอีกครั้งเพื่อที่จะให้ลำห้วยนั้นเป็นเหมือนเส้นทางระบายน้ำให้กับชุมชน และพื้นที่เกษตรกรรม

6.1.9 แนวคิดในการบริหารจัดการโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนา

แนวคิดนี้จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมในด้านการรับรู้ว่าในพื้นที่ที่จะพัฒนาไปในทิศทางใด จัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม และตัดสินใจในการพัฒนาและอนุรักษ์พื้นที่นครจำปาศรีอีกทั้งจัดให้ชุมชนนั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินการในด้านการพัฒนาพื้นที่ซึ่งอาจจะมีส่วนในด้านการบริหารจัดการในระบบการท่องเที่ยว และพัฒนาหัตถกรรมในชุมชนของตนเอง ทั้งนี้ก็ต้องให้ความรู้ในด้านการอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถานควบคู่ไปด้วย ซึ่งจะมีรายละเอียดดังนี้

1. การจัดการในพื้นที่โบราณสถานและพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ จัดให้ชุมชนมีส่วนในการดูแลรักษาพื้นที่โบราณสถาน โดยเน้นเฉพาะบริเวณพื้นที่โบราณสถานนครจำปาศรี แต่ถ้าต้องการทำความสะอาดตัวโบราณสถานอาจจะต้องให้ผู้เชี่ยวชาญ หรือเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากรเข้ามาควบคุมและดูแลแทน หรืออาจจะให้ผู้เชี่ยวชาญจากกรมศิลปากรนั้นให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาโบราณสถานแก่ประชาชนในชุมชนด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนภายในพื้นที่นั้นเกิดความหวงแหนโบราณสถานในพื้นที่ของตน ซึ่งการดูแลในส่วนนี้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากภาครัฐ หรือองค์กรบริหารส่วนตำบลกุ่มแสนรินทร์เข้ามาช่วยดูแลด้วย

2. การจัดการด้านการท่องเที่ยว จัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดหา และจัดการด้านยานพาหนะที่จะนำนักท่องเที่ยวเข้ามาชม เช่น ให้คนในชุมชนนำวัว หรือควายมาใช้เทียมเกวียนเพื่อรับนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมภายในพื้นที่ ซึ่งเป็นการจำลองบรรยากาศแบบชนบท อีกทั้งยังเป็นการกระจายรายได้แก่คนในชุมชน หรือจัดให้ชุมชนนั้นมีส่วนร่วมในการจัดทำที่เช่าจักรยานเพื่อให้นักท่องเที่ยวเช่ารายวัน เป็นต้น

3. การจัดการด้านวัตถุแสดงในพิพิธภัณฑ์ จัดกิจกรรมให้ชุมชนได้มีส่วนนำโบราณวัตถุในครอบครองออกมาจัดแสดง รวมทั้งขอรับบริจาคโบราณวัตถุเหล่านั้น เพื่อนำไปจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นการตอบสนองของวิสัยทัศน์ในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

4. การจัดการด้านการให้ความรู้แก่คนในชุมชน จัดให้มีการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น โดยจัดทำข้อมูลประวัติศาสตร์เผยแพร่ตามโรงเรียนในท้องถิ่น หรือตามกรอบหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ

5. การจัดการด้านการพัฒนาหัตถกรรมในชุมชน จัดให้มีการพัฒนาฝีมือแรงงาน และฝีมือหัตถกรรมพื้นบ้าน ส่งเสริมผลผลิตของท้องถิ่นโดยเน้นที่คุณภาพ และพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเพื่อส่งเสริมยอดขาย ทั้งนี้จะต้องมีการเรียนเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์นั้นๆ ด้วย

6.1.10 แนวคิดด้านการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียง

จากการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่นครจำปาศรีที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย จึงมีแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่ให้เชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยว นั่นคือต้องมีเส้นทางสัญจรที่สะดวก มีการจัดภูมิทัศน์ริมถนนเพื่อเป็นตัวนำสายตาไปยังสถานที่ท่องเที่ยวดังกล่าวอันประกอบด้วย

1. **พระธาตุนาดูน พุทธมณฑลแห่งอีสาน** เป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุบรรจุในตลับทองคำ เงิน และสำริด ซึ่งสันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 13-15 สมัยทวารวดีที่ได้มีการขุดพบภายนอกเมืองนครจำปาศรี
2. **พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี** ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ขององค์พระบรมธาตุนาดูน เป็นสถานที่ให้ข้อมูลเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุนาดูนที่ขุดพบ
3. **พิพิธภัณฑ์บ้านอีสาน** ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกก่อนถึงองค์พระบรมธาตุนาดูน เป็นพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งที่นำเอาบ้านเรือนอีสานในท้องถิ่นต่าง ๆ มาปลูกไว้บนสนาม

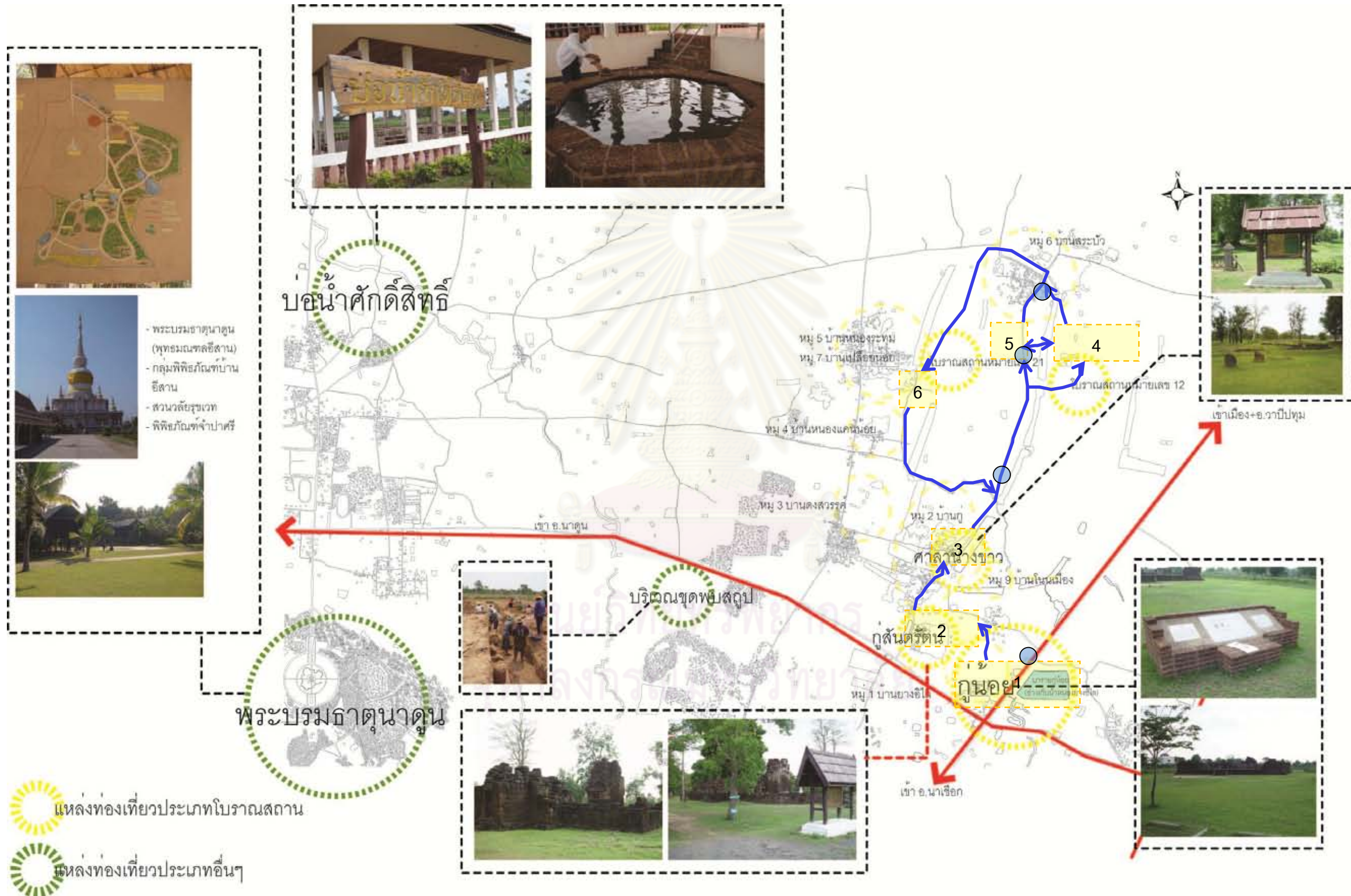
หลักฐานว่าสืบหลัง เรือนแต่ละหลังจัดแสดงอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวันที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวอีสาน

4. **สถาบันวิจัยรุกขเวช** ตั้งอยู่ภายในอาณาเขตของพระบรมธาตุนาดูน เป็นสถานที่ เพาะพันธุ์ต้นไม้พื้นถิ่น และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านพืชพรรณท้องถิ่นที่สำคัญของ จังหวัดมหาสารคาม โดยมีมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นผู้จัดการในพื้นที่

5. **บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์** เป็นบ่อน้ำตั้งอยู่บริเวณบ้านหนองโจ้ง หมู่ที่ 2 ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน ห่างจากที่ตั้งอำเภอนาดูนไปทางทิศเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งใน บริเวณนี้จะมีน้ำไหลซึมออกมาตลอดปี ปัจจุบันเป็นสถานที่ประกอบประเพณี ประจำปี “บุญหนองดูน” และเป็นสถานที่สำคัญของคนในชุมชนใกล้เคียง

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 6.14 แนวคิดเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับพื้นที่นครจำปาศรี

6.2 แนวคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์ของพื้นที่โบราณสถานที่สำคัญ

จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่ามีโบราณสถานที่สำคัญ 3 แห่ง¹ อันได้แก่ โบราณสถาน กู่สันตรัตน์ (กู่โนนเมืองหรือกู่ใหญ่), โบราณสถานกู่น้อย และโบราณสถานศาลานางขาว ซึ่งทั้งโบราณสถานดังกล่าวได้รับการขุดแต่งและบูรณะเรียบร้อยแล้ว จากการสำรวจพื้นที่สภาพปัจจุบันของพื้นที่โบราณสถานแต่ละแห่งนั้นพบว่ายังไม่ตอบสนองต่อการพัฒนาที่จะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ ประกอบกับในสภาพปัจจุบันโบราณสถานนั้นถูกละเลย มีหญ้าขึ้นรก และมีการนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปผูกไว้ในพื้นที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อตัวโบราณสถาน จากสภาพปัญหาที่ได้กล่าวมาในข้างต้น จึงได้มีแนวคิดที่จะต้องปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ดังกล่าว เพื่อให้มีสภาพที่ดีเหมาะสมกับการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ นอกจากนี้ยังเป็นแบบอย่างในการพัฒนาโบราณสถานอื่นๆภายในพื้นที่นี้ด้วย ซึ่งจะแนวความคิดในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานดังนี้

6.2.1 แนวคิดด้านการพัฒนาพื้นที่โบราณสถาน

แนวคิดหลักในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานทั้งสามแห่งนั้นคือการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานทีเน้นในเรื่องการส่งเสริมกิจกรรมของชุมชน และให้ชุมชนนั้นมีสิทธิในการดูแลรักษาพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน โดยการจัดให้มีกิจกรรมระหว่างโบราณสถานและชุมชน เช่น จัดภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานกู่สันตรัตน์ให้เป็นสถานที่เรียนรู้ด้านพืชสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคในสมัยโบราณ จัดภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานกู่น้อยให้เป็นที่รองรับการทำกิจกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างบารายกู่น้อย และจัดภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาวให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านพืชพื้นถิ่น เป็นต้น ซึ่งการจัดกิจกรรมภายในพื้นที่โบราณสถานดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนั้นจะเป็นการดึงดูดให้คนในชุมชนมีส่วนในการดูแลรักษาโบราณสถานทั้งสิ้น แม้อาจจะไม่ได้เป็นการดูแลในทางตรงแต่หากมีการใช้งานภายในพื้นที่โบราณสถานเหล่านั้นก็เป็นเสมือนการดูแลโบราณสถานในทางอ้อมเช่นกันกับที่มีประเพณีการส่องกู่ในโบราณสถานกู่สันตรัตน์ซึ่งก่อนที่จะมีการจัดพิธีก็จะมีการทำความสะอาด ตัดหญ้าโดยรอบบริเวณพื้นที่โบราณสถาน ซึ่งถือว่าการทำกิจกรรมเช่นนี้นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งในการดูแล

¹ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์, 2549. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรีและบริเวณเขตพสุภพระบรมราชานุสาวรีย์, 6-1.

6.2.2 แนวคิดด้านการใช้พืชพรรณ

จากการศึกษาที่ผ่านมาทำให้ทราบว่า การใช้พืชพรรณในการปรับปรุงภูมิทัศน์ภายในพื้นที่โบราณสถานนั้นควรจะใช้พืชพรรณท้องถิ่น เนื่องจากว่าพืชพรรณเฉพาะถิ่นนั้นง่ายต่อการดูแลรักษา และปลูกขึ้นง่ายกว่าพืชต่างถิ่นเพราะพืชท้องถิ่นนั้นจะชินสถานที่มากกว่า ดังนั้นแนวคิดด้านการใช้พืชพรรณในพื้นที่โบราณสถานจะสามารถแบ่งได้ตามลักษณะการใช้งานได้ดังต่อไปนี้

1. **ใช้น้ำสายตา :** ใช้ไม้ยืนต้นโดยเลือกต้นไม้ดอกสวยงามให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ หรืออาจจะใช้ไม้พื้นถิ่นได้ เช่น ตะแบกนา หางนกยูง ชมพู พันทิพย์ เป็นต้น
2. **ฉากหน้า :** ใช้ต้นไม้ลักษณะที่สูงโปร่งเพื่อเป็นการทำให้ตัวโบราณสถานมีความน่าสนใจ และเปิดช่องมองเข้าสู่ตัวโบราณสถานเป็นช่วงๆ เช่น ยางนา มะเกลือ ต้นเขวา เป็นต้น นอกจากนี้อาจจะใช้ต้นไม้จำพวกต้นตาล
3. **ฉากหลัง :** เน้นทั้งต้นไม้ที่เป็นทรงสูง และต้นไม้พุ่มเพื่อเป็นการกัน และสร้างอาณาเขตระหว่างพื้นที่โบราณสถานกับพื้นที่เกษตรกรรม เพื่อกันไม่ให้พื้นที่เกษตรกรรมอยู่ชิดติดกับพื้นที่โบราณสถานมากเกินไป
4. **พื้นที่ริมตลิ่งหรือชายขอบน้ำบริเวณคันดิน :** นอกจากจะมีการจำลองคันดินที่เคยเป็นในอดีตขึ้นมาใหม่ให้เห็นถึง Function ของคันดิน เช่น การใช้พืชพรรณเป็นไม้พุ่มที่มีหนามแหลมปลูกบริเวณคันดินเพื่อกันข้าศึกหรือศัตรู การใช้พืชคลุมดินที่สามารถลดการ Elution ของตลิ่ง เป็นต้น
5. **พื้นที่ป่าชุมชน :** พืชพรรณที่ใช้ในพื้นที่ป่าชุมชนจะใช้พืชพรรณที่เป็นพืชท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในป่าชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงซึ่งในที่นี่จะเป็นการเพิ่มปริมาณป่าชุมชนให้มากขึ้นอีกทางหนึ่ง โดยจะมีการปลูกพืชจำพวก มะเกลือ ยางนา ตะแบก ตะคร้อ เป็นต้น

ภาพที่ 6.15 แนวคิดในด้านการใช้พืชพรรณในเขตพื้นที่โบราณสถาน

6.2.3 แนวคิดด้านการใช้วัสดุปูพื้น

วัสดุที่ปูพื้นที่ใช้ในบริเวณพื้นที่โบราณสถานนั้นจะเน้นไปที่การใช้วัสดุที่มีสีเลียนแบบกับตัวโบราณสถานแต่จะใช้วัสดุที่แตกต่างจากตัวโบราณสถานเดิม เนื่องจากว่าจะเป็นการแบ่งแยกได้ระหว่างตัวโบราณสถานต่อพื้นผิวผนังใช้นั้นไม่ได้อยู่ในช่วงยุคเดียวกัน หรือมีการก่อสร้างมาพร้อมกับที่จะทำให้เกิดการสื่อความหมายที่ผิดเพี้ยนไป ในการใช้วัสดุประกอบภายในพื้นที่โบราณสถานนั้นจะแบ่งได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. **ส่วนพื้นที่เป็นลานกิจกรรม :** ลานกิจกรรมจะเน้นเป็นลานดินเนื่องจากง่ายต่อการดูแลรักษาและสามารถจัดทำเป็นพื้นที่กิจกรรมได้หลากหลายโดยไม่ต้องกังวลว่าหญ้าพื้นนั้นจะได้รับผลกระทบต่อการทำกิจกรรมในส่วนนั้นหรือไม่ นอกจากนั้นจะเป็นการปล่อยให้พื้นโล่งและปลูกหญ้าพื้นถิ่น เช่น หญ้าแพรก หญ้าตีนนก เป็นต้น
2. **เขตโบราณสถาน :** ภายในเขตพื้นที่โบราณสถานนั้นจะแบ่งการใช้วัสดุประกอบออกเป็น 2 ส่วน คือ บริเวณที่ติดกับตัวโบราณสถานนั้นจะให้ทราายเป็นตัวปูพื้นที่เพื่อต้องการลดความชื้นที่อาจจะเกิดขึ้นกับตัวโบราณสถาน ส่วนถัดออกมาจากการปูพื้นที่ด้วยทราวยจะนำหญ้าพื้นถิ่นมาปลูกโดยแบ่งเขตหญ้าออกเป็นสองส่วน คือหากใกล้กับเส้นทางเดินจะใช้หญ้าที่มีความยาวกว่าหญ้าที่ใกล้กับตัวโบราณสถาน
3. **วัสดุที่ใช้เป็นพื้นที่ทางเดิน :** ส่วนทางเดินหลักเพื่อที่จะนำชมตัวโบราณสถานนั้นจะใช้อิฐวงแบบสลัป ส่วนทางเดินในพื้นที่ด้านหน้าของเขตโบราณสถาน

ในส่วนของอาคารที่อยู่ข้างเคียงจะมีการเลือกใช้สีของอาคารที่จะก่อสร้างขึ้นใหม่ให้ไปในทิศทางเดียวกันกับอาคารอื่นๆ ในเมืองเพื่อรักษาความกลมกลืน และสภาพแวดล้อมของเมือง โดยไม่เลือกใช้สีที่โดดเด่น และขัดแย้งกับอาคารอื่นๆ ซึ่งสีที่เลือกใช้ควรมีความกลมกลืนกับพื้นถิ่น เช่น ตัวอาคารและหลังคาเลือกใช้สีน้ำตาล สีอิฐหรือดินเผา สีน้ำตาลอ่อน สีครีม และโทนสีอ่อน เป็นต้น

6.2.4 แนวคิดด้านองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรม

องค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรมประกอบไปด้วย ป้าย ถังขยะ ไฟฟ้าให้แสงสว่าง ที่นั่ง ซึ่งในส่วนของวัสดุที่ใช้นั้นจะเน้นไปตามโทนสีของศิลาแลงที่เป็นองค์ประกอบของตัวโบราณสถานแต่จะใช้วัสดุต่างออกไป เช่น ที่นั่ง ถังขยะ ไฟทางเดินเท้าจะใช้เป็นกรวดล้าง ซึ่งกรวดล้างนั้นจะง่ายต่อการดูแลรักษา และสามารถกลมกลืนไปกับสีของอิฐและสีต้นหญ้าตามธรรมชาติได้ดี ซึ่งรูปแบบขององค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรมนั้นนั้นจะต้องมีความเรียบง่ายไม่โดดเด่นเกินกว่าตัวโบราณสถาน

ภาพที่ 6.17 การกำหนดขอบเขตของโบราณสถานกู่น้อยในปัจจุบัน
ที่ประสบปัญหาด้านการนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยงในเขตโบราณสถาน
เนื่องจากว่ารั้วที่นำมาใช้ ประกอบด้วยประตูนั้นไม่หนาแน่นพอ

6.3.2 แนวคิดในการจัดภูมิทัศน์

จากศักยภาพของพื้นที่ของโบราณสถานศาลานางขาวติดกับแหล่งน้ำ และป่าชุมชน จึงมีศักยภาพที่จะสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งระบบนิเวศที่สำคัญของพื้นที่ได้ ดังนั้น แนวความคิดในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาวจึงเป็นการนำปัญหาและ ศักยภาพที่มีทั้งหมดมาวิเคราะห์ และสามารถสรุปผลได้ว่าควรจะพัฒนาให้พื้นที่ โบราณสถานมีความกลมกลืนไปกับธรรมชาติที่มีโดยรอบพื้นที่โบราณสถาน ประกอบด้วยจัด ให้มีพื้นที่สำหรับรองรับกิจกรรมที่มีภายในชุมชนได้ ซึ่งจะมีแนวคิดในการวางผังบริเวณพื้นที่ นี้จะมีการแบ่งส่วนพื้นที่ออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่

1. **ส่วนพื้นที่โบราณสถาน** ประกอบไปด้วย โบราณสถานศาลานางขาว และ เส้นทางในการเข้าชมโบราณสถาน ซึ่งเป็นการกำหนดขอบเขตให้นักท่องเที่ยวเข้ามา ชมโบราณสถานได้อย่างใกล้ชิด และไม่เข้าไปรบกวนหรือทำลายตัวโบราณสถาน
2. **ส่วนพักผ่อนหรือลานกิจกรรม** จัดให้มีพื้นที่สำหรับนั่งพักได้ร่มไม้ โดยจัดให้ที่ พักและกลุ่มต้นไม้ล้อมรอบลานกิจกรรม
3. **ส่วนพื้นที่พักผ่อนริมน้ำ** จัดให้มีการทำศาลาริมน้ำขนาดเล็กสำหรับเข้ามา พักผ่อน และชมวิวทิวทัศน์ของคุน้ำ-คันดินธรรมชาติที่สวยงาม มีทางเดินขนาดเล็กที่ สามารถเดินเข้าไปในเขตคุน้ำได้ สำหรับให้ชาวบ้านในบริเวณนั้นได้ปลูกพืชผักสวน ครวในหน้าแล้ง เพื่อเป็นการหารายได้แก่ตนเอง
4. **ส่วนลานจอดรถ** จะแบ่งพื้นที่สำหรับจอดรถยนต์ขนาด 20 คัน และรถจักรยาน 30 คัน โดยจะเน้นพื้นที่สำหรับจอดรถจักรยานมากกว่าเพราะว่าต้องการให้ นักท่องเที่ยวใช้รถขนาดเล็กเข้ามาชมในพื้นที่ หรือใช้เกวียนที่ทางชุมชนจัดมาให้ ซึ่ง

นอกจากจะเป็นการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนการใช้พลังงานอย่างประหยัด และเพื่อความปลอดภัยในการสัญจรภายในพื้นที่

5. **พื้นที่ป่าชุมชน** นอกจากจะเป็นการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมจากป่าชุมชนเดิมแล้ว การปลูกป่าชุมชนนี้ยังเป็นการกำหนดขอบเขตของพื้นที่โบราณสถานอีกด้วย นอกจากนี้ป่าชุมชนยังเป็นเหมือนแนวเขตป้องกันการรุกรานของพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่โดยรอบพื้นที่โบราณสถานอีกนัยหนึ่ง

ภาพที่ 6.18 จินตภาพของพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว

ภาพที่ 6.19 แนวคิดในการพัฒนาบริเวณคูน้ำ-คันดิน หนองกุดทอง ติดกับพื้นที่ศาลานางขาว

ภาพที่ 6.20 จินตภาพของพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว

ลานอเนกประสงค์

: ลักษณะจะเป็นลานดินทราย เนื่องจากว่าดินทรายนั่นจะไม่ค้ำน้ำจึงทำให้น้ำไม่ท่วมขัง แต่จะปลูกหญ้าพื้นถิ่นเพื่อเป็นขอบกันชนรอบลานดินจัดให้มีส่วนนั่งพักผ่อน และสามารถปรับเปลี่ยนให้ใช้ได้กิจกรรมต่างๆ

ป่าชุมชน

: มีการปลูกป่าชุมชนใหม่เพื่อเชื่อมต่อจากป่าชุมชนเดิมที่มีอยู่ โดยการใช้พืชพื้นถิ่นชนิดเดียวกันที่มีอยู่ในป่าชุมชนเดิม สร้างระบบนิเวศธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.3.3 ผังบริเวณ และรายละเอียดในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานศาลานางขาว

6.4 ผังการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานคู่มือ

6.4.1 แนวคิดหลักในการพัฒนาพื้นที่

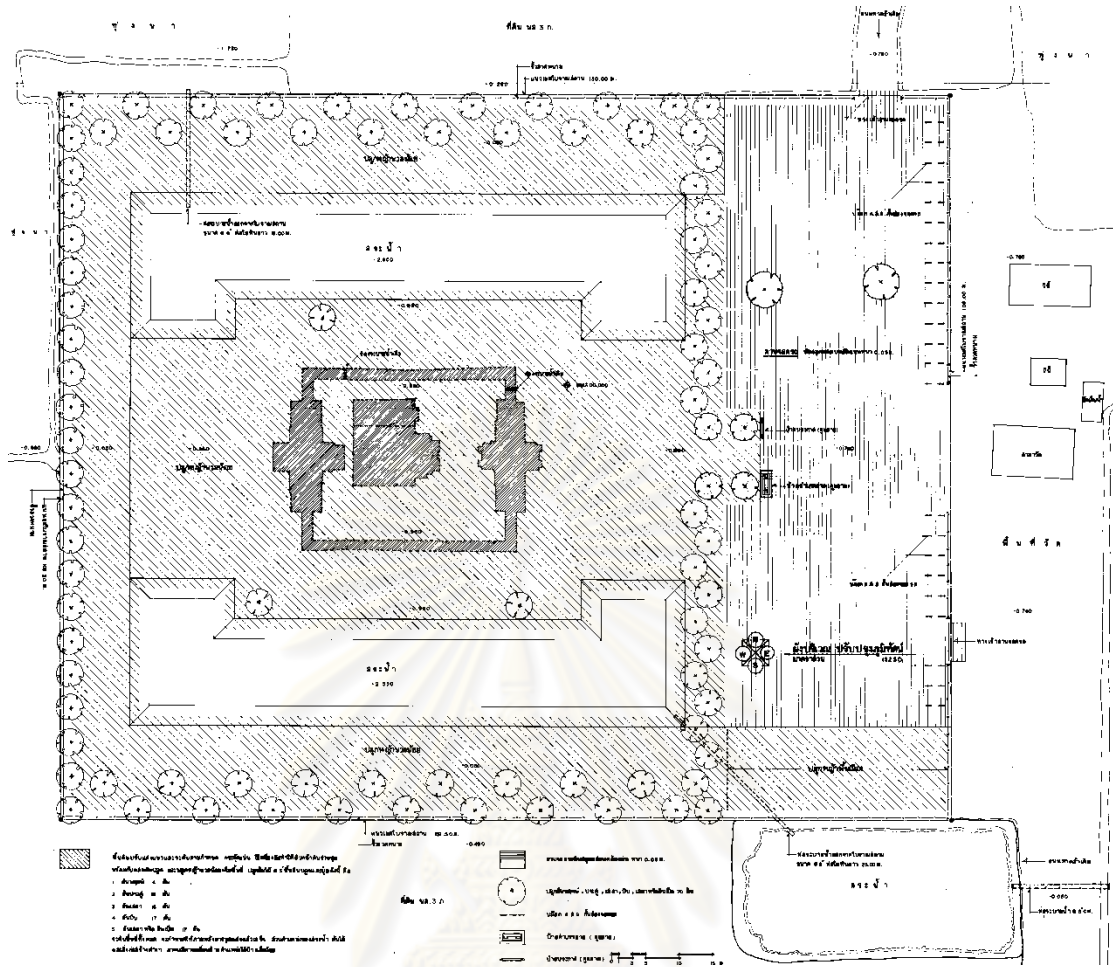
คู่มือเป็นทิวทัศน์ที่ถูกสร้างขึ้นในยุคขอมศิลปะแบบบาปวน มีการขุดคูน้ำล้อมรอบตัวโบราณสถานที่ยังสร้างขึ้นตามคติภูมิจักรวาลเพื่อเป็นการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีบารายที่สำคัญตั้งอยู่ด้านหน้าปราสาทด้านทิศตะวันออก ปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณด้านทิศใต้ของนครจำปาศรีซึ่งเป็นทางเข้าหลักของพื้นที่ ดังนั้นแนวคิดที่จะนำมาพัฒนาในพื้นที่ส่วนนี้คือจัดเป็นส่วน Waterfront เชื่อมโยงสู่พื้นที่โบราณสถานให้โดดเด่น พร้อมทั้งพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นที่สำหรับการพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญของชุมชนโดยรอบ และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาภายในพื้นที่

6.4.2 แนวคิดในการจัดภูมิทัศน์

จากแนวคิดหลักที่จะพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นที่รองรับคนเข้าสู่พื้นที่เป็นอันดับแรก ประกอบกับศักยภาพของพื้นที่โบราณสถานคู่มือที่อยู่ติดกับเส้นทางสัญจรสายหลัก (2045) แนวคิดในการวางผังจะแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ในส่วนพื้นที่โบราณสถาน และในส่วนพื้นที่บาราย โดยแนวคิดในการวางผังบริเวณพื้นที่โบราณสถานคู่มือจะเป็นการวางผังที่ต้องคำนึงถึงการระบายในพื้นที่เป็นหลัก เนื่องจากว่าปัจจุบันพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้ถูกน้ำท่วมเป็นประจำในทุกปี ดังนั้นการแก้ปัญหาในข้างต้นคือจัดให้มีการขุดลอกสระน้ำขึ้นมาใหม่อีกครั้ง วางท่อระบายน้ำเชื่อมต่อไปยังร่องระบายน้ำโดยรอบขอบเขตพื้นที่ เพื่อเป็นการระบายน้ำภายในพื้นที่โบราณสถานคู่มือ ปลูกหญ้าพื้นที่โดยรอบสระน้ำเพื่อสร้างบรรยากาศเป็นแบบธรรมชาติ มีการเปิดมุมมองเข้าสู่โบราณสถานคู่มือ ในส่วนพื้นที่บารายคู่มือจะเป็นการพัฒนาและฟื้นฟูบารายคู่มือโดยการสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction) และจัดแบ่งพื้นที่บารายออกเป็น 2 โซน คือ

โซนด้านหน้า : จัดเป็นพื้นที่กิจกรรมที่เชื่อมต่อระหว่างโบราณสถานคู่มือกับบาราย เช่น มีการจัดทำสวนสาธารณะ ลานกีฬา ลานกิจกรรม (Recreation) ของชุมชนไว้สำหรับจัดงานเทศกาลที่สำคัญของพื้นที่ เป็นต้น

โซนด้านหลัง : จัดพื้นที่บางส่วนไว้เป็นสถานที่เก็บน้ำให้กับชุมชน และเป็นส่วนพื้นที่ธรรมชาติ

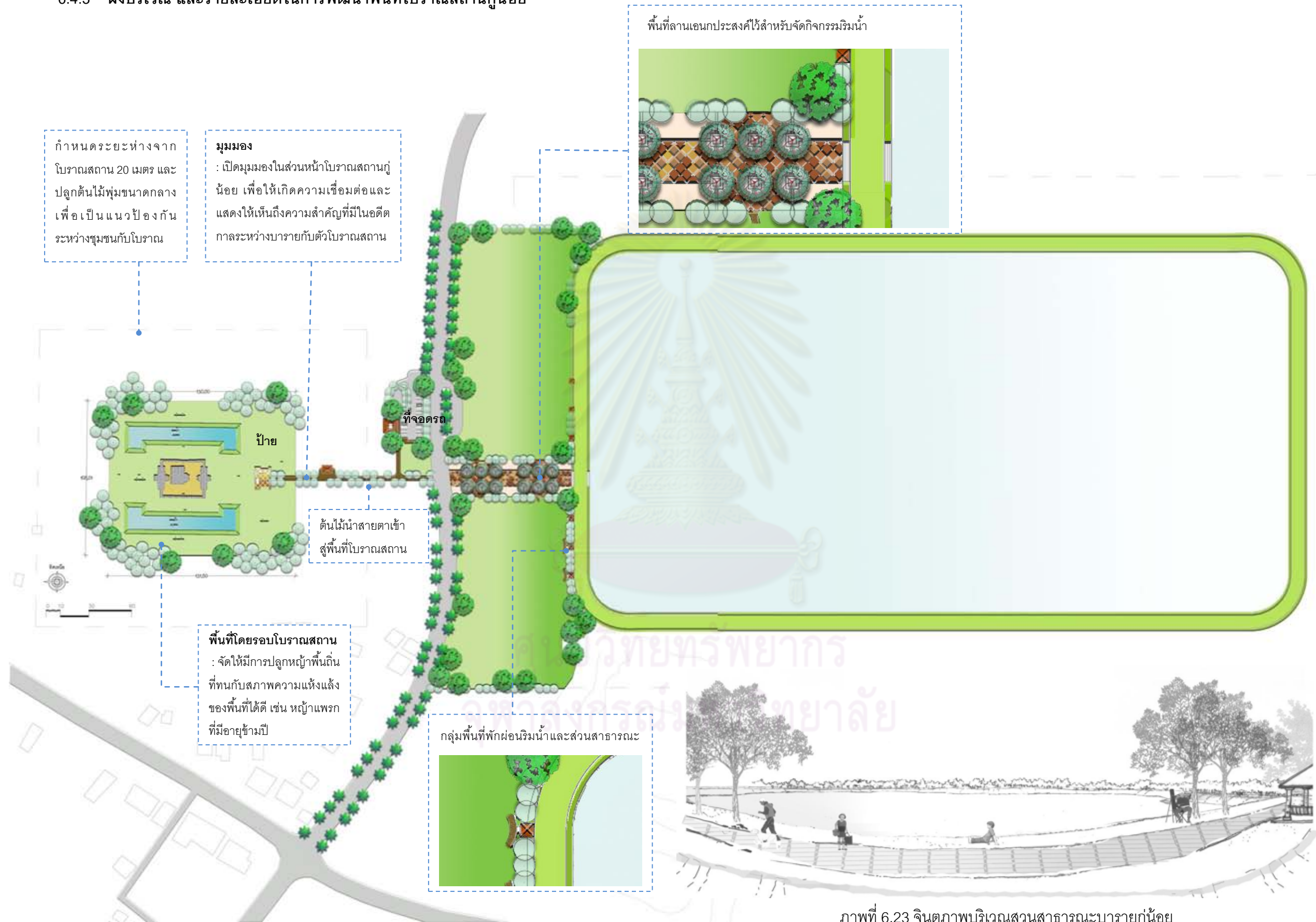

ภาพที่ 6.21 ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยสำนักศิลปากรที่ 9 จังหวัดขอนแก่น
ที่มา : สำนักงานศิลปากรที่ 9 จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 6.22 แนวคิดในการปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถานภู่น้อย

6.4.3 ผังบริเวณ และรายละเอียดในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานกุ๋น้อย

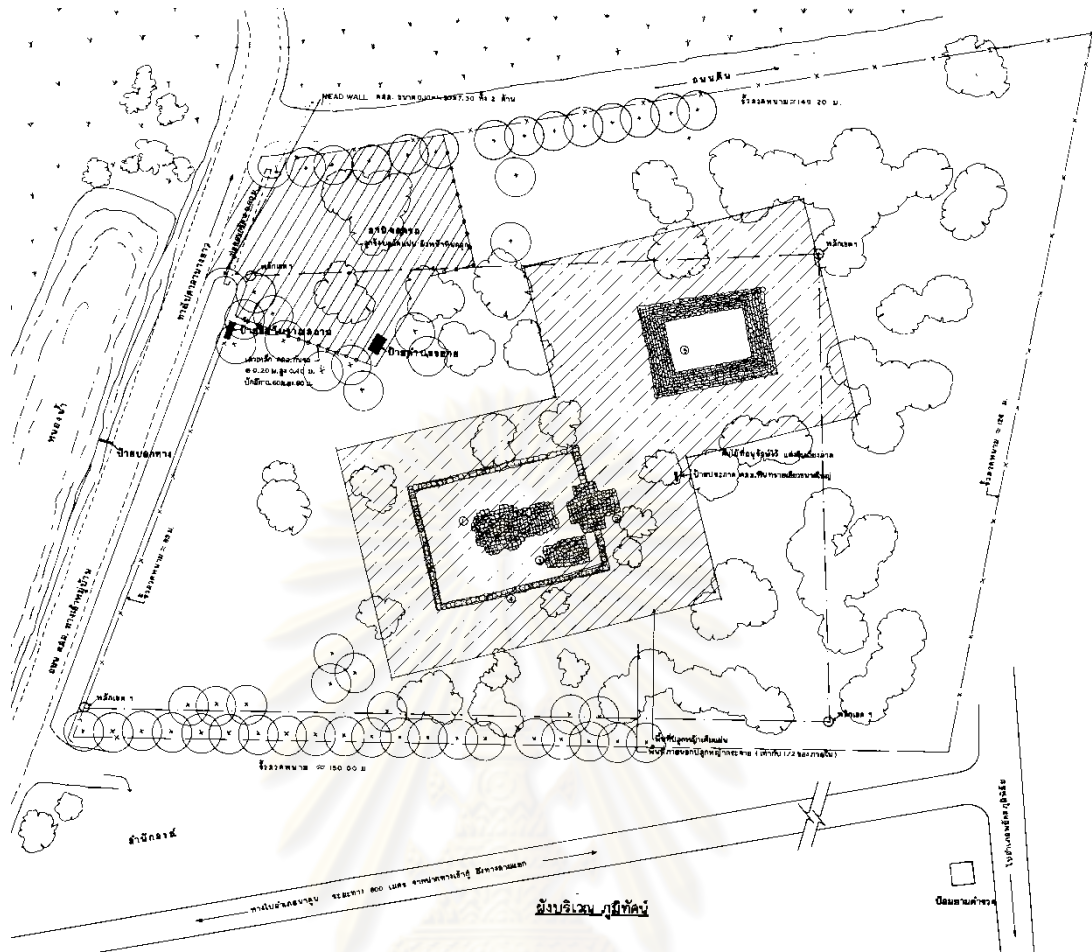
6.5 ผังการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานกุสัณตรัตน์

6.5.1 แนวความคิดในการพัฒนาพื้นที่

กุสัณตรัตน์เป็นโรงพยาบาลที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่รักษาพยาบาลให้แก่คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งจะอาศัยพื้นที่โดยรอบตัวอาคารนั้นเป็นที่สำหรับรักษาผู้ป่วย ส่วนภายในตัวอาคารจะประดิษฐานพระโพธิสัตว์โกษกษัตริย์รูปเคารพในศาสนาพุทธนิกายมหายานเพื่อเป็นที่กราบไหว้บูชาแก่ผู้ที่เข้ามารับการรักษา และยังมีประกอบพิธีกรรมนี้ยังสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันก็คือพิธีสงฆ์ที่ได้จัดทำมาในทุกปี ดังนั้นแนวคิดที่จะใช้ในการพัฒนาพื้นที่คือให้เป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมของคนในชุมชน ประกอบกับการให้ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรที่มีในจารึกเกี่ยวกับโรงพยาบาลเพื่อเป็นแสดงถึงความสำคัญของโรงพยาบาล จัดให้มีความเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่กิจกรรมภายในโบราณสถานกับพิพิธภัณฑ์ชุมชนที่กำลังสร้างและวัดกุสัณตรัตน์ที่อยู่ใกล้กับโบราณสถาน

6.5.2 แนวคิดในการจัดภูมิทัศน์

แนวคิดในการวางผังบริเวณจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ในส่วนของพื้นที่กุสัณตรัตน์และในส่วนของพื้นที่พิพิธภัณฑ์ จากข้อมูลในบทที่ผ่านมาทำให้ทราบว่ากุสัณตรัตน์นั้นเป็นที่รองรับกิจกรรมสงฆ์ของชุมชนในทุกปี ซึ่งในแต่ละปีก็จะเกิดพื้นที่ไม่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรม ดังนั้นแนวทางในการวางผังบริเวณพื้นที่นี้คือจัดให้มีส่วนพื้นที่สำหรับรองรับการทำกิจกรรม นอกจากนี้หากยังไม่ถึงช่วงเวลาที่ทำกิจกรรม พื้นที่ว่างนี้ก็สามารปรับเปลี่ยนให้เป็นส่วนพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งได้ (Outdoor Exhibition) จะเป็นการจำลองลักษณะของการรักษาผู้ป่วยภายในพื้นที่โรงพยาบาลในอดีตให้คนรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจได้เข้ามาเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ดังกล่าวต่อเนื่องมาจากเข้าชมพิพิธภัณฑ์ และในส่วนของพื้นที่พิพิธภัณฑ์นั้นจะจัดให้มีส่วนพื้นที่รองรับการร้านค้ามาตั้งเวลาสงฆ์ จัดให้มีเส้นทางเชื่อมโยงเข้าสู่พื้นที่โบราณสถานกุสัณตรัตน์ได้โดยตรง มีการปิดกั้นมุมมองระหว่างพื้นที่โบราณสถานและพิพิธภัณฑ์ในบางส่วนเพื่อทำให้เกิดความน่าสนใจ และดึงดูดคนเข้ามาชมพื้นที่

ภาพที่ 6.24 ผังการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยสำนักศิลปากรที่ 9 จังหวัดขอนแก่น
ที่มา : สำนักงานศิลปากรที่ 9 จังหวัดขอนแก่น

ต้นไม้สมุนไพรยืนต้นให้ร่มเงา โบราณสถาน เส้นทางสัญจรภายในพื้นที่โบราณสถาน

ภาพที่ 6.25 จินตภาพของพื้นที่โบราณสถานคู่สันตรัถน์หลังจากที่ได้ปรับปรุงด้านภูมิทัศน์

ภาพที่ 6.26 จินตภาพของพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์หลังจากที่ได้ปรับปรุงด้านภูมิทัศน์ภายในพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์ที่มีการใช้ไม้ยืนต้นที่ถูกรักษาไว้มาใช้ มีป้ายแสดงคุณสมบัติของพืชพรรณเหล่านั้น เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของโบราณสถาน

พื้นที่โดยรอบโบราณสถาน

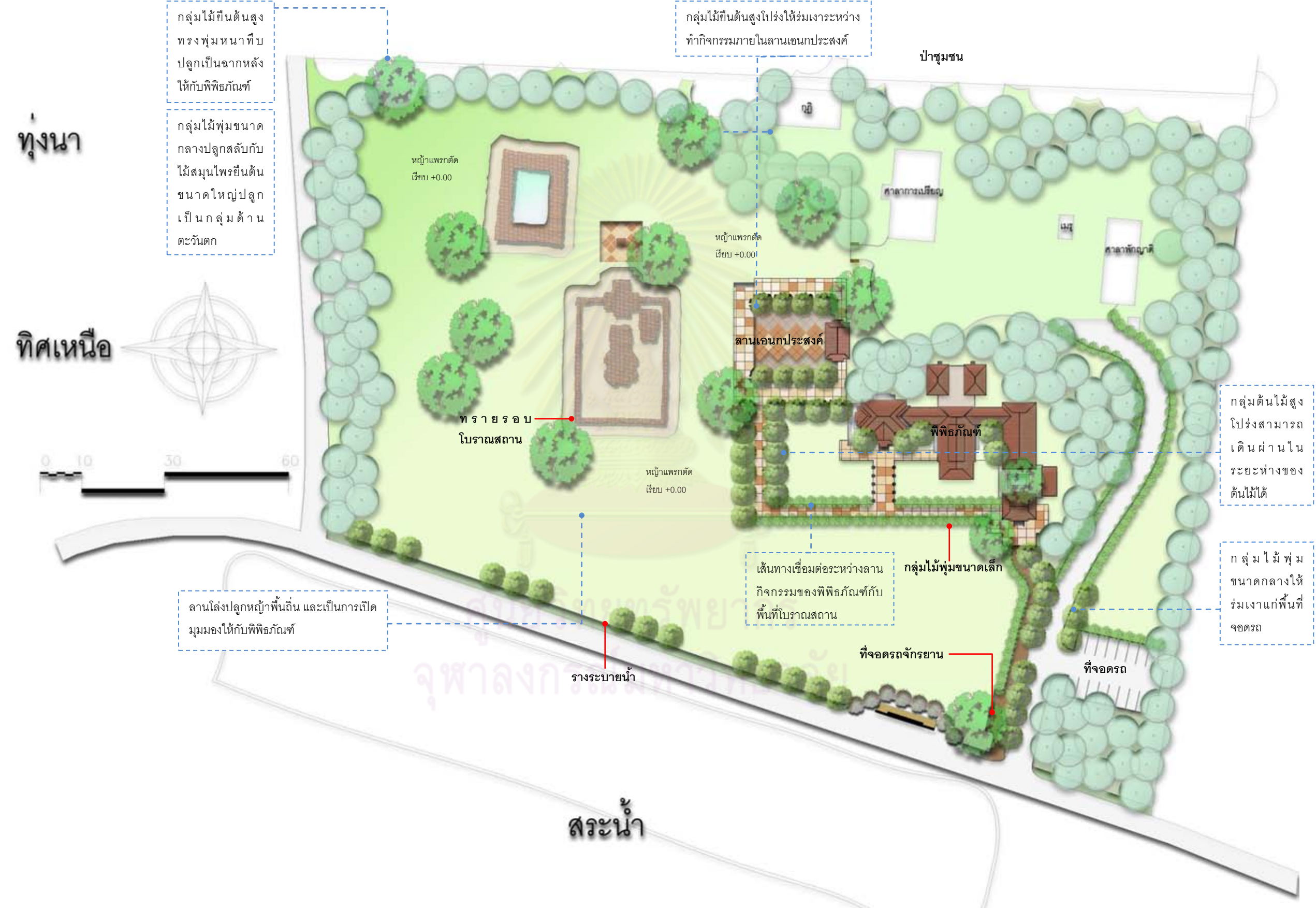
: จัดให้มีการปลูกหญ้าพื้นถิ่นที่ทนกับสภาพความแห้งแล้งของพื้นที่ได้ดี เช่น หญ้าแพรงที่มีอายุข้ามปี

ลานจอดรถเดิม

: ปรับให้เป็นลานเอนกประสงค์ใช้สำหรับจอดรถของนักท่องเที่ยวและหากมีกิจกรรมภายในชุมชนก็ปรับเปลี่ยนให้เป็นลานรองรับการทำกิจกรรมของชุมชน

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.5.3 ผังบริเวณ และรายละเอียดในการพัฒนาพื้นที่โบราณสถานกุ้งสันตรัตน์

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

7.1 สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาสามารถสรุปผลการศึกษาที่ได้ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การศึกษาเพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ ส่วนที่สองคือการศึกษาเพื่อทำการวางแผนและปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถาน ในส่วนของการศึกษาเพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่นั้น จะประกอบไปด้วยวางแผนการใช้ที่ดินของชุมชน การจัดการด้านระบบนิเวศ การอนุรักษ์พื้นที่โบราณสถานและพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ การจัดการคูน้ำ-คันดิน การจัดการเรื่องระบบเส้นทางสัญจร การสื่อความเพื่อให้ผู้คนที่เข้ามาเยี่ยมชมพื้นที่ได้ทราบถึงความเป็นมาและความสำคัญของพื้นที่ การใช้พืชพรรณในพื้นที่ที่เป็นชุมชนโบราณหรือเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน การบริหารจัดการโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และพัฒนาการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง

จากผลการศึกษาที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางในการวางแผน และพัฒนาพื้นที่ต่อไปในอนาคตได้ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่จะทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและบริหารจัดการพื้นที่พื้นที่ ซึ่งการจัดการภูมิทัศน์ก็ได้มุ่งเน้นให้คนชุมชนให้รู้จักหวงแหน รักษา สิ่งที่มีค่าภายในชุมชนของตน เช่น จัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่โบราณสถาน และป่าชุมชน จัดให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่นครจำปาศรีแก่คนในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนนั้นได้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ และเพื่อให้ชุมชนนั้นรักษาพื้นที่ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่สำคัญภายในพื้นที่ของตนเอง

7.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษากครั้งต่อไป

อาจจะต้องศึกษาเพิ่มเติมในด้านการวิเคราะห์มุมมองภายในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อหาเอกลักษณ์ของพื้นที่ชุมชนโบราณในสมัยทวารวดีมีการวิเคราะห์พื้นที่ต่อเนื่องจากเดิม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและวางแผนบริเวณต่อไป จากหลักการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ซึ่งประกอบไปด้วย การอนุรักษ์ การฟื้นฟู/ปรับปรุง การจัดการสิ่งแวดล้อม การควบคุมและพัฒนา ซึ่งจะต้องศึกษาทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การบริหาร/การปกครอง สังคม และประชากร ทั้งนี้ยังจะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างทั้งองค์กรที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นและประชาชนเข้ามาช่วยดูแลด้วย ส่วนแนวความคิดด้านการออกแบบนั้นจะเป็นการนำเอาองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี การผังเมือง และภูมิสถาปัตยกรรมมาประยุกต์ใช้พัฒนาพื้นที่ ซึ่งขอบเขตด้านการอนุรักษ์และพัฒนานั้นจะครอบคลุมถึงสภาพแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่นครจำปาศรีทั้งหมด ผัง

แม่บทการพัฒนาพื้นที่นครจำปาศรีนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับชุมชนโบราณแห่งอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้ ซึ่งผังแม่บทนั้นนอกจากจะมีการควบคุมการใช้ที่ดิน และกำหนดขอบเขตในอนุรักษ์พื้นที่ที่มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีการพัฒนาพื้นที่ให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาโบราณสถานด้วย โดยการปลูกจิตสำนึกให้หวงแหน รักษาสิ่งที่มีคุณค่าภายในพื้นที่ของตนเองเพื่อให้เป็นมรดกสืบทอดต่อไปถึงคนรุ่นหลังต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เสนอต่อสำนักงานนโยบายและแผน
สิ่งแวดล้อมกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. โครงการจัดทำแบบ
การจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงแหล่งชุมชนโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ,
2549.
- ชลิต ชัยครรชิต. พัฒนาชุมชนอีสานก่อนประวัติศาสตร์. ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 9 ฉบับที่3.
กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, 2531.
- ธาดา สุทธิธรรม. ผังเมืองในประเทศไทย: ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น: พิมพ์พัฒนา, 2544.
- ธาดา สุทธิธรรม. ภูมิที่ตั้งอโรคยาศาล: ความสัมพันธ์กับบริบททางผังเมือง, กรุงเทพมหานคร:
เมืองโบราณ ปีที่30 ฉบับที่3 กรกฎาคม-กันยายน, 2547.
- ธิดา สาระยา. ทวารวดีในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540.
- บุญยงค์ เกศเทศ. ดอนปู่ตา : ป่าวัฒนธรรมอีสาน.มหาสารคาม : คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542.
- บริษัท วิทยักษ์จำกัด. แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย
(รายงานฉบับสมบูรณ์), 2541.
- มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์.
รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาออกแบบเพื่อพัฒนานครจำปาศรี และบริเวณชุด
พบสถูปพระบรมธาตุนาตูน, 2549.
- ศรีศักร วัลลิโกดม. ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2546.
- ศรีศักร วัลลิโกดม. อีสาน “ความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีคูน้ำคันดิน กับการเกิดของรัฐในประเทศไทย”.
ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (พ.ย.) 2529.
- ศรีศักร วัลลิโกดม. แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2533.
- สิทธิพร ภิรมย์รื่น. เอกสารการประชุมสัมมนาวิชาการเรื่อง “สถาปัตยกรรมสู่โลกกว้าง สร้าง
เครือข่ายเชื่อมโยงท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยี
ราชมงคล, 2547.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล ,ศ.มจ. (เรียบเรียง). ศิลปะขอม.กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
(มหาชน), 2547.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร:
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

อิโคโมสไทย, สำนักงาน. เอกสารการประกอบพิจารณาในกลุ่มย่อย โบราณสถาน แหล่งมรดก
วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานอิโคโมสแห่งประเทศไทย, 2549.

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

กรณีศึกษา

นอกจากการศึกษาด้านทฤษฎีต่างๆที่จะต้องนำมาประยุกต์ใช้ในการวางแผนแล้วการศึกษานี้ยังจะต้องศึกษาจากกรณีศึกษาของชุมชนโบราณที่มีความคล้ายคลึงกับพื้นที่ชุมชนโบราณนครจำปาศรี โดยจะศึกษาจากชุมชนโบราณ 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนโบราณเมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง ชุมชนโบราณเมืองโบราณคูบัว ชุมชนโบราณเมืองโบราณศรีเทพ

1. เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง

เมืองฟ้าแดดสูงยาง ตั้งอยู่ที่บ้านเสมา ตำบลหนองแปน ห่างจากตัวจังหวัด 19 กิโลเมตร ตามเส้นทางหมายเลข 214 (กาฬสินธุ์-ร้อยเอ็ด) ระยะทาง 13 กิโลเมตร ถึงอำเภอกมลาไสย เลี้ยวขวาตามทางหลวงหมายเลข 2367 ระยะทาง 6 กิโลเมตร แล้วเลี้ยวขวาเข้าซอยอีกประมาณ 400 เมตร เมืองฟ้าแดดสูงเป็นเมืองโบราณที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยทวารวดีมีคูน้ำ - คันดินล้อมรอบ 2 ชั้น เส้นรอบวงของคันของคันดินโดยรอบประมาณ 5 กิโลเมตร จากหลักฐานโบราณคดีพบว่าพื้นที่นี้มีการอยู่อาศัยภายในเมืองมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แล้วได้เจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในสมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 13-15 ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏโดยทั่วไปทั้งภายในและนอกเมือง เช่น ใบเสมา หินทราย จำหลักภาพเรื่องชาดก และโบราณสถานพระธาตุยาकु ซึ่งปัจจุบันกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเมื่อวันที่ 27 กันยายน 2479 และกลุ่มเจดีย์บริเวณศาสนสถานทีโนนวัดสูง โนนฟ้าหยาด และโนนฟ้าแดด

ยุคสมัย : สมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 13-15

สภาพพื้นที่ในปัจจุบัน

เมืองฟ้าแดดสูงยางเป็นเมืองโบราณที่มีอายุระหว่างพ.ศ.1300-1600 ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านเสมา ตำบลหนองแปน จังหวัดกาฬสินธุ์ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 19 กิโลเมตร เดินทางตามเส้นทาง214 (กาฬสินธุ์-ร้อยเอ็ด) แยกขวามือเข้าทางโรงเรียนกมลาไสย อำเภอกมลาไสย ประมาณ 13 กิโลเมตร แยกขวามือเข้าไปตามทางลูกรังอีก 6 กิโลเมตรนับเป็นสถานที่สำคัญในการศึกษาหาความรู้ เกี่ยวกับโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัด เมืองฟ้าแดดสูงยางลักษณะของผังเมืองฟ้าแดดสูงยางจะเป็นรูปไข่แบบทวารวดี มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเมืองสองชั้น เชื่อว่าเกิดจากการขยายตัวเมืองที่มีความรุ่งเรืองในสมัยทวารวดี ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่สูงๆต่ำๆ ภายในพื้นที่การขุดพบใบเสมาหินทรายอยู่

โดยทั่วไป บ้างก็มีลวดลายเป็นภาพสลักเกี่ยวกับพุทธศาสนา หรือบางแผ่นก็ไม่ปรากฏลวดลาย ใบเสมาที่ได้รับการขึ้นทะเบียนไว้จากกรมศิลปากรจำนวนทั้งหมด 130 แผ่น ปัจจุบันมีชุมชนอาศัยภายในพื้นที่

ภาพที่ 1 ภูมิทัศน์ภายในบริเวณเมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง

การใช้ที่ดิน และอาคารในพื้นที่

การใช้ที่ดินในพื้นที่บ้านเสมา (เมืองฟ้าแดดสูงยาง) ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยเฉพาะเป็นพื้นที่นาข้าว คุน้ำคันดินมีการพัฒนาและใช้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนพื้นที่ชุมชนจะอยู่ในเขตคุน้ำเดิม แต่ในปัจจุบันมีการตัดถนนผ่ากลางเมืองทำให้พื้นที่คุน้ำทางด้านทิศใต้นั้นได้รับการทำลาย และไม่ได้ใช้งาน สภาพอาคารในพื้นที่แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ บ้านไม้ยกใต้ถุนสูง บ้านปูนชั้นเดียว และบ้านปูนกึ่งไม้ซึ่งบางหลังจะแฝงเป็นร้านของชำประจำชุมชน ปัจจุบันมีการเพิ่มจำนวนของอาคารมากขึ้นอาจจะมีการเข้าไปรื้อล้างพื้นที่โบราณสถาน

ภาพที่ 2 ภูมิทัศน์ของพื้นที่เกษตรกรรม
ภายในพื้นที่เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง

ลักษณะพืชพรรณในพื้นที่ และการใช้พืชพรรณในพื้นที่โบราณสถาน

ลักษณะพืชพรรณที่มีอยู่ภายในในพื้นที่เมืองฟ้าแดดสูงยาง ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะป่าเต็งรังตามที่ได้พบเห็นโดยทั่วไปในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พื้นที่ส่วนใหญ่ในเมืองฟ้าแดดสูงยางเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และทุ่งนา ซึ่งลักษณะของพื้นที่นั้นแสดงถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ชนบทในแถบภาคอีสานได้ดี ปัจจุบันยังไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ แต่ประชาชนโดยรอบพื้นที่ก็ได้เข้ามาเที่ยว และศึกษาโบราณสถานอย่างต่อเนื่องความหนาแน่นของพื้นที่พักอาศัยจะอยู่ด้านทิศเหนือของเมือง ยังไม่กระจุกกระจาย แต่ก็มีบางส่วนที่เริ่มวางอาคารตามแนวถนน อาจส่งผลกระทบในระยะยาวที่มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร พืชพรรณที่ใช้ส่วนใหญ่ในพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้เป็นการใช้พืชพรรณที่เป็นไม้พื้นถิ่น และเป็นพืชพรรณในส่วนพื้นที่โบราณสถานนั้นยังไม่ได้มีการจัดการ ทำให้พืชพรรณบางส่วนนั้นเข้าไปทำลายตัวโบราณสถานอย่างไม่รู้ตัว

ภาพที่ 3 ภูมิทัศน์ภายในบริเวณพระธาตุนาค เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง

สภาพปัญหาในพื้นที่

จากที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นสามารถสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

ปัญหาด้านการใช้ที่ดิน : เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนที่มีการเพิ่มขึ้นในทุกปี และบางพื้นที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่คูน้ำ และคันดิน

ปัญหาด้านทัศนียภาพ : มีความหลากหลายทางด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งการใช้สี ชั้นความสูง และองค์ประกอบต่างๆ ที่มีผลต่อทัศนียภาพของชุมชน เนื่องจากเป็นอาคารค้าขายส่วนใหญ่ก็จะมีพวกป้ายโฆษณาติดอยู่ทั่วไป ปัจจุบันยังไม่ได้มีการดำเนินการทางด้านภูมิทัศน์ ดังนั้นพื้นที่แห่งนี้จึงยังคงขาดเอกลักษณ์ และรูปแบบที่สนับสนุนความงามของโบราณสถาน

ปัญหาด้านการบุกรุกทำลายโบราณสถาน : ลักษณะของชุมชนโดยรอบพื้นที่ไม่ได้เข้าไปรุกล้ำพื้นที่โบราณสถานเท่าใดนัก แต่ก็มีบางส่วนที่เข้าไปรุกล้ำ

พื้นที่ เช่น การทำการเกษตรของชาวบ้าน แต่ก็ไม่ได้ไปรุกล้ำหรือทำลายตัว
โบราณสถาน

ภาพที่ 4 พืชพรรณที่นำมาปลูกภายในพื้นที่โบราณสถานที่มีการนำ
พืชต่างถิ่นเข้ามาปลูกในพื้นที่ ซึ่งอาจจะเกิดปัญหาด้านการดูแลรักษา

การวางแผนการใช้ที่ดิน

พื้นที่ในเมืองฟ้าแดดสูงยางยังไม่ได้ได้รับการวางแผนในการใช้ที่ดินอย่างชัดเจน
จะเห็นได้จากการขยายตัวของชุมชนที่เกิดขึ้นตามเส้นทางที่มีการคมนาคมตัดผ่าน
ส่วนของพื้นที่คูน้ำคันดินยังมีการใช้เป็นคลองชลประทานไว้เก็บกักน้ำใช้ในหน้าแล้ง
แต่ว่าพื้นที่ในส่วบริเวณด้านทิศตะวันออกของเมืองจะมีการขยายตัวของชุมชนเพิ่ม
มากขึ้น ซึ่งหากยังไม่มีการจัดการหรือมีการวางแผนการใช้ที่ดิน อาจจะทำให้ชุมชน
ดังกล่าวเข้าไปรุกล้ำในเขต คูเมืองกำแพงเมืองได้

ภาพที่ 5 แสดงภาพภูมิทัศน์ระหว่างเส้นทางที่เข้าสู่พื้นที่เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง

ภาพที่ 6 แสดงภาพภูมิทัศน์บริเวณโบราณสถานพระธาตุยาคว

ภาพที่ 7 ภูมิทัศน์บริเวณวัดที่ปัจจุบันทำเป็นพิพิธภัณฑ์สำหรับเก็บ
ใบเสมาที่ขุดพบในพื้นที่เมืองฟ้าแดดสูงยาง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 8 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองโบราณฟ้าแดดสูงยางในปัจจุบัน
ที่มา : ปรับปรุง และแก้ไขภาพจาก www.Google.com

2. เมืองโบราณคูบัว

เมืองโบราณคูบัว ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดราชบุรี ลงไปทางใต้ประมาณ 8 กิโลเมตร หรืออยู่ห่างจากตัวเมืองราชบุรี ลงไปทางใต้ตามทางรถไฟ แต่ถ้านักเดินทางโดยรถยนต์ ไปตามถนนสายเพชรเกษมผ่านราชบุรีลงไป ก็จะถึงปากทางซ้ายมือแยกเข้าไปที่บ้านคูบัวราว 10 กิโลเมตร และแยกซ้ายมือไปอีกราว 5 กิโลเมตร เข้าหมู่บ้าน รวมระยะทาง ทั้งสิ้นประมาณ 15 กิโลเมตร

“เมืองโบราณคูบัว” ตามชื่อเรียกหมู่บ้านคูบัว เป็นเมืองโบราณในสมัยทวารวดี ที่มีคูน้ำกำแพงเมืองล้อมรอบ และการขุดแต่งบริเวณเมืองโบราณบ้านคูบัว ได้เริ่มต้นขุดแต่งเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2504 ซึ่งพบหลักฐานว่า เมืองคูบัวน่าจะมีพัฒนาการมา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11 มาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 การขุดแต่งเมืองคูบัวทำให้พบแหล่งโบราณสถานถึง 44 แห่ง ทั้งนอกกำแพงเมือง และในบริเวณกำแพงเมือง และพบประติมากรรมปูนปั้นดินเผา พร้อมทั้งมีลวดลายประดับในโบราณสถาน เป็นจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันกรมศิลปากรได้นำโบราณวัตถุสำคัญต่างๆ ของเมืองคูบัวไปจัดแสดงให้ประชาชนทั่วไป ได้ชมที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติคูทอง และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติลพบุรี

ขนาดพื้นที่ : ประมาณ 1000 ไร่

ยุคสมัย : สมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 11-16

สภาพพื้นที่ในปัจจุบัน

สภาพของเมืองโบราณคูบัว มีแผนผังรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 800 เมตร ยาวไปตามแนวเหนือ – ใต้ เกือบขนานไปกับทางรถไฟราว 2,000 เมตร ลักษณะของผังเมืองคล้ายกับ ผังเมืองโบราณนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เมืองโบราณคูบัว นับเป็นเมืองสมัยทวารวดีที่มีขนาดใหญ่ รองลงมาจากเมืองนครปฐม ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี

ลักษณะที่ตั้งของตัวเมืองโบราณคูบัวตั้งอยู่บนเนิน ที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลราว 5 เมตร หรือสูงกว่าระดับพื้นดินปกติราว 1-2 เมตร ลักษณะของเมืองที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เมืองในสมัยทวารวดี คือจะมีคูน้ำล้อมรอบเมืองทั้ง 4 ด้านและมีคันดิน 2 ชั้น ล้อมรอบเป็นกำแพงเมือง เช่นเดียวกับเมืองศรีมโหสถ เมืองดงละคร สภาพทางภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ราบและลาดสูงขึ้นไปทางทิศตะวันตก โดยเชื่อมต่อกับเนินเขาที่อยู่ห่างออกไป ซึ่งลักษณะของการตั้งเมืองเช่นนี้ จะมีความคล้ายคลึงกับทำเลที่ตั้งของเมืองคูทองที่สุพรรณบุรี หรือเมืองบนที่อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งถือว่ามีลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ มีความเหมาะสมในการตั้งเมืองอย่างยิ่งคือ มีแนวเขาทางด้านทิศตะวันตก เป็นกำแพงธรรมชาติอย่างดี เหมาะแก่การใช้เป็นแหล่งหา

อาหาร และผลผลิตจากป่าของชาวเมือง และเป็นกำแพงกันลมพายุได้เป็นอย่างดี เมื่อถึงฤดูฝน บริเวณคูเมืองก็สามารถที่จะกักเก็บน้ำไว้ใช้ประโยชน์ได้หรือเมื่อหลังฝนไปแล้วการชะล้างของน้ำจากที่สูง ก็จะทำให้เกิดเป็นตะกอนที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเกษตร การเพาะปลูกได้เป็นอย่างดี และหากมีอุทกภัย น้ำจะไหลลงมาจากเทือกเขา ก็สามารถล่งสู่ทะเลได้โดยสะดวก เป็นต้น

ภาพที่ 9 ทิวภาพทางด้านทิศตะวันตกของเมืองโบราณคูบัว
ที่มา : สมัย สุทธิธรรม. เมืองโบราณคูบัว. 2544. หน้า 35

การใช้ที่ดิน และอาคารในพื้นที่

เมืองคูบัวปัจจุบันประกอบไปด้วยหลายหมู่บ้าน และยังคงมีโบราณสถานกระจัดกระจายอยู่โดยทั่วไปการใช้ที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม สวนผลไม้ และนาข้าว แต่บางส่วนของที่เขารุกข์ในคูน้ำคันดินจะเป็นพวกบ่อปลา และบ่อกุ้ง พื้นที่ชุมชนกลุ่มใหญ่จะตั้งบนพื้นที่คูน้ำด้านทิศเหนือ และขยายตัวส่งผลกระทบต่อพื้นที่คูน้ำด้านทิศเหนือ และตะวันออกเป็นอย่างมาก การใช้อาคารในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งบ้านเรือนโดยทั่วไปยังคงจะพบเห็นบ้านไม้ทรงไทยแทรกตัวอยู่ในชุมชนบ้านคูบัวเช่นกัน

ภาพที่ 10 หมู่บ้านคูบัวในปัจจุบันที่ตั้งอยู่ในเขตคูน้ำด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 11 หมู่บ้านคูบัวในปัจจุบันที่ปรากฏว่ามีบ้านทรงไทยแทรกตัวอยู่โดยทั่วไป ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในภาคกลางของประเทศไทย

ภาพที่ 12 โบราณสถานหมายเลข 18 ในเมืองโบราณคูบัว ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่วัดโขลงสุวรรณคีรี และได้รับการดูแลรักษาจากวัด

ภาพที่ 13 จิปาถะภัณฑ์ (พิพิธภัณฑ์) ที่บอกเล่าความเป็นมาของเมืองคูบัว ตลอดจนโบราณสถานที่มีอยู่ทั้งในเมืองโบราณคูบัว และเก็บรักษาโบราณวัตถุบางส่วนของคูบัวในเมืองคูบัว ซึ่งพิพิธภัณฑ์ชุมชนแห่งนี้จะเก็บสิ่งของทุกอย่างที่มีอยู่ทั้งหมดในเมืองคูบัว และได้รับการจัดการจากคณะทำงานที่ได้รับมอบหมายจากชุมชน ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่วัดโขลงสุวรรณคีรี และได้รับการดูแลรักษาจากวัด

ภาพที่ 14 แสดงภาพของโบราณสถานหมายเลข 23 และ 24 ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของเมืองคูบัวโดยติดกับลำห้วยชินสีห์ที่ไหลผ่านกลางเมืองคูบัว

ภาพที่ 15 แสดงภาพลำห้วยชินสีห์ที่ไหลผ่านกลางเมืองคูบัว ปัจจุบันที่ยังคงมีน้ำไหลผ่านตลอดปี

ลักษณะพืชพรรณในพื้นที่

จากการที่ได้เข้าไปสำรวจพื้นที่ในเขตเมืองคูบัวจะสามารถสรุปได้ว่า พืชพรรณส่วนใหญ่ที่เกิดในเขตพื้นที่นี้จะเป็นพวกพืชสวน ซึ่งจะประกอบไปด้วยมะพร้าว ต้นหมาก และนาข้าวเป็นสวนใหญ่ เพราะจากการศึกษาข้อมูลของพื้นที่ที่มีการทำการเกษตรมาตั้งแต่ พ.ศ. 2347 กล่าวคือเริ่มมีการตั้งชุมชนของชาวไทย-ยวนที่ได้อพยพเข้ามาในพื้นที่ เพื่อปลูกสร้างที่พักอาศัย และทำไร่ ทำสวน ส่วนการจัดพืชพรรณในพื้นที่โบราณสถานที่ได้รับการขุดแต่งในเมืองคูบัวค่อนข้างที่จะเป็นธรรมชาติมาก เนื่องจากยังไม่ได้มีการปรุงแต่งของพืชพรรณที่ใช้ทั่วไปในพื้นที่โบราณสถานหรืออุทยานประวัติศาสตร์อื่นๆ ซึ่งองค์ประกอบของพืชพรรณส่วนใหญ่ในเมืองโบราณคูบัวนั้นจะเป็นการใช้ต้นไม้พื้นถิ่น และเป็นพืชพรรณที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ดังนั้นผลลัพธ์ของการใช้พืชพรรณที่มีอยู่เดิมนี้ก็ทำให้ค่อนข้างเกิดความกลมกลืนระหว่างพื้นที่โบราณสถานกับชุมชน

ภาพที่ 16 แสดงภาพพืชพรรณที่เกิดขึ้นโดยรอบพื้นที่
โบราณสถานหมายเลข 18 ภายในวัดโขลงสุวรรณคีรี

ภาพที่ 17 แสดงภาพพืชพรรณที่เกิดขึ้นในบริเวณเมืองคูบัวที่มี
สวนผลไม้ต่างของชาวบ้านกระจายอยู่ทั่วไปตามสายทางที่จะเข้าสู่ตัวเมือง

ภาพที่ 18 แสดงภาพไร่นาที่พบเห็นโดยทั่วไปในพื้นที่เมืองคูบัว

สภาพปัญหาในพื้นที่

จากการที่ชุมชนโดยรอบเริ่มขยายตัวมาตั้งแต่ พ.ศ. 2347 คือเริ่มมีการตั้งชุมชนของชาวไทย-ยวนที่ได้อพยพเข้ามาในพื้นที่ และการตั้งชุมชนที่ไม่ได้คำนึงถึงคูน้ำคันดินโบราณ จึงทำให้พื้นที่คูน้ำคันดินด้านทิศเหนือบางส่วนถูกทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของกลุ่มชาวไทย-ยวน ทำให้ในปัจจุบันพื้นที่คูน้ำคันดินจึงไม่หลงเหลือ เพราะบางส่วนถูกรุกกล้าโดยการเข้าไปทำการเกษตร บางส่วนก็ได้เปลี่ยนเป็นบ่อเลี้ยงกุ้ง และบ่อเลี้ยงปลา จากปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวเราสามารถสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังต่อไปนี้

ปัญหาด้านการใช้ที่ดิน : จากที่ได้กล่าวไปแล้วในช่วงต้นปัญหาการใช้ที่ดินที่ได้สืบทอดมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากการขยายตัวของชุมชน และการตั้งชุมชนของกลุ่มชาวไทย-ยวนที่ไม่ได้คำนึงถึงคูน้ำคันดินโบราณ จึงทำให้พื้นที่คูน้ำคันดินด้านทิศเหนือบางส่วนถูกทำลายความรู้เท่าไม่ถึงการณ์แล้ว ชุมชนดังกล่าวยังมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นมากขึ้นทุกปี เพราะจากการสังเกตจะเห็นได้ชัดเจนว่ามีที่ก่อสร้างที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น และสถิติการเพิ่มของกลุ่มประชากรในเขตพื้นที่ดังกล่าว และบางพื้นที่ส่งผลกระทบต่อตรงต่อพื้นที่คูน้ำ และคันดิน

ปัญหาด้านทัศนียภาพ : จากการได้เข้าไปศึกษาในพื้นที่จะเห็นได้ว่าพื้นที่ดังกล่าวยังขาดการจัดการด้านขยะมูลฝอย ดังจะเห็นได้จากมีการนำเอาเศษขยะมาเผาบริเวณข้างเส้นทางที่จะเข้าสู่ตัวพื้นที่บ้านคูบัว และพื้นที่โบราณสถานที่มีเศษขยะและเศษหญ้าที่ถูกตัดไว้แล้ววางกองอยู่ข้างพื้นที่ จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวดูไม่น่ามองขาดเอกลักษณ์ ดูไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ต่อคุณค่าความงามของโบราณสถาน และแหล่งชุมชน

ปัญหาด้านการบุกรุกทำลายโบราณสถาน : จากการที่ได้เข้าไปศึกษาในพื้นที่จะเห็นได้ว่ายังไม่มีมีการบุกรุก หรือรุกกล้าเข้าไปทำการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่โบราณสถาน เพราะจากลักษณะการกระจายตัวของชุมชนโดยรอบพื้นที่แล้วเป็นการกระจายตัวที่ค่อนข้างจะเกาะกลุ่มเฉพาะพื้นที่พักอาศัย ส่วนพื้นที่การเกษตรจะอยู่ภายนอก และไม่ได้ทำลายหรือส่งผลกระทบต่อพื้นที่โบราณสถาน แต่จะเป็นในแง่ที่โบราณสถานนั้นขาดการดูแลรักษา จึงทำให้โบราณสถานส่วนใหญ่มีหญ้ารก และมีต้นไม้ที่มีรากชอนไชที่อาจจะส่งผลต่ออิฐหรือฐานรากของตัวโบราณสถาน และอาจจะเป็นเหตุให้โบราณสถานเกิดการพังทลาย

ภาพที่ 19 สภาพขยะมูลฝอยจากเศษหญ้าที่ไม่ได้รับการจัดเก็บ และดูแลรักษาให้เรียบร้อย
เกิดความไม่น่ามอง และส่งกลิ่นเน่าเหม็นเมื่อเดินทางเข้าสู่พื้นที่

ภาพที่ 20 สภาพขยะมูลฝอยที่กระจัดกระจายในบริเวณพื้นที่โบราณสถานที่ไม่ได้รับการดูแลรักษา
ทำให้เกิดความไม่น่ามอง และส่งผลกระทบต่อตัวโบราณสถาน

การวางแผนการใช้ที่ดิน

ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวยังไม่ได้มีการจัดการและวางแผนการใช้ที่ดิน แต่จะมีการจัดการขึ้นโดยธรรมชาติของชุมชนมาตั้งแต่โบราณ คือ พื้นที่การเกษตรจะอยู่ภายนอกพื้นที่อยู่อาศัย ส่วนพื้นที่โบราณสถานก็ได้รับการปรับปรุงซ่อมแซมจากทางส่วนราชการ และได้มีการจัดภูมิทัศน์ขึ้นมาใหม่ โดยทั่วไปจะเน้นในการใช้พืชตัดแต่งและหญ้าเป็นองค์ประกอบหลักในการจัดภูมิทัศน์ แต่ส่วนใหญ่แล้วพื้นที่โบราณสถานยังไม่ได้มีการดูแลรักษาเท่าใดนัก ทำให้บางพื้นที่มีหญ้าขึ้น และต้นไม้รกครึ้ม แต่ก็มีบางส่วนที่เป็นโบราณสถานภายในวัด เช่น โบราณสถานหมายเลข 8 ที่อยู่ในวัดคูบัว และโบราณสถานหมายเลข 18 ที่อยู่ในวัดโขลงสุวรรณคีรีที่มีการดูแลรักษาโดยพระลูกวัดทำให้พื้นที่ดังกล่าวสะดวกต่อการเข้าถึง

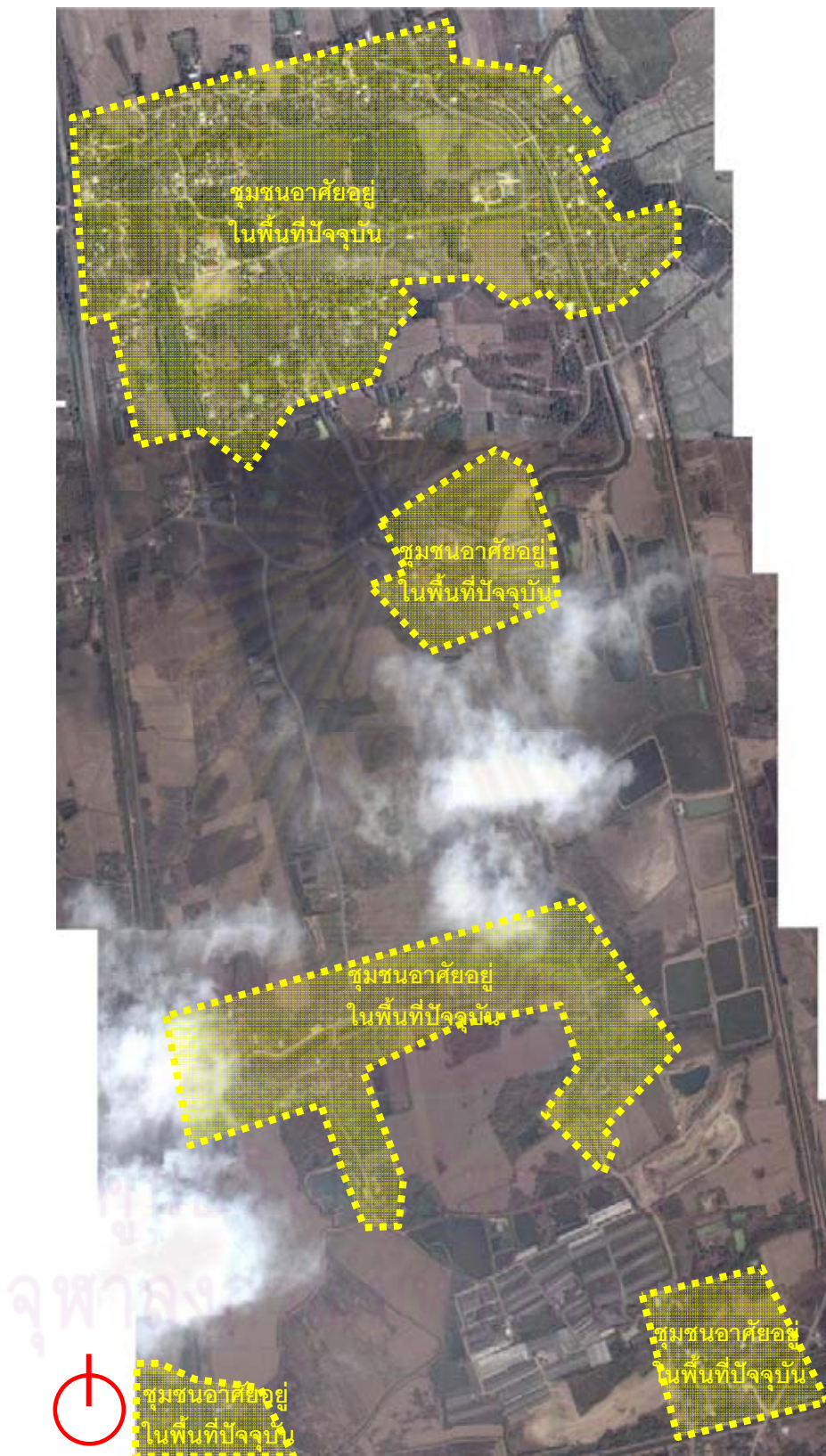

ภาพที่ 21 เส้นทางเข้าสู่บริเวณโบราณสถานภายในวัดโขลงสุวรรณคีรี
ที่มีบริเวณกว้างขวาง และง่ายต่อการเข้าถึง

ภาพที่ 22 โบราณสถานที่ขาดการดูแลรักษา
ทำให้มีหญ้าขึ้นรก เข้าถึงลำบาก

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 23 ภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองโบราณคูบัวในปัจจุบัน
ที่มา : ปรับปรุง และแก้ไขภาพจาก www.Google.com

3. เมืองโบราณศรีเทพ

เมืองศรีเทพอยู่ห่างจากตัวเมืองเพชรบูรณ์ประมาณ 107 กิโลเมตร ห่างจาก อำเภอวิเชียรบุรี ประมาณ 25 กิโลเมตร เป็นเมืองเก่าแก่อายุประมาณ 1,000 ปีมาแล้ว เป็นเมืองสมัยที่ขอมมีอำนาจ เดิมชื่อเมืองอภัยสาลี มีเนื้อที่ประมาณสองพันไร่เศษ มีกำแพงเมืองที่ก่อด้วยดินล้อมรอบ และมีคูเมืองนอกกำแพง มีประตูเมืองทั้งสี่ทิศ ภายในเมืองมีปราสาทสมัยลพบุรีอยู่สององค์ เรียกว่า ปราสาทองค์พี่และปราสาทองค์น้อง ทางทิศเหนือนอกกำแพงเมืองออกไปมีสระน้ำสองแห่ง ชื่อสระแก้วและสระขวัญ ในสมัยก่อนเมืองศรีเทพต้องส่งส่วยน้ำจากสระทั้งสองนี้ เพื่อนำไปใช้ทำน้ำพิพัฒน์สัตยา เพราะถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์

เมืองศรีเทพถูกค้นพบเมื่อปี พ.ศ.2448 เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ เมืองโบราณศรีเทพนี้มีลักษณะเป็นเมืองซ้อนเมืองขนาดใหญ่ ที่ตั้งของเมืองอยู่ในชุมทาง ที่สามารถติดต่อกับภาคอื่นๆ ได้สะดวก ดังนั้นจึงได้รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมจากอาณาจักรข้างเคียง มาผสมผสาน เช่น ศิลปทวารวดี และศิลปขอม ซึ่งในเวลาต่อมาเมืองศรีเทพได้ถูกทอดทิ้งเป็นเมืองร้าง ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18

กรมศิลปากรได้ดำเนินการสำรวจ ขุดค้น ศึกษา และพัฒนา บรรดาโบราณสถาน และโบราณวัตถุในเมืองศรีเทพตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 โดยในขั้นแรกได้จัดทำแผนแม่บทก่อน ขึ้นต่อมา จึงได้ทำการบูรณะ และบำรุงรักษาสิ่งก่อสร้างดังกล่าวให้มั่นคงถาวร และเก็บประติมากรรม โบราณวัตถุต่างๆ ที่ได้ค้นพบที่เมืองศรีเทพ มาเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

เมืองโบราณศรีเทพเป็นเมืองสองชั้น คือมีเมืองในและเมืองนอก เมืองในเป็นส่วนที่สำคัญของเมืองศรีเทพ เพราะประกอบไปด้วยโบราณสถานขนาดใหญ่ถึง 77 แห่ง มีช่องทางเข้าออกได้ 8 ช่องทาง และมีสระน้ำกระจายอยู่ทั่วไป รูปร่างของเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดกว้างยาวด้านละประมาณ 1600 เมตร ส่วนเมืองนอกอยู่ทางทิศตะวันออก โดยมีคูน้ำกั้นอยู่มีช่องทางเข้า-ออก 7 ช่องทางและมีสระน้ำกระจายอยู่ทั่วไปเช่นกัน มีโบราณสถานที่พบแล้วอยู่ 57 แห่ง เมืองนอกนี้มีขนาดใหญ่กว่าเมืองใน ทั้งสองเมืองนี้มีเชิงเทินที่ก่อด้วยดินและศิลาแดงล้อมรอบ สูงประมาณ 6 เมตร

ขนาดพื้นที่ : 2,889 ไร่

ยุคสมัย : สมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 10-17

สภาพพื้นที่ในปัจจุบัน

เมืองโบราณศรีเทพตั้งอยู่ในเขตอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซากเมืองโบราณนี้ถูกพบครั้งแรกในขณะที่ยังมีสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเดินทาง ไปตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ใน พ.ศ. 2489 ลักษณะของเมืองโบราณมีคูน้ำและกำแพงดินขนาดใหญ่มาก ล้อมรอบเป็น รูปวงกลมซ้อนกันอยู่ 2 วง ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นแนวคูเมือง กำแพงเมืองที่ซ้อนกันนั้น จะเป็นการขยายตัวของชุมชนในภายหลัง โบราณสถานที่พบทั้งที่อยู่ภายในเมืองและนอกเมืองนั้น มีกระจายอยู่ทั่วไป แสดงให้เห็นถึงความหนาแน่นของประชากร และโบราณสถานเหล่านั้นได้ชี้ให้เห็นถึงลำดับสมัยและช่วงระยะเวลาของการก่อสร้างที่แตกต่างกัน ประกอบกับโบราณวัตถุจำนวนมากที่พบทั้งที่เป็นประติมากรรม และวัตถุหลักฐานอื่น ๆ ทำให้สรุปได้ว่าเมืองศรีเทพ เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ติดต่อกันมาเป็นเวลายาวนานนับตั้งแต่สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา หลังพุทธศตวรรษที่ 18 ชุมชนโบราณแห่งนี้ก็ถูกทิ้งร้างไปในที่สุด

ปัจจุบันบรรดาวัตถุหลักฐานของเมืองศรีเทพ ได้ถูกลักลอบขุดทำลาย และกระจัดกระจายออกไป จากเมืองศรีเทพเป็นส่วนใหญ่ แต่อย่างไรก็ตาม เมืองศรีเทพในปัจจุบันยังมีลักษณะทางกายภาพที่ประกอบไปด้วยคูเมือง กำแพงเมืองขนาดใหญ่ โบราณสถานขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ โดยเฉพาะที่ตั้งอยู่กลางเมืองศรีเทพเป็นหลักฐานอันสำคัญ ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของเมืองศรีเทพ กรมศิลปากรจึงได้ดำเนินการสำรวจ ขุดค้น ศึกษา และพัฒนาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในเมืองศรีเทพ ตั้งแต่ พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา และได้นำเสนอโครงการ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เข้าบรรจุใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) เพื่อให้ดำเนินการ บูรณะพัฒนาโบราณสถานให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ที่สำคัญของชาติอีกแห่งหนึ่ง

การดำเนินการโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ในระยะแรกนั้น ได้ดำเนินการด้านการศึกษาข้อมูลที่ได้จากการขุดค้น ขุดแต่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ เพื่อจัดทำเป็นแผนแม่บทสำหรับโครงการ ซึ่งขณะนี้ จัดทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในระยะต่อมาจึงทำการบูรณะและบำรุงรักษาโบราณสถาน ให้มั่นคงถาวร ปัจจุบันมีสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ภายในโครงการ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี และให้บริการ กับผู้มาเยี่ยมชมโบราณสถาน ขณะนี้กรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะปรับปรุงโบราณสถานไปตามลำดับ แม้ว่าโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จะยังไม่สามารถเปิดเป็นทางการได้ แต่ปัจจุบันก็เป็น แหล่ง

ศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ในดินแดนแถบนี้

การใช้ที่ดิน และอาคารในพื้นที่

จากภาพถ่ายทางอากาศ และข้อมูลที่ได้ศึกษาสามารถสรุปได้ว่าการใช้ที่ดินในพื้นที่ในบริเวณเมืองศรีเทพในปัจจุบันจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนพื้นที่พักอาศัย และส่วนของอุทยาน ซึ่งทั้งสองส่วนจะแบ่งแยกกันอย่างชัดเจน โดยพื้นที่ส่วนพักอาศัยจะอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของผังเมืองสมัยทวารวดี ที่เป็นวงกลม และอยู่ในด้านวงนอกของคูน้ำ ส่วนพื้นที่อุทยานจะอยู่ด้านในของคูน้ำ และไม่มีพื้นที่พักอาศัยเข้าไปรุกล้ำในเขตพื้นที่แห่งนี้เลย พื้นที่โดยส่วนใหญ่ยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยเฉพาะเป็นพื้นที่นาข้าว คูน้ำคันดินมีการพัฒนาและใช้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยใช้เป็นคลองชลประทานไว้เก็บกักน้ำ

ภาพที่ 24 แสดงภาพโบราณสถานปรางค์สองพี่น้องภายในอุทยานประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพที่ได้รับการบูรณะแล้วในปัจจุบัน

ภาพที่ 25 โบราณสถานปรางค์ศรีเทพภายในอุทยานประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพที่ได้รับการบูรณะแล้วในปัจจุบันอยู่ทางเหนือของเขาค้างใน ฐานก่อด้วยศิลาแลง สันนิษฐานว่าเป็นศิลปะของขอมแบบปาพนตอนปลาย ต่อกับนครวัดตอนต้น ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-17

ลักษณะพีชพรรณในพื้นที่ และการใช้พีชพรรณในพื้นที่โบราณสถาน

ลักษณะพีชพรรณที่มีอยู่ภายในในพื้นที่เมืองศรีเทพ ส่วนใหญ่ภายในอุทยานประวัติศาสตร์จะเป็นลักษณะป่าที่ค่อนข้างหนาแน่น ส่วนพื้นที่รอบนอกจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และทุ่งนา พีชพรรณที่ใช้ส่วนใหญ่ในพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้เป็นการใช้พีชพรรณที่เป็นไม้พื้นถิ่น และค่อนข้างที่จะกลมกลืนกับโบราณสถาน

ภาพที่ 26 แสดงภาพภาพภูมิทัศน์ที่ได้รับการจัดแต่ง

ภายในพื้นที่โบราณสถานเขาค้างใน

ที่มา : www.bloggang.com/viewdiary.

ภาพที่ 27 แสดงภาพภูมิทัศน์ที่ได้รับการจัดแต่งภายในอุทยานประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพ

ที่มา : www.bloggang.com/viewdiary.

สภาพปัญหาในพื้นที่

จากที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นสามารถสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

ปัญหาด้านการใช้ที่ดิน : เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนที่มีการเพิ่มขึ้นในทุกปี อาจส่งผลให้พื้นที่ในบริเวณคุ้งน้ำด้านทิศตะวันตกได้รับผลกระทบได้ภายในอนาคต

ปัญหาด้านทัศนียภาพ : เนื่องจากสภาพของพื้นที่ที่แบ่งแยกกันการที่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของที่อยู่อาศัยอาจจะไม่ส่งผลกระทบเท่าใดนัก แต่ในส่วนของการบริการภายในอุทยานนั้นยังไม่กลมกลืนไปกับธรรมชาติเท่าที่ควร รวมทั้งการใช้สี ชั้นความสูง และองค์ประกอบต่างๆ ที่มีผลต่อทัศนียภาพของโบราณและป่าไม้

ปัญหาด้านการบุกรุกทำลายโบราณสถาน : ลักษณะของชุมชนโดยรอบพื้นที่ไม่ได้เข้าไปรุกล้ำเลยเพราะพื้นที่โบราณสถานและชุมชนนั้นถูกแบ่งแยกออกจากกัน ทำให้พื้นที่โบราณสถานไม่ได้รับการใช้ในบางช่วงเวลา

การวางแผนการใช้ที่ดิน

เนื่องจากในเมืองศรีเทพที่ค่อนข้างจัดระเบียบพื้นที่ได้ดี ที่แบ่งตัวชุมชนออกภายนอกพื้นที่อุทยาน และยากต่อการที่จะเข้าถึง หรือเข้ามารุกล้ำในพื้นที่อุทยาน บางครั้งก็ส่งผลกระทบต่อพื้นที่อุทยานได้กล่าวคือพื้นที่ในอุทยานจะกลายเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้ใช้งาน เสมือนว่าเป็นเพียงแค่อพินิทัศน์ของซากโบราณสถานเท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 2.45 แสดงภาพถ่ายทางอากาศบริเวณเมืองโบราณศรีเทพในปัจจุบัน

ที่มา : ปรับปรุง และแก้ไขภาพจาก www.Google.com

จากการศึกษากรณีศึกษาทั้ง 3 แห่งซึ่งมีลักษณะเป็นเมืองโบราณที่มีการซ้อนทับด้านประวัติศาสตร์เช่นเดียวกับพื้นที่นครจำปาศรี แต่มีแนวทางในการอนุรักษ์ และปรับปรุงพื้นที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจะสามารถสรุปการจัดการพื้นที่ของชุมชนได้ดังต่อไปนี้

1. การจัดการสภาพโดยทั่วไปภายในชุมชน

- เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง : มีการปรับใช้คูน้ำ-คันดินให้เหมาะสมกับพื้นที่เกษตรกรรม และตามความต้องการของชุมชน โดยปรับเปลี่ยนให้เป็นคลองชลประทานประจำชุมชน
- เมืองโบราณคูบัว : มีการนำคูน้ำ-คันดินบางส่วนมาเป็นพื้นที่บ่อกัก และบ่อปลา ซึ่งในการจัดการของเมืองโบราณคูบัวนี้จะส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์พื้นที่คูน้ำคันดิน และไม่คำนึงถึงความสำคัญของคูน้ำ-คันดินในอดีต

- เมืองโบราณศรีเทพ : มีการจัดระหว่างพื้นที่ชุมชน และพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ดี ที่แยกพื้นที่ชุมชนออกจากพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีการใช้คูน้ำ-คันดิน สืบต่อมาเช่นเดียวกับพื้นที่เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง

2. การจัดการด้านภูมิทัศน์ในพื้นที่โบราณสถาน

- เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง : พืชพรรณในการจัดภูมิทัศน์ภายในพื้นที่โบราณสถาน ส่วนใหญ่จะเป็นไม้พื้นถิ่น จำพวกต้นเต็ง ต้นรัง มะขาม เป็นต้น แต่ก็จะมีพื้นที่บางส่วนที่นำไม้ต่างถิ่นเข้ามาปลูกซึ่งยากต่อการดูแลรักษา
- เมืองโบราณคูบัว : พืชพรรณในเขตพื้นที่โบราณสถานเป็นที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และในโบราณสถานบางส่วนยังไม่ได้มีการจัดภูมิทัศน์ทำให้มีหญ้าขึ้นรกยากต่อการเข้าถึง
- เมืองโบราณศรีเทพ : ลักษณะการจัดการด้านภูมิทัศน์ในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพ นั้นจะจัดการเฉพาะตัวโบราณสถานที่มีการตัดแต่งหญ้าให้เรียบร้อย ส่วนที่เหลือพื้นที่ส่วนรอยต่อระหว่างการเดินทางสู่โบราณสถานต่อโบราณสถานอีกแห่งนั้น จะมีลักษณะเป็นป่าที่ค่อนข้างหนาแน่น ส่วนพื้นที่ที่เป็นของชุมชนนั้นจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และทุ่งนา

3. การจัดการด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน

- เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง : ได้รับการอนุรักษ์จากกรมศิลปากร และหน่วยงานราชการในชั้นต้น และโบราณวัตถุบางส่วนนั้นก็ได้อยู่ในเขตครอบครองของวัด แต่บางส่วนถูกนำเข้าไปเก็บในพิพิธภัณฑที่จังหวัดขอนแก่น โบราณสถานภายในพื้นที่ได้รับการเคารพ และดูแลโดยชุมชน ซึ่งในชุมชนนั้นจะปลูกจิตสำนึกให้มีความรักและบูชาต่อตัวโบราณสถาน เช่น มีการจัดประเพณีสงกรานต์ดูยาคุเช่นเดียวกับโบราณสถานกุ้งสันต์รัตนภายในพื้นที่นครจำปาศรี
- เมืองโบราณคูบัว : ได้รับการอนุรักษ์จากกรมศิลปากร และหน่วยงานราชการในชั้นต้น เช่นเดียวกับโบราณสถานภายในเมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง โบราณสถานบางส่วนอยู่ในเขตครอบครองของวัด ดังนั้นวัดจึงมีส่วนในการดูแลรักษาตัวโบราณสถาน ซึ่งเป็นหลักการในการอนุรักษ์โบราณสถานที่ดีอีกประเภทหนึ่ง และทางวัดนั้นก็ได้มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑที่ให้ความรู้ต่อผู้ที่ได้เข้า

มาชมในพื้นที่เมืองโบราณคูบัว ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ผู้คนหวงแหนและดูแลรักษาโบราณสถานภายในพื้นที่มากขึ้น

- เมืองโบราณศรีเทพ : ได้รับการอนุรักษ์จากกรมศิลปกร และหน่วยงานราชการในชั้นต้น และมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ให้ความรู้ต่อผู้ที่ได้เข้ามาชมในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพ การอนุรักษ์โบราณสถานภายในเมืองศรีเทพนั้นจะแตกต่างจากการอนุรักษ์จากทั้ง 2 ที่ได้กล่าวมาข้างต้น คือ โบราณสถานภายในพื้นที่ทั้ง 2 แห่งนั้น ยังมีการใช้งานและมีการเข้าไปใช้พื้นที่ภายในโบราณสถานเพื่อทำกิจกรรมในชุมชน แต่การอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองศรีเทพนั้นจะเป็นการขุดแต่งเพียงเท่านั้น ไม่ได้มีการใช้งานเช่นกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง เนื่องจากว่าชุมชนโดยรอบนั้นอยู่ห่างจากกลุ่มโบราณสถาน ประกอบกับกลุ่มโบราณสถานนั้นอยู่ภายใต้การดูแลจากอุทยานประวัติศาสตร์

4. การจัดการด้านระบบนิเวศ น้ำ และคูน้ำคันดิน

- เมืองโบราณฟ้าแดดสูงยาง : มีการนำคูน้ำเดิมในอดีตมาปรับใช้ และพัฒนาให้เป็นคลองส่งน้ำและเก็บน้ำไว้ใช้ในปัจจุบัน
- เมืองโบราณคูบัว : ไม่ได้มีการจัดการในด้านนี้ และยังใช้พื้นที่คูน้ำ จึงทำให้มีพื้นที่เกษตรกรรม และบ่อเลี้ยงกุ้ง เข้ามารุกล้ำภายในพื้นที่คูน้ำคันดินเป็นผลทำให้คูน้ำคันดินขาดหาย และพังทลายไป
- เมืองโบราณศรีเทพ : มีการนำคูน้ำเดิมในอดีตมาปรับใช้ และพัฒนาให้เป็นคลองส่งน้ำและเก็บน้ำไว้ใช้ในปัจจุบัน แต่มีเพียงเฉพาะในส่วนของพื้นที่คูน้ำโดยรอบอุทยานประวัติศาสตร์เมืองศรีเทพ แต่ในส่วนของพื้นที่อีกแห่งที่ทอดยาวออกไปยังไม่ได้มีการพัฒนาและคาดว่าอาจจะได้รับผลกระทบจากพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนในไม่ช้า

ภาคผนวก ข

สรุปทสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพพื้นที่นครจำปาศรี ได้เลือกที่จะสัมภาษณ์บุคคลที่อยู่ในกลุ่มบ้านสระบัว เนื่องจากว่ากลุ่มชุมชนบ้านสระบัวเป็นกลุ่มชุมชนที่ตั้งขึ้นมาเป็นแห่งแรกหลังจากที่นครจำปาศรีได้ตั้งร้างไปตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 จะสามารถแบ่งข้อมูลออกเป็น 4 ส่วนได้แก่

1. ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่

จากการสัมภาษณ์ในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านสระบัวที่เป็นชุมชนแห่งแรกที่ได้เข้ามาอยู่อาศัยในเขตพื้นที่นครจำปาศรีว่าการตั้งชุมชนแห่งนี้ในช่วงแรกเริ่มจะย้ายมาจากเมืองสาเกตุนคร หรือเมืองร้อยเอ็ดในปัจจุบัน โดยทำกวาดผู้ที่เป็นเจ้าของเมืองรองของเมืองร้อยเอ็ดทำการอพยพคนมาตั้งชุมชนแห่งใหม่ในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคามในปัจจุบัน แรกเริ่มของการสร้างชุมชนจะสร้างชุมชนในส่วนกลางเมืองของนครจำปาศรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีภูมิศาสตร์ที่ดีมีน้ำไหลผ่านกลางชุมชน และเป็นเนินสูงยากต่อการที่น้ำจะเข้าท่วมถึงพื้นที่อยู่อาศัย ซึ่งชาวบ้านจะเรียกพื้นที่ดังกล่าวในปัจจุบันว่า "โนนสูง" หลังจากอาศัยอยู่ได้ไม่นานก็ได้เกิดโรคระบาดขึ้นในชุมชน ทำให้ชุมชนดังกล่าวได้ย้ายจากโนนสูงลงมาสู่พื้นที่ในปัจจุบัน และแบ่งชุมชนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มบ้านสระบัว และกลุ่มบ้านกู่ โดยกลุ่มบ้านสระบัวได้ตั้งกลุ่มชุมชนตัวเองอยู่ด้านทิศเหนือของนครจำปาศรี ส่วนบ้านกู่ได้ย้ายลงมาตั้งในด้านทิศใต้ของเมือง

จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่บ้านบ้านสระบัว กล่าวว่าบ้านสระบัวนั้นได้ตั้งขึ้นมาเป็นหมู่บ้านมากกว่า 100 ปี โดยเริ่มตั้งในปี พ.ศ. 2417 มีผู้ใหญ่บ้านมาทั้งหมด 16 คน และในอดีตก็ปรากฏโบราณสถานมากมาย แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยเห็นคุณค่าของโบราณสถานมากนัก โบราณสถานบางส่วนจึงพังทลายไป พื้นที่ส่วนใหญ่ในเขตบ้านสระบัวเป็นแนวกำแพงโบราณ (ตามที่ได้ฟังผู้ใหญ่บ้านนั้นได้ฟังสืบต่อกันมา) ซึ่งในอดีตยังมีซากโบราณสถานกระจัดกระจายอยู่โดยทั่วไป ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านได้ปรากฏหลักฐานที่สำคัญอีกหลายอย่าง เช่นว่า มีเทวรูปหินสีเขียวมีรูปร่างเป็นผู้หญิงขนาดเท่ากันตัวคนอยู่ภายในกู่ (สันนิษฐานว่าเป็นเทวรูปนางปรัชญาปารมิตาที่นิยมวางไว้ในโบราณสถาน หรืออโรคยศาลาในสมัยขอม) แต่ในปัจจุบันก็ไม่มีใครพบได้ว่าเทวรูปดังกล่าวได้สูญหายไป หรือถูกเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ)

2. ข้อมูลด้านกายภาพของพื้นที่

จากการสัมภาษณ์ถึงข้อมูลดังกล่าวได้ข้อสรุปคร่าวๆคือพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม เป็นที่นาของคนในชุมชน คนส่วนใหญ่ในพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม พอช่วงหน้าฝนก็จะมีอาชีพเก็บของป่าในพื้นที่ป่าชุมชนใกล้เคียงมาขายเป็นอาชีพเสริม ซึ่งในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่จะต้องออกไปเก็บของป่าในบริเวณชุมชนใกล้เคียง เพราะพื้นที่ป่าชุมชนนั้นค่อนข้างแห้งแล้งและขาดการดูแล ชุมชนส่วนใหญ่ยังมีการใช้น้ำจากคูน้ำมาเพื่อการเกษตรของตนเอง

สรุปว่าชุมชนยังคงมีการพึ่งพิงธรรมชาติในพื้นที่ของตน ดังนั้นการที่จะโน้มน้าวให้คนในชุมชนนั้นหันมาอนุรักษ์ และพัฒนาพื้นที่ของตนเองนั้นไม่ใช่เรื่องยากนัก เพราะว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังรอภาครัฐที่จะเข้ามาพัฒนาพื้นที่ของตนเองอยู่เช่นกัน

3. ข้อมูลด้านความคิดเห็นทัศนคติที่มีต่อโบราณสถาน

ความคิดเห็นต่อพื้นที่โบราณสถานของคนในชุมชนเห็นพ้องต้องกันว่าโบราณสถานโดยเฉพาะกุ้งสันตร์ตนั้นเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อถึงเวลาสงกรานต์ชาวบ้านก็จะเข้าไปดูและทำความสะอาดบริเวณพื้นที่โบราณสถาน โบราณสถานทั้งสามแห่งชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือ และไม่ล่วงละเมิดต่อพื้นที่โบราณสถาน หากมีการอันใดที่กระทำไปแล้วไม่ถูกต้อง หรือไม่เหมาะสมกับโบราณสถานก็ต้องมีการขอขมาต่อสิ่งเหล่านั้น โดยการนำดอกไม้ธูปเทียน เข้าไปกราบไหว้ในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านที่มีความผูกพันต่อโบราณสถาน

4. ความคิดเห็นในการจัดการโบราณสถาน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังเห็นถึงความสำคัญของโบราณสถานอยู่มาก แต่ก็จะมีบางส่วนที่สูญเสียผลประโยชน์ จึงไม่เข้าใจถึงความสำคัญของโบราณสถานและเข้าไปทำลายโบราณสถานเพื่อไม่ให้เป็นสิ่งขัดขวางการทำการเกษตรของตนเองทำให้โบราณสถานส่วนใหญ่ที่ยังไม่ได้รับการดูแลนั้นสูญหายและพังทลายไปหลายแห่ง แนวความคิดของชาวบ้านในด้านการจัดการโบราณสถานก็คือจะจัดการอย่างไรก็ได้ แต่จะต้องไม่กระทบต่อบ้านเรือน หรือที่ทำกินของตนเอง ซึ่งถ้าหากจะต้องย้ายที่ทำกินของชาวบ้านไปแล้ว ก็จะต้องหาที่ชดเชยเพื่อปลูกพืชให้ชาวบ้านด้วย ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่นั้นยังคงมองว่าโบราณสถานเป็นเพียงแค่วิวทิวทัศน์ไม่มีค่า ดังนั้นก่อนที่จะพูดถึงการจัดการพื้นที่

โบราณสถานควรจะให้ความรู้ความเข้าใจ และปลูกฝังจิตสำนึกแก่ชาวบ้านในชุมชนเสียก่อน แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีชาวบ้านส่วนน้อยที่ยังเห็นด้วยกับแนวความคิดของผู้ทำการศึกษาที่จะจัดให้ชาวบ้านนั้นเว้นระยะจากเขตพื้นที่โบราณสถานตามกฎหมายการอนุรักษ์ (20-40 เมตร)

ผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

ผู้ใหญ่บ้านสระบัว

: นายสุภาพ บุตรวิเศษ อายุ 57 ปี

ผู้สูงอายุประจำหมู่บ้านสระบัว อายุ 80 ปี ขึ้นไป:

: คุณตาชาย ปะการะนา อายุ 87 ปี

เจ้าหน้าที่ อบต.กุ้งสันต์รัตน์

นักประวัติศาสตร์ที่มีความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่นครจำปาศรี
ประชาชน

: นายวิรัตน์ ปะการะนา อายุ 53 ปี

: นางฉวีวรรณ ปะนะเต อายุ 48 ปี

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เหล่านี้ได้มาจากผู้สูงอายุที่มีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของพื้นที่ และประชาชนในพื้นที่ ที่รู้ถึงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่ได้เล่าขานกันสืบต่อมาจากบรรพบุรุษของตน เพื่อให้ทราบถึงความต้องการและความผูกพันของประชาชนภายในพื้นที่ โดยจะนำเอาข้อมูลที่ได้นั้นมาเป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์ เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ นางสาว สุนิดา ชินณะวงศ์
วันเกิด วันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2527
สถานที่เกิด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 872 ถ.นครสวรรค์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม 44000
หมายเลขโทรศัพท์ -
E-Mail Address sunida_chin@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

ระดับประถมศึกษาตั้งแต่ชั้นปีที่ 1-6 ปีการศึกษาที่ 2533 – 2538
สถานศึกษา โรงเรียนอนุบาลมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นชั้นปีที่ 1-3 ปีการศึกษาที่ 2539 – 2541
สถานศึกษา โรงเรียนผดุงนารี จังหวัด มหาสารคาม
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายชั้นปีที่ 4-6 ปีการศึกษาที่ 2542 – 2544
สถานศึกษา โรงเรียนสารคามพิทยาคม จังหวัด มหาสารคาม
ระดับปริญญาบัณฑิต ปีการศึกษาที่ 2545 – 2550
สถานศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ฝั่งเมือง และนฤมิตรศิลป์
ระดับปริญญาโทบัณฑิต ปีการศึกษาที่ 2550 – 2551
สถานศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

ประวัติการฝึกงาน

ปี พ.ศ. 2547 ได้ฝึกงานที่บริษัท แลนด์ แอนด์ เฮาส์ จำกัด สาขา ขอนแก่น
ปี พ.ศ. 2549 ได้ฝึกงานที่บริษัท คาซ่า มหาชน จำกัด